AMOENITATES LITERARIÆ,

Quibus

VARIÆ OBSERVATIONES,

Scripta item quædam anecdota & rariora Opuscula exhibentur.

Tomus Duodecimus.

FRANCOFURTI & LIPSIÆ,
Apud DANIEL. BARTHOLOMÆI & FILIUM.
M DCC XXX.

VIRO
SUMME VENERANDO,
AMPLISSIMO DOCTISSIMOQUE
DOMINO
M. JOANNI GEORGIO MERZIO
REVER. MINISTERII EVANGELICI IN INCLUTA IMPERIALI KAUFBYRA ANTISTITI, CONSISTORIALI
ITEM ATQUE
SCHOLARCHAE
PLURIMIS NOMINIBUS A LONGO ANNORUM DECURSU PRAECLARISSIME MERITO,
SOCERO MEO PARENTIS INSTAR PIE COLENDO,

MEMOREM DEVOTUMQUE PRO
TOT EXIMIIS TENERRIMI IN ME
MEOSQUE AFFECTUS DOCU-
MENTIS ANIMUM,

ET INTEGERRIMUM, QUO VE-
NERABILES EJUS CANOS LU-
BENS MERITOQUE PRO-
SEQUOR,

CULTUM PUBLICE
TESTATURUS
PAGELLAS HASCE
CONSECRATAS CUPIO,

SIMUL-

SIMULQUE
SUPREMUM NUMEN ARDENTISSI-
MIS PRECIBUS SUPPLEX
IMPLORO,

UT EUM IN SEROS USQUE AN-
NOS SOSPITEM ET OMNIGENA
FELICITATE ACCUMU-
LATUM

IN ECCLESIAE, CUI LAUDABILI-
TER PRAEEST, EMOLUMENTUM
FAMILIAE SUAE PRAESIDIUM
AC DULCE DECUS MEUM
DENIQUE ET MEORUM
SOLATIUM SERVET.

Gener Ejus Obſer-
vantiſſimus

JO. GEORGIUS SCHEL-
HORNIUS.

Syllabus Articulorum hujus Tomi.

I. *Jacobi Zimmermanni Vindiciæ Dissertationis de Atheismo Platonis, contra D. N. H. Gundlingium.* p. 369.

II. *Memoria M. Joannis Schmidii, Theologi Cœci.* 515.

III. *Jo. Georgii Frickii de Joanne Morono S. R. E. Cardinali, Articulisque, quibus ab Inquisitionis officio jussu Pauli IV. olim tanquam Lutheranismi suspectus & in vinculis detentus accusabatur, Observatio.* 537.

IV. *Ad Christianissimum Galliarum Regem Humillima Supplicatio pro Impressorio.* 587.

V. *Historia Dialogorum Cœlii Secundi Curionis de Amplitudine beati Regni Dei.* 592.

VI. *Epistolæ quædam ineditæ.* 628.

VII. *Petri Cardinalis & Episcopi quondam Augustani Literæ Indulgentiarum, in Ecclesiæ Brenzianæ gratiam.* 698.

I. Ja-

I.

Joh. Jacobi Zimmermanni VINDICIAE (a) DISSERTATIONIS DE ATHEISMO PLATONIS

Contra ea, quæ Gundlingianorum part. 43. & 44. peracerbe monuit

D. Nicol. Hieron. Gundlingius, JCtus Halensis, & S. Reg. Maj. Boruss. Consiliarius Intimus.

(a) Harum primam tantum partem jam exhibemus, alteram sequenti Tomo reservantes.

Celeb. Sam. Werenfelsius
Epigramm. LXII.

Ut sentiant omnes idem
in singulis minutiis
fieri nequit, nec poscitur.
Hunc ut feram, qui non potest,
quodcunque credo, credere,
fieri potest & poscitur.

Sectio I.

ANnus est, & quod excurrit, ex quo *Dissertationem* conscripsi, de *Atheismo Platonis*; Eam *Conjunctissimus mihi Schelhornius*, pro suo erga me adfectu, nono Tomo *Amœnitatum Litterar.* inseruit. Animus erat, specimine hoc qualicunque, ostendere, quâ ratione, veteres Atheismi postulatos, defenderem. Haud obscure simul significavi, gratissimum mihi fore, si Viri Eruditi aut publice, aut privatim monituri essent, quid in hoc specimine desiderarent: neque enim tam mihi suffenus sum, ut existumem, me sine aliorum monitis & consilio, *opus*, quod meditor, *Apologiam* nempe, *Virorum Illustrium falso Atheismi suspectorum* ritè perfectCtum

ſturum & exornaturum eſſe. Ampliſſimus enim hîc ſe aperit campus. Neque enim ratiocinandum tantum eſt; ſed Veterum Syſtemata Philoſophica rite introſpicienda; attendendum non minus ad res, quam ad verba. Evolvenda veterum monumenta aliquando obſcuriſſima, & in ſummam eorum cogitata redigendâ; legendi moderni, qui non ſine cura veterum ſapientiæ Conſultorum decreta explicarunt; cavendum, ne Antiquitatis ſtudio, præjudicatis opinionibus, mala interpretatione, amore ſectæ, decipiamur; ut alia taceam. Hæc omnia magnam attentionem, indefeſſam lectionem poſtulare, nemo non videt. Nihil minus autem credidi, quam quod auxilii, & conſilii loco, aliorum iram & indignationem in me provocaturus eſſem. Animus non erat hoc ſpecimine, quenquam lædere aut ſine neceſſitate adverſarios quærere. A *litibus animus meus alieniſſimus* eſt. θείᾳ quâdam μοίρᾳ ab ipſa juventute moderati animi ſtudium amavi & adhucdum amo. Pretioſius etiam tempus eſſe exiſtimo, quam ut nihil profuturis concertationibus teratur, litium, logomachiarum, & controverſiarum, plus ſatis eſt. Verum eſt, examinavi in ſecundâ diſſertationis meæ parte, *Cl. Gundlingii ra-*

tiones, quibus probare voluit, Platonem Spinozæ ſententiæ addictum eſſe, putavi Virum doctum, & libertatis ſentiendi amantiſſimum, modeſtum cogitationum ſuarum Examen malam in partem haud interpretaturum, ſed levem hunc diſſenſum, æquo animo laturum, & ſicubi lapſus fuero, ſine acerbitate, cauſam erroris demonſtraturum. *Æquiſſimum* hoc eſſe credidi, multas ob rationes. *Problema eſt*, de quo diſputamus, *fatente Gundlingio*. Non agitur de capitibus Religionis, cum ſalute connexis; ſed quæſtione non magni momenti. Nec cœtus ſacri, nec Reipublicæ Litterariæ, nec meâ maximopere intereſt, utrum *Plato* Atheus fuerit, nec ne. Perquam inficetum autem eſſe credo, in tali quæſtione ita diſputare, ita paratragædiari, quaſi de re omnium momentiſſima ageretur. Dudum eſt, ex quo viri ſapientes, eos, qui ob levem diſſenſum in alios debacchantur, in numerum eorum, quos Galli *des Pedants* vocant, retulerunt. *Æquiſſimum* hoc eſſe putavi, quod nec famæ, nec Eruditioni *Cl. Viri* detraxerim, quod modeſtiſſime cogitata mea in medium protulerim, quod titulos, quibus quorundam aures gaudent, ſuis locis non omiſerim, paratiſſimumque tandem me eſſe demonſtraverim, meliora, ſiquidem erraſ-

erraſſem, audiendi, veritatemque ambabus, ut ajunt, manibus, amplectendi. Sed opinio me fefellit. Examini quidem ſubjecit Diſſertationem meam; ſed ita, ut conquerendi de eo habeam juſtiſſimas cauſas. *Plena enim eſt diſſertatio ejus criminationibus, dicteriis, inconditis ſalibus. Ignorantiam, ſtuporem, ſtultitiam* exprobrat; nihil denique eorum omittit, quæ impotentiam animi, & intolerandum faſtum, ſignificare poſſent. Utrum hæc meritus ſim, utrum hæc agendi ratio *Cl. Gundlingii ætate, Eruditione, famâ* digna ſit, judicent Viri prudentes & à ſtudio partium alieni. Hactenus ego exiſtimo, nihil magis Litteras in contemtum adducere poſſe; quàm ſi illi, qui cæteros *modeſtiâ, æquitate* & *prudentiâ* ſuperare deberent, cerdones & ruſticos imitentur, qui quod *argumentis* non poſſunt, *convitiis* nituntur conſequi. Par pari non referam. *Umbraticorum Doctorum mores* mihi diſplicent quammaxime. Examinabo *ſine bile*, rationes, quas contra meam ſententiam in medium protulit; diſcutiam fundamenta, quibus ſyſtema ejus innititur, non oblivifcar eorum, quæ ad rei ſummam quidem non pertinent, quibus tamen aut ſententiam meam ſubvertere, aut in alienum ſenſum detorquere

voluit; tandem si quis dignus vindice nodus *in Differt.* 31. *Gundlingianorum* parti insertâ, occurrit, ut solvam, non secem, operam dabo.

II. Antequam autem rem ipsam aggrediar, duo præmonenda sunt. Prius respicit ea, quæ circa finem Differt. suæ monet D. Gundling. *Putat nempe is, minus recte illos facere, qui Veteres ab impacto Atheismi crimine, omnibus viribus nitantur liberare; mirum esse, eos, qui quantum Virus in Systemate Veterum lateat, ostendere allaborent, improbari, cum tamen in cæteris dogmatibus omnium confessione turpiter lapsi sint; ipsum Apostolum Paulum dixisse, Sapientes inter Gentiles vanis Sophismatibus delusos fuisse; se eâdem ratione, quâ plurimi Veteres defendant, Spinozam ipsum purgaturum &c.* Cum hæc non me solum tangant, sed Viros me longe excellentiores doctioresque, possem multis testimoniis Cl. Virorum *Cudworthi, Clerici, Fabricii* aliorumque, uti ad invidiam à me amoliendam. Sed cum brevitati hîc studendum sit, hoc labore supersedeo, futuro Operi DEO dante illa inserturus, non quidem eo animo, ut errori aliquod pondus auctoritate aliorum addam; sed propter illos, qui a me dissentiunt. Dantur enim homi-

homines adeo perversi, qui quamprimum audiunt Virorum male audientium patrocinium suscipi, maligne hoc institutum interpretentur: sunt qui existimant, quo magis Veterum Philosophorum Decreta depriמant, eo majus Religioni Christianæ decus ac ornamentum accedere; sunt denique, qui *P. Baylii*, Viri sane ingeniosissimi, nimiâ admiratione abrepti, in id omnibus viribus connituntur, ut omnes fere, eosque celeberrimos, *Orientis*, *Græciæ* & *Latii Philosophos* in censum Atheorum referant. Postremi isti imprimis, putant, cæteros, qui hac in parte dissentiunt, nec Veteris Philosophiæ cognitione, nec magno judicio, aut peritiâ Systema aliquod examinandi, instructos esse. Ut tamen aliquâ ex parte hîc *D. Gundlingio* satisfaciam, breviter dicam, quâ ratione in hoc argumento versaturus sim.

III. Et *primò quidem non probo illos, qui omnia ex antiquis Philosophis, Poëtis, &c. corradunt, quæ externâ quâdam verborum specie rectè dicta videntur, paulo accuratius autem expensa, aut longe alium habent sensum, aut manifestam impietatem involvunt.* Peccaverunt in eo non semel antiqui Patres Ecclesiæ, qui aut defectu examinis, aut studio

partium, quæcunque ad opiniones suas tuendas facere poterant, hinc inde arripiebant. Notum quid factum sit in Disputationibus de Trinitate. Peccarunt etiam multi ex modernis, quos recensere nil attinet. Justa est igitur hâc in parte Virorum Doctorum querela. *Secundo* improbo eorum sententiam, qui *ideo tantum Systema eorum, qui plerosque Veterum in numerum Atheorum referunt, rejiciunt, quia certis quibusdam principiis, a Theologis quibusdam receptis, contrarium videtur.* Sanè nunquam ita argumentandum est: hæc sententia, si vera esset, hypothesibus nostris, causæ nostræ adversaretur, ergo neganda & refellenda est. Solidioribus fundamentis principia Religionis *Naturalis & Revelatæ* superstructa sunt, quam ut concesso etiam Atheismo illo plerorumque Veterum Philosophorum, in periculum adducantur. Malè ratiocinati fuerint Veteres, deliraverint, in monstrosas prolapsi fuerint sententias; hoc rationes immotas, quibus Religionis Christianæ fundamenta, secundum rigidissimas rectæ ratiocinationis leges, probare possumus, minime tangit. *Tertio*: *Neminem tamen sine urgente necessitate Atheismi, quo pestilentior error non datur, postulandum puto; sive antiquus sit, sive modernus,*

nus, sive Gentilis, sive Christianus. Novimus enim, quæ cum hâc accusatione mala plerumque conjuncta esse soleant, sæpe Viri præstantissimi & innocentissimi, dulce Patriæ solum, uxorem, fidissima amoris pignora deserere, & in exilium, ad rogos, metalla migrare debuerunt. Non quidem antiquis illis Philosophis hâc ratione nocere possunt accusatores, sed viventibus plerumque nocivum concitant periculum. Dantur enim eheu! litteratissimo hoc seculo multi, qui celeberrimos eosque innocentissimos Viros turpissimi erroris reos agere non verentur. *Quarto: Tum autem nullam nobis necessitatem veteres Atheismi postulandi, impositam esse credo, quando (a) totius Systematis nexus non patet, aut (b) patet quidem, sed gravissimorum & historia Philosophica peritissimorum, obstant perspicua testimonia in contrarium allata, quaque longe aliam Systemati induunt faciem, (c) aut ubi adest rationum utrinque allatarum æquilibrium, (d) vel unicum testimonium, cæteris rei aliàs peritis, altum silentibus, (e) aut tandem si verba, quibus utuntur Veteres, adeo perplexa sint, ut quam potestatem habeant, nec ipsi definiverint, nec aliunde lucem adferre possimus.* Ubi hæc manifeste deprehenduntur, æquitatis leges postulare credo,

ut nihil temerè adferamus. In Systemate *Spinozæ* hæc omnia locum non habent. Adhibuit definitiones, axiomata, propositiones perspicuas, corollaria, ita ut totius Systematis nexum omnes, qui in alienum sensum studio cogitata ejus pertrahere nolunt, facile perspicere possint. At in examine sententiarum, quas veteres Philosophi in medium protulerunt, frequentissime ea, quæ dixi, occurrunt. Quod suo loco clarissimis exemplis demonstrabo. Addantur interim ea, quæ de hoc argumento erudite *monuit Clarissimus & conjunctissimus Vir J. Brukerus Otii Vindelici parte prima.*

IV. Diffiteri simul nolo, multas ob rationes mihi eorum sententiam displicere, qui *neglectis illis cautelis*, quas supra adduxi, plerosque Veterum Philosophorum in numerum Atheorum referunt. Nocet enim *primo bonis literis.* Dudum conquesti sunt Viri præstantissimi, ab Adolescentibus quidem *Historiarum Scriptores*, *Poëtas*, *Comicos*, legi; *Philosophos* autem plerumque negligi. Iidem tamen simul fatentur, nihil Scriptis *Platonis*, *Xenophontis*, *Stoicorum* in universum &c. excellentius apud Veteres legi. Quod si omnia illorum cogitata de Deo rebusque divinis, purum putum Atheismum invol-

involvunt, excutiendi hi libri e manibus ingenuorum Adolescentium; neque enim ad verba tantum, sed ad sensum præcipue, attendere debent. Præstat Græcæ & Latinæ Linguæ imperitum esse, quam ab ipsa Juventute Atheismi venenum imbibere. Cum *Harduinus* omnia fere veterum monumenta paucissimis exceptis conficta, & nudius demum tertius nata, adsereret; non sine causa Viri docti, & inter illos *Cl. la Croze* existumarunt, Jesuitam illum, forte & alios consortes, id agere, uti antiqua illa veterum monumenta, quæ ad Religionis Christianæ confirmationem multum faciunt, e manibus Christianorum excutiantur, atque ita impietas & superstitio triumphet. Absit ut *Doctissimos Viros*, qui plerosque Veterum, in Catalogum Atheorum referunt, tanti flagitii reos habeam; haud tamen existimarim, prorsus vanum esse, metum illorum, qui putant, *elegantiorum Litterarum studium* aliquid detrimenti pati. Philosophiæ saltem accuratioris studium, meâ opinione, non parum sufflaminatur. *Deerunt, qui suadebunt, si suasisse periculum sit*, inquit Darius apud Curtium. Deerunt sane, qui cum detrimento oculorum voluptatum, contemtu, omnibus viribus veritatis inquirendæ studio

vaca-

vacabunt, si post tot exantlatos labores, nullum fere aliud proemium exspectare possunt, quam ut pestilentissimorum errorum accusati, omnium invidiæ exponantur, præsertim si a receptis sententiis recedant paulo longius. Accedit, quod hac ratione *divinæ rationis vis*, non parum sine necessitate labefactetur. Concedo lubens, notiones de Deo rebusque divinis, Religionis Christianæ luce, & experientiâ mirum in modum emendatas, & collustratas fuisse, tam debilem tamen *rationis vim* esse, ut omnes ferè *veteres Philosophi*, qui acerrimo, per omnem vitam, veritatis studio tenebantur, in Atheismum prolapsi sint, nec elabendi rimam perspexerint, persuadere mihi non possum. *Injurium* mihi hoc videtur in *ipsum Auctorem Rationis*. Nescio quâ ratione homines illi ἀναπολόγητοι dicendi sint, qui adhibitâ omni diligentiâ, Numen tamen dari, ab adspectabili rerum universitate distinctum, vix ac ne vix quidem perspicere potuerunt. Saltem consectarium illud, quod magna eruditionis specie ursit *Baylius*, rationem nempe ita esse comparatam, ut in divinis omnia quidem subvertere, nihil autem certi invenire possit, mirifice confirmatur. Durissimum præprimis mihi videtur, cum *D. Gundlingio* adserere, omnes, qui

qui creationem ex nihilo non statuant, necessario ad emanationem omnium rerum ex divina essentiâ confugere debere. Novit ille quam pulcherrimè, quantis difficultatibus obsepta sit, hæc ipsa doctrina, de creatione omnium rerum ex nihilo; novit P. *Baylii* conatus; haud ignorat inter ipsos Christianos multos dari, qui existimant, neque ex voce ברא, aut κτίζειν, neque aliis ex locis *V. & N. Testamenti* probari posse, omnia ex nihilo producta esse. At hi ipsi de Numinis existentiâ persuasissimi sunt. Non possum igitur diffiteri, me propter rationes adductas, in eorum esse sententiâ, qui putant, mitius cum antiquis illis agendum esse: meliora tamen docentes, ut hîc, sic in cæteris, lubens audiam.

V. *Alterum, quod notandum, hoc est.* D. *Gundlingius* non semel conqueritur, me, quid *Atheismi* nomine intelligerem, nullibi definivisse. Verum hoc est. Sed minime necesse esse putavi, exhibere definitionem Atheismi in genere. *Quæstio est, utrum Plato Spinozæ sententiæ addictus fuerit, nec ne.* Eum in finem *Spinozæ* sententiam ad *duo revocavi capita, nimirum unicam dari substantiam, eamque DEum esse*: probavi autem non solùm, Platonem Deum a materia prorsus distinxisse,

ſtinxiſſe, ſed & nullo eandem vinculo cum Deo conjunxiſſe. Scio dari Atheos, qui a *Spinozæ* ſententia recedunt, ſed *de hoc* in præſenti diſputatione non *quærebatur*. Quæritur tantum, utrum argumenta mea ita comparata ſint, ut probent, Platonem à *Spinozæ* ſententia alienum fuiſſe. Fruſtra igitur non ſemel ingeminatur, requiri cauſam quandam externam a materia & mundo diverſam. Eum enim argumentorum meorum ſcopum eſſe, ipſa res clamat. Hoc tantùm dico, me Athei nomen illi dare non poſſe, qui perfectiſſimum Numen, idque optimum ac liberrimum agnoſcit, virtutes cæteras tanto Numine dignas extollit, Jus Deo in materiam concedit, & omni rerum Univerſitati proſpicere ait; ſimul tamen materiæ æternitatem profitetur. Aut enim dicendum eſt, omnes errores de Dei natura & virtutibus, omnem Numinis cultum ſubvertere, aut quosdam tantum. Prius plane durum eſt. Pauciſſimi mortalium mentem ad ſublimia illa perfectionum divinarum Capita contemplanda evehere poſſunt. *Cum ad illum mentis humanæ intentio, & acumen, & memoria pervenerit; quaſi abductis, & conſumptis omnibus viis, ſubſiſtit, hæret, deficit: nec eſt aliquid ulterius, quo progredi poſſit,* uti eleganter

ganter loquitur Lactantius Lib. V. Sect. 7. Omnes præterea ratiocinationes noſtræ de Deo, & perfectionibus ejus, nituntur comparatione quâdam noſtrarum perfectionum cum virtutibus divinis inſtituta. Quis autem neſcit, quàm facile hac in parte errare poſſimus? Ergo illi errores circa attributa divina exitiales ſunt, qui directè impediunt, quo minus Supremum Numen venerari, & colere poſſimus. Ita v. gr. qui libertatem omnem Deo detraheret, eumque in cauſam quandam, cæco impetu agentem, transformaret, is ſine dubio attributum aliquod ſubverteret, quocum omnis Religio, & legum reverentia ſimul tolleretur. Fateor illos, qui æternitatem materiæ ſupponunt, ſententiam fovere, quæ cum virtutibus divinis per omnia rite conciliari haud poteſt; Ita tamen eam comparatam eſſe, ut omnem ſubvertat Numinis exiſtentiam, probari rite poſſe, quammaxime diffido.

VI. Putat tamen D. Gundlingius. hinc Sect. 97. ita loquitur. *Ego haud immerito cenſui, eos qui æternitatem materiæ admittunt, ac defendunt, lapſu prono & facili, in ἀθεότητα incidere. Zimmermannus contra. Ratio quæ mihi ſedet, eo redigitur, Deum ſic iri compulſum, ut vel materiam adtingat & fabricet, ceu*

ceu faber lignarius, opusque relinquat levi vento periturum: aut sese infundat in materiam, ut in ipso consistat, & persistat. Deus opus periturum fabrefaciens, non est DEus, quia id perfectioni ejus infinitæ repugnat; ac DEus imperfectus interea non erit DEus. Quod si vero influat Divinitas, aut se se infundat in rem productam, DEus confundetur cum mundo; mundus erit ipse DEus, & DEus mundus: Q. E. D. ad hæc adjicit Elegantissimi Ingenii Vir: *Quid Zimmermannus? loquiturne an tacet? Tacet; ac demum linguam solvens respondet contradicendo, nec se mihi adsentiri posse enuntiat.* Videat *D. Gundlingius* utrum sequentia satisfaciant: & 1. quidem notari velim, me nullibi adseruisse, eos, qui æternitatem materiæ tuentur, in Atheismum facile prolabi haud posse: hoc tantum dixi Sect. 18. p. 958. *DEum tollere omnes, qui materiæ æternitatem tuentur, licet Rectorem universi agnoscant, qui rebus omnibus prospiciat, Cl. Viro probandum incumbet.* Quæritur igitur, non utrum in *Atheismum prolabi possint*, sed utrum *veri Nominis Athei sint*, Numenque eo ipso tollant, quia æternitatem materiæ tuentur. 2. Minimè autem id probat Dilemma allatum. De posteriore membro, infusione nempe Dei in materiam nihil

nihil dicam. Examinemus tantum primam partem, de qua propriè ſermo eſt. DEus, ait *Gundlingius*, compelletur, ut materiam fabricet, opusque relinquat levi vento periturum. Sed *primo* addere debuiſſet, Deum, antequam animum ad elaborandam materiam adjeciſſet, *liberum* fuiſſe; potuiſſe materiam illam æternam in confuſione relinquere, nullaque adeò, vel intrinſeca, vel extrinſeca neceſſitate, compulſum fuiſſe, ad materiam exornandam. Quod ſi jam accedant rationes, vel ex bonitate vel ſapientia Dei repetitæ, patet nullo modo dici poſſe neceſſitate quadam DEum compulſum fuiſſe ad materiam fabricandam. 2. Quod ſi DEus velit materiam æternam exornare, quæritur, *quo jure* agere poſſit in materiam æternam, & quomodo *id jus exequi poſſit*. Quod *poſterius* attinet, quæſtio huc redit: quomodo ſubſtantia intelligens, movere poſſit materiam, eamque exornare: hæc autem difficultas non minus in ſyſtemate eorum, qui æternitatem materiæ tuentur, occurrit, quam eorum, qui creationem ex Nihilo credunt. Nemo enim hactenus nexum illum, qui intercedit inter voluntatem ſubſtantiæ intelligentis, & motum materiæ, explicare potuit. Quod vero *prius* attinet,

major difficultas eſt in ſyſtemate eorum, qui materiæ æternitatem agnoſcunt. Illi enim qui DEum ex nihilo cuncta produxiſſe, adfirmant, eo ipſo adſerunt, DEum jus habere in materiam, a ſe conditam. At qui materiæ æternitatem tuetur, cauſam dare non poteſt poteſtatis hujus, quam DEus ſibi arrogat. Et hoc maxime urſerunt, non minus Veteres, *Simplicius*, *Hierocles*, *Tertullianus*, quam *Recentiores*, *Baylius*, *Jaquelot*, aliique. Producam unicum locum Hieroclis a Baylio jam aliisque allatum. Τι γαρ τι μαθων, *inquit*, ἁ μη ὑπεστησε, διατατ̃τειν πειραται παντως του της ἐυταξιας αὐτοις ἐν τῃ ἀγεννησιᾳ της ἑαυτων φυσεως κειμενης; το γαρ ἀγεννητως καθ' ἑαυτο ὑφεστως ἐιτι προσλαβοι, παρα φυσιν προσληψεται. Το δε παρα φυσιν διατεθηναι κακον τῳ μεταρεπομενῳ, ὡστε ὀυκ ἀγαθον τῃ λεγομενῃ ὑλῃ το κοσμειοθαι, ἐιπερ ἀγεννητος ἐιη μη ἀπο χρονου μονον, ἀλλα και ἀπο του αἰτιου. h. e. *Quorſum enim ea, quæ non condidit, digerere conatur, cum omnino bona ordinatio in natura eorum ingenita conſiſtat. Si quid enim ingenito, ac per ſe ſubſiſtenti, addatur, præter naturam fiet. Quod autem præter naturam efficitur, vitiatur; quare dictam materiam ornari minime bonum, ſiquidem non ſolum in tempore, ſed etiam absque cauſa ingenita ſit.* Baylius eandem dif-

ficul-

ficultatem fortius adhuc urget; ipſa tamen ejus verba adferre nolumus. Patet igitur omnem difficultatem in eo ſubſiſtere, quod duorum æternorum principiorum adſertores oſtendere non poſſint, quo jure DEus rem, per ſe æternam, mutare poſſit. Sed num ideò Athei illi ſunt, qui hoc adſerunt? num negant DEum elaboraſſe materiam, quia quo jure id fecerit, explicare non poſſunt? Plato, qui æternitatem materiæ agnovit, ex *ordine univerſi, concluſit dari cauſam æternam, ſapientiſſimamque*, adſeruit DEum *ſolà bonitate* commotum, ad materiam exornandam ſe accinxiſſe: *agnovit* igitur cauſam primam, ſapientiſſimam, optimam; *agnovit* materiam per ſe eſſe inertem, licet æternam; *agnovit* omnem adſpectabilis hujus rerum omnium univerſitatis ordinem, ſoli Numini adſcribendum. Hæc ſatis oſtendunt, æternitatem materiæ, non obſtitiſſe, quo minus & DEum agnoſceret, & virtutes excellentiſſimas eidem adſcriberet. Credimus nos DEum materiam ex nihilo feciſſe, & rectiſſime quidem. Sed quam primum oſtendere volumus, quâ ratione immenſa illa rerum ſenſibilium moles exorta fuerit, ſeu quis ſit nexus inter voluntatem entis intelligentis, licet infiniti, & ortum

materiæ, ejusdemque exornationem, hæremus. Neque ideo tamen argumenta nostra pondus ſuum amittere, jure credimus. Verbo error eſt, & quidem graviſſimus, adſerere materiam eſſe æternam, Atheismus non item. 3. Sed directè contemplemur argumentum *D.Gundlingii.* Si DEus ait materiam æternam fabricet, tum neceſſe eſt, ut opus periturum levi vento permittat. Sed cur mundus ille dicitur periturus? num *reſpectu materiæ*, ex qua conſtat, num *reſpectu voluntatis* ejus, *qui eum mutare & perire vult?* at materia ex mente eorum, qui æternitatem ejus tuentur perire non poteſt. In noſtro Syſtemate mundus in ſe ſpectatus perire poteſt, minime autem perit, *ob voluntatem Conditoris. Plato* mundum itidem non *periturum* dixit ob *voluntatem* optimam Numinis. At quomodo probabitur, Deum opus periturum fabrifacientem, non eſſe DEum? DEus manet perfectiſſimus, optimus, licet fabricaverit mundum, qui in ſe ſpectatus perire, & in nihilum redire poſſet. Quæritur igitur tantùm, utrum DEus, qui materiam æternam fabricavit, eandem *conſervare poſſit, ne pereat.* Sed quid obſtat ex ſententia eorum, qui DEum materiam exornare poſſe ajunt, quo minus eandem conſervet?

Sup-

Supponit enim *Gundlingius*, DEum materiam æternam exornare poſſe, ſi hoc poteſt, eandem etiam exornatam tueri poteſt; num forte vult ejus nullam habere rationem? Sed unde hoc tandem probabit? Si *Baylii* rationes repetiiſſet aſſerendo, DEum in materiam, cui nec exiſtentiam, nec eſſentiam dediſſet, nullam habere poteſtatem, tum longe major futura fuiſſet difficultas. Sed in hoc quod adfert argumento, licet pro more μέτα πολλῆς φαντασίας in medium prolato, nulla plane eſt vis, ad probandum, eos, qui æternitatem materiæ aſſerunt, in cenſum Atheorum referendos. Non jam dicam, circa imputationem conſequentiarum, diſpiciendum, non ſolum, quid ex *nexu ſyſtematis* alicujus ſequatur, ſed & quammaxime, *quid ex ſententia ejus, qui ejusmodi ſyſtema defendit, fluat:* nec repetam etiam, quod dudum alii monuerunt, quam difficilè mens noſtra creationem ex nihilo concipere poſſit; quot Viri optimi aliàs & ſagaciſſimi crediderint, DEum ex materia quadam jam præexiſtente, mundum formaſſe; & in revelatione perſpicuè creationem è nihilo non tradi. Hæc enim ſunt notiſſima.

VII. Sed veniamus tandem ad rem ipſam. Eum in finem *primo argumenta mea, quæ in diſſertatione mea attuli, denuo repetam, eaque ulterius explicabo, & vindicabo.* 2. *Syſtema D. Gundlingii directe examinabo.* 3. *Quædam ad materiam hanc illuſtrandam facientia adjiciam.* Platonem, Spinozæ ſententiæ addictum non fuiſſe, ſequentibus probavi rationibus: 1. *Celebrem hunc Sapientiæ Antiſtitem Ens aliquod æternum ſapientiſſimum, quod DEum vocamus, agnoviſſe.* 2. *Eum ſolerter Numen illud a materia diſtinxiſſe.* 3. *Nullo neceſſario vinculo cum materia conjunxiſſe.* 4. *Summam libertatem & imperium in materiam Deo tribuiſſe.* 5. *Tandem providam Dei Sapientiſſimi in omnia curam profeſſum eſſe.* Repetam igitur ſingulas propoſitiones easdemque contra *D. Gundlingii* exceptiones vindicabo. Quum autem *Status Quæſtionis* hûc redeat: *Utrum nempe Plato duas, æternas, & per ſe ſubſiſtentes ſubſtantias, DEum nempe, Ens æternum, Sapientiſſimum, Optimum; & materiam extenſam, diviſibilem, a Deo prorſus diverſam, nullo vinculo connexam, nec ullâ ratione eſſentiæ divinæ participem, agnoverit, nec ne?* Pluribus in ea excutienda laborabo. Negat enim *D. Gundlingius materiam* in ſyſtemate Platonis ſubſtantiam eſſe.

esse. *Sect.* 54. *ait materia per se non est Ens, sed accidens, neutiquam substantia. sect.* 55. *neque enim unquam Plato materiam pro substantia venditavit, quâ nuda est materia, ac sine divinitate concipitur.* Ut alia loca, in quibus idem repetit, taceam. Diligentissime igitur, quid de Deo, & materia *Plato* senserit, dispiciendum est; uti eo magis pateat, utrum materiam æque ac Deum, pro substantia *Plato* habuerit.

VIII. Velim autem *primò* ante omnia observari *Platonem & Platonicos, ita de natura DEI loqui, ut aperte testentur, DEum omnem fere mentis nostræ captum superare, & ut cum schola loquar omnes categorias transcendere.* Attuli in dissertatione mea notissimum locum Platonis ex *Timæo*, in quo sub persona Timæi Plato ita loquitur: *τόν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὑρεῖν τε ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν.* Non quidem negaverim Platonem ambigue, tecteque de hoc gravissimo capite loqui aliquando, ex more Veterum, qui nondum initiatis quædam celabant; ipsam tamen *rei difficultatem*, & *impenetrabilem fere obscuritatem*, multum etiam huc contulisse, nemo inficias iverit; imprimis si aliorum, eorundemque Philosophiæ Platonicæ peritissimorum

cogitata perpenderit. Ita *Proclus* Lib. II. cap. 11. ὑμνησωμεν αὐτον, οὐχ ὁτι γην και οὐρανον ὑπεστησεν λεγοντες. οὐδ' αὖ ὁτι ψυχας και ζωων ἁπαντων γενεσεις, και ταυτα μεν γαρ, ἀλλ' ἐπ' ἐσχατοις. προς δε τουτων ὡς παν μεν το νοητον των θεων γενος. παν δε το νοερον ἐγεφηνε, παντας δε τους ὑπερ τον κοσμον, και τους ἐν τω κοσμω θεους ἁπαντας, και ὡς θεος ἐστι θεων ἁπαντων, και ἑνας ἑναδων, και ὡς ἀδυνατον ἐπεκεινα των πρωτων, και ὡς πασης σιγης ἀρρητοτερον, και ὡς πασής ὑπαρξεος ἀγνωστοτερον, ἁγιος ἐν ἁγιοις τοις νοητοις ἐναποκεκρυμμενος θεοις. h. e. *Laudemus illum, non dicentes ab eo cœlum & terram creata, aut animas, & animalia progenita, nam hæc quidem progenuit, ſed inter ultima. Laudemus eum, quod ante hæc omne Deorum intelligibilium, omne intellectualium genus, omnes ſupra mundum, Deos omnes in mundo creaverit; quippe qui eſt Deorum omnium DEus, Unitas unitatum, ſupra prima impoſſibilia, omni ſilentio ineffabilior, omni exiſtentia ignotior: Sanctus in Sanctis, & ipſis intelligibilibus abſconditus Diis. Max. Tyrius diſſert.* 38. p. 403. ſimiliter de Deo loquitur. ὁ μεν γαρ θεος ὁ των ὀντων πατηρ και Δημιουργος ὁ πρεσβυτερος μεν ἡλιου, πρεσβυτερος δε οὐρανου, κρειττον δε χρονου, και αἰωνος, και πασης ῥεουσης φυσεως, ἀνωνυμος νομοθετης, και ἀρρητος φωνη, και ἀορατος ὀφθαλμοις. h. e. *DEus enim omnium, quæ extant, Pater Conditorque, ſole antiquior, antiquior cœlo, omni tempore major,*

major, omni ævo & quicquid in natura mutatur; Legislator sine nomine, quem vox nulla exprimit, nulla oculorum intuetur acies. Observat ibidem *Doctissimus Davisius*, veteres Christianos in eandem concessisse sententiam. Et confirmat hoc ingenti testimoniorum numero *Petavius Dogmat. Theolog. L. I.* Cap. VI. qui & *Plutarchi*, *Plotini* imprimis, perspicua de hoc asserto addit verba. Hæc loca clarissime ostendunt, DEum ex mente *Platonis*, & sequacium, substantiam esse, analogice quidem consideratam aliquid nobiscum commune habentem, quatenus propter egestatem sermonis, & rei ipsius sublimitatem, aliter loqui non possumus; revera tamen, si verum dicere velimus, omnem mentis nostræ capacitatem, superantem; quemadmodum omnes, quicunque de natura Dei accurate meditantur, mentemque ab omnibus, quæ in nobis cum aliqua imperfectione conjuncta sunt, abstrahunt, facile observabunt. Unde meâ opinione rite inferri potest, Platonem non solum DEum pro substantia habuisse, sed & omnia, quæ præter DEum existunt, cum ipso collata, substantiæ nomen, ne mereri quidem; sequitur etiam tantum abesse, ut *Plato* Deum ex materia quadam subtili aut

fluida conſtare dixerit, ut potius mente etiam noſtrâ & facultatibus ejus, aliquid excellentius & nobilius eſſe, adſeruerit. *In Syſtemate Spinozæ DEus ex infinitis, imperfectiſſimis, abjectiſſimis, miſerrimis, ſenſu omni deſtitutis, ſubſtantiis, componitur.* Qualis enim ratio partium, talis etiam eſt totius.

IX. Hunc autem DEum, ſupra omnia quod cogitamus evectum, *ſubſtantiam* eſſe, & quidem non *tantum fictâ quadam mentis præciſione*, ſed *diſtinctione reali*, probabimus amplius *ex vocibus*, quibus *Plato* in hac materia utitur. Attendi igitur velim ad notiſſimam illam diſtinctionem Veterum, adſerentium, *Platonem duo principia omnium rerum* Θεον και ὑλην, *ſtatuiſſe.* De tertio enim ſuo loco dicemus. Attuli eum in finem teſtimonia *Plutarchi, M. Tyrii, Diog. Laertii* aliorumque. Vox autem ἀρχη hoc in loco, nihil aliud poteſt denotare, quam principium aliquod reale, conſtitutivum, ſubſtantiam: ex duobus enim illis, Deo nempe & materia omnem adparentem rerum omnium originem derivant. Aliquando etiam αἰτιας vocabant. Sic *Plato in Timæo*, δυο αἰτιαι, το μεν ἀναγκαιον, το δε Θειον. Illas autem ἀρχας ita explicant, ut non poſſimus non duo diverſa intelligere ſubjecta. *Auctor Philo-*

Philosoph. distinctè de hac re loquitur. DEum vocat τον ποιητην και διακοσμησαντα τοδε το παν, και προνοουμενον αυτȣ, *materiam* vero, πασαν την ὑλην ὑποκειμένην. Porro Θεόν adpellat Plato ἀσωματον τε και ἀνειδεον και μονοις σοφοις ἀνδρασι καταληπτον, *materiam* vero ἀσχηματιςον και ἀποιαν προσλαβȣσαν σχηματα και ποιοτητας. Hæc distinctionem aliquam *non rationis*, quod *D. Gundlingius* contendit, sed *realem* & *essentialem* inferre, omnes vident, qui a partium studio alieni sunt. *Plutarchus de placit. Philosoph.* Lib. 1. cap. 2. clarissime, quid ἀρχων nomine intelligendum sit, *ostendit*. Sumamus primum tantum exemplum, in quo vox hæc adhibetur. Θαλης ὁ Μιλησιος ἀρχην των ὀντων ἀπεφηνατο το ὑδωρ. Quis autem non observat, vocem ἀρχην aliud denotare non posse, quam principium *constitutivum*, seu *substantiam?* Novi quidem *Aristotelem Lib.* 4. *Metaphys.* cap. 1. varias των ἀρχων exhibere definitiones, sed qui argumentum, de quo quæstio est, rite inspexerit, facile videbit, heic loci illam vocem alio sensu sumi non posse. Similiter vox ȣσια, quâ usus est *Plato*, & discipuli, cum de Deo & materia locuti sunt, satis ostendit, Platonem non minus *DEum*, quam *materiam* pro *substantia* habuisse. *Timaus Locrus* pag. 548. *corpus* vocat μεριςην

ȣσιαν.

ὀσιαν. *Plutarchus* περι της ἐν Τιμαιῳ κοσμογ. p. 1014. de Platone, την ὀσιαν και ὑλην ἐξ ἧς γεγονεν, ὀ γενομενην, ἀλλ᾽ ὑποκειμενην ἀει τῳ Δημιουργῳ ἐις διαθεσιν και ταξιν ἀυτης παραχειν. i. e. *Substantiam & materiam, ex qua factus est mundus, non natam, sed semper subjectam Opifici disponendam & ordinandam se præbuisse.* Heîc loci ergo *materia* dicitur ὀσια, dicitur *ex ea* mundus factus, *eademque distinguitur à Deo.* Nulla hîc locum habet *abstractio*, neque enim *ex accidenti totus mundus factus est*, sed veri nominis *substantia*. Timæus Locrus p. 544. non solum *materiam* tanquam *æternam quandam substantiam considerat*, antequam NB. DEus ullâ ratione se cum ea conjungeret; sed & *eandem materiam* tanquam *subjectum* aliquod, quod varias formas seu accidentia admittere possit, describit. ταυταν δε ταν ὑλαν ἀΐδιον μεν ἐφα, ὀ μαν ἀκιναιον. ἀμορφον δε καθ ἀυταν, και ἀσχηματιςον, δεχομεναν δε πασαν μορφαν. i. e. *Hanc materiam ajebat esse æternam, non vero immobilem; & ab omni forma atque figura per se immunem, & liberam, quaslibet tamen formas recipientem. Diog. Laertius in Vita Platonis* p. 86. postquam dixisset την ὑλην ἀσχηματιςον & ἀπειρον fuisse, antequam DEus eandem in ordinem redigeret, addit τρεπεσθαι δε την ὀσιαν εἰς τετ-

ταρα

παρα ϛοιχεια πυρ, ὑδωρ, ἀερα, γην. *Materia* igitur *ſubſtantia* eſt, alias elementa ex ea oriri non potuiſſent. *Plotinus Ennead.* I. L. VIII. Sect. 10. expreſſe & totidem verbis aſſerit *materiam* non eſſe *accidens*, *ſed ſubjectum.* ἡ δε ὑλη, inquit, ἐκ ἐν ἀλλῳ, ἀλλα τὸ ὑποκειμενον και το συμβεβηκος περι αὐτο. *Materia non eſt in alio, ſed eſt ſubjectum, circa quod accidens omne verſatur. Ennead. Secund.* Lib. IV. ab initio ait: την λεγομενην ὑλην, ait, ὑποκειμενον τι και ὑποδοχην ἐιδων λεγοντες ἐιναι, κοινον τινα τετον λογον περι αὐτης παντες λεγεσιν, ὁσοι εἰς ἐννοιαν ἠλθον της τοιαυτης φυσεως, και μεχρι τετε την αὐτην φερονται. h. e. *Omnes, qui de materia diſputant, ſi modo in notitiam ullam hujus naturæ pervenerint, communi deſcriptione eam ſubjectum quoddam, & ſuſceptaculum Specierum eſſe, aſſerunt, atque hactenus conſentire videntur.* Plura loca non adducam. Evolvatur cap. I. L. IV. Tom. 2. *Petavii Dogm. Theolog. Huet. Origen. p.* 32. *Clerici Epiſtolæ Criticæ.* Quod ſi igitur *ſtandum* eſt, *Veterum teſtimoniis*, nemo non videbit *materiam* non minus, quam *Deum* pro *ſubſtantia* haberi *Platoni*, atque adeo *mera ſuppoſitione* niti *D. Gundlingii aſſertionem*, *materiam* nimirum *accidens tantum eſſe Platoni*, ſeparatim conſideratam. Nihil addam de voce

ὑποϛασεως,

ὑποςάσεως, quâ Platonici usi sunt, & per quam veri nominis *substantiam* intellexerunt, cum dixerunt tres esse ἀρχικὰς ὑποςάσεις. Quæritur enim quid *Plato* senserit, non alii. Videatur interim *Tom.* 2. *Lib. V. cap.* 2. *Petavii* & *notæ Eruditissimi Clerici.*

X. Hactenus ex *vocibus*, quibus *Plato veteresque* utuntur, cum de *materia* loquuntur, probavimus, materiam *substantiam* esse: dispiciamus porro, quid de *proprietatibus Dei* & *materiæ* dicant; quod si enim *proprietates Dei* & *materiæ inter se prorsus distinctæ sint* ex mente Platonis, necessario concludendum est, *Deum* & *materiam duas* esse *substantias prorsus inter se diversas.* Audiamus igitur Veterum de hac re testimonia. In *differt. mea* inde a pag. 832. usque ad pag. 849. non solum ex ipso Platone probavi, Deum ex mente hujus Philosophi ab omni re corporea secretum esse, & distinctum; sed & argumenta ex ordine rerum, finibusque, ad quos creaturæ factæ sunt, eundem agnovisse, rerum omnium Auctorem, summâ & excellentissimâ Sapientiâ præditum esse. Non commemorabo jam notissimam illam distinctionem *Platonis* in τὰ νοητὰ καὶ τὰ αἰσθητὰ, ex qua constat, illum *omnem materiam a re intelligibili*, solerter

distin-

distinxisse. Priora enim illi vocantur τα θεια, τα ἀληθη, παντελως, ἑιλικρινως ὀντα, ἀει ὄντα, νοητα, ἀδιαλυτα, posteriora τα ὁμονημως ὀντα, γιγνόμενα, μη οντα, τα μεταξυ των παντελως ὀντων και μη ὀντων. Ex quibus patet *proprietates materiæ & rerum intellectualium secundum Platonem* esse *diversissimas*, neque *abstractione* tantum mentis, sed *realiter* inter se *distinctas*. Huic inquam argumento non inhærebo, quamvis ita mihi comparatum esse videatur, ut nihil *D. Gundlingius* adferre possit, quod id subvertat; sed quid de Deo, & materia senserint, solum hac vice explicabo, unde patebit, *distinctionem* inter Deum & materiam esse *realem* quammaxime & manifestissimam. *M. Tyrius Dissert.* I. docturus, quâ ratione ad cognitionem Numinis pervenire possimus, ita loquitur pag. 11. vers. Heinsii: *Perveniemus eo hac ratione, ut semper id quod magis notum est naturâ, bifariam dividamus: atque ex his rursus, id quod præstantius est, secabimus, donec ad ejus perventum sit, de quo quæritur, essentiam. Alia ergo animata, alia sine anima sunt. Sine anima, ut lapides, ligna, & id genus alia. Animata, ut plantæ & animalia. Jam animatum præstat ei, quod sine anima est. In animato aliud vegetativum, aliud sensitivum est. Rursus sensiti-*

ſenſitivum, vegetativo eſt præſtantius. In ſenſitivo aliud rationale, aliud rationis expers eſt. Rurſus rationale id quod rationis expers eſt, antecedit. Sed & in anima rationali, quoniam tota quaſi quadam congeries (nam & nutritivum in ea, & ſenſitivum, & motivum & paſſivum) illud excellit, quod intellectivum dicitur. Sicut ergo animatum ad illud, quod animæ expers eſt ſe habet, ita intellectiva anima ad totam. Unde ſequitur intellectivam præſtantiorem eſſe eâ, quæ ex omnibus conflata eſt. In utro ergo Deum, de quo agimus, ponemus? an in multiplici illa congerie? ne DEus ipſe ſiverit. Reliquum eſt ergo, ut tanquam in arce aliqua ſublimi, in principe intellectu, Deum ſtatuamus. Sed & intellectum duplicem video. Alter enim intelligere poteſt, quamvis non intelligat: alter etiam intelligit. Qui tamen nondum eſt perfectus, niſi & ſemper intelligat, & omnia, neque alias alia. Ut ille demum abſolutiſſimus futurus ſit, qui & ſemper & omnia ſimul intelligit. Hiſce adductis exemplo rem illuſtrat pag. 15. ait. *Scimus quidem pulchrum eſſe DEum, & pulchrorum omnium pulcherrimum: non tamen corpus pulchrum, ſed id unde corpori ſua pulchritudo venit. Nec pratum pulchrum, ſed id unde & prato ſua pulchritudo eſt. Denique* quic-

quicquid in fluvio, aut in mari, quicquid in cœlo cœlestibusque Diis pulcbrum vocamus; id omne pulcbrum tanquam ex perpetuo limpidissimoque fonte inde dimanat. Tantumque singula, aut pulcbritudinis, aut stabilitatis, aut diuturnitatis inter se babent, quantum ex eo fonte trabunt, tantumque a pulcbritudine recedunt & ad interitum suum tendunt, quantum ab eo abeunt. Si bæc sufficiunt, DEum vidisti. Si nondum, quâ tandem imagine commode exprimi poterit? addit ἐννοει γαρ μοι μητε μεγεθος, μητε χρωμα, μητε σχημα, μητε ἀλλο τε ὑλης παθος. Videmus *Maximum, Pbilosopbiæ Platonicæ peritissimum,* omnia quæcunque in *materiam* cadere possunt, *a Deo* removere, & per continuam quandam Entium scalam ascendere, ad sublime illud contemplationis nostræ objectum, Deum nempe. Quis autem negabit, eum, qui omnium rerum proprietates, præcipue intellectualium, possidet, *eminentissimo gradu substantiam esse? dissert.* 17. *pag.* 185. *Edit. Davisii:* οὐ γαρ ἐστι θεῳ, καθαπερ ἀνθρωπῳ, της ψυχης το μεν ἀρχον, το δε ἀρχομενον. ἀλλ᾽ ἁπλουν το θειον αὐτο, ὁ τι περ νους και ἐπιστημη και λογος. i. e. *Neque enim in Deo altera pars est quæ paret, altera quæ imperat, quod fit in bomine. Est enim simplicissimum quid divinitas, id est mens, scientia* ac

ac ratio. Adde ejusdem *Maximi* integram *dissert.* 38. *Plutarchus de placit. Phil. Lib. I. cap.* 7. *asserit*, Platonem ſtatuiſſe, *Deum* eſſe *Ens* μονοφυὲς, μοναδικὸν, ὄντως ἀγαθὸν, νοῦν, χωριστὸν εἶδος, τουτέστι τὸ ἀμιγὲς πάσης ὕλης, μηδενὶ παθητῷ συμπεπλεγμένον. Innumera ſunt loca in *Plotini operibus*, quibus idem probatur. Unicum tantum producemus, ut brevitati ſtudeamus. Extat is *Ennead. VI. Lib. VII. cap.* 32. *p.* 725. quia autem prolixior eſt, latine tantum eum dabo. *Hic jam fas eſt quærere*, inquit, *hunc in modum. Age dic anima, ubinam ille ſit, qui tam ingentem pulchritudinem creavit, qui tam excellentem progenuit vitam, qui primam fecit eſſentiam? Cernis, ô anima, ipſam in omnibus & variis ſpeciebus pulchritudinem coruſcantem? Pulchrum quidem eſt, ibi conſiſtere. Sed operæ pretium eſt animum in pulchro jam exiſtentem, undenam hæc ſint, & unde pulchra fiant, inveſtigare. Oportet ſane ipſum pulchrorum omnium Auctorem, eorum nullum penitus eſſe: alioquin ſi quid eorum ſit, pars tantum quædam erit. Igitur neque forma quædam talis eſt, neque potentia quædam. Neque rurſus eſt cunctæ, quæ ibi fiunt exiſtuntque, forma atque potentia: ſed oportet ſuper omnes extare potentias atque formas. Eſt ergo principium ipſum ſpecie vacans, non ita quidem, ut indi-*

geat

geat formâ, sed potius a quo omnis forma intellectualis exoritur. Quod enim factum est, si modo fiebat, oportuit aliquid effici: ideoque propriam accepit formam: quod autem à nullo factum est; nimirum neque factum est aliquid. Hoc igitur nullum Entium *est, & Entia cuncta: nullum quidem, quia posteriora hoc* Entia *sunt: cuncta verò, quoniam ex ipso nascuntur. Cum vero facere omnia possit, quam in se habeat magnitudinem? an forsan erit immensum? verum si immensum, magnitudinem habet nullam. Magnitudo enim in rebus solum postremis habet locum. Jam vero oportet ipsum magnitudinis effectorem NB. non esse participem magnitudinis. Quin etiam ipsa, quæ dici solet essentiæ magnitudo, non est quantitas ulla. Habere procul dubio potest, quod post illud est, magnitudinem. Magnitudo vero illius est, nihil eo potentius esse, nihil æquari posse, cum illo. Quo enim ex suis illi æquari quis possit, cum nihil possideat idem? præterea quod dici solet, Deum per omnia secula perque universum ubique regnare, neque significat in Deo mensuram, neque vastam rursus immensitatem: alioquin quonam pacto reliqua metiretur? neque igitur figuram ullam in eo fingere decet.* Hactenus Plotinus & cum his omnibus conspirat sententia *Platonis*. In *Dissertatione mea de*

 Atheismo

Atheismo Platonis probavi ipsius Platonis verbis Numen quod causa est, omnium sapientissimum, esse optimum, idem motum omnibus dedisse, atque ad certos fines cuncta disposuisse. Hæc omnia ita sunt comparata, ut *substantia alicujus intellectualis proprietates clarissime pandant.* Clarius adhuc mentem suam hac ipsa de re aperit *Plato in Phædone* pag. m. 31. Quæstio est de natura mentis; quærit Socrates utrum ejusdem naturæ sit mens cum corpore. Ἴωμεν, inquit, δη ἐπι ταυτα ἐφ᾽ ἅπερ ἐν τῳ ἔμπροσθεν λογῳ. αὐτη ἡ ὀσια, ἧς λογον διδομεν τȣ ἐιναι, και ἐρωτωντες και ἀποκρινομενοι, ποτερον ὡσαυτως ἀει ἐχει κατα ταυτα, ἢ ἄλλοτ᾽ ἄλλως; αὐτο το ἰσον αὐτο το καλον αὐτο ἑκαςον, ὁ ἐςι το ὀν, μη ποτε μεταβολην και ἡντοȣν ἐνδεχεται, ἢ ἀει αὐτων ἑκαςον, ὁ ἐςι μονοειδες ὀν αὐτο καθ αὐτο ὡσαυτως κατα ταυτα ἐχει, και ȣδεποτε ȣδαμη ȣδαμως, ἀλλοιωσιν ȣδεμιαν ἐνδεχεται. Ὡσαυτως ἐφη ἀναγκη ὁ Κεβης, και κατα τα αὐτα ἐχειν ὠ Σωκρατες. i. e. *Redeamus jam ad illa, ad quæ in superiore disputatione recessimus. Ipsa essentia, cujus interrogando respondendoque definitionem hoc ipsum quod est assignavimus, utrum eodem modo & secundum eadem se semper habet? an aliàs aliter? videlicet & ipsum æquale, ipsum pulchrum, ipsum unumquodque quod est Ens,*

utrum

utrum mutationem aliquam ipsa recipiunt, an ipsorum unumquodque semper id quod est uniforme existens ipsum per se ipsum eodem modo & secundum eadem se habet, neque unquam, neque usquam, neque ullo pacto mutationem aliquam suscipit? necesse, ô Socrates, hæc, inquit Cebes eodem modo & secundum eadem se semper habere. Postea animam omniaque intellectualia inter ea refert, quæ *simplicia*, quæque *eodem modo* semper se habent, corpora vero inter ea, quæ *tangi, videri, sensibus attingi* possunt. Paucis interjectis Cebes ita pergit. *Arbitror equidem, ô Socrates, quemlibet vel indocilem prorsus & pertinacem ex hac discursione concessurum, animam per totum, ac per omne, similiorem esse ei, quod semper eodem modo est, quam opposito. Quid autem corpus? alteri speciei. Considera rursus hoc pacto. Quamdiu in eodem sunt anima atque corpus, hoc quidem servire atque subesse natura jubet; hanc vero praeesse ac dominari. Secundum hæc rursus utrum tibi videtur, simile esse divino, utrum mortali? An non putas divinum quidem tale esse naturâ, ut præsit & ducat: mortale verò ut subjiciatur, ac serviat? puto equidem. Utri igitur horum anima est similis? Constat, ô Socrates, animam quidem similem esse divino, corpus vero mortali.*

Tandem quæ inde consequuntur, aperit: σκοπει δη ἐφη, ὠ Κεβης, ἑι ἐκ παντων των ἐιρημενων ταδε ἡμιν ξυμβαινει. τῳ μεν θειῳ, και ἀθανατῳ, και νοητῳ, και μονοειδει και ἀδιαλυτῳ, και ἀει ὡσαυτως και κατα ταυτα ἐχοντι ἑαυτῳ ὁμοιοτατον εἰναι ψυχην. τῳ δ᾽ἀνθρωπινῳ και θνητῳ, και ἀνοητῳ, και πυλυειδει, και διαλυτῳ, και μηδεποτε κατα τα ἀυτα ἐχοντι ἑαυτῳ ὁμοιοτατον ἀυ εἰναι σωμα. i. e. *Animadverte jam, o Cebes, num hæc ex omnibus, quæ dicta sunt, consequantur. Videlicet ipsi divino, immortali, intelligibili, uniformi, indissolubili, semper eodem modo & secundum eadem seipsum habenti, animam esse simillimam; humano vero mortali, nec intelligibili, multiformi, dissolubili, nunquam eodem modo sibimet se habenti, simillimum esse corpus.* Alia loca Platonis adducere nolo: universa enim facies Philosophiæ Platonicæ satis superque ostendit, τα νοητα ἀ τοις ἀισθητοις prorsus esse diversa: quod si igitur loca adducta ad rectæ ratiocinationis leges exigamus, necessario ex iis colligere debemus, Deum, *mentem præstantissimam, ab omni materiæ labe esse secretum.* Quod si ab altera parte Platonis cogitata de *materia* evolvamus, patebit *proprietates corporum* secundum Philosophi hujus mentem, prorsus esse *diversas.* Notum est *Socratem* & *Platonem* in

in ſententiam *Heracliti* conceſſiſſe, adſerentis *materiam in perpetuo fluxu eſſe, inſtabilem, neque eodem ſemper modo ſe habere.* Præter allatum Platonis locum innumera adſunt hujus rei teſtimonia. Paucis tantum erimus contenti. *Laërtius Lib.* 2. *de Sententia Platonis.* αἰσθητον το μηδεποτε ἐν τῳ ποιῳ μηδε ποσῳ διαμενον, ἀλλα ἀει ῥεον και μεταβαλλον, νοητον δε ἐξ ȣ μηδεν ἀπογινεται μηδε προσγινεται. In *Timæo* non ſemel de *corpore* tanquam *re omnium imperfectiſſima* loquitur. *S. Empiricus* Lib. 3. cap. 5. p. 142. Edit. *Fabricii.* idem teſtatur: παρ̕ ὁ και Πλατων, *inquit*, γινομενα μεν, ὀντα δε ȣδεποτε καλει τα σωματα. Unde & *Plato vocat corpora quæ gignantur quidem, nunquam autem ſint.* Vide ibi *Cl. Fabricii notas.* Idem ex *mente Platonis* perhibet *Euſeb. præp. Ev. L. XI. cap.* 9. *p.* 523. ut jam de cæteris Platonicæ Philoſophiæ Sectatoribus nihil dicam. *(b)* Quod ſi igitur

 hæc

(*b*) Præter ea, quæ infra Sect. XV. de phraſi Platonicorum, quâ materiam aliquando inter τα ȣκ ὀντα referunt, dicentur, confer Windetum de vita functorum ſtatu pag. 24. Ed. Crenii. dignus etiam eſt locus Cl. Alexandr. Stromat. Lib. V. p. 591. ἀλλα ὑλην ὑποθεντες οἱ Φιλοσοφοι ἐν ταις ἀρχαις. οἱ τε Στωικοι, και Πλατων, και Πυθαγορας, ἀλλα και Αριστοτελης ὁ Περιπατητικος. ȣχι δε μιαν ἀρχην, ἱστωσαν ἐν τῃ καλȣμενην ὑλην ἀποιον και ἀσχηματιστον λεγομενην. προς ἀυτων και τολμηροτερον ȣδε μη ὀν προς τȣ Πλατωνος εἰρηθαι. i. e.

οὐσιαν. *Plutarchus* περι της ἐν Τιμαιῳ κοσμογ. p. 1014. de Platone, την οὐσιαν και ὑλην ἐξ ἡς γεγονεν, οὐ γενομενην, ἀλλ᾽ ὑποκειμενην ἀει τῳ Δημιουργῳ εἰς διαθεσιν και ταξιν αὐτης παρασχειν. i. e. *Substantiam & materiam, ex qua factus est mundus, non natam, sed semper subjectam Opifici disponendam & ordinandam se præbuisse.* Heîc loci ergo *materia* dicitur οὐσια, dicitur *ex ea* mundus factus, *eademque distinguitur à Deo.* Nulla hîc locum habet *abstractio*, neque enim *ex accidenti totus mundus factus est*, sed veri nominis *substantia.* Timæus Locrus p. 544. non solum *materiam* tanquam *æternam quandam substantiam considerat*, antequam NB. DEus ullâ ratione se cum ea conjungeret; sed & *eandem materiam* tanquam *subjectum* aliquod, quod varias formas seu accidentia admittere possit, describit. ταυταν δε ταν ὑλαν ἀΐδιον μεν ἐφα, οὐ μαν ἀκινατον. ἀμορφον δε καθ αὐταν, και ἀσχηματιστον, δεχομεναν δε πασαν μορφαν. i. e. *Hanc materiam ajebat esse æternam, non vero immobilem; & ab omni forma atque figura per se immunem, & liberam, quaslibet tamen formas recipientem. Diog. Laertius in Vita Platonis* p. 86. postquam dixisset την ὑλην ἀσχηματιστον & ἀπειρον fuisse, antequam DEus eandem in ordinem redigeret, addit τρεπεσθαι δε την οὐσιαν εἰς τετ-

ταρα

παρα ϛοιχεια πυρ, ὑδωρ, ἀερα, γην. *Materia* igitur *substantia* est, alias elementa ex ea oriri non potuissent. *Plotinus Ennead.* I. L. VIII. Sect. 10. expresse & totidem verbis asserit *materiam* non esse *accidens*, *sed subjectum.* ἡ δε ὑλη, inquit, ὀκ ἐν ἀλλῳ, ἀλλα τὸ ὑποκειμενον και το συμβεβηκος περι αὐτο. *Materia non est in alio, sed est subjectum, circa quod accidens omne versatur. Ennead. Secund.* Lib. IV. ab initio ait: την λεγομενην ὑλην, ait, ὑποκειμενον τι και ὑποδοχην εἰδων λεγοντες εἰναι, κοινον τινα τȣτον λογον περι αὐτης παντες λεγουσιν, ὁσοι εἰς ἐννοιαν ἠλθον της τοιαυτης φυσεως, και μεχρι τȣτȣ την αὐτην φερονται. h. e. *Omnes, qui de materia disputant, si modo in notitiam ullam hujus naturæ pervenerint, communi descriptione eam subjectum quoddam, & susceptaculum Specierum esse, asserunt, atque hactenus consentire videntur.* Plura loca non adducam. Evolvatur cap. I. L. IV. Tom. 2. *Petavii Dogm. Theolog. Huet. Origen. p.* 32. *Clerici Epistolæ Criticæ.* Quod si igitur *standum* est, *Veterum testimoniis*, nemo non videbit *materiam* non minus, quam *Deum* pro *substantia* haberi *Platoni*, atque adeo *mera suppositione* niti *D. Gundlingii assertionem*, *materiam* nimirum *accidens tantum esse Platoni*, separatim consideratam. Nihil addam de voce

ὑποϛασεως,

ὑποςάσεως, quâ Platonici usi sunt, & per quam veri nominis *substantiam* intellexerunt, cum dixerunt tres esse ἀρχικὰς ὑποςάσεις. Quæritur enim quid *Plato* senserit, non alii. Videatur interim *Tom. 2. Lib. V. cap. 2. Petavii* & *notæ Eruditissimi Clerici.*

X. Hactenus ex *vocibus*, quibus *Plato veteresque* utuntur, cum de *materia* loquuntur, probavimus, materiam *substantiam* esse: dispiciamus porro, quid de *proprietatibus Dei* & *materiæ* dicant; quod si enim *proprietates Dei* & *materiæ inter se prorsus distinctæ sint* ex mente Platonis, necessario concludendum est, *Deum* & *materiam duas* esse *substantias prorsus inter se diversas.* Audiamus igitur Veterum de hac re testimonia. In *dissert. mea* inde a pag. 832. usque ad pag. 849. non solum ex ipso Platone probavi, Deum ex mente hujus Philosophi ab omni re corporea secretum esse, & distinctum; sed & argumenta ex ordine rerum, finibusque, ad quos creaturæ factæ sunt, eundem agnovisse, rerum omnium Auctorem, summâ & excellentissimâ Sapientiâ praeditum esse. Non commemorabo jam notissimam illam distinctionem *Platonis* in τὰ νοητὰ καὶ τὰ αἰσθητά, ex qua constat, illum *omnem materiam a re intelligibili*, solerter

distin-

distinxisse. Priora enim illi vocantur τα θεια, τα ἀληθη, παντελως, ἑιλικρινως ὀντα, ἀει ὄντα, νοητα, ἀδιαλυτα, posteriora τα ὁμονημως ὀντα, γιγνόμενα, μη οντα, τα μεταξυ των παντελως ὀντων και μη ὀντων. Ex quibus patet *proprietates materiæ & rerum intellectualium secundum Platonem* esse *diversissimas*, neque *abstractione* tantum mentis, sed *realiter* inter se *distinctas*. Huic inquam argumento non inhærebo, quamvis ita mihi comparatum esse videatur, ut nihil *D. Gundlingius* adferre possit, quod id subvertat; sed quid de Deo, & materia senserint, solum hac vice explicabo, unde patebit, *distinctionem* inter Deum & materiam esse *realem* quammaxime & manifestissimam. *M. Tyrius Dissert.* I. docturus, quâ ratione ad cognitionem Numinis pervenire possimus, ita loquitur pag. 11. vers. Heinsii: *Perveniemus eo hac ratione, ut semper id quod magis notum est naturâ, bifariam dividamus: atque ex his rursus, id quod præstantius est, secabimus, donec ad ejus perventum sit, de quo quæritur, essentiam. Alia ergo animata, alia sine anima sunt. Sine anima, ut lapides, ligna, & id genus alia. Animata, ut plantæ & animalia. Jam animatum præstat ei, quod sine anima est. In animato aliud vegetativum, aliud sensitivum est. Rursus sensiti-*

ſenſitivum, vegetativo eſt præſtantius. In ſenſitivo aliud rationale, aliud rationis expers eſt. Rurſus rationale id quod rationis expers eſt, antecedit. Sed & in anima rationali, quoniam tota quaſi quadam congeries (nam & nutritivum in ea, & ſenſitivum, & motivum & paſſivum) illud excellit, quod intellectivum dicitur. Sicut ergo animatum ad illud, quod animæ expers eſt ſe habet, ita intellectiva anima ad totam. Unde ſequitur intellectivam præſtantiorem eſſe eâ, quæ ex omnibus conflata eſt. In utro ergo Deum, de quo agimus, ponemus? an in multiplici illa congerie? ne DEus ipſe ſiverit. Reliquum eſt ergo, ut tanquam in arce aliqua ſublimi, in principe intellectu, Deum ſtatuamus. Sed & intellectum duplicem video. Alter enim intelligere poteſt, quamvis non intelligat: alter etiam intelligit. Qui tamen nondum eſt perfectus, niſi & ſemper intelligat, & omnia, neque alias alia. Ut ille demum abſolutiſſimus futurus ſit, qui & ſemper & omnia ſimul intelligit. Hiſce adductis exemplo rem illuſtrat pag. 15. ait. *Scimus quidem pulchrum eſſe DEum, & pulchrorum omnium pulcherrimum: non tamen corpus pulchrum, ſed id unde corpori ſua pulchritudo venit. Nec pratum pulchrum, ſed id unde & prato ſua pulchritudo eſt. Denique* quic-

quicquid in fluvio, aut in mari, quicquid in cœlo cœlestibusque Diis pulchrum vocamus; id omne pulchrum tanquam ex perpetuo limpidissimoque fonte inde dimanat. Tantumque singula, aut pulchritudinis, aut stabilitatis, aut diuturnitatis inter se habent, quantum ex eo fonte trahunt, tantumque a pulchritudine recedunt & ad interitum suum tendunt, quantum ab eo abeunt. Si hæc sufficiunt, DEum vidisti. Si nondum, quâ tandem imagine commode exprimi poterit? addit ἐννοει γαρ μοι μητε μεγεθος, μητε χρωμα, μητε σχημα, μητε ἀλλο τι ὑλης παθος. Videmus *Maximum, Philosophiæ Platonicæ peritissimum*, omnia quæcunque in *materiam* cadere possunt, *a Deo* removere, & per continuam quandam Entium scalam ascendere, ad sublime illud contemplationis nostræ objectum, Deum nempe. Quis autem negabit, eum, qui omnium rerum proprietates, præcipue intellectualium, possidet, *eminentissimo gradu substantiam esse? dissert.* 17. *pag.* 185. *Edit. Davisii:* οὐγαρ ἐστι θεῳ, καθαπερ ἀνθρωπῳ, της ψυχης το μεν ἀρχον, το δε ἀρχομενον. ἀλλ᾽ ἁπλουν το θειον αὐτο, ὅ τι περ νους και ἐπιστημη και λογος. i. e. *Neque enim in Deo altera pars est quæ paret, altera quæ imperat, quod fit in homine. Est enim simplicissimum quid divinitas, id est mens, scientia*

ac ratio. Adde ejusdem *Maximi* integram *dissert.* 38. *Plutarchus de placit. Phil. Lib. I. cap.* 7. *asserit*, Platonem statuisse, *Deum* esse *Ens* μονοφυες, μοναδικον, ὀντως ἀγαθον, νȣν, χωριςον ἐιδος, τȣτεςι το ἀμιγες πασης ὑλης, μηδενι παθητω συμπεπλεγμενον. Innumera sunt loca in *Plotini operibus*, quibus idem probatur. Unicum tantum producemus, ut brevitati studeamus. Extat is *Ennead. VI. Lib. VII. cap.* 32. *p.* 725. quia autem prolixior est, latine tantum eum dabo. *Hîc jam fas est quærere*, inquit, *hunc in modum. Age dic anima, ubinam ille sit, qui tam ingentem pulchritudinem creavit, qui tam excellentem progenuit vitam, qui primam fecit essentiam? Cernis, ô anima, ipsam in omnibus & variis speciebus pulchritudinem coruscantem? Pulchrum quidem est, ibi consistere. Sed operæ pretium est animum in pulchro jam existentem, undenam hæc sint, & unde pulchra fiant, investigare. Oportet sane ipsum pulchrorum omnium Auctorem, eorum nullum penitus esse: alioquin si quid eorum sit, pars tantum quædam erit. Igitur neque forma quædam talis est, neque potentia quædam. Neque rursus est cunctæ, quæ ibi fiunt existuntque, formæ atque potentiæ: sed oportet super omnes extare potentias atque formas. Est ergo principium ipsum specie vacans, non ita quidem, ut indigeat*

geat formâ, sed potius a quo omnis forma intellectualis exoritur. Quod enim factum est, si modo fiebat, oportuit aliquid effici: ideoque propriam accepit formam: quod autem â nullo factum est; nimirum neque factum est aliquid. Hoc igitur nullum Entium est, & Entia cuncta: nullum quidem, quia posteriora hoc Entia sunt: cuncta verò, quoniam ex ipso nascuntur. Cum vero facere omnia possit, quam in se habeat magnitudinem? an forsan erit immensum? verum si immensum, magnitudinem habet nullam. Magnitudo enim in rebus solum postremis habet locum. Jam vero oportet ipsum magnitudinis effectorem NB. non esse participem magnitudinis. Quin etiam ipsa, quæ dici solet essentiæ magnitudo, non est quantitas ulla. Habere procul dubio potest, quod post illud est, magnitudinem. Magnitudo vero illius est, nihil eo potentius esse, nihil æquari posse, cum illo. Quo enim ex suis illi æquari quis possit, cum nihil possideat idem? præterea quod dici solet, Deum per omnia secula perque universum ubique regnare, neque significat in Deo mensuram, neque vastam rursus immensitatem: alioquin quonam pacto reliqua metiretur? neque igitur figuram ullam in eo fingere decet. Hactenus Plotinus & cum his omnibus conspirat sententia *Platonis*. In *Dissertatione mea de*

 Atheismo

Atheismo Platonis probavi ipſius Platonis verbis Numen quod cauſa eſt, omnium ſapientiſſimum, eſſe optimum, idem motum omnibus dediſſe, atque ad certos fines cuncta diſpoſuiſſe. Hæc omnia ita ſunt comparata, ut *ſubſtantiæ alicujus intellectualis proprietates clariſſime pandant.* Clarius adhuc mentem ſuam hac ipſa de re aperit *Plato in Phædone* pag. m. 31. Quæſtio eſt de natura mentis; quærit Socrates utrum ejusdem naturæ ſit mens cum corpore. Ἴωμεν, inquit, δὴ ἐπὶ ταυτα ἐφ᾽ ἅπερ ἐν τῷ ἔμπροσθεν λογῳ. ἀυτη ἡ ἐσια, ἧς λογον διδομεν τε ἐιναι, και ἐρωτωντες και ἀποκρινομενοι, ποτερον ὡσαυτως ἀει ἐχει κατα ταυτα, ἢ ἀλλοτ᾽ ἀλλως; ἀυτο το ἰσον ἀυτο το καλον ἀυτο ἑκαςον, ὁ ἐςι το ὀν, μη ποτε μεταβολην και ἡντουν ἐνδεχεται, ἢ ἀει ἀυτων ἑκαςον, ὁ ἐςι μονοειδες ὀν ἀυτο καθ ἀυτο ὡσαυτως κατα ταυτα ἐχει, και ἐδεποτε ἐδαμη ἐδαμως, ἀλλοιωσιν ἐδεμιαν ἐνδεχεται. Ὡσαυτως ἐφη ἀναγκη ὁ Κεβης, και κατα τα ἀυτα ἐχειν ὠ Σωκρατες. i. e. *Redeamus jam ad illa, ad quæ in ſuperiore diſputatione receſſimus. Ipſa eſſentia, cujus interrogando reſpondendoque definitionem hoc ipſum quod eſt aſſignavimus, utrum eodem modo & ſecundum eadem ſe ſemper habet? an aliàs aliter? videlicet & ipſum æquale, ipſum pulchrum, ipſum unumquodque quod eſt Ens,*

utrum

utrum mutationem aliquam ipsa recipiunt, an ipsorum unumquodque semper id quod est uniforme existens ipsum per se ipsum eodem modo & secundum eadem se habet, neque unquam, neque usquam, neque ullo pacto mutationem aliquam suscipit? necesse, ò Socrates, hæc, inquit Cebes eodem modo & secundum eadem se semper habere. Postea animam omniaque intellectualia inter ea refert, quæ *simplicia*, quæque *eodem modo* semper se habent, corpora vero inter ea, quæ *tangi, videri, sensibus attingi* possunt. Paucis interjectis Cebes ita pergit. *Arbitror equidem, ò Socrates, quemlibet vel indocilem prorsus & pertinacem ex hac discursione concessurum, animam per totum, ac per omne, similiorem esse ei, quod semper eodem modo est, quam opposito. Quid autem corpus? alteri speciei. Considera rursus hoc pacto. Quamdiu in eodem sunt anima atque corpus, hoc quidem servire atque subesse natura jubet; hanc vero præesse ac dominari. Secundum hæc rursus utrum tibi videtur, simile esse divino, utrum mortali? An non putas divinum quidem tale esse naturâ, ut præsit & ducat: mortale verò ut subjiciatur, ac serviat? puto equidem. Utri igitur horum anima est similis? Constat, ò Socrates, animam quidem similem esse divino, corpus vero mortali.*

Tandem quæ inde consequuntur, aperit: σκοπει δη ἐφη, ὠ Κεβης, ἐι ἐκ παντων των ἐιρημενων ταδε ἡμιν ξυμβαινει. τῳ μεν θειῳ, και ἀθανατῳ, και νοητῳ, και μονοειδει και ἀδιαλυτῳ, και ἀει ὡσαυτως και κατα ταυτα ἐχοντι ἑαυτῳ ὁμοιοτατον εἰναι ψυχην. τῳ δ' ἀνθρωπινῳ και θνητῳ, και ἀνοητῳ, και πυλυειδει, και διαλυτῳ, και μηδεποτε κατα τα ἀυτα ἐχοντι ἑαυτῳ ὁμοιοτατον ἀυ εἰναι σωμα. i. e. *Animadverte jam, o Cebes, num hæc ex omnibus, quæ dicta sunt, consequantur. Videlicet ipsi divino, immortali, intelligibili, uniformi, indissolubili, semper eodem modo & secundum eadem seipsum habenti, animam esse simillimam; humano vero mortali, nec intelligibili, multiformi, dissolubili, nunquam eodem modo sibimet se habenti, simillimum esse corpus.* Alia loca Platonis adducere nolo: universa enim facies Philosophiæ Platonicæ satis superque ostendit, τα νοητα â τοις αἰσθητοις prorsus esse diversa: quod si igitur loca adducta ad rectæ ratiocinationis leges exigamus, necessario ex iis colligere debemus, Deum, *mentem præstantissimam, ab omni materiæ labe esse secretum.* Quod si ab altera parte Platonis cogitata de *materia* evolvamus, patebit *proprietates corporum* secundum Philosophi hujus mentem, prorsus esse *diversas.* Notum est *Socratem* & *Platonem* in

in ſententiam *Heracliti* conceſſiſſe, adſerentis *materiam in perpetuo fluxu eſſe, inſtabilem, neque eodem ſemper modo ſe habere.* Præter allatum Platonis locum innumera adſunt hujus rei teſtimonia. Paucis tantum erimus contenti. *Laërtius Lib. 2. de Sententia Platonis.* αἰσθητον το μηδεποτε ἐν τῳ ποιῳ μηδε ποσῳ διαμενον, ἀλλα ἀει ῥεον και μεταβαλλον, νοητον δε ἐξ ὁ μηδεν ἀπογινεται μηδε προσγινεται. In *Timæo* non ſemel de *corpore* tanquam *re omnium imperfectiſſima* loquitur. *S. Empiricus* Lib. 3. cap. 5. p. 142. Edit. *Fabricii* idem teſtatur: παρ ὁ και Πλατων, *inquit*, γινομενα μεν, ὀντα δε ὀυδεποτε καλει τα σωματα. Unde *& Plato vocat corpora quæ gignantur quidem, nunquam autem ſint.* Vide ibi *Cl. Fabricii notas.* Idem ex *mente Platonis* perhibet *Euſeb. præp. Ev. L. XI. cap. 9. p. 523.* ut jam de cæteris Platonicæ Philoſophiæ Sectatoribus nihil dicam. *(b)* Quod ſi igitur

Dd 4 hæc

(*b*) Præter ea, quæ infra Sect. XV. de phraſi Platonicorum, quâ materiam aliquando inter τα ὀυκ ὀντα referunt, dicentur, confer Windetum de vita functorum ſtatu pag. 24. Ed. Crenii. dignus etiam eſt locus Cl. Alexandr. Stromat. Lib. V. p. 591. ἀλλα ὑλην ὑποτιθενται οἱ Φιλοσοφοι ἐν ταις ἀρχαις. οἱ τε Στωικοι, και Πλατων, και Πυθαγορας, ἀλλα και Αριστοτελης ὁ Περιπατητικος. ὀυχι δε μιαν ἀρχην. ἱστασιν ἐν τῃ καλουμενῃ ὑλῃ ἀποιον και ἀσχηματιστον λεγομενην. προς ἀυτων και τολμηροτερον ἠδη μη ὀν προς τε Πλατωνος εἰρησθαι. i. e.

hæc in *Summam* colligamus, & quæ de *materiæ natura* & *proprietatibus* in universum omnes testantur, perpendamus, nihil aliud inde concludere licet, quam *diversissimas esse substantias, intelligentes, & materiales*, atque adeò ex *mente Platonis* non *unicam tantum dari substantiam*, secus ac *Cl. Gundlingius* contendit.

XI. Antequam ulterius hanc ipsam thesin nostram probemus, audiemus, quid contra hanc assertionem nostram in medium adferat D. Gundlingius Sect. IV. *Distinctionem illam Platonis intelligibilis & sensibilis nihil asserit probare, inde enim nondum sequi, Deum Platonem cum materia non confudisse; observandum intelligentiam dari in omnibus rebus, & natura naturata: distinctionem in sola ratione occurrere.* Sed *hac distinctione* nolui probare, Platonem Deum cum materia non confudisse, sed hoc tantùm, Platonem accuratè τα νοητα, â τοις αἰσθητοις *distinxisse, atque diversis illis adpellationibus duas inter se distinctissimas substantias denotare voluisse.*

Materiam ponunt Philosophi & Stoici & Pythagoras, quin etiam Aristoteles Peripateticus; *non autem unum principium. Sciunt ergo eam, quæ vocatur, materiam, quæ ab ipsis dicitur expers qualitatis & figuræ, audacius quoque a Platone dictam esse, id quod non est.*

luiſſe. Hoc cum ex ipſis vocibus ὀσιας, ἀρχων, proprietatibus item oſtendi poſſit, ſequitur neceſſario, duo illa ſubſtantiarum genera ex mente Platonis diſtincta eſſe. Diſtinctio illa *naturæ naturantis*, & *naturæ naturatæ*, quam *D. Gundlingius* inculcat, nititur ſenſu *Spinozæ*, qua uſus eſt. Cum autem materia in ſyſtemate hujus Viri, pars ſit ad Eſſentiam Dei pertinens, & præciſione mentis tantum a Deo ſeparata, aliunde probandum eſt, Platonem materiam eo ſenſu a Deo diſtinxiſſe. Utrum autem Plato cum Spinoza omnia in unam maſſam, ſeu ſubſtantiam confuderit, infra diſpiciemus. *Sect. CII. D. Gundlingius* probare vult, *Deum Platonis ex ignea conſtare ſubſtantiâ*, provocat ad *Juſtinum M. Laërtium, fragmentum Attici apud Euſebium, & Eruditum Gallum.* Examinemus ſingula. *Juſtini M.* locus extat *cobort. ad Gentes.* p. m. 6. in quo *B. Martyr* ita ait: Πλατων μεν γαρ, ὡς ἀνωθεν κατεληλυθως, και τα ἐν ὀρανοις ἁπαντα ἀκριβως μεμαθηκως και ἑωρακως τον ἀνωτατω θεον ἐν τη πυρωδει ὀσια εἰναι λεγει. i.e. *Etenim Plato, perinde ac ſi cœlitus deſcenderit, atque ea quæ ſurſum ſunt, accurate didicerit, ac perviderit omnia, ſummum Deum in ignea eſſentia eſſe dicit.* Sed *aliud meâ opinione eſt, dicere, DEum eſſe*

ſeu habitare in ignea ſubſtantia, aliud **Deum** *conſtare ex igne. Prius,* non *poſterius* dixit *Juſtinus.* Hinc idem pag. ſq. aſſerit, Platonem *tria principia* adſtruxiſſe, *Deum nempe, materiam & ideam.* DEum interim in ignea quadam habitare ſubſtantia, crediderunt quidam Orientalium. S. Scriptura ait, Deum habitare in luce inacceſſibili. 1. Timoth. 6. v. 16. ad quem locum conferatur *Vitringa Obſ. Sacrar. L. V. cap.* 16. *p.* 216. *Spanhem. ad Callimach. p.* 612. Si *Jamblicho* credimus, *Ægyptii & Chaldæi* (verba ſunt *Viri Summi Joh. Clerici* in notis ad Exod. cap. 3. v. 2.) *inter alias ſpecies, ſub quibus humanâ præſtantiores naturæ ſe ſe hominibus conſpiciendas præbent, igneam eſſe & variæ flammæ diſcrimina pro naturæ ſub ea latentis præſtantia obſervarant. Sic ille inter alia ſect.* 11. *cap.* 4. *de Myſteriis*: το μεν των Θεων πυρ ἀτομον, αφθεγκτον ἐκλαμπει, και πληροι τα ὁλα βαθη τȣ κοσμȣ, το δε των Ἀρχαγγελων ἀμεριϛον μεν, ἐχον δε περι ἑαυτο, ἠ προ ἑαυτȣ προπομπευον, ἠ μετ᾽ ἑαυτο συνεπομενον πολυ πληθος θεωρειται. Το των Ἀγγελων διηρημενον πυρ, πλην ἐν ταις γε τελειοταταις ἰδεαις διαφαινεται. i. e. *Deorum ignis individuus ineffabilisque emicat, impletque totum cœli profundum. Archangelorum verò ignis etiam individuus, habens circa ſe,*

aut

aut ante se praeuntem, vel post se sequentem magnam multitudinem cernitur. At angelorum ignis divisus est, attamen in perfectissima specie adparet. Nimirum Veteres contemplatione solis & astrorum in admirationem rapti, credebant nihil his excellentius esse; probabile igitur esse, Deum ejusmodi splendidissimâ *luce*, tanquam *vehiculo* quodam ornatum. Forte etiam putabant, nullas esse substantias, ab omni prorsus vehiculo corporeo liberas, quæ modernorum etiam quorundam sententia est. Ita nuper demum *Eruditissimus mihique faventissimus Vir Lud. Bourget in Epistolis Philosophicis Amstelodami* editis, existumat, *omnes substantias intellectuales, excepto Deo, subtili aliquo corpore vestitas esse.* Hæc, uti nollem temere rejicere, sic nec adprobare vellem. Quod si igitur Plato credidisset, DEum, ab omni materiâ secretum, splendidissimâ tamen quâdam luce, tanquam vehiculo, instructum esse, asseruisset quidem aliquid, quod probare perspicuis argumentis non potuisset, sed ideo DEum cum materia haud confudisset. *Diog. Laërtii locus*, ad quem *D. Gundlingius* provocat, extat *Lib.* 3. *p.* 87. in quo *Laërtius* adserit, Platonem dixisse, Θεὺς μὲν ἐν ἔχειν το πυλυ πυρινὺς, *Deos quidem majori*

ex

ex parte igneos ipsum continere. Sed qui *antecedentia* & *consequentia* legit, facile videbit, hunc locum *prorsus nihil ad rem facere.* Sermo ibi est de *astris*, quæ Plato, ut notum est, θεες adpellavit. Hinc statim in sequentibus ait, γην πρεσβυτατην ειναι των ἐν τῳ ὀρανῳ Θεων. Ut jam non dicam, *Laërtium Deum a materia*, ex mente Platonis, *clarissime distinxisse. Tertiò* provocat *Cl. Gundlingius* ad *Anonymum Gallum*, qui adserit Platonem cum Heraclito professum, DEum ex igne constare. Utrum testimonia attulerit, *doctus ille Gallus*, nec ne, ego quidem nescio. Sine illis autem auctoritas nihil valet heîc loci. *Heraclitum* credidisse materiam & mundum ex minutissimarum, & rapidissimarum particularum compositione constare, equidem certum est; sed nullum aliud adjecisse principium, hoc est, quod negamus. Hactenus saltem nondum vidi subversa argumenta, quæ in medium adtulit *Clarissimus Theologus Olearius* ὁ νυν ἐν ἁγιοις. *Baylius* equidem *in Continuat. des pensées sur les Cometes p.* 495. idem cum Erudito illo *Gallo* & *Gundlungio* sentit, imo ad marginem dissertationum *Cl. Olearii* meminit, sed sicco pede transmittit tamen rationes à *Celeberrimo Viro* adductas. *Ultimus* tandem *locus* extat

extat *apud Euseb. præp. Evang. LXV. cap.* 8. *p.* 806. disputat ibi *Atticus Platonicus* contra *Aristotelem*. Inter alia dicit: ὁ μὲν (Plato scilicet) φησι τα κατ᾽ ἐρανον την πλειςην ιδεαν ἐκ πυρος ἐχειν. *Cœlestium quippe rerum speciem maxime Plato facit ex igne.* Sed nemo non videt, *de Dei natura sermonem non esse*, sed de *astris*. Hinc in notis ad h. l. *Doctissimus Vigerus* sequentia addit: *Plato in Timæo pag.* 530. *C. quatuor animantium ideas constituit: primam* ἐρανιον θεων γενος. *Secundam* πτηνον και ἐροπορον. *Tertiam* ἐνυδρον ἐιδος. *Quartam* πεζον και χερσαιον. *Tum de prima.* τε μεν ἐν θειε, την πλειςην ἰδεαν ἐκ πυρος ἀπειργαζετο, ὁπως ὁι λαμπροτατον ἰδειν τε καλλιςον ἐιη. *Addunt Proclus & Alcinous, Platonem sentire, ex Elementorum flore ac veluti deliciis, excellentissimum illud corpus esse conflatum, sic tamen, ut in hac temperatione principem ignis locum obtineret.* Hactenus Vigerus. Ex quibus patet loca a *D. Gundlingio* adducta *minime* probare *Deum ex igne* constare.

XII. Antequam probemus, DEum ex mente *Platonis* cum materia conjunctum non esse, ulterius probabimus *Platonem* non *unam tantum dari substantiam* credidisse. *Spinoza* quidem adseruit *unicam* dari substantiam, unicum Numen, sed hæc ipsa substantia

ſtantia ex *infinitis ſubſtantiis*, in unam quandam maſſam confuſis, conſtat. Omnia ſingularia corpora, & ſubſtantiæ intellectuales, ſunt modificationes tantum, magnæ illius ſubſtantiæ. Potius igitur dicendum, infinitas numero ſubſtantias conficere DEum Spinozæ, quam unicam dari, ex Athei hujus mente. Unicum autem dari, præſtantiſſimum, optimum, ſapientiſſimum Numen, ex mente Platonis, probavi in *Differt. mea.* *Auctor Gallus de l'Hiſtoire de la Philoſophie payene*, *Hagæ Comitum* ante aliquot annos editæ p. 119. multis teſtimoniis *Plutarchi*, *Jamblichi*, *Plotini*, *Porphyrii*, *Hieroclis* idem probat. Loca ipſa adducere nolo. Probavi inſuper, Deum ex mente Platonis ab omni materiæ labe ſecretum eſſe. Hoc poſito ſequitur neceſſariò, Platonem plures unâ credidiſſe ſubſtantias. Ab *hoc unico Numine* enim ſolertiſſime diſtinguit *materiam*, & ita quidem, ut *æternam ſubſiſtentiam* eidem adtribuat. Poſſem hoc probare teſtimoniis *Plutarchi*, *Diog. Laërtii*, *Auctoris Philoſophumen:* ſed ſufficit unicum *Timæi Locri teſtimonium*, quod extat p. 544. *Opuſc. Myth.* ταυταν δε ταν ὕλαν αἴδιον μεν ἔφα, ἐ μεν ἀκινατον, ἀμορφον δε κατ ἀυταν, και ἀχηματιςον, δεχομεναν δε πασαν μορφαν. Hanc *materiam* dicebat eſſe

æter-

æternam nec vero mobilem, & ab omni forma & figura per se immunem & liberam, quaslibet tamen formas recipientem. Quod si igitur DEus a materia a Platone non solum distinguitur, sed & eidem æterna tribuitur existentia, & subsistentia per se, sequitur necessario, non unicam tantum dari ex mente *Platonis* substantiam. Si enim DEus à materia nonnisi quadam mentis abstractione secretus esset, cur omnes in universum, qui *Platonis* dogmata explicarunt, tam solerter materiam a Deo distinxerunt? cur illa omnium rerum corporearum receptaculum dicitur, ex qua mundus conflatus est, si a Deo distincta non fuit? & quomodo tandem materia, quæ ab æterno substitit, demum postquam Deus eam exornare voluit, substantia facta est? 2. *de Legib. Lib. X.* p. 880. & sq. pluribus probat *Plato, motum originem* suam habere a *mente*, & quidem *præstantissima; corpora vero per se ad motum inepta esse*; distinguit igitur *corpora a mentibus.* Si enim DEus a materia nonnisi mentis quadam abstractione ex mente Platonis distinctus esset, tum sequeretur necessario materiam etiam vim movendi habere ex mente Platonis, atqui *impossibile* hoc quammaxime ex mente Platonis, prius igitur falsum etiam esse

esse necesse est. 3. Idem probari potest ex *opinione Platonis de origine mali.* Non leviter turbabat Veteres doctrina de origine mali. Deo adscribere ausi non sunt, quippe quem optimum, sanctissimúmque esse, pulchre noverant. Rejiciebant igitur originem & causam mali in materiam. Idem fecit Plato, quod multis testimoniis probarunt Viri Eruditi, Thomasius, Wolfius, Brukerus, aliique. Audiendus ipse Plato in Timæo clarissime dicens: βȣληθεις ὁ Θεος ἀγαθα μεν παντα, φαυλον δε μηδεν εἰναι κατα δυναμιν. *Voluit DEus bona facere omnia, malum autem nullum esse, quantum natura sive materia pateretur.* Idem in *Theateto* Tom. I. Op. p. 176. ἀλλ᾽ ȣ̓τ ἀπολεσθαι τα κακα δυνατον, ὑπεναντιον γαρ τι τῳ ἀγαθῳ ἀει εἰναι ἀναγκη. *Fieri non potest, ut mala pellantur, contrarium enim aliquid bono semper esse necesse est.* Hæc *satis superque* ostendunt, *materiam*, quæ *origo mali Platoni est, a Deo* prorsus *discretam*, atque adeo non *unicam tantum dari substantiam.* Quod si enim *materia* nonnisi *præcisione mentis a Deo esset distincta*, cur omnes in universum fere Philosophi, cur *Plato* imprimis ad materiam confugeret? cur adeo solerter ille τo ἀγαθον à τῃ ἀναγκῃ distinxisset? annon Deus æque, ac materia, dici potuisset causa

causa omnium malorum, si *realiter* illa duo principia inter se distincta non fuissent? *Scio D. Gundlingium* regerere, *Platonem* Numinis reverentiâ adductum, negasse, Deum malorum causam esse. Sed reverentia illa, sine dubio innixa erat notionibus, quas de Numine habebat. Cum autem ipse non semel ita de Deo loquatur, ut nihil præcellentius ab homine Revelationis luce destituto, dici possit; necessario concludendum est, id inter alia ab eo eam ob causam factum, quod materiam rem viliorem esse agnoverit, quam ut ad naturam Dei pertinere possit. *Probavimus igitur, nisi fallor, perspicuis argumentis, Platonem plures unà substantias agnovisse, atque adeo à Spinozæ sententia alienissimum esse.*

XIII. Progrediamur igitur & ostendamus, *Platonem Deum cum materia* prorsus non *confudisse*. Dissertat. meæ Sect. VI. pag. 851. sequentes adduxi rationes. 1. *Deum ex mente Platonis liberum esse.* 2. *Eum fines in exornatione totius universi intendisse.* 3. *Deum necessitati imperare.* 4. *Mentem nostram liberam esse, pœnæ ac præmii capacem.* 5. *Destructionem mundi à liberrima Dei voluntate suspendi.* Contra singula argumenta quædam in medium adfert *D. Gundlingius*,

quæ examinanda ſunt. *Sect. 5. ait: Quin nihil probat contra me, Deum Platonis voluiſſe materiam exornare, fingere, formare: In hoc conſpirabit itidem Spinoza cum Platone. Sed decipitur Zimmermannus, dum voluntatem cum libertate, quemadmodum nos definimus, miſcet, ac pro Synonymis venditat.* Sed vellem quammaxime, ut *D. Gundlingius* oſtendiſſet perſpicue, quâ ratione *voluntatem* cum *libertate* confuderim. Neque enim *veſtigium* hujus erroris mei deprehendere poſſum. *Probavi*, Deum & materiam eſſe duas ſubſtantias, & quidem ſecundum Platonem coæternas; *Probavi, originem motûs, ſecundum Platonem, non à corpore repetendam; probavi, ex contemplatione materiæ, æternum per ſe ſubſiſtentis ex mente Platonis, neceſſario ſequi, DEum potuiſſe a materia exornanda animum cohibere; exornaſſe tamen eam, quod conſilium non poteſt non liberum dici quammaximè.* Per *libertatem* igitur intellexi eam mentis divinæ facultatem, ſecundum quam poteſt aliquid agere vel non agere, efficere vel non efficere; facultatem adeóque ab omni interna, & externa neceſſitate remotam. Talem autem in Deo fuiſſe ex mente *Platonis*, univerſa *Syſtematis Platonici facies oſtendit.* Materia erat æterna, per ſe ſubſiſtens,

ſtens, ἀχηματιςος. Deus mens præſtantiſſima ab omni materiæ labe ſecreta. Non potuit igitur ab ipſa materia ad agendum neceſſario impelli, quæ ne motum quidem habet ſecundum *Platonem*. Exornavit tamen materiam Deus ex mente Platonis, & quidem ad παραδειγμα, quod erat in intellectu divino. Sed quemadmodum nuda contemplatio objecti non infert neceſſitatem, ita nec voluntas rationibus permota ſubvertit libertatem. Cum igitur animum DEus ad exornandam materiam adjecit, libere hoc feciſſe dicendus eſt, quamvis non ſine rationibus. παραδειγμα nobiliſſimæ menti obverſabatur. Acceſſit ſecundum *Platonem bonitas*. *Rationes* igitur *fabrefaciendi mundi* repetitæ ſunt, *à decentia virtutum divinarum*. Has rationes Dei intellectui obverſantes ſi quis neceſſitatem inferre aſſerit, aut ſine ratione Deum agere tueri debet, aut omnes rationes animum ad agendum inclinantes abſolutam inferre neceſſitatem aſſerere. Quorum utrumque abſonum eſt. Neſcio ergo, ubinam tandem voluntatem cum libertate miſcuerim. Eleganti ſimilitudine mentem meam expreſſit *Jac. Thomaſius, Vir Hiſt. Philoſoph. peritiſſimus, de Stoica mundi exuſtione Diſſert.* 2. *Sect.* 10. *Platonicus, inquit, Deus*

Fabro similis est, à sylva sua per vastam viarum intercapedinem distracto. Hic ergo quamdiu volet, quiescit; ubi cupido veniet exercendæ artis, armatus asciâ movebit se ad sylvam, & illi suas ideas, quantum permittet ejus aptitudo, imprimet. Ex *comparatione sententiæ de creatione* rerum omnium ex nihilo, forsan *lux* accendetur huic ipsi, de quâ agimus, quæstioni. *Deus ex nostra sententia* liberrimus erat, nulla naturæ necessitate compulsus ad mundum e nihilo creandum. *Deus similiter ex Platonis mente* a materia longissimè disjunctus, libere ad exornandum mundum animum adjecit. *In mente Dei, secundum nos*, erant omnium rerum possibilium ideæ, & ita etiam omnium possibilium mundorum. *Deus in se habuit, ex mente Platonis, saltem* aspexit pulcherrimum omnium rerum intelligibilium παράδειγμα, ad quod omnia erant exigenda. *Deus secundum nos* potuisset per omnem æternitatem tanquam perfectissimus & sufficientissimus sine mundo subsistere, voluit tamen virtutum suarum ostendere ὑπεροχήν. Creavit igitur mundum ex nihilo. *Platonis Deus contemplabatur* rudem illam & indigestam molem, bonus tamen cum esset, voluit ad pulcherrimum exemplar materiam, *quantum poterat*, exornare.

nare. Tandem etiam hoc fecit, uti integer *Platonis* Timæus evidentiſſime hoc oſtendit. Quemadmodum autem Deus *ſecundum nos* non ſine cauſa mundum fecit, ſed rationibus ſapientiſſimis adductus, minimè vero neceſſario; ita nec *Platonis Deus* vel *ſine cauſa* vel *neceſſario* materiam fabricavit, ſed bonitate ſolâ commotus. *Liberè* igitur Deus ex noſtra ſententia mundum e nihilo fecit, *libere* etiam Deus *Platonis* mundum fabricaſſe dicendus eſt. Verbo: tolle materiæ æternitatem, & quantum ad rei ſummam pertinet, nullum in utroque ſyſtemate diſcrimen erit. Non hîc quæritur, *quo jure* Deus *Platonis*, materiam fabricare potuerit; ſed quid ipſe *Plato* ſenſerit, ex teſtimoniis Veterum, quibus inſiſtendum eſt. Neque etiam quæritur, utrum Deus *Platonis*, pro lubitu ſemper materiæ imperaverit; fatemur enim, materiam minime ſemper voluntati divinæ obſecundaſſe, ſed hoc tantum; utrum Deus *libere nulla neceſſitate coactus* ad materiam diſponendam acceſſerit, quod in Syſtemate *Platonis* locum habere aſſerimus. Quemadmodum enim Artifex libere animum elaborandæ materiæ injicere poteſt, licet poſtea obſervet, non ex quolibet ligno Mercurium fieri poſſe: ſic Deus *liberrimè*, *& ſolâ naturæ Bonitate com-*

motus ad materiam exasciandam accessit, licet in progressu ipsa materiæ ineptitudo obstiterit, quo minus omnia, quæ vellet, efficere potuerit; quæ quidem assertio cum Omnipotentia Dei pugnat, sed primam illam Dei, mundum exornandi voluntatem necessariam minime facit. Ex hisce adeo patet, me *voluntatem* & *libertatem* minime confudisse. Sed *Spinoza*, inquit *D. Gundlingius*, idem sentit cum Platone. Vellem hoc demonstrasset. *Spinoza Propos. XIV.* ait: *Præter Deum nulla dari, neque concipi potest, substantia.* Propos. XV. *Quicquid est, in Deo est, & nihil sine Deo esse neque concipi potest.* Propos. XVI. *Ex necessitate divinæ naturæ, infinita infinitis modis (hoc est, omnia, quæ sub intellectum infinitum cadere possunt) sequi debent.* Prop. XVII. *Deus ex solis suæ naturæ legibus, & a nemine coactus agit.* Demonstrat hanc Propositionem ita: *Ex sola divinæ naturæ necessitate, vel (quod idem est) ex solis ejusdem naturæ legibus, infinita absolute sequi, modo Prop. 16. ostendimus, & Prop. 15. demonstravimus, nihil sine Deo esse, nec concipi posse; sed omnia NB. in Deo esse, quare nihil extra ipsum esse potest, a quo ad agendum determinetur, vel cogatur, atque adeo Deus ex solis suæ naturæ legibus, & a nemine coactus agit.*

agit. Q. E. D. *Nemo non* videt, *Platonem* & *Spinozam* diverſiſſimas fovere ſententias: *Spinoza unicam* agnoſcit *Subſtantiam; Plato Deum & materiam.* *Spinoza* ait, *omnia neceſſario ex Dei natura ſequi*, atque adeo mundum ipſum; *Plato ſolâ bonitate* commotum Deum inducit, ad *materiam* fabricandam. Obſervaſſe tamen mihi videor cauſam, quæ D. Gundlingium induxerit ad adſerendum, me *voluntatem* cum *libertate* confudiſſe. Nimirum exiſtumavit, me hac in parte ſententiam *Cl. & Excellentiſſimorum Philoſophorum, Leibnizii & Wolfii* ſecutum, de qua ipſe peſſimè ſentit. Sect. enim I. *Diſſertat. ſuæ*, ait: *Spinoza, Plato, & Leibnizius cum ſequacibus hac parte conſpirant: quorum neuter indifferentiam in definitione libertatis comprehendi exiſtimat, puta ut ſine cauſa prævia mens noſtra ſeſe determinet & αὐτεξουσίως.* Sed ea in re fallus eſt *D. Gundlingius*. Libertatis definitionem adhibui, quam rigidiſſimi libertatis defenſores tuentur, ne cauſum ſine neceſſitate adverſariis præberem vitiligandi. Cæterum litem illam meam facere nolo. *Injuriam* tamen fieri *Eximiis Viris* credo, quando cum *Spinoza* in eandem referuntur *claſſem.* Poterit autem *D. Gundlingius* hac in parte congredi cum *Illuſtri Wolfio*, qui,

quibus fundamentis superstructa sit *Leibnizii* de hoc argumento sententia, *optime omnium novit.*

XIV. *Secundum argumentum*, quo probavi, Deum ex mente Platonis cum materia nullo modo conjunctum esse, desumsi *ex eo, quod Deus Platonis in fabrefaciendo mundo fines intenderit.* Contra hæc quædam monet Sect. LI. *Permittendum,* inquit, *Spinozam negare, Deum omnia propter hominem fecisse. Jam ut diversum ab eo Platonem sistat, locum Libri X. de legibus p.* 610. *excitat Apologeta, in quo reperitur, Deum universum non propter hominem fecisse, sed hominem tanquam particulam, propter universum. Nihil hic intellexero, nisi hic paralogismum deprehendam insignem. Plato namque idem dicit, quod Spinoza, mundum non esse conditum propter hominem, & tamen regerit: Plato existimat, hominem conditum esse propter universum. Egregia defensio! Id enim nihil aliud sonat, quam homines singulos pertinere tanquam partes ad universum, idque* ὅλον. Respondeo 1. *D.Gundlingius* sententiam meam & scopum argumenti mei *sciens volensque pervertit.* Sect. VII. uti inspectio docet, probare aggressus sum, Deum in exornatione universi *fines sapientissimos intendisse.* Provocavi inter alia

ad

ad locum Platonis de legibus Lib. X. eoque adducto sequentibus usus sum verbis: *Sane elegantissimus ille locus clarissimè ostendit, Deum ex mente Platonis non solum singulari sapientià cuncta ordinasse, sed & ad totius Universi harmoniam rectè perficiendam animum induxisse.* Plane igitur nulla quæstio erat, utrum universum propter hominem, an hominem propter universum Deus Platonis fecerit. *In cerebro* igitur *Doctoris Gundlingii*, non meo hæret ille *Paralogismus.* 2. *Si locum Platonis* rite *introspexisset D. Gundlingius*, vidisset, locum citatum probare, quod probandum suscepi, nimirum Deum Platonis non solum *singularum rerum*, sed *totius rerum universitatis rationem habuisse*, atque adeo in exornatione universi *fines* intendisse. *Plato Lib. X. p.* 610. supponit, Deum non solum ad harmoniam totius universi respicere, sed & singula ita moderari, ut ad totum relata, pulchritudinem summam efficiant. Hinc *Ath. Hospes* ita loquitur: *Sed nunc illi duo tribus nobis respondeant, qui licet Deos esse concedant, alter tamen facile placabiles, alter in rebus parvis negligentes putat, primumque sic interrogentur. Ambo Deos asseritis scire, videre, audireque omnia; nihilque ipsos effugere posse eorum, quæ*

aut sensu, aut intellectu percipiuntur; hæcne, ita se habere dicitis? An aliter? Sic. *Deinde omnia eos posse, quæcunque mortales immortalesve possunt?* CLIN. *Absque dubio ita esse concedent.* Athen. *Bonos etiam imo optimos esse omnes quique confessi sumus.* CLIN. *Omnino.* Athen. *Nulla ergo pigritia, nulla mollitie capi eos possibile: quando, quidem tales sunt, quales esse consensimus. Nam a timiditate in nobis otium nascitur: pigritia verò ab otio atque mollitie.* CLIN. *Vera loqueris.* Athen. *Nullus ergo Deorum, otio pigritiaque corruptus, quicquam negligit. Nullius enim timiditatis particeps est Deus.* CLIN. *Probè.* Athen. *Ergo relinquitur, si parvas paucasque in universo negligunt, ut ita negligant, aut quia contemnenda illa esse sciunt, aut quidnam aliud reliquum est, quam hujus contrarium?* CLIN. *Nihil penitus.* Athen. *Utrum ergo, ô Vir eximie, te dicere affirmabimus? an quod propter ignorantiam, cum providere debeant, non provideant? an sicut improbos homines dicimus, meliora quidem videre, sed voluptate aut dolore fractos deteriora sequi, sic Deos quamvis sciant providendum esse, similiter non providere?* CLIN. *Quomodo id fieri potest?* Athen. *Præterea res humanæ, viventis naturæ participes sunt: & homo ipse præ cæteris animalibus*

malibus Dei cultor diligentissimus est. CLIN. *Apparet.* Athen. *Quin etiam mortalia cuncta viventia à Diis fieri possiderique, quemadmodum & cœlum universum dicimus.* CLIN. *Procul dubio.* Athen. *Jam ergo seu parva hæc sive magna quis dixerit Diis esse, nullo modo cum providentissimi atque optimi sint, negligenda sibi sua possessio est.* Paucis interjectis quærit Athen. *Quid verò? cum Medicus totum corpus curare velit ac possit, si magnis providerit, parva contemserit, an bene huic unquam se totum habebit?* CLIN. *Nunquam.* Athen. *Sed nec Gubernatores, nec Imperatores, nec Patresfamilias, neque civitatum moderatores, neque ulli omnino tales, paucis parvis neglectis recte multa & ingentia gubernabunt. Nam lapides quoque magnos sine parvis bene strui negant Architecti.* CLIN. *Certe.* Athen. *Caveamus autem, ne Deum mortalibus opificibus viliorem putemus. Isti sane quanto peritiores sunt, tânto arte una in propriis eorum operibus & parva simul & magna exquisitius absolutiusque perficiunt. Deus vero, qui Sapientissimus est & curare potest ac vult: magnis quidem providebit solum, parva autem, quæ facilius gubernari possunt propter pigritiam & ignaviam negliget?* CLIN. *Nullo modo hanc Hospes de Diis opinionem admittendam*

tendam putamus. Post pauca jam sequitur ille locus in *Differtat. mea* citatus. *Ubi observandum* Juvenem hunc existumasse, Deum *rerum parvarum* adeoque *sui ipsius* nullam curam gerere. Probat igitur Plato & *rerum humanarum* etiam *minimarum* Deum curam gerere. Nullam igitur causam esse, cur credat, *sui Deum curam unquam abjecturum.* οὐ γαρ ἀμεληθησῃ, *inquit*, ὑπ' αὐτῆς, οὐχ οὕτω σμικρος ὢν δοσῃ κατα το της γης βαθος, οὐδ' ὑψυλος γενομενος εἰς τον οὐρανον ἀναπτησῃ. i. e. *Nunquam ab eo negligeris, nec si ita parvus sis, ut in terra profundum progrediaris, nec si adeo sublimis fias, ut pennis elatus in cœlum voles. Praterea observandum*, quod in hoc loco monet Plato. Nimirum Deum non solum singulorum hominum curam gerere, sed & *actiones* ipsorum neque *bonas* neque *malas* ipsum fugere. *Rex ille noster*, inquit Hospes Atheniensis, *actiones omnes bominum animatas esse perspexit, multamque ipsas in se virtutem, multam etiam pravitatem babere, quodve factum est, animam & corpus, perditionem non pati, neque tamen æternum esse, quâ lege Dii sunt: nam si alterutrum borum perderetur, omnis cessaret animalium generatio: praterea quod ipsius anima bonum est juvare, quod malum contra nocere: bac*

inquam

inquam omnia quoniam perſpexit, excogitavit, ubi pars quaque locata maximè, optimè, facilliméque virtuti victoriam, vitio verò, ne vincat, impedimentum in univerſo præbere poſſet. Quod ſi igitur hæc omnia ex rectæ ratiocinationis legibus dijudicemus, patet evidentiſſimè, Platonem adſeruiſſe 1. *In Deo fuiſſe* παραδειγμα *rerum pulcherrimarum.* 2. *Ad id Exemplar voluiſſe mundum condere.* 3. *Deum Sapientiſſimum fines intendiſſe, reſpiciendo, tum ad totius univerſi harmoniam, tum ad ſingularium actionum, hominum ſtatum, quatenus ad univerſi ſalutem ſingula facere poſſunt.* Hinc etiam Deum *Medico* confert, qui παντος ἑνεκα παντα ἐργαζεται προς τα κοινη ξυντεινων βελτιστα. Num autem talis *fines* intendere dicendus eſt ? putaverim equidem. Verum eſt, *Platonem* in hoc loco adſerere, hominem eſſe particulam univerſi. Idem poteſt dicere Spinoza, *ſed non eodem ſenſu. Plato* hominem conſiderat tanquam *ſubſtantiam prorſus a Deo diverſam*, ſubſtantiam ad *certos fines* conditam, *ſubſtantiam, cujus* curam gerat, non minus quam *univerſorum.* In *Syſtemate Spinozæ* homo non eſt niſi *modificatione* quâdam, uti loquuntur Scholaſtici, *a Deo diſtinctus, pars eſt Dei,* æque neceſſaria ac ipſe Deus, *neceſſario talis,* qualis

qualis est; duo ergo cum *idem* dicunt, non *idem* tamen sensus est. In *Epinomide* pag. 638. idem, quod in loco citato legum profitetur Plato: nam postquam dixisset, solem terra longe majorem esse, addit: λαβωμεν δη τις τροπος ἀν ἐιη, τοσουτον περιφερειν ὀγκον τινα φυσιν τον ἀυτον ἀει χρονον, ὁσον καὶ νυν περιφερεται. Θεον δη, φημι, το μεν ἀιτιον ἐσεσθαι, καὶ ου ποτ' ἑτερως ἐιναι δυνατον. ἐμψυχον μεν γαρ ου ποτε γενοιτ' ἀν ἑτερως, πλην δια θεον, ὡς ἡμεις ἀπεφηναμεθα. ὁτι δε τουτο οιος τε ἐςι θεος, ἁπασα ἀυτῳ ῥᾳςωνη γεγονε, του πρωτου μεν ζωον γεγονεναι παν σωμα, καὶ ὀγκον συμπαντα. ἐπειτα ἑιπερ ἀν διανοηθῃ βελτιςα, ταυτῃ φερειν. νυν δη περι ἁπαντων τουτων ἑνα λογον λεγοιμεν ἀληθη. ουκ ἐςι γην τε καὶ ουρανον, ἁπαντας τε ἀςερας, ὀγκους τε ἐκ τουτων ξυμπαντας μη ψυχης προς ἑκαςῳ γενομενης, ἠ καὶ ἐν ἑκαςοις, εἰς ἀκριβειαν κατ' ἐνιαυτον ουτω πορευεσθαι, κατα μηνας τε καὶ ἡμερας, καὶ ξυμπαντα τα γινομενα, ξυμπασιν ὑμιν ἀγαθα γιγνεσθαι. δει δε ὁσῳ φαυλοτερον ἐς' ἀνθρωπος, μη τι ληρουντα γε, σαφως δε τι λεγοντα φαινεσθαι. ῥυμας μεν ουν ἐι τις ἀιτιας τινας ἐρει σωματων ἠ φυσεις, ἠ τι τοιουτον ουδεν σαφες ἐρει. i. e. *Cogitemus igitur, quomodo fieri possit, ut tanta magnitudo ab aliqua natura possit tanto tempore circumferri. Ego igitur assero, Deum causam esse, nec aliter fieri posse. Animatum enim non aliter, quam propter Deum fieri posset, ut nos declaravimus.*

Quo-

Quoniam ergo id Deus facere potest, facile ipsi fuit primum omni corpori magnitudinique vitam tribuere : deinde quâ ratione optime fieri cogitarit, hâc ducere. Demum de his omnibus veram hanc sententiam ferri volumus : impossibile esse terram, cœlum stellasque omnes, & quæ ex his constant moles, nisi anima aut singulis adsit aut insit adeo exquisita ratione annis, mensibus diebusque circumvolvi, nobisque omnibus bona omnia facere. Hominem vero decet, quo vilior est, eo minus de ipsis nugari; sed conari potius certi aliquid dicere. Si quis autem impetus corporum aut naturas, aut hujusmodi quicquam ordinis hujus agitationisque causam esse dicet; perspicuum nihil adducet. Idem sentiunt Platonici Juniores. *Plotinus* Ennead. III. Lib. 2. cap. 1. Sect. 3. *argumentatur ab ordine universi, & insipientes* eos pronuntiat, qui ex *parte de toto judicant,* Deumque cuncta ordine non digessisse dicunt, quod in hac vel illa parte eum non observent. Idem Ennead. 4. Lib. 4 cap. 9. ita ait : ὁ δε δη παντα κοσμων Ζευς, καὶ ἐπιτροπευων καὶ διατιθεις, εἰς ἀει ψυχην βασιλικην καὶ βασιλικον νουν ἐχων, καὶ προνοιαν ὁπως γιγνοιτο καὶ γινομενων ἐπιστασιαν, καὶ ταξει διοικων. καὶ περιοδους ἑλιττων πολλας ἠδη καὶ τελεσας, πως ἀν ἐν τουτοις ἁπασι μνημην οὐκ ἐχει, ὁποσαι τε ἐγενοντο καὶ ὁιαι αἱ περιοδοι.

ριοδοι. καὶ ὡς ἂν καὶ ἔπειτα γένοιτο, μηχανώμενος καὶ συμβάλλων καὶ λογιζόμενος, μνημονικώτατος ἂν εἴη πάντων, ὅσῳ καὶ Δημιουργος σοφωτατος. i. e. *Jupiter autem exornans omnia & moderans, & disponens, semper animam regiam mentemque regiam possidens, & quâ ratione unumquodque fiat, providentiam & in ea quæ fiunt, Imperium. Præterea circuitus multos evolvens, multosque inceptos jam ad finem usque perducens, cur non in his omnibus memoriam habeat, recordatus scilicet, quot & quales revolutiones actæ jam fuerint: rursusque quemadmodum imposterum fiat, machinans & conjiciens & excogitans, atque ita maximè omnium memor erit, eoque magis quo & sapientior Architectus.* Hactenus Plotinus. Aliorum loca brevitatis causâ omitto. (*c*) 3. Si cum his jam *conferamus Spinozæ cogitata* de *finibus*, patebit, *Platonem & Spinozam* plane *diversissima* hac in parte sentire. Propos. XXXII. ait: *Voluntas non potest vocari causa libera, sed tantum necessaria. Hinc sequitur per corolla-*

(*c*) Addam heic Causæ finalis definitionem, quam in Gorgia pag. 467. Plato exhibet: ἆρ' οὖν οὕτω καὶ περὶ πάντων; ἐάν τις τι πράττῃ ἕνεκά του, οὐ τοῦτο βούλεται ὃ πράττει, ἀλλ' ἐκεῖνο οὗ ἕνεκα πράττει. i. e. Nonne & hoc de omnibus constituendum est? Si quid agat alicujus causâ, non hoc vult, quod agit, sed illud cujus causâ agit.

rollarium 1um *Deum non oporari ex libertate voluntatis.* Sequitur 2. *voluntatem & intellectum ad Dei naturam ita se habere, ut motus & quies; & absolutè ut omnia naturalia, quæ* (per Propos. 29.) *à Deo ad existendum & operandum certo modo determinari debent.* Propos. XXXIII. *Res nullo alio modo, neque alio ordine a Deo produci potuerunt, quam productæ sunt.* Prop. XXXIV. *Dei potentia est ipsa ipsius essentia.* Prop. XXXV. *Quicquid concipimus in potestate Dei esse, id necessariò est.* Prop. XXXVI. *Nihil existit, ex cujus naturâ aliquis effectus non sequatur.* Hanc autem Propos. ita demonstrare vult. *Quicquid,* inquit, *existit, Dei naturam, sive essentiam certo & determinato modo exprimit* (per Propos. 25.) *hoc est* (per Prop. 34.) *quicquid existit, Dei potentiam, quæ omnium rerum causa est, certo & determinato modo exprimit, adeoque* (per Propos. 16.) *ex eo aliquis effectus sequi debet.* Q. E. D. His Propositionibus subjecit appendicem, in quo varia (uti ait) *præjudicia* subvertere vult. Inter illa autem pag. 34. refert *communem hominum opinionem adserentium, omnes res naturales, ut ipsos, propter finem agere;* imo *ipsum Deum,* omnia ad certum aliquem *finem* dirigere. Hanc deinde sententiam subver-

tere argumentis quibusdam nititur, & tandem pag. 36. ita loquitur: *Ut jam autem ostendam, naturam finem nullum sibi præfixum habere, & omnes causas finales nihil, nisi humana esse figmenta, non opus est multis. Credo enim, id jam satis constare, tam ex fundamentis, & causis, unde hoc præjudicium originem suam traxisse ostendi, quam ex Proposit.* 16. & *Corollario Propos.* 32. & *præterea ex iis omnibus, quibus ostendi, omnia NB. naturæ æternâ quadam necessitate, summaque perfectione procedere.* Ex allatis Spinozæ dictis *meridianâ luce clarius* est, omnes *fines* ab eo proscribi, cunctaque ex mente hujus Athei *necessariò ex natura divina* exorta esse, atque adeo plane a Platone dissentire. Hæc meâ opinione sufficere possent ad probandum, Deum Platonis fines intendisse, non item Spinozæ. Sed ut vel *reluctantes* vim argumentorum meorum sentiant, loca quædam ex Platonis Timæo addam, quæ clarissime idem probant. Pag. 709. Vers. Fic. ita inquit: *Volens itaque Deus omnium, quæ intelligi possunt, pulcherrimo & undique absoluto mundum hunc simillimum reddere, animal unum ipsum effecit, aspectui subjectum, animalia cuncta naturæ suæ convenientia intra suum limitem continens. Ibid.* paulo infra. *Ex omni igne,*

aëre,

aëre, aqua, terra, ipsius Faber ita ipsum composuit, ut nullam cujusquam istorum partem aut vim extra relinqueret. Idque ea ratione fecit, primum quidem, ut totum hoc animal, quammaxime perfectum ex perfectis partibus esset. Deinde, ut esset unum, cum nihil extra relictum fuerit, ex quo alterum generetur. Postremo, ne quis ipsum morbus, aut senectus attingeret. Pag. 711. *Cum igitur hoc a se factum sempiternorum Deorum pulchrum simulacrum moveri & vivere Pater ille, qui genuit, animadverteret, delectatus est opere, & hâc ductus lætitiâ opus suo multo magis primo illi exemplari simile reddere cogitavit. Itaque quemadmodum illud sempiternum animal est, ita universum hoc pro viribus tale facere statuit. Illius quidem animalis æterna natura est, quod genito operi congruere omnino non potest. Idcirco imaginem ævi mobilem effingere decrevit, ac dum cœlum exornaret, fecit æternitatis in unitate manentis æternam quandam in numero fluentem imaginem, quam nos tempus vocamus. Dies porro & noctes & menses & annos, qui ante cœlum non erant, tunc nascente mundo nasci jussit, quæ omnia temporis partes sunt.* Pag. 712. *Hac ratione consilioque Dei tempus creare volentis sol & luna, & aliæ quinque stellæ, quæ vocantur erraticæ,*

ratica, facta sunt, quo temporis numerus distinguatur atque observetur. Eâdem pag. paucis interjectis. *Sed quia mundus hic nondum animalia omnia inter suum ambitum continebat, ex ea parte deficiebat ad illud Exemplar imaginis hujus similitudo. Hoc igitur quod deerat, superni illius exemplo Deus explebat. Quot igitur & quales mens ideas, in eo quod est animal inspicit, totidem & tales hoc mundo contineri oportere excogitavit.* pag. 715. Ad hominis progenerationem progreditur. *Nunc verò, inquit, de prima hominis compositione exactius disserendum ac probabili ratione monstrandum, quâ causâ & Providentia Deorum singula membra corporis ad singula animæ officia sint accommodata.* Pergit deinde ad singula hominis membra. Si hæc non ostendunt, Deum ex mente Platonis *fines* intendisse, frustra ad Veterum monimenta provocamus. *Allatis enim testimoniis nihil* potest adferri *evidentius.* Hinc quid de assertis *D. Gundlingii* sentiendum sit, satis constat. *Spinoza, inquit, p. 252. omnia perfectissime condita a suo affirmat Deo: nec quidquam offendi in natura naturata, quod non inveniat ac trahat aliquid ad sui commodum, sed prorsus esse diversum thema, an ea commoda primario sibi proposuerit Deus, hicq;*

finis

finis eum determinaverit ad agendum? posterius Plato inficiatur non minus quam Judæus ἄθεος. Sed quid ſibi volunt illa verba *Cl. Gundlingii*, omnia ex mente Spinozæ perfectiſſime a Deo condita? num ille Deum ab univerſo diſtinxit realiter? num ſejunctus fuit a materia & mundo, antequam hoc conſilium caperet? num fines aliquos intendit, & res ita, non aliter, voluit efficere? num verba Spinozæ, omnia ex neceſſitate divinæ naturæ neceſſario oriri, ſignificant, Deum liberrime ad materiam elaborandam acceſſiſſe? *aut vera rerum prorſus vocabula amiſimus, aut nihil poteſt eſſe Cl. Gundlingii aſſertione falſius:* ut non dicam, nullum perſpicuum locum e Platone adferri, quo ſententiam ſuam probet. Sed pergit *Sect. LII.*

D. Gundlingius. Inter alia etiam provocavi ad *conſilium*, *rationesque*, *quas* tribuit *Plato Deo* in exornando univerſo. Contra hæc excipit p. 254. *Præterquam enim quod in Deo conſilium ac deliberatio ceſſare videtur: omniaque tanquam ſpecies & ideæ æternæ in Deo ſunt; etiam claret, actiones omnes divinas ita dici ab eo inſtitutas, illoque ordine, ut videantur ratione certâ ac conſilio inſtitutæ, cum tamen ſolum ab eminenti bonitate & perfectione manent.* Sed quid ſibi

volunt hæc verba, *omnia tanquam species & ideas æternas in Deo esse?* aut significant, omnium rerum ideas in mente divina esse, quod ex mente *Platonis* verum est, sed tantum abest, ut hoc probet, Deum sine ratione egisse, nullosque fines intendisse, ut nihil magis hoc ipsum confirmet. Aut per τὸ *omnia, species, & ideas* intelligitur ipse mundus in Deo existens & cum Deo conjunctus; sed tum manifesto supponitur, quod in quæstione est. Verum est insuper, Deum *Platonis bonitate* ad universum construendum commotum fuisse. Sed num inde sequitur, ergo sine causa, sine ordine, sine finium intentione egit? qui asserit hominem benignitate commotum ad aliquid præstandum inductum esse, is non solum voluntatis adfectum adesse innuit; sed rerum etiam, seu hominum, quibus bene cupit, cognitionem. Quo major autem est cognitio, eo præstantius etiam est beneficium. At Deus *Platonis* παράδειγμα rerum efficiendarum contemplatus est; ad illud mundum effecit, *bonitate* inductus: Ergo non solum bonitas aderat, causa impulsiva, sed & *ratio*, *consilium*, verbo *fines*. Ergo non *videntur tantum* omnia ordine digesta, sed *ipso opere Deus* Sapientissimus ita voluit.

XV.

XV. *Tertium argumentum, quo probavi, Deum ex mente Platonis cum materia conjunctum baud esse, desumsi ex eo, quod Plato adserat, Deum materiæ, & quæ inde oritur necessitati imperare.* Probavi hoc testimoniis *Platonis, Plutarchi, Apuleji, Alcinoi.* Verum est, Platonem hâc in parte non per omnia sibi constare. Concedit enim, Deum κατα δυναμιν, quoad illa pateretur, materiam exornare, quod sine dubio cum quadam imperfectione conjunctum est. Interim idem *Plato*, uti ex *Timæo* constat, profitetur, Deum cuncta in ordinem digessisse, materiamque Imperio Dei subjectam esse. Omnia huc redeunt: materiam esse æternam; Deum materiam exornasse, non tamen omnia ex materia Deum efficere potuisse, eam tamen certis limitibus circumscriptam Dei Imperio subesse. Patet autem hoc clarissime ex eo, quod Deus ex *Platonis* sententia *motum dederit materiæ,* quod illa *antiquior sit, eamque exornaverit.* Locum Platonis, in quo hæc adserit, attuli in anteced. *Sect. Extat. Lib. X. de leg. p.* 606. *Laërtius Lib.* 3. *p. m.* 86. ait, mundum ex mente Platonis a Deo κατασκευασμενον. *In Epinomide* p. 638. postquam adseruisset, Deos esse & omnium rerum curam gerere, ita pergit: ει δε μεμνησθε γε, ω

Κλεινία, ἐλαβετε μεν γαρ δη καὶ ὑπομνηματα. καὶ γαρ ἦν τα ῥηθεντα τοτε καὶ μαλα ἀληθη. τοδε δε αὐτων ἦν το μεγιςον, ὁτι πρεσβυτερον ἐιη ψυχη σωματος ἁπασα παντος. ἀρα μεμνησθε; ἢ παντως που τουτογε. ὁ γαρ ἀμεινον καὶ παλαιοτερον καὶ θεοειδεςερον, πιθανον οτι του χειρονος καὶ νεωτερου καὶ ἀτιμωτερον, πανταχη τε ἀρχον ἀρχομενου πρεσβυτερον, καὶ ἀγον ἀγομενου παντη. λαβωμεν δη τουτο γε, ὡς ψυχη πρεσβυτερον ἐςι σωματος. ἐι δ' ἐχει οὑτω, τογε πρωτον ἡμιν του πρωτου της γενεσεως, πειθανοτερον ἀν ἐιη σχεδον ὑπηργμενον. καὶ θωμεν δη την ἀρχην της ἀρχης ἐυσχημονεςερον ἐχειν. καὶ των μεγιςων σοφιας περι θεων γενεσεως ὀρθοτατα ἐπιβαινειν ἡμας. i. e. ex verſione Ficini: *Recordamini, hæc dicta eſſe, ô Clinia! profecto ita tunc accepiſtis, ut meminiſſe debeatis, præſertim, quia maxime vera eſſe conſtitit. Omnium vero maximum illud habitum eſt: antiquiorem omni corpore omnem animam eſſe. Num recordamini? Vel maxime id quidem. Nam quod melius, id & antiquius, atque quod divinius eſt, id inferiore ac viliore prius eſt. Et ſimiliter Dux ducto & princeps ſubjecto naturâ prius eſt. Id igitur admittamus, animam corpore antiquiorem eſſe. Quod ſi ita habet, quod in generatione primi primum eſt, veriſimile profecto eſt, præiviſſe. Quare ponamus principatum principiumque, principii decentius ſe habere,*

habere, & sic rectissime in sapientiam de Deorum generatione nos ingredi. *Doctissimus Gallus*, qui ante aliquot annos *Historiam Philosophiæ paganæ Hagæ Comitum edidit*, postquam partem hujus loci Platonis citasset, ita ratiocinatur pag. 253. *Ceci ne peut se concevoir qu'en admettant un tems, ou il n' y avoit point des corps, a moins d'entendre par corps les corps arranger : mais comme la matiere avant son arrangement n'est pas moins corps, qu' aprezque Dieu l'eut formee comme elle est, on peut dire avec raison, que si Platon ne pensoit pas exactement, du moins il s'exprimoit exactement, lors qu'il disoit que Dieu etoit avant qu'il y eut des corps. Si ce Philosophe eut suivi ses principes, il auroit cru que tout ce qui est sensible, à etè tirè du neant.* Assentior *Doctissimo Viro.* Interim cum ab æternis veritatis legibus, nunquam Viro candido, recedendum sit; fateor, testimonium adlatum nihil aliud probare, quam Deum ex *materia præjacenti* corpora fecisse; quod ipsum tamen sufficit, ad probandum, Deum materiæ vinculis nullo modo constrictum fuisse. Idem potest probari ex *origine motûs*, quam in Timæo præprimis, Deo in solidum adscribit *Plato*. Testimonia notiora sunt, quam ut ea in medium

proferam. Audiamus ergo, quid contra hoc argumentum moliatur *D. Gundlingius. Sect. LIV.* pag. 257. ita insurgit: *Quamvis*, inquit, *fingeremus materiam a Deo separatim extitisse, aut separatam demum fuisse statueremus: Zimmermanno profecto præsidium nullum obtinget. Est enim divinum iterum cum materia conjunctum: quod perinde erit, ac si semper mansisset materiæ affixum. Nec patrocinabitur illi, quod Deum Platonicum exornasse omnia dictitat. Hoc enim nec Spinoza abnuit. Agnoscit is pulchritudinem mundi, quæ est ornatus sane exquisitissimus. Quæritur, quomodo exornet? utrum tanquam causa immanens, an tanquam causa externa efficiens omnipotente sua virtute? posterius perspicue falsum est; siquidem persistat in opinione rectâ, Deum Platonicum ex nihil nihil creasse. Igitur illa* διακοσμησις *e principio manabit interno & necessario, quod accessit materiæ, quæ per se est non ens, hoc est accidens, neutiquam vero substantia.* Postremum hoc probare aggreditur loco *Porphyrii Sentent. XXI.* in quo Platonicus ille ita loquitur: *Materia variabilis, infinita* (ἄπειρος) *impotens, propterea neque ens, sed* (οὐκ ὄν) *non ens. Neque ita non ens uti motus, sed verum non ens* (ἀληθινὸν μὴ ὄν) *simulacrum & phantasma molis, quia id*

est,

est, quod primo subest moli impotens & appetitio subsistentiæ ἔφεσις ὑποςάσεως. *Ergo tum demum materia substantiam constantem & certam accipit, quando forma ex virtute divina influit. Unde Platonici eam appellarunt per se* ἀσώματον, *quæ observatio E. Grabii ad Irenæum* pag. 28. *Hactenus D. Gundlingius.* Ad hæc sequentia noto. 1. Est, *Cl. Gundlingium* identidem *supponere*, quod in quæstione est, nimirum materiam in Deo fuisse, & ex eo emanasse. Nullibi enim perspicuum locum ad hoc probandum attulit, quod conferenti *differt.* patebit. *Mera* itidem & *precaria* suppositio est, Deum, postquam ad materiam fabricandam accessit, unum cum materia totum confecisse. Probavimus enim, Deum & materiam in *Systemate Platonis substantias esse diversissimas*, *Deumque liberè*, nullâ necessitate vel *intrinsecâ* vel *extrinsecâ* coactum, ad eam exornandam accessisse, quod nullam confusionem sanè insinuat. 2. Cum Deum materiam *exornasse* dixi, eo ipso satis clare & quidem Veterum testimoniis munitus, probavi, materiam tanquam *substantiam* a Deo prorsus *diversam* considerandam esse; dixi Deum *artifici similem*, qui sponte ad materiam fingendam accedit. Atqui artifex ex omnium hominum sententia una cum

materia

materia non ſit ſubſtantia, licet in ea perficienda & elaboranda occupatus ſit. De *Spinozæ Deo* idem dici poſſe, nemo credet, qui ſyſtema ejus intelligit. Ille enim aperte fatetur, ex neceſſitate naturæ omnia orta eſſe. Plato ſupponit παραδειγμα Deo obverſans ante mundum conditum, ſupponit *Bonitate* ſolâ commotum ſupremum omnium Dominum, ad materiam effingendam. Ergo rejicit aperte cauſam immanentem. 3. Materiam ex mente Platonis non ſubſtantiam eſſe, ſed accidens probari non poteſt. In ſuperioribus jam hanc ſententiam *D. Gundlingii* perſpicuis locis falſam eſſe oſtendimus. Verum eſt, Platonicos materiam aliquando ὀυκ ὀν adpellaſſe, ſed non *eo*, quem fingit *D. Gundlingius ſenſu*. Nimirum ad *intelligibilia* collatam materiam ὀυκ ὀν dixerunt, quod in *perpetuo fluxu* & *mutatione* eſſet; quod *absque cauſa externa definitam formam* non haberet. Hanc autem Platonicorum mentem eſſe vel ipſe citatus locus Porphyrii docet. Ad eum enim provocat *Plotinus Ennead. III. Lib. VI. Sect. VII.* pag. 310. poſtquam enim hæc ipſa citata verba *Porphyrii* adduxiſſet, immediate ſubdit: και ἐςηκος ὀυκ ἐν ςασει, και ἀορατον καθ' ἀυτο, και φευγον το βουλομενον ἰδειν. και ὁταν τις μη ἰδη, γιγνομενον, ἀτενισαντι δε ὀυχ ὁρωμενον,

ὁρωμενον, και τα ἐναντια ἀει ἐφ᾽ ἑαυτȣ φανταζομενον. μικρον και μεγα, και ἡττον και μαλλον, ἐλλειπον τε και ὑπερεχον, εἰδωλον. ȣ μενειν ȣ δ᾽ αὖ φευγειν δυναμενον. i. e. *Stans quidem non in statu: secundum se indivisibile & videre volentem effugiens: & quando quis non videt, tunc quodammodo præsens: quando vero quis intentius inspicit, non perspectum. Rursus in se ipso contraria semper apparens, parvum, magnum, minus, magis deficiens, superexcedens, simulacbrum, neque manens, neque rursus aufugere valens.* Idem Sect. 10. hujus libri asserit, materiam accedente qualitate fieri ποιαν ὑλην. i. e. *Certam ac definitam formam,* quâ antea carebat. Similiter Plato in Politico p. 174. το κατα τ᾽ αὐτα και ὡσαυτως ἐχειν ἀει, και ταὐτον εἶναι, τοις παντων θειοτατοις προσηκει μονοις. σωματος δε φυσις, ȣ ταυτης της ταξεως. i. e. *Idem semper esse & secundum eadem, & eodem modo se habere, solis omnium divinissimis convenit: corporis autem natura hujus ordinis non est compos. Diog. Laërt.* idem asserit *Lib.* 3. *Seg.* 9. 10. quem locum supra adduximus. Adhuc clarior extat *eodem Lib.* 3. *p.* 84. χρηται, *inquit*, δε και ταις ἐναντιαις φωναις ἐπι τȣ ἀυτȣ. το γȣν αἰσθητον και ὀν καλει και μη ὀν. ὀν μεν δια το γενεσιν ἀυτȣ εἶναι. μη ὀν δε, δια την συνεχη μεταβολην. i. e. *Quin*

Quin etiam contrariis vocibus utitur ad idem significandum. Itaque quod sensui subjicitur, id & esse dicit, & non esse: esse quidem propterea, quod ejus est ortus, non esse, quia perpetua in mutatione versatur. Ex quibus locis satis patet, materiam ἐκ ὄν dictam, quod *perpetuæ mutationi & fluxui obnoxia esset*, formaque destituta. Hinc Aquila illud תהו ובהו transtulit per κένωμα ϗ ὐδὲν, *Theodotion* κενον και ὐδεν. Nemo autem ignorat, *rudem & indigestam molem substantiam esse.* Την ὕλην *a Platonicis aliquando* ἀσωματον dici, certum est, sed non alio sensu, quam quod *definitâ quâdam forma destituta sit.* Hinc corporibus in certam quandam formam redactis vocabulum σωματος, materiæ vero indigestæ ὕλης tribuunt. ὕλη *ergò* ἀσωματος *idem* est ac ὕλη ἀσχηματιστος. Hinc Plotinus p. 310. ἐςι μεν ὐν (ὕλη scilicet) ἀσωματος, ἐπειπερ το σωμα ὑςερον και συνθετον, και ἀυτη μετ᾽ ἀλλυ ποιει σωμα. ὑτω γαρ τυ ὀνοματος τετυχηκε τυ ἀυτυ κατα το ἀσωματον, ὁτι ἑκατερον το, τε ὀν, ἡτε ὕλη ἑτερα των σωματων. i. e. *Est igitur incorporea, quoniam corpus posterius est atque compositum, & ipsa una cum alio complet corpus. Sic enim eandem appellationem secundum incorporeum genus sortita est, quoniam utrumque sc. Ens atque materia à corporibus diversa sunt.*

Quod

Quod si igitur *materia substantia est*, vel antequam eam Deus in ordinem digessit, libere tamen a Deo exornata fuit, sequitur, Deum cum *materia nullo necessario vinculo conjunctum esse. (d)*

XVI. *Quar-*

(*d*) Si Cl. Gundlingius verba, quæ immediate excipiunt locum ex Porphyrio citatum, adducere voluisset, pulchrè perspexisset, quo sensu Porphyrius dixisset, materiam esse ὀυκ ὀν. Ita enim in hac ipsa sententia XXI. loquitur: μικρον και μεγα, και ἧττον και μαλλον. ἐλλειπον και ὑπερεχον. ἀει γινομενον και ου μενον, ου δ᾽ αὐ φευγειν δυναμενον. ἐλλειψις παντος του ὀντος. δι ὁ παν ὁ ἐπαγγελλεται, ψευδεται. καν μεγα φανταςηται, μικρον ἐςιν. i. e. *Parvum & magnum, item minus & majus: deficiens & excedens: quod semper fit, nec unquam permanet, neque tamen effugere elabique potest: defectus omnis entis. Ideoque quicquid promittit, mentitur, & si magnum esse videatur, parvum est.* Clarius adhuc mentem suam aperit Porphyrius Sect. 33. ita enim ex versione Holstenii loquitur: *Hæc de sensibili & materiali verè affirmantur: esse omnino extensum seu diffusum, esse mutabile, subsistere in alteratione, esse compositum, ipsum per semetipsum existere, in loco & mole corporea conspici, aliaque his similia. At de vero Ente & per se ipsum subsistente hæc prædicantur: semper in semetipso situm esse, eodem modo atque secundum idem se habere, ipsa substantia, in identitate consistere, esse immutabile secundum substantiam, non compositum, nec dissolubile, nec in loco, nec mole distensum.* Ita Porphyrius plane ad mentem meam. Hinc Doct. Jesuita Mourges Epistola 2. non solum exinde concludit, Deum nihil cum materia commune habere; sed & ex hac ipsa Platonicorum definitione materiæ probari posse, causam aliquam sapientissimam, materiam in ordinem digessisse.

XVI. *Quartum argumentum, quo probavi, Platonem Deum materiæ vinculis non constrinxisse, desumtum est, ex eo, quod mentem nostram liberrimam esse dixerit, pœnæ ac præmii capacem, Deumque insuper ab omnis mali culpa longissimè removerit.* Probavi denuo hanc meam thesin locis *Platonis, M. Tyrii, Justini M. Eusebii.* In systemate autem Spinozæ omnem libertatem exulare simul ostendi. Quid ad hæc *D. Gundlingius?* Sect. L. multa contra argumentum hoc objicit, quæ ordine expendemus. *Verum tamen menti libertatem adscribit Plato. Sic enim pergis. Spinoza Deum libertate privat. Postremum non prorsus veritati congruit. Spinoza absolutam libertatem menti denegat, sed determinari inquit a causis, ut ut positis causis pluribus, ad hoc sese accingit, vel istud.* Mirum est à *Cl. Viro*, negari quæ *luce meridiana clariora sunt.* Adeo certum est, Spinozam omnem libertatem menti detrahere, ut nemo hactenus *præter Gundlingium* in dubium vocârit. Non jam dicam, Spinozam adserere, unicam dari tantum substantiam, ex qua necessariò omnia emanaverint; sed ipsissima tantum Athei hujus verba adponam *adeo clara*, ut sine *manifestissima detorsione* alium in sensum torqueri non possint. Eth. part. 2.

Propos.

propoſ. 48. ait: *In mente nulla eſt abſoluta, ſive libera voluntas; ſed mens ad hoc vel illud volendum determinatur à cauſa, quæ etiam ab alia determinata eſt, & hæc iterum ab alia, & ſic in infinitum.* *In Scholio* Demonſtrationi ſubjecto ita loquitur: *Eodem hoc modo demonſtratur, in mente nullam dari facultatem abſolutam intelligendi, cupiendi, amandi* &c. *Unde ſequitur, has & ſimiles facultates vel prorſus fictitias, vel nihil eſſe præter* Entia *metaphyſica ſive univerſalia, quæ ex particularibus formare ſolemus. Adeo ut intellectus & voluntas ad hanc & illam ideam, vel ad hanc & illam volitionem eodem modo ſeſe habeant, ut lapideitas ad hunc & illum lapidem, vel ut homo ad Petrum & Paulum.* Idem Schol. Propoſ. 35. *inquit: Falluntur homines, quod ſe liberos eſſe putant, quæ opinio in hoc ſolo conſiſtit, quod ſuarum actionum ſint conſcii & ignari cauſarum, a quibus determinantur. Hæc eſt ergo eorum libertatis idea, quod ſuarum actionum nullam cognoſcant cauſam. Hactenus* Spinoza. Si hæc *non ſufficiant* ad probandum, Spinozam omnem prorſus libertatem ſuſtuliſſe, neſcio quid ſufficiat. *Quid Plato?* (ita pergit D. Gundlingius) *illius anima, tum univerſalis, tum quæ eſt in ſingulis, ſubjacet fato, cum ſequitur propenſiones*

a corporis temperamento prodeuntes: quod eodem fere redit. Temperamentum causa est actionum multarum & res objectæ temperamento corporis convenientes. Etiam cogitatio cogitationem excitat & novam operationem generat: quin etsi mens vincat fatum ex accidenti, aliquid sane in causa est, quare vincat. Unde Spinoza, Plato & Leibnizius, cum sequacibus hac parte conspirant: quorum neuter indifferentiam in definitione libertatis comprehendi existumat, puta ut sine causa prævia mens nostra sese determinet & αὐτεξουσίως.

Resp. 1. Exspectavi testimonia Veterum, quibus probetur, *Platonem* omnem libertatem menti nostræ ademisse. Contraria eaque evidentissima loca adduxi, quæ subvertenda fuissent. 2. Si concedam animam mundi mentemque nostram, fato; ex sententia Platonis obnoxias, nihil tamen lucrabitur *Cl. Gundlingius*, nisi prius probaverit, Platonem per fatum intellexisse, inevitabilem quendam & necessarium omnium rerum nexum, quo omnis contingentia subvertitur. At loca in Dissertat. mea adducta aliud plane probant. 3. Temperamentum multum conferre ad actiones nostras bene aut male exercendas, nemo nescit: locum hoc habet non minus in systemate *Platonis*, quam

quam *Gundlingii.* Omnes nos vi temperamenti, ad quasdam actiones peragendas aut magis aut minus proclives ſumus; quæritur tantùm, utrum libertas omnis propter temperamentum exulet; utrum inclinationibus iſtis prorſus nullâ ratione reſiſtere queamus. Hoc autem nec ex noſtra, nec *Platonis* ſententia ſequi adſerimus. Recte *Plotinus Ennead. II. Lib.* 3. *Sect. XV.* pag. 145. ȣ γαρ δη νομιςεον, τοιȣτον ειναι ψυχην, οιον ότι ἀν ἐξωθεν παθοι, ταυτην φυσιν ἰσχειν, μονην των παντων, οικειαν φυσιν ȣκ ἐχȣσαν. ἀλλα χρη προτερον ἀυτην, ἠ τα ἀλλα, ἁτε ἀρχης λογον ἐχȣσαν, πολλας οικειας δυναμεις προς ἐνεργειας τας κατα φυσιν ἐχειν. ȣ γαρ δη οιον τε ȣσιαν ȣσαν μη μετα τȣ ειναι και ὀρεξεις και πραξεις και το προς το ἐυ κεκτησθαι. i. e. *Non enim exiſtimandum eſt, animam eſſe talem, ut ipſa duntaxat qualemcunque ab externis acceperit paſſionem, talem reportet naturam, perinde ac ſi propriam naturam nòn poſſideat; ſed oportet ipſam multo priusquam alia, utpote quæ principii habeat rationem, multas merito vires proprias ad naturales actiones explendas habere. Fieri namque non poteſt, ut cum eſſentia ſit, non poſſideat inſuper una cum eſſe appetitiones & actiones, facultatemque ad bene vivendum.* Taceo alia loca, quæ magno numero ad-

duci possent, si necesse esset. Quod si *Cl. Gundlingius* putat, ex totius *Philosophiæ Platonicæ nexu* demonstrari posse, omnem libertatem subverti, audiam lubens rationum illarum pondera. *Sed cogitationem cogitatio excitat*, inquit *D. Gundlingius*. Sed quid hoc ad rem? num propter collationem & successionem cogitationum libertas tollitur? num agere possumus convenienter rationi, sine ratiocinatione id est idearum collatione? 4. Supra jam dixi, me litem, quæ quibusdam intercedit cum *Illustribus Philosophis Leibnizio & Wolfio*, *meam facere nolle*, injuriam tamen iis fieri credo, quando cum *Spinoza* idem sentire perhibentur. Quæstio mihi est de *Platonis* & *Spinozæ* circa libertatem sententia, non item aliorum. Interim dum *Cl. Gundlingius* probare vult, Platonem Spinozæ sententiæ addictum *contrariantia* loquitur: nimirum asserit, mentem *aliquando vincere fatum* ex sententia Platonis, annon autem hoc idem est ac dicere, *mentem aliquando libere agere*, *aliquando non item?* num in systemate *Spinozæ* mens fatum vincere potest? an *aliter* agere, quam uti ex natura divina omnia *necessario* sequuntur? an inevitabilis rerum omnium necessitas locum habet secundum ejus sententiam, qui

asserit,

afferit, mentem aliquando fatum vincere? Sed ad alia confugit *D. Gundlingius:* quod *Spinoza inquit decretis divinis, id Plato cum suis fato tribuunt, quod eſt decretum & verbum mentis ſuperæ, ab animo mundi, ſeu mente inferiore executioni dandum. Ab hoc decreto immutabili pendet animarum in corpora deſcenſus: ubi neceſſario peccant ob corporis & ſenſuum illecebras, etſi aliquando ſibi, ob varias cauſas intervenientes, ab illis temperent.* Si per *Decreta Dei* intelligantur *libera mentis* præſtantiſſimæ *Conſilia* ſuo tempore executioni danda, tum *probari vellem*, eo ſenſu a Spinoza admiſſa fuiſſe decreta. Qui enim afferit omnia neceſſario e natura divina ſequi, ille libera decreta admittere nullo modo poteſt. Quod ſi *Plato Fati nomine* intellexit Decretum *mentis ſuperæ*, uti contendit ipſemet *Gundlingius*, tum prorſus diverſum ſentit a Spinoza, ſive jam Deus immediate exequatur voluntatis ſuæ decretum, ſive per animam mundi aut dæmones præſtari velit, quod vult. Neque quicquam etiam ad *libertatis deſtructionem* facit, quod vi alicujus Decreti mentes in corpora deſcendant ex mente *Platonis*, nos etiam ſtatuimus, mentes aut ſimul cum mundo creatas, aut noviter in lucem editas vi Decreti

divini in exigua noſtra corpuſcula immitti; ſed inde minime efficitur, mentes ideo libertatem ſuam amittere. Neque etiam *neceſſario*, quod contendit *D. Gundlingius*, ob corporis & ſenſuum illecebras, peccant; & nos corpus habemus, qui pleniſſimam libertatem tamen menti concedimus, cujus illecebris mens præpeditur, quo minus verum cernere & virtutem amare poſſimus. Sed nec ideo mentis libertate privati ſumus: ſponte enim ſequimur ea, quæ pravis animi ſtudiis grata ſunt; & variis mediis, quo minus iis obſecundemus, uti licet. Quod ſi mentes corporis ſervitio prorſus ſubjacerent, quomodo *aliquando libertate omni* deſtitutæ, ſibi ab *illecebris ejus temperare poſſent?* & quem in finem illæ *purgationes*, quas tantopere commendat Plato, ſi alienis nervis mobili ligno ſimiles eſſent mentes noſtræ? cur *των νοητων* jugem contemplationem, *abſtinentiam a corporis nimia cultura*, *virtutis ſtudium*, *mathematicarum diſciplinarum amorem* inculcaret, tanquam purgandæ mentis præſtantiſſima adminicula? ſed quid opus verbis, ubi adſunt perſpicua Veterum teſtimonia. Max. Tyr. Diſſert. 25. p. 263. edit. Daviſ. *τȣτον δε της ἀνθρωπινης ἐνδειας προς το θειον ἐξευρε θεος τροπον, ἐπιθεις την ψυχην γηΐνῳ σωματι,*

σωματι, ὡς ἡνιοχον ἁρματι, ϗ παραδȣς τας ἡνιας τῳ ἡνιοχῳ, ἀφηκε θειν. ἐχȣσαν μεν παρ᾽ αὐτȣ ῥωμην τεχνης, ἐχȣσαν δε ϗ ἀτεχνιας ἐξȣσιαν. ἡ δε ἐπειδαν ἐπιβῃ ἁρματων, ϗ λαβηται μεν ἡνιων, ἡ μεν εὐδαιμων ϗ μακαρια ψυχη, μεμνημενη τȣ ἐπι το ὀχημα ταυτην ἐπιβιβασαμενȣ θεȣ ϗ ἡνιοχειν προσταξαντος, ἐχεται των ἡνιων ϗ ἀρχει τȣ ἁρματος, ϗ κολαζει τας των ἱππων ὁρμας. i. e. *Id vero quo humana a divina vinceretur natura, tale excogitavit Deus. Animam mortali corpori imposuit, tanquam aurigam plaustro: traditisque aurigæ in manum habenis, cursu suo ferri permisit, vim ille præterea roburque addidit, ut vel arte suâ uti posset, si vellet, vel abuti, si mallet. Ibi felix, & quam vere beatam dicas, anima memor illius a quo plaustro imposita est, frænosque accepit, nimirum Dei, habenas manu arripit, currum regit, impetumque castigat equorum. Ita* similiter loquitur *Plato de Republ.* Lib. II. p. 430. *Jamblich.* Sect. VIII. cap. VII. *Idem* in Protrept. pag. 8. *Plotinus* pag. 735. 737. 233. *Hierocles apud Phot.* Cod. 251. p. 1385. aliique, quorum testimonia adducere in re clarissima non lubet. *Enim vero (ita pergit D. Gundlingius) nec Plato aliâ visione melior videtur. Humana enim anima divina soboles est. Quæres igitur, quare divinum non domet mortale? & aqua*

hærebit veteris Academiæ Conditori, quemadmodum Spinozæ, cum interrogationibus urgetur. Adde, quare itaque puniantur animæ, quæ ipſæmet ſunt Deorum & mentis inferioris portio? deſpero, reſponſionem me percepturum, quæ ſatisfaciat. Reſpondeo 1. de origine mentis humanæ ex ſententia Platonis heîc loci quæſtio non eſt. Nec *Timæus Locrus*, nec *Plato* adſerunt perſpicue, mentes ex *divina natúra* primi principii *decerptas* eſſe, ſed *per animam mundi* in corpora immiſſas. De quo infra accuratius inquiremus: quod ſi ex Deo vel anima mundi orta ſit ex mente *Platonis*, tum quæritur, quomodo illa libertate abuti potuerit ad malum perpetrandum; ſupponitur itaque jam mentis libertas, de qua proprie quæſtio eſt; quando enim de mali moralis origine Plato & ſequaces loquuntur, tum ad liberam mentis a bono, rectoque, ſeceſſionem confugiunt, corpus item, ſenſuum deceptiones, adfectuum æſtum, in cauſa dicunt eſſe depravatæ mentis. Non domat itaque divinum mortale, quia mens illa divina libera eſt, & ad bonum non minus, quam malum inclinare poteſt, puniuntur denique cum libertate ſua abuſæ ſunt. Sed ita, ais, Deus ſe ipſum puniret; at probandum prius eſt, mentes a

Deo

Deo ortas ex ſententia *Platonis partes eſſe Eſſentiæ divinæ diviſibilis, & partibus conſtantis.* Sed de hac re mox infra pluribus agemus. Hoc tantum dicimus, Plotinum Ennead. IV. part. 3. cap. 1. & ſequentibus negare, animam noſtram animæ mundi partem eſſe. Hinc Sect. VII. p. 376. ita ait: *Quod autem in Philebo dictum ſuſpicionem inducit, ne forte animæ omnes ſint mundanæ animæ partes, non id quidem ſibi vult, quod aliquis opinatur, ſed quod potiſſimum tum ei conducebat, ſcilicet animatum eſſe mundum. Hoc enim comprobare ſtudens, inquit, abſurdum eſſe, cœlum inanimatum dicere, cum nos, qui corpus mundani corporis partem habemus, animam habeamus. Quo enim pacto pars animam habuiſſet, ſi totum eſſet inanimatum? ſententia verò Platonis liquet potiſſimum in Timæo: ubi facta jam anima mundi, deinceps aliæ oriuntur in eadem patera: quâ & illæ commixtæ, eique conformes, differentia vero illorum, per ſecundos tertiosque gradus aſſignat. Quod autem in Phædro dicitur, omnem animam totius inanimati curam habere: quid mirum? nam quid aliud naturam corporis gubernat, ordinat, facit, niſi anima? Hactenùs Plotinus.* Quemadmodum igitur nos malum morale repetimus ex notione ſubſtan-

tiæ, quæ naturâ suâ libera est; ita similiter *Plato*, & sequaces argumentabantur. Ortus verò mentium humanarum in omni fere systemate plane obscurus est.

XVII. *Nec præsidio est Zimmermanno* (ita in eadem pag. 250. pergit *D. Gundlingius) Platonem non ausum Deum venditare pro peccati auctore. Id enim Chrysippus ausus est neutiquam, Stoicus Severus, Jovem alioquin ipsum fati legibus subjiciens.* De *Stoicorum* circa hoc caput sententia, hic agere nolo, prolixè hanc materiam excussi, in Differt. *de Fato Stoicorum primo tomo Musei Bremensis inserta.* Cum autem quidam, mentem meam haud rite ceperint, & male interpretati sint, hoc loco dicam, quis scopus fuerit meus. Minime scilicet probate volui, Stoicos hac in parte ab omnibus erroribus immunes esse, nolui etiam hoc specimine ostendere, quâ ratione divinæ Providentiæ bonitas, & justitia, secundum opinionem meam probari & defendi possit: Sed hoc tantum: communem & receptam Virorum Doctorum sententiam, adserentium, omnia inevitabili necessitatis vinculo secundum Stoicos constricta, non esse superstructam *certis & immotis rationibus*, atque adeo ex ipsis Stoicorum decretis & principiis parum accu-

accuratè & diverſimodè poſitis duo contraria ſyſtemata confici poſſe, in quorum uno, ferrea illa neceſſitas exularet, alterum, quod a Spinozæ ſententia circa hanc materiam remotum non eſſet. Et prioris quidem ſyſtematis ſpecimen exhibere volui in dicta Diſſertatione. Cæterum ab eorum opinione, qui irrevocabilem omnium rerum neceſſitatem inducunt, omnemque libertatem Dei & mentis noſtræ tollunt, per omnem vitam abhorrui, & adhucdum abhorreo. *Platonem* interim Deum nulli neceſſitati ſubjeciſſe, clariſſimis teſtimoniis probavi, quæ, cum nihil contra ea adferat Gundlingius, repetere nolo. Interim contendit, Platonem dixiſſe, Deum non eſſe Auctorem peccati metûs causâ, ſi nexum autem ſyſtematis inſpiciamus, ſequi duriſſimam hanc conſequentiam. Vellem ut *Cl. Gundlingius* perſpicuis hoc argumentis demonſtraſſet. Fateor me adhucdum nondum perſpicere poſſe, quomodo ex principiis Philoſophiæ Platonicæ hic error ſequatur. Malum eſt vel *Morale* vel *Phyſicum*. *Phyſici* Auctor Deus *Platonis* non eſt; ſed *materia*. Quandoquidem enim materiæ æternam ſubſiſtentiam agnovit, & in eam κατα δυναμιν, quoad illa pateretur, tantùm vim ſuam exeruit, ſequitur

quitur necessariò materiam, non Deum, causam mali physici dicendam, quæ, quominus, quæ vellet, efficere posset, obstitit. Neque adeo aliter *Plato* in dialogis physicis locutus, aliter cum de legibus ageret. *Malum* morale verò ubique repetit ex mentis humanæ prava indole, & inclinatione ad vitia. Spinozæ autem systema ita comparatum est, ut quamcunque in partem te vertas, libertatem tamen nullibi deprehendas.

XVIII. *Quintum argumentum Dissertat. mea Sect.* 10. *allatum, ad probandum, Platonis Deum cum materia conjunctum haud esse, desumsi ab opinione Platonis de interitu mundi. Asseruit enim, mundum non necessitate naturæ suæ, sed voluntate Dei permansurum.* Ad hoc probandum evidentissima *Platonis*, *Plutarchi, M. Tyrii* adduxi loca, eaque Sect. XIX. contra exceptiones *D. Gundlingii* vindicavi. Hanc meam argumentationem enervare vult Sect. CCI. *Existimat is, (ita Gundling.) Platonis mundum, sicuti liberrimo arbitrio conditus, ita eadem libertate illum iri dissolutum, idque Sophum suum in Timæo clarissimis verbis stabilivisse.* Ego *si liberè sonet, nemine cogente, ambabus manibus largior, quod dicitur: sic enim liberè quoque mundum productum*

agno-

agnoſcit Spinoza; ſin contra conſultatio tribuitur Platonis Numini, atque hanc conſequens arbitraria electio, repugno. Reſp. Eadem D. Gundlingius repetit ſemper, perſpicua tamen loca Veterum omittit, quaſi de themate, quod ſolâ ratiocinatione eſſet ſolvendum, quæſtio eſſet. Platonis Deus, uti ſupra jam probavi, *libere* pulcherrimarum rerum ſeriem, quam mundum vocamus, fecit, *libere*, inquam, nulla vel intrinſecâ vel extrinſecâ neceſſitate coactus, *libere*, ita, ut potuiſſet immenſam illam, & indigeſtam molem, per omnem æternitatem negligere. Hæc autem ſine *prævia* mentis nobiliſſimæ *conſultatione*, nequidem concipi poſſunt. Erat Deo præſens mundus aliquis intelligibilis, hunc mundum contemplabatur Deus. Vidit materiam rudem eſſe, & indigeſtam molem; ordinem confuſione præſtare exiſtumavit; bonitate denique commotus animum ad materiam hanc in ordinem redigendam adjecit. Hæc totidem fere verbis in Timæo extant. Ubi autem eſt idearum jugis contemplatio, voluntatis libera ad exequendum opus inclinatio, ibi ſane omnium hominum conſenſu conſultatio locum habet. At nec reſpectu Dei, neque reſpectu æternæ materiæ ulla condendi mundi fuit neceſſi-

necessitas; ergo causam conditi hujus mundi præter liberam Dei voluntatem, ex mente Platonis, ostendere non possumus. Inspiciantur jam loca in *Dissertat. citata* & persuasissimus sum, ea probare hanc meam sententiam. *Illa bonitas* (sic denuo pergit D. Gundling.) *quam potissimum urget defensor, necessarium Dei attributum est, eaque, si impulit eum, necessario impulit, impulit ab aterno, cum nunquam non sit bonitas in ipso, nec momentum concipi queat, quo a bonitate possit deficere, aut eam non exercere. Unde potius concludendum, mundum Platonicum esse necessario atque ab aterno conditum, quia fieri nequit, quin Deus sit optimus, perfectissimus, nemini noxius, nulli invidus, omnibus commodus.* Ludit *Cl. Gundlingius* in *vocabulo Bonitatis*: hæc vox apud Philosophos aliquando sumitur *pro attributo divino essentiali*, aliquando autem & plurimum *relativo*. Denominatio petita est ab hominibus, qui ardenti studio feruntur, aliorum commodis ut inserviant. Et notat idem, quod Benignitas, Beneficentia. Quod si Deus nullum mundum, nullos homines creare voluisset, sed in summa, qua gaudet, felicitate permanere, *vulgari sensu bonus* dici non potuisset, nullum enim fuisset objectum extra Deum, cui benefacere

nefacere potuiſſet. Deinde ſumitur hæc vox pro *Omniſufficientia* Dei, per quam omnis perfectionis fons eſt. Et hoc ſenſu ſine dubio bonitas Dei eſſentiale attributum eſt. Quocunque ſenſu hoc vocabulum ſumat *Cl. Vir*, nihil tamen ad ſententiæ ſuæ defenſionem aut præſidium facit. Plato ſupponebat materiæ æternitatem, eam uti rudem indigeſtamque molem contemplabatur; ordinem confuſione præſtare judicabat; aderat pulcherrimum exemplar, animus item efformandi mundi pulcherrimi. At his omnibus tamen poſitis, nulla abſoluta aderat neceſſitas, ab æterno jam bonitatem ſuam demonſtrandi. Voluntas Dei attributum Dei eſt eſſentiale, adeoque neceſſario ad Dei naturam pertinens; ſed uti voluntatis ſuæ decreta exequatur ab æterno neceſſe non eſt. Libertate enim & ſapientia inſtructus eſt ſuo tempore omnia efficiendi. Secundum nos Deus in tempore creavit mundum, erat tamen ab æterno bonus, optimum etiam ab æterno voluit. Quod ſi omnia, quæ tanquam bona conſideravit, neceſſario ab æterno facere debuiſſet, mundus cum omnibus creaturis etiam & quidem neceſſario fieri debuiſſet. Sed pone mundum ex mente *Platonis* ab æterno condi-

conditum nihil tamen hoc ponderi argumenti noſtri detraheret. Quæritur, utrum *voluntate Dei optimi* mundus ſiquidem deſtruendus eſſet, deſtruatur, aut ſi permanſurus eſt, *Deo volente* conſervetur. Quod ſi *voluntate Dei* alterutrum horum futurum contendas, patet, mundum *non neceſſario* aut periturum, aut permanſurum, ſed *volente Deo.* Atqui Plato adſerit, mundum *Deo volente* permanſurum, duratio igitur ejus non in abſoluta mundi æternitate, ſed perpetua, conſtantiſſima, & optima voluntate ejus quærenda eſt, qui fecit mundum vel in tempore, vel ab æterno. *Plato, ita pergit Antagoniſta, ut hiſtoriam rerum naturalium poſſet contexere,* ἀνθρωποπαθῶς *omnia effert, & per circuitum, quod Spinoza apertius explicat, perfectionem loco bonitatis ſubjiciens, unde neceſſario omnia profluxiſſent.* Sed mera eſt hæc ſuppoſitio, quam multis refellere nolo; adparet enim, auctorem ſine neceſſitate τῇ ὑποθέσει δουλεύειν. Eâdem ratione probabo, mundum ex mente Chriſtianorum abſolutè æternum & neceſſarium eſſe. Deus nempe habuit omnium rerum ideas, habuit notionem mundi optimi, optimum bonitate naturæ adpetit & vult, Moſes ἀνθρωποπαθῶς omnia deſcribit. Ergo mundus ab æterno ſecun-

ſecundum ſententiam Chriſtianorum conditus, imo æque neceſſarius eſt, ac bonitas Dei neceſſarium ejus attributum eſt. Sed quis non perſpicit imbecillitatem hujus ratiocinii? ſed ablegat me *D. Gundlingius ad Sect.* 149. *diſſertat. ſuæ.* Pareamus ei. *Cæterum*, inquit ibi, *idem Spinozæ Deus omnium rerum eſt cauſa, isque ex abſoluta libertate voluntatis operatur, a nemine coactus, ſed a ſe ſolo determinatus: quæ libertatis apud Spinozam reperitur definitio: cui dein innititur Propoſ. XVI. ubi omnia ex neceſſitate divinæ naturæ ſequi dicuntur. At ſuperficiariâ attentione Spinozam legit iſte, eumque vix intelligit. Nam in Propoſ. XVII. indicat Judæus, ex neceſſitate divinæ naturæ ſonare ex perfectione divinæ naturæ.* Ex *quo conſit, Spinozam adſeverare, Deum liberè non coactum, ac ſola perfectione ſuâ impulſum egiſſe, & dum egit, decreviſſe. Idem Plato cantitat in Timæo: egit, inquit, Deus quia bonus eſt: nihil eum extrinſecus movet: ſed ſola perfectio fecit ut ageret; & ſimul decerneret. Decreta autem ejus ſunt immutabilia, hinc manat Propoſit. Spinozæ* XXXIII. *Deum aliter non potuiſſe creare mundum, quam decrevit. Cauſalis Spinozæ locutio eſt: quia decrevit ſic creare, aliter non potuit creare, ne Deus fiat mutabilis, aut plures oriantur Dii, diverſa volentes.*

lentes. Jam videat Zimmermannus, an Plato crediderit, alium potuisse a Deo suo effici mundum, quam voluit? Hactenus *Gundlingius.* Crediderim *Illustri Polyhistori*, aut aliud *Exemplar Ethicæ Spinozæ* ad manus fuisse, dum hæc scriberet; aut nimio *vincendi studio abreptum*, lectores, qui raro inspiciunt testimonia, ad quæ provocatur, decipere voluisse. Inspectione solum opus est ad falsitatem dictorum redarguendam. 1. Ait Spinozæ Deum ex absoluta libertate voluntatis operari, & huic adsertioni inniti Proposit. XVI. At hoc aperte falsum. Inter *definitiones*, quas Ethicæ suæ præmisit, *septima* hæc est: *Ea res libera dicetur, quæ ex sola suæ naturæ necessitate existit, & a se sola ad agendum determinatur.* Hujus autem libertatis dein ne verbo quidem meminit, usque ad Coroll. Proposit. XVII. quæ autem Propositionem XVI. antecedunt, aliter longe sonant, quam vellet *D. Gundlingius. Propos. XIV. ita sonat: Præter Deum nulla dari, neque concipi potest substantia.* Propos. XV. *Quicquid est, in Deo est, & nihil sine Deo esse, neque concipi potest.* XVI. *Ex necessitate divinæ naturæ infinita infinitis modis (hoc est omnia, quæ sub intellectum divinum cadere possunt) sequi debent.* Ex Propositionibus illis constat, demonstratio *Propos.* XVII. quæ

talis

talis eſt: *Deus ex ſolis ſuæ naturæ legibus & a nemine coactus, agit. Demonſtratio. Ex ſola divinæ naturæ neceſſitate, vel (quod idem eſt) ex ſolis ejusdem naturæ legibus, infinita abſolute ſequi, modo Propoſ. 16. oſtendimus, & Propoſ. XV. demonſtravimus, nihil ſine Deo eſſe, nec concipi poſſe; ſed omnia in Deo eſſe; quare nihil extra ipſum eſſe poteſt, a quo ad agendum determinetur, vel cogatur, atque adeo Deus ex ſolis ſuæ naturæ legibus, & a nemine coactus agit.* Q. E. D. *Coroll.* 1. *Hinc ſequitur* 1. *nullam dari cauſam, quæ Deum extrinſecè vel intrinſecè, præter ipſius naturæ perfectionem, incitet ad agendum. Coroll.* 2. *Sequitur* 2. *ſolum Deum eſſe cauſam liberam. Deus enim ſolus ex ſola ſuæ naturæ neceſſitate exiſtit, & ex ſola ſuæ naturæ neceſſitate agit, adeoque ſolus eſt cauſa libera. Quis non videt, naturæ neceſſitatem, naturæ leges, naturæ perfectionem idem* denotare, atque adeo omnia ex *naturæ neceſſitate* clariſſime *repeti?* quæ omnem libertatem ſubvertunt. Ubi autem Plato unquam talia dixit? Voluntatis ſanè bonitas, & naturæ neceſſitas, non idem ſunt. Nihil extrinſece Deum Spinozæ ad agendum ſtimulat, quia ipſe ſolus *omnia eſt; ſolus ſubſtantia.* Extra Platonis Deum erat æterna materia. Deus Platonis boni-

tate inductus egit: Deus Spinozæ *perfectione naturæ*, id est, ut ipse explicat, *naturæ necessitate*. *Nulla* igitur *libera decreta* in Deo locum habent *ex mente Spinozæ*. Falsissimum igitur denuo Propos. Spinozæ XXXIII. superstructam esse decretis divinis. Propos. XXXII. ita sonat: *Voluntas non potest vocari causa libera, sed tantum necessaria.* Coroll. I. *Hinc sequitur, Deum non operari ex libertate voluntatis.* Coroll. II. *Sequitur secundo voluntatem & intellectum ad Dei naturam ita sese habere; ut motus & quies; & absolute ut omnia naturalia, quæ a Deo ad existendum & operandum certo modo determinari debent.* Proposit. XXXIII. autem ita sonat: *Res nullo alio modo, neque alio ordine, a Deo produci potuerunt, quam productæ sunt.* Quis autem est, qui non candorem in *D. Gundlingio* desideret, dum ait, Propos. XXXIII. ita sonare. Deus aliter non potuit creare mundum, quam decrevit? *Si hæc citandi ratio valet, quidlibet probandum suscipiam.* De adplicatione Proposit. illatum nihil dicam. Satis enim superque ostendi, Platonem hac in parte a Spinoza longissimè recedere. Nam quod Sect. CI. urget, plane ostendit, impossibile esse per legitimas ratiocinationis leges ostendere, mundum ex mente Platonis

nis necessario permansurum vi naturæ suæ, *Dissolutio, inquit, mundi nec eventura est, nec fieri potest.* Cur tandem ? *Est enim, inquit, hoc opus Platonis opinione pulcherrimum; quo nihil perfectius possit excogitari. Perfectissimum autem τἀγαθὸν non certe destruet, quod ipsum illud est perfectissimum: eoque necessariò consistet, atque existentiam retinebit suam. Ex quo claret, nimis molestum esse Zimmermannum, nimis litteralem, dum illud ἐμȣ θέλοντος pertinaciter urget. Neque enim potest Platonicum Numen velle, ut præstantissimum destruatur.* Si omnia hæc concedam *D. Gundlingio*, nihil tamen hoc ad sententiæ meæ destructionem, facit. Fac permansurum mundum, neque unquam ex mente Platonis destructum iri, num ideo sequitur, hoc *necessariò* futurum, & *sine voluntate Dei? Apertè* dicit *Plato*, permansurum mundum Θεȣ θέλοντος, *aperte* Deus Πατὴρ ϗ Δημιȣργὸς rerum omnium dicitur, *aperte* omnia illa opera dicuntur ἄλυτα ἀυτȣ θέλοντος; dicitur *voluntas Dei, præstantissimum illud vinculum*, quod colligaturum esset mundum. εἷς μὲν ὢν ὅδε ὁ κόσμος δαιμονίῳ δεσμῷ τὸ ἀνάλογον ἐστιν. i. e. *Unus igitur hic mundus felicis cujusdam & plane divini vinculi proportione consistit, inquit T. Locrus de Anima Mundi*, p. 555. Non

litteræ igitur *inhæreo*, sed *sensum Platonis* sequor. Sequor præstantissimos Viros *T. Locrum*, *Laërtium*, *Plutarchum*, *M. Tyrium*, omnesque, qui dogmata Platonis explicuêre. Jubet me ita explicare Platonizæ Philosophiæ universa facies: In systemate Spinoza nil tale locum habet. το παν, quod Spinozæ Deus, uti necessitate quâdam inevitabili ortum, sic omnia permanebunt. *Nullus* est in hoc systemate ab aspectabili rerum universitate longe discretus *Mundi Rector*, cujus beneficio permanere possit. *Christiani, ita pergit D. Gundlingius, aliter rationes ineunt, qui novum & meliorem orbem a Deo iri conditum, persuasum habent, quod Plato non credidit in formosissimo animali suo mentem oculosque mirifice defigens.* Sed quid inde? num quod Plato de novo cœlo terrisque nil novit, asseruit mundum vi naturæ suæ permansurum? non putaverim. Quemadmodum pulcherrima illa rerum series ex mente Christianorum futura est *volente Deo*, sic mundus itidem Platonis a Deo libere conditus, permansurus est *volente Deo. Quæ res facit, (denuo loquitur D. Gundlingius) ut ex hypothetica necessitate minimum sit constiturus mundus, atque interiturus nunquam. Quod si vero necessitate absoluta conditus foret,*

ret, absoluta quoque necessitate permansurus esset. Mira hæc est *ingeniosissimi Viri* ratiocinatio. In antecedentibus voluit probare, *mundum necessario* extitisse, materiam e sinu Dei propulsam, Platonemque idem cum Spinoza sentire. Jam autem mundum *necessitate hypothetica* ex mente Platonis indissolubilem fore tuetur. At hæc *ipsa assertio* cum Spinozæ sententia e *diametro pugnat.* Is enim *absolutam necessitatem* mundi profitetur. Quod si igitur *hypothetica necessitas* locum habet, *sequitur* quàm clarissime, mundum a Deo originem habere; *sequitur* mundum absolute necessarium haud esse: *sequitur* mundum cum Deo unicam substantiam non absolvere, atque adeo totum *D. Gundlingii systema falsum & effictum esse. Hypotheticam* enim *necessitatem* a voluntate Dei dependere omnes norunt. Quæ de anima mundi adjicit, nihil plane ad rem faciunt. Quærit enim, quid factura esset anima mundi adaptata & destinata huic universo, Deo volente mundum perdere. De hoc ego sollicitus non sum; curent hæc nostri, si velint, Nepotes. Sufficit, quod mundus, Deo ita volente, ex sententia Platonis permansurus sit. Quo anima mundi mentesque migraturæ essent, quæque domicilia habi-

 turæ

turæ essent, destructo mundo, quærendum esset ex Platone ipso.

XIX. *Ultimum tandem argumentum, quo Spinozam a Platone dissentire probavi, petitum est, a provida & sapientissima Dei cura, quâ Deus ex mente Platonis huic universo prospicit.* Adduxi ad hanc assertionem confirmandam, loca *Platonis, Apuleji, Max. Tyrii.* Sect. VIII. dissert. meæ clarissima simul adduxi Veterum loca, adserentium, Platonem aliquid materiæ necessitati, aliquid libertati nostræ tribuisse. Omnia tamen simul unius ejusdemque sapientissimi & potentissimi Rectoris Imperio subjecisse: ea loca denuo in medium proferre, & dicta repetere nolo. Præsertim, cum *D. Gundlingius*, neglectis perspicuis locis, quæ semper adducenda essent, ex meris ratiocinetur suppositionibus. Omnia ex sententia Platonis Fato fieri probare vult, neque interim loca Veterum de fato ex Platonis mente adducit. *Per Providentiam* (utor verbis Apuleji de Dogmat. Plat. p. 374.) *intelligit Plato, divinam sententiam conservatricem prosperitatis ejus, cujus causâ tale suscepit officium. Fatum divinam legem esse, per quod inevitabiles cogitationes Dei, atque incepta complentur. Unde si quid Providentiâ geritur, id agitur etiam Fato, &*

quod

quod Fato terminatur, Providentiâ debet susceptum videri. Per necessitatem intellexerunt, definiente Plutarcho: ὅτε μεν την ὑλην, ὅτε δε την τε ποιαντος προς την ὑλην σχεσιν. *de Plac. Philosoph.* Lib. I. cap. 26. *Agnoscit* igitur *Plato* 1. Mentem sapientissimam a mundo discretam. 2. Eam secundum λογον, seu rationes & leges agere. 3. Rerum progressum radicatum esse, in provida Dei Cura. 4. Materiam ipsam divinæ Providentiæ nutui obtemperare. Hæc sane inevitabilem & cæcum rerum omnium nexum prorsus tollunt. Unde quid de definitione *Gundlingii*, quam p. 241. Sect. 46. adfert, judicandum sit, facile patet. *Fatum, inquit, est decretum mentis divinæ, ad quod tanquam causam remotam, omnia redeunt, etiamsi proxime quædam fiunt ab hominibus, & libere fieri creduntur, aut etiam fortuito.* Mera hæc nituntur suppositione, nullis testimoniis firmatâ: innuere vult, omnia ex Deo sequi, & libertatem dicis causâ a Platone asseri. Sed hæc assertio & *cum testimoniis Veterum*, & *cum Systematis Platonici harmonia pugnat. Testimonia Veterum* adduxi pag. 862. in quibus clarissimè adserunt, Platonem non *omnia fato* tribuisse, sed *libertati* multum concessisse. Idem omnes Platonici ingeminant.

Ita Plotinus p. 274. 145. 141. 735. 734. Hinc pag. 231. Astrologorum fatum rejicit, quod libertati inimicum sit. *Pugnat cum universâ Philosophiæ Platonicæ indole.* Omnia enim circa quæ divinæ Providentiæ cura ex mente Platonis versatur, vel ad *corpora*, vel ad *mentes referri possunt. Mentes* secundum Platonem ad male agendum necessario impelli non possunt, sed intrinsecâ suâ naturâ, vim habent, pro objectorum desideriorum varietate agendi. In *corpora* Deus ex mente Platonis non tantum, quantum vellet, imperium habet. Ergo nulla hic absoluta locum habet necessitas. Provocat tamen *ad Cic. Acad. L. I. Sect. VII.* de animo mundi ex mente veteris Academiæ ita loquentem: *Partes autem esse mundi omnia, quæ insint in eo, quæ naturâ sentiente teneantur: in quâ ratio perfecta insit, quæ sit eadem sempiterna. Nihil enim valentius esse, à quo intereat, quam vim animum esse dicunt mundi, eandemque esse mentem sapientiamque perfectam: quem Deum appellant, omniumque rerum, quæ sunt ei subjectæ, quasi prudentiam quandam, procurantem cœlestia maximè, deinde in terris ea, quæ pertinent ad homines: quam interdum necessitatem appellant: quia nihil aliter possit, atque ab ea constitutum sit, inter quasi fatalem & im-*

& immutabilem continuationem ordinis sempiterni: nonnunquam quidem eandem fortunam, quod efficiat multa improvisa hæc, nec opinata nobis propter obscuritatem, ignorationemque causarum. Ita Cicero. Sed quid tandem ex hoc loco *Ciceronis* sequitur? audi *D. Gundlingium:* unde, inquit pag. 242. consequitur, *ut illa mens inferior, quæ est in mundo, ejusque partibus, provideat cunctis, cui iterum aliæ ministræ sunt; dæmones, atque intelligentiæ, etiam infra lunam.* Sed si hanc consequentiam admittam, quid lucrabitur *Illustris Vir?* num inde sequitur, ergo in systemate *Platonis* omnia brutæ subjacent necessitati? num libertas omnis exulat? num quod animus mundi Rectori omnium rerum subjacet, ejusque Decreta exequitur provida Dei cura cessat? num ideo omnia necessaria sunt, quod mens illa mundi perfecta, sapiensque aliquando necessitas adpellatur? Sed video, qvæ *Cl. Virum* induxerint, uti putaret, animum illum mundi *Platonis* necessitatem quandam inferre. Nimirum animum mundi tanquam partem Dei considerat, necessario a Deo ortum & necessario agentem. Sed præterquam, quod solus ille *Ciceronis* locus, quem ipsemet adduxit, huic opinioni contrarius sit, infra ostendam,

prorsus

prorsus falli *Cl. Gundlingium*, Sect. 47. ita pergit *Doct. Vir*: *In eo enim te maximè fugit ratio, Zimmermanne, quando Spinozam negare Dei providentiam, opinaris. Quod te decipit, hoc est forsitan. Qui Deum existere negat, providentiam divinam nequit admittere. Spinoza in hac perniciosissima haresi versatur, postremum verum erit igitur: Sed neque verum est posterius, neque prius. Spinoza non inficiatur, Deum existere, sed Deum cum mundo conjungit, ac mundum & Deum pro uno habet, ceu Plato.* Maxime obstrictus sum insigni Polyhistori, quod præter morem tantam mihi attribuat perspicaciam. Sect. XI. *dissertat. meæ pag.* 885. negavi Providentiam, ullam in systemate *Spinozæ* locum habere, *quia omnia*, (hæc erant verba mea) *ex necessitate divinæ naturæ sequuntur, nec ulla libertas in Deo locum habet.* Perspicuum igitur est, quare negaverim, in systemate *Spinozæ* providentiæ locum dari. Nescio igitur, quâ *fronte* negetur, *Spinozam* & Deum & Providentiam sustulisse. Quando enim *Spinozam* Deum sustulisse dixi, omnes æqui rerum arbitri vident, me Dei nomine intellexisse Numen sapientissimum, sensu recepto, minime unam illam substantiam Spinozæ. Eo enim sensu *Spinozam* Deum admisisse,

misisse, pueri sciunt. *Probandum* igitur *Gundlingio*, *Spinozam* providam curam Entis supremi & a mundo adspectabili prorsus diversi agnovisse. Audi autem, quomodo id probet! *Vin? inquit, ipse te Spinoza doceat, errorisque convincat.* Provocat *non ad Ethicam* Spinozæ, *aut Tractat. Theologico-Politicum, sed cogitata metaphys. in quorum Parte* 2. Cap. IX. p. m. 126. ita loquitur Spinoza: *Dividimus itaque potentiam Dei in ordinatam & absolutam. Absolutàm potentiam Dei dicimus esse, cum ejus potentiam, ad ejus decreta non attendentes, consideramus; ordinatam vero, cum respicimus ad ejus Decreta. Porro datur potentia ordinaria & extraordinaria Dei. Ordinaria est, quâ mundum certo ordine conservat: extraordinaria, cum aliquid agit, præter naturæ ordinem, ut e. g. omnia miracula. Hucusque* verba Spinozæ adduxit D. Gundlingius, sed immediate sequentia omisit. En illa! *Qualia sunt locutio asinæ, apparitio Angelorum & similia: quamvis de hac postrema non immerito valde dubitari possit; cum majus videatur esse miraculum, si Deus mundum semper uno eodemque certo atque immutabili ordine gubernaret, quam si leges, quas ipse in natura optime, & ex mera libertate sancivit, propter stultitiam hominum*

abroga-

abrogaret. Verum hoc decernere, Theologis relinquimus. Apparet ex citato loco, Spinozam non suam sententiam candide protulisse, sed in gratiam discipuli sui ita locutum. Quis enim nescit in *Tractatu Theologico-Politico* omnia miracula exsibilari, & in *Ethica* id eum agere, ut demonstret, unicam dari substantiam, ex qua omnia necessario orta sint? fatetur hoc candide *Ludov. Mejerus in Præfatione Principiis Cartesii, & Cogitat. Metaphys. præmissa. Animadverti, inquit, vel imprimis velim in his omnibus, nempe tam in 1. & 2. princip. partibus, ac fragmento tertiæ, quam in Cogitatis suis metaphysicis Authorem nostrum meras Cartesii sententias, illarumque demonstrationes, prout in illius scriptis inveniuntur; aut quales ex fundamentis ab illo jactis, per legitimam consequentiam deduci debent, proposuisse. Cum enim discipulum suum Cartesii Philosophiam docere promisisset, religio ipsi fuit, ab ejus sententia latum unguem discedere, aut quid, quod ejus dogmatibus, aut non responderet, aut contrarium esset, dictare. Quamobrem judicet nemo, illum hic, aut sua, aut tantum ea, quæ probat, docere. Quamvis enim quædam vera judicet, quædam de suis addita fateatur; multa tamen occurrunt, quæ tanquam falsa rejicit, & a quibus longe di-*

versam

versam fovet sententiam. Locum hunc *L. Meyeri* non adduxissem in re clarissima, nisi *tanta confidentia* ad locum hunc *Spinozæ* provocasset *Gundlingius.* Quô jure factum fuerit, judicet Lector. *Et hactenus igitur eodem ordine, quem in Dissertat. mea observavi, probavi Platonem a Spinozæ sententia recedere.*

XX. Sed contemplemur jam ipsum systema *Cl. Gundlingii*, videamusque, utrum immotîs rationibus veritas ejus demonstrari possit. Hoc unicum, antequam ad examen sententiæ *D. Gundlingii* accedo, præmoneo; nimirum notum est, veteres non minus, quam modernos Philosophos disputasse, utrum *ideæ* ex mente *Platonis* sint *substantiæ, per se subsistentes*, an verò *mentis* tantum *præcisione a Deo distinctæ.* Nolo rationes utrorumque hîc adferre. *Clarissimus, mibique conjunctissimus Brukerus in Historia Philosophica doctrinæ de Ideis* fortissimis argumentis eorum defendit sententiam, qui putant, *ideas* illas Platonis substantias fuisse, per se existentes. In præsenti disputatione ejus argumentis non utar, ad systema *Cl. Gundlingii*, subvertendum. Hoc tantum dicam, omnes, qui hanc controversiam sine studio partium examinant, confessuros, difficulter

nos

nos cognoſcere poſſe, quid Plato hac de re ſenſerit. *Quod ſi hoc eſt, ſane ſyſtema Cl. Gundlingii dubium eſt, ſolidoque fundamento deſtitutum.* Definitio ſubſtantiæ, quâ utitur *Spinoza*, ſatis clara eſt, clariſſimeque patet, unicam eum admiſiſſe ſubſtantiam, neque adeo dubitaſſe, utrum plures dari poſſint. Putavi autem hactenus eum, qui Atheismi aliquem poſtulat, evidentiſſimis & immotis rationibus inſtructum eſſe oportere. Sed his non immorabor; perpendam rationes, quibus ſyſtema ſuum fulcire, & tueri vult. Argumentatur autem partim ex locis quibusdam *Platonis*, partim rationibus ex Philoſophia Platonica petitis. Contendit, *Platonem* credidiſſe, totum univerſum ſimul ſumtum efficere illam ſubſtantiam, quam Deum adpellamus; ſeu ut ipſe hoc ſyſtema delineat pag. 354. *Eſt, inquit,* 1) *ejus Numen in ignea ſubſtantia, quod nominare non eſt auſus*, 2) *unum* ὅλον *evolvens ſe denique*, & 3) *fluens ac ſe ipſum dividens & gignens ſibi ſimilia, quæ* 4) *in materiam ab uno & toto ſeparatam, ſeſe novè infundit, adeoque res omnes* 5) *rationis ac divinitatis participes reddit, in qua* 6) *tum ſenſilia ſubſiſtunt, atque ab illa ultimum ſui complementum tum accipiunt, tum intelligentiâ permanant: Indeque* *eſt*

est 7) quod mundum totum vocavit, tandem Deum. Ad hoc probandum autem innititur quammaxime loco *Platonis* in *Philebo* pag. 23. Ed. Serrani, in quo *Socrates* dicit: Θεον το μεν απειρον των οντων δειξαι, το τε περας. i. e. *Deum ex iis, quæ sunt, ostendisse infinitum & finitum.* Irascitur Cl. Vir, quod dixerim, locum hunc *obscuriorem* esse, quam ut inde solidum fundamentum defendendæ suæ sententiæ petere possit; probat *Platonem* non solum in *Timæo*, sed & *Philebo*, aliisque dialogis, physica docere dogmata. Posterius non negavi, licet tribus tantùm verbis significaverim, Platonem in *Philebo de summo bono* agere. Et sane vel ipsa *lectio* hujus dialogi, quemvis edocere potest, Platonem hypothesibus quibusdam physicis uti ad doctrinam moralem explanandam. Hinc non solum *Diog. Laërtius*, sed *& Marsil. Ficinus, eum de moralibus agere adserunt.* Sed hæc tanti non sunt momenti; hoc tantum ursi, locum hunc obscuriorem esse, quam ut totius systematis moles illi inædificetur; &, quæ mea est ingenii imbecillitas, adhuc in ea sententia persisto, licet lucem adfundere voluerit, huic loco controverso. Omnia reducuntur ad vocabulum δειξαι, cujus genuina interpretatione nititur sensus loci

controversi. Et hîc mire se torquet *D. Gundlingius*, ut sensum, quem quærit, inveniat. pag. 200. το δειξαι hoc loco significare *effundere*, contendit. *Num autem* δεικνυειν *sonet effundere*, inquit, *illi judicent, qui Græci Idiomatis sunt* gnari, *tacitè supponens*, eos omnes hujus linguæ *imperitos* esse, qui hoc in dubium vocent. *Jamblichum de mysteriis Ægyptiorum*, ait, loco vocis δειξαι, usum esse vocabulo παρηγαγε, *quid vero*, addit, *sit* παραγεσθαι, *forte Zimmermannus, cum scientissimis cognoscet.* (*e*) Pag. 281. ait, se ex *Pro-*

(*e*) Quo jure Cl. Gundlingius provocet ad Jamblichum, patebit ex sequentibus observationibus: 1. Contendit Doctissimum Galeum observasse, in loco illo controverso Platonis vestigia emanationis materiæ in Deo esse, verba Jamblichi, quæ respicit Cl. G. extant Sect. V. Cap. XXIII. pag. 138. Ed. Galei. sonant autem ita: πεφυκεν ἀει των ἀκροτατων ἡ περιουσια της δυναμεως και ἐν τῳδε ὑπερεχειν των ὁλων, ἐν τῳ παρειναι πασιν ἐξ ἰσȣ την αὐτην ἀνεμποδιςως. ἐλλαμπει τοινυν κατα τȣτον τον λογον. και τοις ἐσχατοις τα πρωτιςα, και παρεςιν ἀϋλως τοις ἐνυλοις τα ἀϋλα. μη δη τις θαυμαζετω, ἐαν και ὑλην τινα καθαραν και θειαν εἰναι λεγωμεν. ἀπο γαρ τȣ Πατρος και Δημιȣργȣ των ὁλων και αὐτη γενομενη την τελειοτητα ἑαυτης ἐπιτηδειαν κεκτηται προς θεων ὑποδοχην. και ἁμα ȣδεν διειργει τα κρειττονα προς το δυνασθαι τα καταδεεςερα ἑαυτων ἐλλαμπειν. i. e. *In caussis universi supremis ea est exûberantia potestatis, ut cum in aliis, tum etiam in hoc universa exuperet, videlicet quod omnibus ex æquo una eademque sine impedimento præsens sit. Hâc igitur ratione ipsa illa omnium prima ultimis usque affulgent, & immaterialia principia materialibus adsunt immaterialiter.*

Procopii Commentariis in Genesin, cujus frag- Ii 2 men-

liter. Sed nec mirum cuiquam videatur, si & materiam aliquam puram & divinam esse asseramus: nam ipsa quoque materia, cum ab Opifice Patreque omnium facta sit, merito perfectionem sui quandam accepisse censenda est, aptam ad Deos suscipiendos. Quin etiam nihil est, quod probibet superiora diffundere lumen suum ad inferiora. Audiamus jam D. Galeum ad h. l. ad verba ὑπο γαρ πατρος των ὁλων ita commentatur. *Tangit, vexatissimam inter Platonicos quaestionem. Si materia sit* ἀγεννητος, *erunt duo prima principia; si genita a Deo, unde turpis & mala? quae porro fuerit Platonis sententia de materia, sane in Timaeo non satis liquet; videtur quippe materiam Demiurgo opponere, & contradistinguere ab eo: in Philebo vero disertim dicit, Deum* το μεν περας δειξαι ἰων ὀντων, ἰο τε ἀπειρον. *Constat per* ἀπειριαν *intelligi materiam. Sed is NB. Deus Platoni non est Demiurgus, sed superioris ordinis.* Hactenus Galeus, qui simul addit cum Jamblicho facere Damacium & Julianum. Legendum interim suadet Simplicium & XXI. Sentent. Porphyrii. Quis autem non videt, D. Galeum existimare, Jamblichum a sententia Platonis recedere? 2. Nemo non, qui Gundlingium, locum Philebi explicantem audit, existimaret, Jamblichum ex professo locum Philebi explicasse, & το δειξαι Platonis per το παρηγαγεν explicasse. Sed nil minus est, si textum ipsum inspiciamus. Locus enim ille, in quo παρηγαγεν â Jamblicho adhibetur Sect. 8. cap. 3. p. 159. ita sonat: ὑλην δε παρηγαγεν ὁ θεος, ἀπο της ὀυσιοτητος ὑποσχισθεισης ὑλοτητος, ἡν παραλαβων ὁ δημιουργος ζωτικην ὀυσαν, τας ἁπλας και ἀπαθεις σφαιρας ἀπ' ἀυτης ἐδημιουργησε. το δε ἐσχατον ἀυτης εἰς τα γεννητα και φθαρτα σωματα διεκοσμησε. i. e. *Materiam quod attinet, Deus eam produxit dividendo materialitatem ab essentialitate: banc materiam Opifex Deus accipiens vitalem, ex ea simplices incorruptibilesque sphaeras fabricavit, ipsius vero quod erat postremum, ad corpora generabilia & corruptibilia facienda transtulit.*

Ex

mentum adduxit *Petavius Dogm. Theolog. Tom.*

Ex quo patet, D. Galeum vocem παράγειν non per, *ex se ejecit*, *emanare fecit*; sed *produxit* transtulisse. Ipsa vero verba primâ specie paulo difficiliora eruditis Galei notis haud parum elucidantur. Profert ille primo locum Procli in Timæum Lib. II. dicentis: θειος Ἰαμβλιχος ἱστορησεν, ὁτι Ερμης ἐκ της ὀυσιοτητος την ὑλοτητα παραγεσθαι βουλεται. 2. Observat secundum Ægyptiorum doctrinam ὀυσιαν continere in se ζωην, hanc νουν, mentem animam, hanc corpus. Probat hoc loco Simplicii in 1. Physicorum, ubi ita: Ἀιγυπτιοι την της πρωτης ζωης, ἡν ὑδωρ συμβολικως ἐκαλουν, ὑποσταθμην την ὑλην ἐλεγον. Et conjicit tandem Ægyptios aliquid de Spiritu aquis incubante audivisse. Videtur ergo hoc sibi velle Jamblichus: Deum nempe ex mente Ægyptiorum subtiliores, & vitâ quâdam instructas particulas adhibuisse, ad Deorum id est astrorum corpora formanda; crassiores, quæ κατ' ἐξοχην ὑλη dici possunt, ad terrestria corpora fabricanda, adhibuisse. 3. Si vel maximè concederemus, Jamblichum credidisse, materiam quandam ex Deo oriri posse; nemo tamen definire posset, utrum suam an Ægyptiorum sententiam in medium proferat. Platonem certe in ea sententia non fuisse clarissima loca de materiæ æternitate & subsistentia per se testantur. Et quis nescit, Jamblichum in hoc libro innumera ex suo ingenio proferre? 4. Opponemus Jamblicho Jamblichum ipsum. Ita enim de Deo Sect. 8. cap. 2. p. 158. ex versione D. Galei loquitur: *Ante eas res, quæ verè sunt, & ante principia universalium est Deus unus, prior etiam primo Deo & Rege* (Sole) *est ille immobilis, in solitudine suæ unitatis permanens, neque enim intellectuale ei immiscetur, neque aliquid aliud, estque Exemplar ipsius, qui est sui Pater, & de se genitus & Unipater Deus, & vere bonus. Est enim majus quid & prius, fons omnium, & radix intelligibilium idearum primarum Entium &c.* Conferantur ad h. l. Eruditæ Editoris notæ.

Tom. III. p. 121. adnotasse ἀναδεικνύναι significare, *demonstrare*, *efficere*, *instituere*, *ostendere*, *parere*. pag. 283. *optionem mihi relinquit*, utrum το δεῖξαι Platonis vertere velim, per *eduxit*, in *lucem egit*, an per *expulit*. Pag. 120. *Differt. Gundlingian. parti* 31. *insertæ* ait, το δεικνύειν & ἀποδεῖξαι non rarò significare, *edere*, *creare*, *efficere*. Adducam ipsa verba *Petavii*, ut quo jure ad Procopium provocet in vocabuli Græci explicatione, omnes videant. *Petavius* in hoc capite de creatione & vocabuli בָּרָא significatione agit; contendit, eam vocem non denotare *creationem ex nihilo*. Inter alia Procopii Commentarii in Genesin mentionem faciens, ita ait *Petavius*: *Procopius Commentario in Genesin hebraicam vocem ait significare, idem quod* ἐποίησε. i. e. *fecit & ἔκτισε.* i. e. *creavit & ἀναδεῖξαι, quod est instituere, quam postremam notionem magis convenire dicit. Etenim quoniam fecit, de iis etiam dicitur, quæ aliqua ex materia fiunt, ut e ferro falcem, aut aliud tale fecit artifex, occasionem illud quibusdam dedit afferendi, Mosen ab Ægyptiis edoctum, ex materia prius exstante, totum hoc universum esse factum, merito dixisse fecit: Quorum ignorantes calumniam, Interpretes dixerunt, fecit, cum oportuit dicere, instituit.*

Quæ Procopii, ita addit Petavius, λεπ]ολογια *non est nauci, neque enim* ἀναδεικνυναι, *quod est demonstrare & efficere, significat ex nihilo rem producere.* Hactenus doctissimus Jesuita. Nemo non videt, potius hoc in loco quæstionem esse de genuina interpretatione vocis בָּרָא, quam nativa indole & significatione vocis ἀναδεῖξαι.

XXI. Videamus itaque, quid vocabulum illud δεῖξαι significet. Sine dubio *primo* attendendum est, ad primariam ejus significationem, antequam ad tropicam nos convertamus. Primaria hujus vocis significatio est, *ostendere*, sive jam de objecto corporeo, sive veritate mente percipienda sermo sit. Exemplis hoc demonstrare necesse non est. 2. Notat *multis verbis declarare.* Ita *Hesiod.* op. & dier. v. 502. p. m. 34.

δεικνυε δε δμωεσσι, θερευς ἐτι μεσσε ἐοντος
ἐκ αἰει θερος ἐσσειται, ποιεισθε καλιας.

i. e. *Dic (declara) servis, æstate adbuc media existente ;*
Non semper æstas erit, exstruite casas.

Eandem significationem vocabulum *ostendere* apud Latinos habere *docuit Grævius Lect. Hesiod.* pag. m. 63. *Ita Cicero Epist. ad famil. L. V.* epist. 12. *Cum mibi sæpè ostenderis,*

deris, te accuratissimè nostrorum temporum consilia & eventus litteris mandaturum, hoc est, *dixeris, declaraveris. Ita Herodian.* Lib. 3. cap. 13. Sect. 9. p. 166. θησαυρȣς τε καὶ νεως, παντα ἐδεικνυε χρηματων πληρη, *verbis declarabat, thesauros, templaque pecuniis plena esse.* 3. significat *exhibere, edere, facere.* Ita Ælianus *Var. Histor. Lib. XIV.* cap. 37. p. 765. Edit. argent. Φιλω δε μηδε τα ἀγαλματα, ὁσα ἡμιν ἡ πλαστικη δεικνυσι, μηδε τας εἰκονας ἀργως ὁρᾳν. i. e. *Statuas & imagines, quas fictorum nobis ars exhibet, non oscitanter aut obiter spectare soleo. Lucianus in Somnio.* Tom. I. *Edit. Grævii* pag. 6. καὶ Φειδιας ἐκεινος ἐδειξε τον Δια. i. e. *Phidias ille Jovem spectandum exhibuit. Etiam Sacris Scriptoribus* hoc sensu hoc vocabulum sumitur. Ita *Job. X. v.* 32. πολλα καλα ἐργα ἐδειξα ὑμιν ἐκ τȣ πατρος μȣ. Quæ verba *Castalio* ita transtulit: *Multa vobis præclara opera, meo Patre auctore, edidi.* Conf. Joh. II. 18. V. 20. & Versionem LXX. viralem Psalm. LX. v. LXXI. 20. Imo eodem sensu, iidem LXX. Num. XVI. 30. vocem ברא per το δειξαι interpretati sunt. Verba Hebraica ita sonant: ואם בריאה יברא יהוה. LXX. ἀλλ' ἡ ἐν χασματι δειξει κυριος. *Eruditissimus Clericus* vertit: *Si rem novam fecerit. Similiter interpretati vocem*

ברא *Esai. XLV.* 26. *XLI.* 20. *XLIII.* 15. Ita το ἐνεδείξατο 2. *Timoth. IV.* 14. *recte transfertur, exhibuit, fecit.* Quod si jam locum *Philebi* attente consideremus, patebit, nihil aliud vocem δεῖξαι denotare, quam *spectandum seu visendum exhibere.* το ἄπειρον est infinitum, πέρας finitum. *Tertium* aliquid ex utroque mixtum, το δὲ τρίτον, *inquit Plato* pag. 159. hujus Dialogi, δὲξ ἀμφοῖν τούτοιν ἕν τι ξυμμισγομενον. *Quartum vocat* της συμμίξεως τούτων προς ἀλληλα ἀιτιαν *commixtionis alternæ causam. Primum* ergo istud ἄπειρον est *materia* hactenus indigesta, confusa. *Finitum, materia certis limitibus circumscripta. Tertium, Mundus ipse per animam mundi temperatus & vitâ donatus.* Ita enim pag. 160. latius describit. ἀλλα τρίτον φάσι με λεγειν, ἓν τουτο τεθεντα το τουτων ἐκγονον ἅπαν, γενεσιν εἰς οὐσιαν ἐκ των μετα του περατος ἀπειργασμενων μετρων. i. e. *Sed tertium scito me dicere unum hoc quodcunque ex iis nascitur, generationem scilicet in essentiam, ex mensuris unâ cum termino constitutis. Quartum* erit *Deus, causa efficiens*, qui mundum ex *finito* & *infinito* constantem *adspectabilem* fecit. Hinc *Socrates* eadem paginâ adductis tribus illis ostendit, necessarium esse, ut *quartum* accedat. ἀλλα δη προς τρισι, *inquit*, τεταρτον

τι ποτε,

τι ποτε ἐφαμεν εἶναι γενος σκεπτεον. κοινη δε ἡ σκεψις. ὁρα γαρ ἐι σοι δοκει ἀναγκαιον εἶναι, παντα τα γιγνομενα δια τινα ἀιτιαν γιγνεσθαι. Πρ. ἐμοιγε πως γαρ ἀν χωρις τετων γιγνοιτο; Σω. ὀυκουν ἡ τε ποιουντος φυσις, ὀυδεν πλην ὀνοματι της ἀιτιας διαφερει, το δε ποιουν, καὶ το ἀιτιον ὀρθως ἀν ἐιη λεγομενον ἑν. Πρ. ὀρθως. Σω. καὶ μην το γε ποιουμενον ἀυ καὶ το γιγνομενον ὀυδεν πλην το ὀνοματι, καθαπερ το νυν δη διαφερον ἑυρησομεν. ἠ πως. Πρ. ὀυτως. Σω. ἀρ᾽ ὀυν ἡγειται μεν το ποιουν ἀει κατα φυσιν, το δε ποιουμενον ἐπακολουθει γιγνομενον ἐκεινῳ. Πρ. πανυγε. Σω. ἀλλο ἀρα, καὶ ὀυ ταυτον ἀιτια τ᾽ ἐςὶ καὶ το δουλευον εἰς γενεσιν ἀιτιᾳ. Πρ. τι μην. Σω. ὀυκουν τα μεν γιγνομενα καὶ δὲξ ὡν γιγνεται παντα τα τρια παρεσχετο ἡμιν γενη. Πρ. καὶ μαλα. Σω. το δε δη παντα ταυτα δημιουργουν, λεγωμεν τεταρτον την ἀιτιαν, ὡς ἱκανως ἑτερον ἐκεινων δεδηλωμενον. Πρ. λεγωμεν γαρ ὀυν. i. e. *Caterum quid prater hac tria, quartum genus sit, discutiendum restat. Communis autem ista disceptatio est. Vide enim, an non tibi necessario videtur, quodcunque gignitur per aliquam causam gigni.* Pro. *Mihi plane. Quomodo enim absque ea fieret?* So. *Et Efficientis natura nomine duntaxat â causa differt, efficiensque & causa unum merito vocabuntur.* Pr. *Merito.* So. *Quin etiam factum ac genitum solo nomine discrepabunt.* Pr. *Certe.* So. *Pracedit quidem at-*

que ducit natura semper, quod efficiens est: quod vero factum est ab eo genitumque, ipsum sequitur. Pr. *Prorsus.* So. *Non ergo idem, sed aliud est causa, & quod ad generationem causæ servit.* Pr. *Quid probibet?* So. *An non genita ipsa, & ex quibus gignuntur omnia, tria nobis genera præbuerunt?* Pr. *Maximè.* So. *Omnium autem istorum Opificem quartum ponimus, causamque vocamus, utpote aliud quiddam, quam illa ad sufficientiam demonstratum.* Pr. *Ponimus absque dubio.* Quod si igitur hæc, quæ attulimus, ritè perpendantur, sensus verborum controversorum is est: *Deus tanquam causa efficiens in mundi fabrica infinitum & finitum, id est, materiam rudem certis limitibus circumscriptam visendam exhibuit. Hæc explicatio convenit cum nativa significatione vocis* δεῖξαι, *verbis Platonis ante allatis, totiusque tandem systematis Platonici nexu.* Quod si jam explicatio *D. Gundlingii* cum mea conferatur, perspicuum erit, *neque ex indole vocis* δεῖξαι, *neque verbis Platonis, sensum, quem tribuit verbis Platonis, erui posse.* Contendit ille, vocem δεῖξαι significare *effundere, expellere*, i. e. *facere, emanare.* Probandum igitur hoc est *perspicuis exemplis.* Adducit ille duo loca, primum e *Diod. Siculo*, sed nec *caput*, nec *pagi-*

paginam notat, ut possit accuratius perpendi. Ponamus autem, ὄμβρον ἀπὸ Διὸς δεδειγμένον significare, *imbrem a Jove effusum*, vel quod idem est *editum*, nondum tamen vox δεῖξαι significaret *ex se, vel suo quasi sinu expulsum vel effusum*, patet enim τὸ δεδειγμένον ab Interprete redditum esse *effusum*, quandoquidem de imbre sermo est. Non autem videndum est solum, quid vox cum *aliis mista* significet, sed & quid *separatim* denotet. (*f*) Alter locus sane ex *Homero* petitus nihil prorsus *probat*, nam utut Φάεος ἔδειξε idem esset ac εἰς Φῶς ἤγαγε, non tamen idem significaret, ac *ex sese eduxit*, seu *pro*- vel *extulit*. *Non convenit cum verbis Platonis*, in eo enim, quem adduximus, loco, causa efficiens *adeo clare* a finito & infinito, & quod ex utroque constat, *distinguitur*, ut unum cum iis esse & fuisse dici non possit. *Non convenit cum principiis Platonis*. Is enim materiam aliquam æternam ἀσχημάτιστον *a Deo diversam* ubique ponit, quod luculenter, ni fallor, supra demonstravimus. Non possum non igitur repetere verba, quibus, exami-

(*f*) Patet hoc ut alia omittam ex ipso loco Lucæ, Act. 2. v. 22. in quo Christum vocat ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ δεδειγμένον.

examinato *Platonis* loco, *differt. mea* p. 917. usus sum. *Judicent igitur Viri me perspicaciores, utrum ex adducto Philebi loco firmiter concludi possit, materiam e sinu Dei expulsam fuisse. Ego, ut simpliciter dicam, quod sentio, nec vestigium, nec umbram hujus rei video, nedum ut aliquâ probabilitatis specie sese commendet objectio inde petita.*

XXII. Alter locus, ad quem *D. Gundlingius* provocavit, petitus erat ex *Timæo Locro.* Contendit post *Souveranium Baylium,* T. illum *Locrum* adserere, *materiam e sinu Dei expulsam.* Dixi, *Gundlingium* potius *Souveranium*, aut *Baylium* secutum, quam *T. Locrum.* Omnes ad eum provocant, locum tamen, in quo hæc reperiantur verba, nullibi designant. Haud diffitetur *D. Vir*, se duos illos Viros consuluisse; sed evolvisse se simul *Philebum Platonis & Jamblichum de Myst. Ægypt. atque ita observasse decisionem e Philebo Platonis* repetendam. Et hic est ille locus in antecedenti Sectione examini subjectus, qui totius ædificii fundamentum est; expendi in dissertat. mea inde a pag. 900. usque 909. libellum T. Locri, & ostendi nullum præsidium Gundlingio in eo esse. Omnia, quæ Locrus in exiguo hoc libello tradit, ad sequentia possunt revocari capita:

1. *Deum*

1. *Deum esse mentem præstantissimam.* 2. *Materiam infinitam & aeternam.* 3. λογον *dari seu* νȣν, *in quo mundi sensibilis* παραδειγμα. 4. *Dari mundi animam imperio Dei subjectam.* 5. *Voluisse Deum Optimum materiam* ἀσχηματιςον *fingere & pulcherrimum inde efficere animal.* 6. *Factum hoc esse ita volente Deo per ministros quosdam.* 7. *Hunc mundum Deo ita volente aeternum futurum.* Hæc capita fere ἀυτολεξει in hoc libello traduntur. Quæ quâ ratione cum æterna quadam materiæ effluxione e sinu Dei, consistere possint, nemo non videt. Videamus tamen, quid ex eo, quod momentum trahat, contra nos adferat. Sect. LX. p. 273. sq. ita loquitur. *Vix Atheus non erit, qui materiam Dei participem facit, quæ est* περι τα σωματα ται θατερω φυσιος. *Altera natura Locro materia est, sicuti* ταυτον *divinam naturam exprimit. In quo Apologeta haud dubie nobis consentiet. Adde rerum naturalium* οικονομιαν *formam materiam sensile. Vis vero &* ἐνεργεια *unde forma influat in materiam, & materia sese accomodet formæ, est in mente Dei, à qua cæteræ res prodeunt tanquam fœtus, quas is appellat* γεννηματα. *Quod non creatur, ex nihilo non fit. Quod ex nihilo non fit, aliunde pullulat, similisque est soboles patri matrique secundum essentiam.*

ſentiam. *Reſpondeo* 1. Materiam Dei participem eſſe, nullibi dicitur in hoc libello. Principio ponit δυο αἰτιας των παντων, νοον, των κατα λογον γιγνομενων; ἀναγκαν των βιᾳ κατ τας δυναμεις των σωματων, *mentem quidem earum, quæ ratione quâdam naſcuntur; & neceſſitatem earum, quæ exiſtunt vi quâdam, ſecundum corporum potentias & facultates.* Harum *naturalium cauſarum* Deum ſummam & principem cauſam ponit, quem ἀρχαν των ἀριςων, ἀρχαγον παντων, Δαμιεργον τω βελτιονος. de *materia* dicit, eam eſſe ἀμορφον, ἀσχηματιςον, δεχομεναν δε πασαν μορφαν, addit ταν δε περι τα σωματα, μεριςαν ἐιμεν καὶ τας θατερω φυσιος, *circa corpora dividuam eſſe materiam, & alterius naturæ participem*, id eſt, materiam in ſe ſpectatam, rudem eſſe & infinitam, ſpectatam autem, ut in ordinem digeſtam, dividuam. Nimirum cum materiæ accedit ἡ *idea*, particeps fit τας θατερω φυσιος. 2. Fruſtra urget *D. Gundlingius* vocabulum ἐκγονον fœtum, qui ex Deo, ſi illum audias, prodierit; pag. 544. mundum conſiderat T. Locrus οἱον NB. ἐκγονον τετεων, quaſi fœtum illarum, ſcil. materiæ & ideæ. Nimirum materiam conſiderat ut ματερα καὶ τιθαναν, *matrem & nutricem*, ἀΐδιον, præterea ἀμορφον, δεχομεναν δε πασαν μορφαν. το ἐιδος *vero, inquit*

pag.

pag. 545. λογον ἐχει ἄῤῥενος τε καὶ πατρος, *matris & patris*, τρίτα δε, inquit, εἰμεν τα ἐκ τάτων ἐκγονα. *Tertia verò est essentia ea, quæ ex his, ut fœtus, nascuntur.* Ex quibus patet, mundum dici ἐκγονον, quia ad materiam informem accessit *Dei operatio*, quæ, per ideam materiam in certam formam redegit, unde materia τεταγμενη dicitur. Nullibi autem dicitur, fœtum illum *ex Dei sinu* expulsum, imo ne quidem ex idea, quæ parentis ad instar consideratur. Ergo si quis effluxus locum habet, το αισθητον *e materia, matre* nimirum, prodiit, speciebus ornatâ *per ideam; Deus* vero ab *idea, materia* & *mundo totus* diversus est. Hinc pag. citatâ ait: ἀγαθος ὢν ὁ Θεος, ὁρων δε ταν ὕλαν δεχομεναν ταν ἰδεαν καὶ ἀλλοιωμεναν. i. e. *Deus, quum nimirum bonus sit, & materiam recipere formam, & alterari varie.* Deus ergò ex mente Locri ideam adhibuit ad formandam materiam; materiam minime ex suo sinu expulit; & cur, quæso, opus esset idea, si in sinu Dei latuisset jam materia? si omnia inevitabili quadam necessitate e natura Dei emanassent? verum est, fœtum illum non e nihilo prodiisse, sed nondum inde sequitur, eum e divina essentia Dei expulsum esse; adest enim mater hujus fœtus, nimirum

æterna

æterna illa & ἀσχημάτιστος materia. *Similis* eſt *fœtus* ille *Parentibus*, qui originem dedere, *corpore* ſeu materia ſimilis *matri*, *ordine*, *diſpoſitione* vero *Ideæ* ſeu νοατῷ παραδείγματι, Ultra comparatio illa urgeri non poteſt. *Quæ cauſa eſt, ita pergit D. Gundlingius, quod in naturæ univerſitate aliquid ſtatuit divinum, quod maneat, & generationum & viciſſitudinum in rebus ſingulis ſit* νοατον τε παραδειγμα. *Quod eſt in ſingulis rebus, non eſt extra illas.* Sed unde tandem hæc ratiocinatio petita eſt? *Timæus*, inter *cauſas adjuvantes*, p. 544. ἰδεαν, ὑλαν, αἰσθητον. *Ideam* autem *illam* ita *definit*. καὶ το μεν εἰμεν ἀγενατον τε καὶ ἀκινατον, καὶ μενον τε, καὶ τας ταυτω φυσιος νοατον τε καὶ παραδειγμα των γεννωμενων, ὁκοσα ἐν μεταβολᾳ οντι. τοιοῦτον γαρ τι ταν ἰδεαν λεγεσθαι τε καὶ νοεισθαι. i. e. *Eſſe præterea in hac rerum univerſitate quiddam, quod maneat, & intelligibile ſit, rerum genitarum, quæ quidem in perpetuo quodam mutationum fluxu verſantur, exemplar. Hujusmodi nimirum in his rerum ſingularum viciſſitudinibus conſtans, & perpetuum exemplar ideam dici & mente comprehendi.* Nemo non videt, hoc παραδειγμα mente ſolâ percipiendum, *diverſum* eſſe a *rebus fluxis*, quæ extra illud παραδειγμα exiſtunt, & nullo modo cum eo conjunctæ ſunt. Dicitur illa

idea

idea παραδειγμα των γεννωμενων, ὁκοσα ἐν μεταβολη ἐντι, id eſt, *omnes res fluxæ, ſeu corpora omnia, quæ in perpetua mutatione ſunt, facta ſunt ad immutabiles ideas in mundo illo intelligibili repræſentatas.* Quicquid igitur in ſingulis rebus τεταγμενον, illud repetendum eſt ab *Exemplari illo* νοατῳ. Negat præterea, *materiam* dici αγεννατον; *nec*, inquit *Cl. Gundlingius, conciliandus ſibi foret, materiam ſi* ἀγεννατον *propriè credidiſſet, cum omnium rerum, tum mentis, & quæ a mente, tum materiæ, quæque illum conſequuntur, ſecundum Locri dictata; principium ſempiternum ſit, quod vocatur Deus. Ergo idem ille Deus & materiam genuit, ac tanquam fœtum a ſe expulit* ὡς μαν ἀκινατον, ἀμορφαν *tamen* καὶ ἀσχηματιςον. Verum eſt, *materiam* non dici hoc in loco ἀγεννατον, dicitur tamen ματηρ, *mater, nutrix* rerum omnium, dicitur ἀιδιος, *mundus* dicitur γεννατος, & tanquam *fœtus aliquis* conſideratur; ergo, antequam eam Deus exornaret, ἀγεννατος *erat*, nondum nata, ſeu in ordinem digeſta. *Naſci enim mundus dicitur*, cum τεταγμενος, in certum definitumque ordinem redactus eſt. Nec hoc obſtat, quo minus Deus omnium rerum ſimul auctor ſit; cum enim ipſemet materiam in ordinem digeſſerit, materiamque

ἀσχημάτιςον in certas species diviserit, dici potest, eum mundum generasse. Hinc pag. 545. ait: *Deus, cum videret, materiam recipere formam, & alterari variè quidem, sed tamen inordinatè: vidit quoque opus esse, ut eam ipse in ordinem reduceret, & ex indefinitis mutationibus ad certam definitamque constitueret.* Ubi ergo vel *umbra* adest *æternæ* illius ex essentia divina *expulsionis?* si vocabulum illud γενναν tantopere *D. Gundlingio* displicet, sumat vocabula εἰς τάξιν ἄγειν, vel ποιειν, quæ in hac ipsa pagina 545. à Timæo adhibentur, & evanescet ille metus. (g) Quæ-

(g) Jam dudum eruditi observarunt, γενναν & ποιειν apud Græcos promiscue sumi. Audiatur Doctissimus Clericus in Commentar. ad Genes. 2. v. 4. *Ut* ילד, inquit, *primariò genuit, atque inde quidvis fecit significat: ita quoque derivatum, quo hîc utitur Moses, primo quidem generationem, deinde quamvis procreationem signat. Apud Græcos similiter* γενναν, *quod generare est, passim efficere, creare sonat, &* γεννησις Generatio, *actio quâ quidvis fit vocatur. Plato quidem in Timæo ubi de creatione mundi disputat passim* γενναν *&* ποιειν, γεννασθαι *&* γενεσθαι, γεννητα *&* γενητα, γενεσιν *&* ὑπαρξιν *confundit. Mundum vocat* γεννητον, *& Deum* Πατερα *non minus ac* αιτιον. Hactenus D. Clericus. Quod ipsum probat etiam translatio Ciceronis. Ita enim in libello de universo notissimum locum Platonis transfert: [illegible]*m ad Deos is Deus, qui omnia genuit, fatur. Hæc vos, qui Deorum satu orti estis, attendite. Quorum operum ego Parens, Effectorque sum, quæ per me facta, non sunt dissoluta me invito* &c. Ubi quem Genitorem adpellavit, statim Effectorem vocat.

Quærit *Cl. Gundlingius*, quomodo materia ſit *mobilis ſecundum Timæum, vel antequam a Deo in ordinem ſit digeſta.* Sed quid hoc ad rem? ſuppoſuit *Plato* multa, quæ probare non potuit. Quæritur quid ſenſerit. *Timæus* ille cum *Pythagora* ſentiebat, corpora omnia in perpetuo fluxu eſſe. *Ego te oro, inquit, ut patefacias, quomodo fœtus prodeat, qualis eſt materia. Ignoras regeris. Et rurſum qui ignorat, ajo, nec adfirmat, nec negat. Quare igitur negas expulſam, aut ſecretam?* Rogo viciſſim *Cl. Polyhiſtorem*, ut explicet, quomodo volente Deo, ſenſibilium rerum moles exorta ſit, explicet nexum, qui eſt inter voluntatem Entis intellectualis, & exiſtentiam, motumque corporum, & explicabo illi, quomodo Deus ex materia æterna potuerit fabricare mundum. Fateor, me neſcire, quomodo mundus ex mente *Platonis* a Deo conditus ſit; ſed quanquam lubens hac in parte meam confitear ignorantiam, adſerere tamen jure poſſum, *materiam e ſinu Dei non eſſe ejectam.* Cur tandem? quia nec *vola*, nec *veſtigium* hujus rei in *Timæo;* quia nec *ex principiis Timæi* ſequitur. Quod igitur *ſcio*, affirmo; quod *neſcio*, in dubio relinquo. Licet enim, ni fallor, *D. Gundlingio* tueri, materiam ex ſententia

Christianorum non esse æternam; non e sinu Dei propulsam, quanquam nec ipse, nec alius explicare possit, quomodo positâ æternâ Numinis voluntate corpora exstiterint, & adhuc, eodem volente, moveantur.

XXIII. Asserui in *Dissertat. mea*, ex hoc Timæi libello clarissime patere, Platonem non *unicam* tantum dari *substantiam*, sed plures adseruisse; recipit igitur se *D. Gundlingius* ad animam mundi, probaturus inde, *Platonem* unicam agnovisse substantiam. *Eam* (*mundi animam*) *inquit, Platonis Deus* ἐπαγαγεν ἔξω *eduxit extra: quod indicio est, eam latuisse intra sinum divinitatis: dein eo contexit* αὐτο ὅλον *ipsum universum, deditque ei nonnihil ex forma individua & dividua essentia: Illa est divina & individua: hæc materia atque dividua, ut sic interveniente motu, fieret alterum, maneretque interea unum atque idem. Zimmermannus hanc descriptionem obscuram vocat, quanquam Platonis menti convenit, ut ovum ovo.* Verum est, dixi, & adhucdum dico, *obscurissimum* esse, quid *Timæus & Plato* animæ mundi nomine intelligant; ex iis autem, quæ omnium fere consensu obscura sunt, rite ratiocinari nos non posse, hactenus existimo. Verum est, descriptionem animæ mundi, quam exhibet Timæus,

Timæus, exacte convenire cum descriptione Platonis: sed hoc idem est meâ opinione, ac si quis dicat, voci *blictri*, non minus perspicuam significationem subjectam esse, ac *Aristophanis phlattotratt.* Nimirum æque obscura est *Timæi* ac *Platonis* animæ mundi descriptio. *Celeberrimi & Historiæ Philosophicæ peritissimi Viri* dudum fassi sunt, *obscurissimum* ea in re *Platonem* esse. Fatetur hoc *Plutarchus* Vir πολυμαθεστατος initio *Commentarii de Procreatione animæ mundi, quæ in Timæo Platonis* describitur. *Sext. Empir.* Lib. I. cap. 13. adverf. Grammat. p. 283. ait: πȣ γαρ τις δυναται των ὠφρυωμενων γραμματικων Ἡρακλειτον συνειναι καὶ Πλατωνι παρακολȣθησαι λεγοντι της, καὶ ἀει κατα ταυτα ἐχȣσης ȣ̓σιας, καὶ της περι τα σωματα μεριστης τριτον ἐξ ἀμφοιν συνεκερασατο ȣ̓σιας ἐιδος, της τε ταυτȣ φυσεως, καὶ της θατερȣ. i. e. *Ubi enim est ex superciliosis Grammaticis, qui Heraclitum possit intelligere, vel Platonem assequi, qui dicit: Ex individua & quæ semper similiter, & eodem modo, se habet essentia, & ex ea, quæ est in corporibus dividua, tertiam ex utrisque speciem constituit essentiæ, nempe & naturæ ejus, quod est idem, & naturæ ejus, quod est alterum* Ex Recentioribus unicum citabo *Burnetum Archaiolog. Philosoph. Cap.* 13. p. m. 439. ita loquentem: *Hanc ani-*

mam Platonicam, inquit, multis explicuere Platonis Interpretes, Chalcidius, Proclus, & quotquot in Timæum commentati sunt. Præterea Plutarchus tractatu singulari fusè disseruit de procreatione animæ secundum Platonem. Sed his lectis omnibus, nihil proficies; nisi quod id forsan magis persuasum habueris, operam prorsus lusisse, quotquot sudarunt in hac arena. Nihil aliud mihi videtur illa ψυχογονία Platonica, quam lusus ingenii: vel regia magica in aëre constructa, cujus fundum frustra quærimus. Cui notus est ille dialogus Timæi, satis erit apponere non meam, sed nuperi Philosophi, ea de re expostulationem. Si Plato suam illam, de animæ natura, communibus verbis exposuisset sententiam: Ecquid putas grande, aut quod certo posset probare, dicere visus fuisset? Et fac jam illum in vivis esse: fac rogari, ut sese clarè explicet: ut suum illum Chiasmum declaret? ut quid sit idem, quid diversum, quid tertia ex dividuo individuoque natura, exponat. Qui illæ Geometricæ Harmonicæque proportiones in anima agnoscantur, aperiat. O quam aberit, ut propterea animæ naturam nobis perspectam faciat: quæ & illiusmet auditores, quos inter etiam fuit acutissimus Aristoteles, latuit & manet etiamnum incomperta. Sed nempe, quia suam sententiam miris implicuit

cuit ambagibus, idcirco obtinuit, ita quod velle potuit, ut puta quod illam propterea miremur, ſuſpiciamusque & revereamur, tanquam inſigne myſterium, opinemurque, niſi perfecte animæ naturam noſcamus, cauſam eſſe, quod non in mentem divini Viri penetremus: nobisque imputemus, quod homunciones cum ſimus, tantum conſequi Heroëm non poſſimus: Et cum nobis oculi Noctuæ, illi Aquilæ fuerint, ad illud Jubar caligemus, quod ipſe clarè perſpexerit. Hactenus Burnetus. Teſtimonia illa adducta ſatis teſtantur omni tempore doctiſſimis, & perſpicaciſſimis Viris, obſcuram valde animæ mundi Platonicæ deſcriptionem viſam eſſe. Sed videamus tamen, utrum probari poſſit, illam animam *in ſinu divinitatis fuiſſe*, atque poſtea *expulſam.* Audiamus ipſum Timæum. Is p. 549. ita hanc rem proponit. ταν δε τω κοσμω ψυχαν μεσοθεν ἐξαψας ἐπαγαγεν ἐξω περικαληψας αὐτο ὁλον αὐτα, κραμα αὐταν κερασαμενος ἐκ τε τας ἀμεριςω μορφας καὶ τας μεριςας ὠσιας. ὡς ἐν κραμα ἐκ δυω τουτεων ἐιμεν. ὡ προτεμιξε δυο δυναμις, ἀρχας κινασιων, τας τε ταυτω καὶ τας τω ταυτερω. ἁ καὶ δυσμικτος ἐασα, ὠκ ἐκ τω ῥαςω συνεκρινατο. i. e. *Animam autem mundi in ipſius (ſc. mundi) medio indidit Deus, & extra eduxit: ipſumque univerſum ipsâ contexit, certo quodam temperamento*

 contem-

contemperatam, ex forma nimirum individua, & ex dividua essentia: ut unum quoddam temperamentum ex his duobus existat: cui duas potentias immiscuit, motuum principia. Ejusdem videlicet & alterius. Quæ quidem anima, cum difficulter suscipiat mixtionem, neque facile etiam ad hujus temperamenti formulam coaluit. Ex hoc loco nec *videmus*; *unde* anima illa mundi orta sit, nec *quid sit.* Illud ἐπαγαγεν ἔξω frustra urget *Gundlingius.* *Deus* dicitur eam mundo *indidisse*, consideratur igitur tanquam *aliquid,* quod Dei *imperio & voluntati prorsus obnoxium sit:* quam enim potestatem haberet in id, quod cum essentia sua indivulso nexu cohæreret, & ejusdem esset perfectionis? eduxit illam animam extra, sed an inde necessario sequitur *ergo latuit in ipsa essentia divina?* indita primo fuit mundo, & demum extra educta est. Ubi autem, antequam mundo insereretur, fuerit, *nec vola, nec vestigium adest in Timæo.* Non licet autem ad defendendam hypothesin *quidlibet ex quolibet* elicere. Si conjecturæ locus sit, crediderim, illud ἐπαγαγεν ἔξω nihil aliud denotare, quam animam illam mundi medio insertam a Deo extra eductam, i. e. ad exornandas omnes etiam extremas mundi partes, missam; postea vero hoc

hoc facto, denuo in prius domicilium conjectam. *(b)* Illa contemperatio ex *dividuo* & *individuo*, nihil aliud videtur denotare, quam mundum ex corporibus & principio quodam fœcundante constare. Sed quicquid dicas, nihil, quod omni ex parte satisfaciat, adferre poteris. Sufficit, quod tanquam ministra quædam, Dei Imperio obnoxia consideretur. Hinc pag. 549. ait: ἀν ἐχ ὑςεραν τας σωματικας ἐσιας συνεταξατο ὁ Θεος, ἀλλα πρεσβυτεραν ἐποιει, *hanc vero non ultimam ordinavit Deus post corpoream ipsam essentiam, sed antiquiorem creavit.* *Eam mundi* animam (ita pergit D. Gundlingius) Locrus pag. 556. *nominat alteratricem,* φυσιν ἀλλοιωτικην, *ut Opificis vicem obiret in mortalibus & diurnis animalibus efficiendis, quibus illa, quasi per fluxum quendam animas instillabat,* ὡν τας ψυχας ἐπιῤῥυτως ἐνεςαγε, *partim a sole, partim ab aliis astris, ubi oberrabant,* dedu-

Kk 5

(b) Ita explicat ipse Plato in Timæo pag. 711. Edit. Ficini: *Postquam igitur,* ait, *secundum Creatoris illius mentem tota animæ constitutio absoluta fuit, mox omne corporeum intra ipsam effinxit, mediumque mediæ accommodans, apto modulamine copulavit. At illa a medio per omne usque ad cœli extrema se porrigens, eique extrinsecus circumfusa, seque in se ipsa convertens, ita sempiternæ sapientisque vitæ in universum tempus divinum dedit exordium:* conferatur Plutarchus de Animæ Procreatione pag. m. 635.

deductas. Unam animam humanam eâdem potentiâ præditam mansisse, qua est illa ipsa mundi anima, quam in parte rationis participe admiscuisset. Ita *D. G.* Afferam ipsa verba *Locri*, ut, utrum illa necessario fluat inde consequentia, Lector dijudicaré possit. Quoniam autem prolixiora sunt, latina tantum dabo. *Jam vero, inquit* pag. 556. *post mundi constitutionem, mortalium animantium generationem molitus est Deus, ut ad imaginem illam perfectus esset plane atque absolutus. Humanam igitur animam ex iisdem rationibus atque potentiis contemperatam, atque divisam distribuebat, naturâ alteratrici hoc tributo ministerio: quæ acceptis harum rerum mandatis, ipsius Opificis quasi vicem obivit in mortalibus & diurnis animalibus efficiendis, quorum animas NB. quasi per fluxum quendam instillabat: ita alias quidem a luna, alias a sole, alias a cæteris, quæ in alterius parte oberrant, astris, deducebant. Unam animam excepit, quæ ejusdem potentiâ prædita est, quam in parte illa rationis participe admiscuit imaginem sapientiæ his, qui bono fato utuntur.* Et paucis interjectis triplices animæ facultates esse vult. *Circa cor* το θυμοειδες; *circa jecur* το ἐπιθυμητικον; *in cerebro tandem esse* το ἡγεμονικον. Quod si in summam Locri

verba

verba redigamus, sequentia exinde patent. 1. *Deum distingui ab anima mundi cæterisque substantiis.* 2. *Animam mundi Dei ministram esse, animasque in diversa loca, ita volente Deo, deduxisse, & in corpora immisisse.* 3. *Animas illas circa solem & astra oberrasse.* 4. *Animam mundi a cæteris animabus diversam esse.* 5. *Animas humanas diversis facultatibus instructas* esse. Exinde tamen concludit *D. G.* p. 277. *Unde in omnibus rebus invenitur divinum & idem: cui agglutinatur illud celebre non ens, quod non per se subsistit, sed a divino sustentatur.* Sed quis tam *lynceus* est, ut hujus *illationis vim* videre possit? materiam non esse substantiam ex mente Platonis, *mera est suppositio*, supra satis, ni fallor, refutata. In omnibus rebus invenitur divinum, id est, dantur intellectuales substantiæ in homine, circa astra sunt dæmones, sunt ideæ, est deniqúe Deus ipse. Sed *quo argumento* probatur, aut *testimonio*, omnes illas substantias *unam* efficere, imo cum *ipso mundo* ita *necessario conjunctas*, ut nonnisi *mentis præcisione* distinguantur? *clarissime* hic mundus a Deo, Deus ab anima mundi, animæ ab astris & corporibus distinguuntur. Asserere, hæc omnia per abstractionem mentis interpretanda, nihil aliud

est,

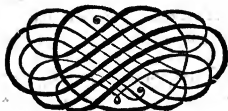
eſt, quam ſine ratione τῃ ὑποθεσει διελευειν. Unde neceſſe non puto, ut multis conſeq. *Gundlingii* Sect. LXII. adductam ſubvertam. *Ex his vero, inquit, claret, unicam ſubſtantiam eſſe το Θειον, cætera non eſſe, niſi per participationem*, κατα μετοχην *unius ſubſtantiæ, quæ influit, in homines & animalia.* Quo enim in loco dicitur, animas illas in animalia deductas ex *Deo repetitas?* ne quidem ex gremio animæ mundanæ prodiiſſe dicuntur. Solum hoc patet, animam mundi cæteras animas corporibus indidiſſe. Cur denique ab aſtris, ſole, revocantur illæ animæ, ſi pars ſunt eſſentiæ divinæ? Argumenta inſuper ex hoc *Timæi* libello attuli, ad probandum, Deum ex *Locri* ſententia fines intendiſſe in condendo mundo: Reſpondet, loqui Locrum tanquam *phyſicum*; Deum Pythagoræ autem γεωμετρειν. *Finis conſiderationem in abſtractionem mathematicam* non cadere. Sed quid opus multis verbis, ubi adſunt teſtimonia, *Plato in Timæo, & Locrus* de anima mundi, uti *Phyſici* ſimul & *Theologi* loquuntur. Pandunt rerum initia, ſimulque quomodo & quem in finem cuncta exornata ſint, edocent. De abſtractionibus ſane hic ſermo non eſt. *Deus*, & ex noſtra ſententia γεωμετρει, quia omnia certo

pondere

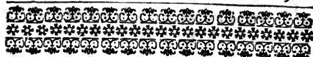
pondere & menfura condidit. Pag. 554. Locrus ait: *Deum Elementis ufum ad mundum conftruendum.* Pag. 555. εἱς μεν ὠν ὁδε ὁ κοσμος δαιμονιω δεσμω το ἀναλογον ἐςιν. *Unus igitur hic mundus felicis cujusdam & plane divini vinculi proportione confiſtit.* p. 557. ταν δ' αισθασιων ταν μεν ὀψιν ἀμμιν τὸν Θεον ἀναψαι εἰς θεαν των ὠρανιων ϗ ἐπιςαμας ἀναλαψιν. i. e. *At vero ex fenfibus vifum quidem nobis accendit Deus ad rerum cœleſtium contemplationem ſcientiamque comparandam.* p. 549. λογοι δ' οἱ παντες ἐντι κατ' ἀριθμως ἁρμονικως συγκεκραμενοι. ὡς λογως κατα μοιραν διαιρη και ποτ' ἐπιςαμαν. *i. e. Hæ autem rationes omnes ſunt contemperatæ ad numeros harmonicos, quas & ipſe rationis Opifex congruenter diſtinxit, certis ſcientiæ auſpiciis. Libellum ſuum ſic claudit.* οἱς ὁ παντων ἀγεμων Θεος ἐπετρεψε διοικησιν κοσμω, συμπεπληρωμενω ἐκ Θεων τε ϗ ἀνθρωπων. των δε ἀλλων ζωων ὁσα δεδαμιεργηται ποτ' εἰκονα ταν ἀριςαν εἰδεως ἀγεννατω ϗ αἰωνιω. i. e. *Quibus humanarum rerum inſpectionem ſummus ille Deus, omnium Imperator atque præſes attribuit. Quibus etiam gubernationem mundi commiſit. Qui quidem mundus & Diis, & hominibus, & cæteris animantibus conſtat, abſolutâ plane omnibusque numeris cumulatâ ratione. Et hæc quidem omnia ad*

optimam

optimam illam ingenita, aterna, intelligibilis forma, imaginem fuerunt creata. Hæc loca mea opinione probant *quam clarissime*, Deum ex mente Locri *fines intendisse.* Cum autem in superioribus satis clarè demonstraverim, *Spinozam* omnes fines negare, constat, *Platonem*, qui Timæum secutus est, cum *Spinoza* non idem sentire.

Viro,

Viro, Pietate, Eruditione, Nobilitate, Candore denique,
Præcellentissimo.

JO. CONR. ZIEGLERO,
Scaphusano, Amico Singulari.

Dissertationem hanc Apologeticam in Grati Animi τεκμηριον
&
Amicitiæ Monimentum
D. D.
Jacobus Zimmermannus. (*)

MIraberis sine dubio, *Præstantissime Vir*, qui fiat, ut Apologeticam hanc Dissertationem TIBI inscribam. TU enim a litibus omnibus alienissimus es, & nihil magis in Votis habes, quam ut inani-

(*) Typothetæ iucuria factum est, ut Epistola hæc, quæ Clarissim. Zimmermanni Vindiciis præmitti debuisset, nunc demum exhibeatur.

inanibus Disputationibus, quibus Eruditi misere tempus terunt pretiosissimum, posthabitis, in id omnes eniterentur, ut de rebus momentosissimis persuasi, virtuti per omnem vitam vacarent. TU in altissimo otio inquirendæ Veritatis studio vacas, ita tamen, ut, quod difficillimum, in Sapientia modum teneas. TU summâ ope niteris, ut per Virtutis acerrimum Studium, citis passibus ad beatam immortalitatem grasseris; Hoc negotium Tuum, hoc otium, hic labor Tuus, hæc quies. In his vigiliam Tuam, in his etiam somnum reponis. Merito ergo miraberis, eristicam hanc Disputationem, & rerum pondere, & styli nitore destitutam, TIBI offerri. Ego vero, mi *Zieglere*, TE laudo, atque beatum prædico, imo inter *Eminentissimas Tuas Virtutes* refero, quod vera rerum pretia noris. Neque enim ego, ut multi, invideo aliis bonum, quo ipse careo, sed contra sensum quendam, voluptatemque percipio, si ea, quæ mihi denegantur, Amicis video superesse. Paucissimi mortalium sciunt, quem in finem D. O. M. mentem, quâ nihil præstantius nobis datum est, in exiguum hoc corpusculum conjecerit. Multi, vel ideo se natos putant, ut nihil profu-

turis

turis tempus terant, ut cibos percolent, ut ventri bene ſit, &c. hic humilium ingeniorum mos eſt. Qui excellentioris ingenii ſunt, tum demum rite ſe ſuo officio defunctos putant, & vixiſſe arbitrantur, ſi multa, aut nihil, aut parum profutura ſciant, ſi de omnibus loqui poſſint, ſi laudentur, celebrentur, atque per ora virûm volitent, cæterosque, aut munerum dignitate, aut Eruditionis ſplendore, ſuperent. Pauciſſimi animum à præjudicatis opinionibus, pravis ſtudiis purgant: Pauciſſimi momentoſiſſima rite cognoſcunt, virtutique, quæ omnibus, etiam nobiliſſimis ſcientiis præſtat, acri ſtudio vacant, atque tempus illud breve & fluxum in ea ſectanda atque excolenda collocant. Pauciſſimi denique, tum ſibi videntur ſatis ſapere, quando ea ſciunt, quæ Magiſter Optimus nos ſcire voluit, eaque agunt, ſine quibus beati eſſe non poſſumus. Hæc, cum Tu diu noctuque mediteris, cum omnem curam meditationemque in eo reponas, quis Te verè Doctum, verè Sapientem, verè Felicem eſſe, negabit? Quid igitur ad me Plato tuus, inquies, quid Examen litium tuarum? Audi, mi Zieglere. Dudum eſt, ex quo in ære Tibi ſum. Infinita ſunt Tua erga me Beneficia, quibus me Tibi devinxiſti. Amo

Te, & possum dicere quare. Volui igitur, cum meliora ad manus non sint, tandem aliquod extare amoris mei in Te monimentum, leve illud quidem, & exiguum; monimentum tamen. Lacte supplicare debent, quibus thura desunt. Respice igitur non tam rem ipsam, quam animum meum. Et Parentes æquis oculis conatus liberorum aspiciunt, licet ingenii maturitas ubique desideretur. Præstat in minimis tentare, quid vires valeant, quid ferre recusent. Non omnes alto se mari credere audent: timidos juvat littus legisse. Interim, ut Beneficiorum Tuorum, sic & Monitorum, nulla me unquam capiet oblivio. Quoties de Te cogito, cogito autem plurimùm, toties ad virtutem animus meus accenditur. Plura, ut heic addam, prohibet decantata Tua Modestia, quam vel Hostis in Te admiretur. Accipe igitur serenâ mente, hoc qualecunque amicitiæ τεκμήριον, & nunquam desine amare Zimmermannum Tuum.

Vale.

II. Me-

II.

MEMORIA
M. JOANN. SCHMIDII,
Theologi Cœci.

§. 1.

Consolatio cœcitatis, quam elegantissimus Erycius Puteanus Lovanii A. MDCIX. in Viri cujusdam amplissimi, luminibus orbi, gratiam edidit, ita affecit M. Antonium Bonciarium, eodem calamitatis genere pressum, ut eam ab homine vidente scribi potuisse magnopere miratus fuerit. Refert id testis αὐτήκοος Philippus Wannemakerus, Belga Dominicanus, in Triumpho Litteratorum *(a)* Mediolani A. MDCXI. in 8. excuso, cujus verba, cum liber hic paucis visus sit, recitare hoc loco non piget: *Cum primo M. Ant. Bonciarium inviserem, & Puteani Consolationem Cœcitatis offerrem, quam e Belgio contuleram, & ille avide legi sibi curasset: sequenti die ad eum reversus: ô mi Wannemakere, inquit, ecquis divinior Puteano? ô vita! Hocne scriptum clare videntis*

(a) Pag. 129. sq.

dentis de cœcitate? Quid dicam non occurrit, nisi hoc forte: Luminibus orbum, cœcumque fuisse plane adfirmem, cum Amplissimum illum Virum consolaretur. Scribi certe in hac materia nihil melius potuit. Ita dico, & cœcus dico. Nam nostrum esse arbitror, censere illa, qui eadem fortuna XX. circiter annis latamur. De cœcitate nulli melius judicabunt, quam cœci. Quare iterum & bis iterum repeto: opinionem meam superare hoc scriptum, hominis non cœci, sed videntis. Ego post suavissima sòlatia e limpidissimis divinorum oraculorum scatebris hausta nulla re magis cœcitatis miseriam levari posse arbitror, quam literarum studiis, quibus mentis oculi non sine dulci tenerrimæ voluptatis sensu pascuntur ac demulcentur. Exemplo id suo haud pauci e cœcorum ordine confirmant, qui orbitate visus se prohiberi passi non sunt, quo minus eodem cum oculatis, immo majori sæpius fervore Musarum in castris militarent, hac re nominis sui memoriam ad immortalitatem consecrantes. Eorum honori post alios aliquo abhinc tempore litavit Eruditissimus Heumannus in Poecile sua, varia eruditione plenissima. (*b*) ubi cœcos videntes, & eos quidem,

(*b*) Tom. I. Lib. I. p. 139. sqq. & Lib. II. p. 187. sqq.

dem, qui a puero cœci ſine oculorum adminiculo non tralatitiam conſecuti ſunt doctrinam, in ſcenam produxit. Ego jam Viri non incelebris M. Joannis Schmidii, popularis mei, in prima pueritia caris luminibus viduati, memoriam renovare animum induxi.

§. 2.

Natione is Suevus erat, patria Nordlingenſis, vitæ limen ingreſſus Anno ſupra milleſimum & ſexcenteſimum trigeſimo nono, menſe Septembri, patre ephippiopœo. Quadrimus jam in ſcholam Latinam miſſus, bonam omnibus in tenella ætate de ſe ſpem excitavit. Verum, cum decimum vitæ annum ageret, inter ludos pueriles infelici ictu dextro primum oculo, dein chirurgi, cujus fidei & curæ parentes eum crediderant, imperitia & altero privatus, literis ſuorum ſuaſu valere juſſis, inſtrumentali, quam vocant, Muſicæ operam dedit, ut ita non tam cœcitatis moleſtiam aliquantum lenire, quam pauperiem propellere, victumque ſibi parare poſſet. Totus igitur in hanc artem intentus, brevi ita profecit, ut in nuptiarum ſolemnibus lautioribusque conviviis alios jam ea in lætitiam atque hilaritatem conji-

 cere,

cere, fidibusque canoris choreas ad plectra agitantibus jucunde præire valeret. Sed sexennio vix transacto, hoc vitæ genus pertæsus, quum dissolutos multorum choraularum atque fidicinum mores non absque indignatione observasset, veritus ne ab isto contagio & ipse labem traheret, ad dulces ante omnia Musas, quas olim invitus deseruerat, aculeo isto, quam prima literarum rudimenta ipsi antehac tradita in animo reliquerant, adactus, non sine propitii Numinis auspicio regressus est.

§. 3.

Itaque ingenii felicitate levatus ac indefessa diligentia instructus per omnes Gymnasii patrii classes non tam cucurrit, quam volitavit, eosque fecit progressus, ut post sex annorum decursum idoneus, qui in Academiam quandam celebriorem ad studia eo felicius prosequenda mitteretur, a Scholarchis judicatus sit. Bono igitur cum Deo Argentinam, Doctorum suorum fama tum nominatissimam, se contulit Anno superioris sæculi sexagesimo primo, ibidemque propitiam ipsi manum porrigentibus, ac liberalitate sua ejus fortunam sublevantibus Serenissimo Wirtembergiæ Duce, Illustrissimo

Rapol-

Rapolti villæ Comite, & perincluto Nordlingensi Magiſtratu, omni virium contentione literis hoc ordine per quadriennium incubuit, ut primum annum Philoſophiæ potiſſimum, ſecundum & tertium Phyſicæ & arti Medicæ, quartum denique auctore & ergodiocte Beato Doctore Dannhauero, maximi nominis Theologo, diviniori ſcientiæ conſecraret, ſuaque efficeret induſtria, ut Magiſterii, quod vocant, honoribus, tertio ipſi inter ſedecim competitores loco aſſignato, & Poëtica laurea decoratus, aliis in Logica & Politica diſciplina haud ſine fructu privatiſſime tertio jam anno erudiendis par eſſet. Intra hoc tempus præterea ſexies repetita vice publice & ſolenniter diſputavit, treſque Orationes Latino, ac unam de Monarchia JEſu Chriſti Græco ſermone, applaudente univerſo auditorum choro, recitavit: quo ultimo præſertim ſpecimine, quanta res voceſque auditu duntaxat perceptas in memoriam ſibi revocandi facultate polleret, luculenter demonſtravit. Haud inconveniens eſt, hic adjicere elegans Epigramma, in noſtri honorem a B. Dannhawero ſcriptum, cum ſub D. Jo. Fauſtii moderamine Diſputationem de Euporia ſtrenue tuitus eſſet:

Mirus mira facis, per te miracula præstat,
Qui cæcum & surdum conficit ipse, Deus:
Miris ille modis te ducat, provehat, ornet,
Læsaque compenset lumina luminibus. (c)

Addo & alterum, quo Jacobus Schallerus ipsum prosecutus est, quum præclare in eruditorum consessu de nobili argumento perorâsset.

Democritus cæcus, cæcus fuit Appius olim,
Videre ingenii lumine plus quam oculis.
Desiit optatæ postquam spes ultima lucis,
Incepit mentis lux radiare Tuæ. (d)

§. 4.

Ingenti dein Linguæ Gallicanæ addiscendæ desiderio inflammatus, litteris Serenissimi Wirtembergiæ Ducis Systaticis Mompelgardensi Principi de meliori commendatus, Montem Bellicardum adiit A. MDCLXV. eamque ibi linguam illius liberalitate sustentatus, quum vix interea annum dimidia parte sol exegisset, sibi summo studio familiarem reddidit. Postmodum vero

(c) Vid. B. D. Pippingii Memor. Theolog. p. 613.
(d) Vid. F. Goez. de claris Schmidiis in Meletemat. Annaberg. p. 260.

vero peregrinandi cupiditate captus, plerasque noſtræ Germaniæ Academias, cum noſtræ, tum adverſæ Religioni addictas, Baſileenſem nempe, Friburgenſem, Heidelbergenſem, Moguntinam, Tubingenſem, Dillinganam, Ingolſtadienſem, Altorfinam, Jenenſem, Lipſienſem, Wittenbergenſem, Francofurtanum ad Viadrum, & Erfurtenſem Deo duce & comite viſitavit, ac minimum in ſingulis ſtatus tam Scholaſtici quam Eccleſiaſtici explorandi cauſa unum menſem ſubſtitit.

§. 5.

Exinde A. MDCLXVII. in Academiam Jenenſem, quam in itinere ſuo antea jam ſalutaverat, ſe recepit, ac triennium ibi commoratus, non in quatuor tantum publicis Diſputationibus præſidem egit, verum privatim etiam Studioſos in Theologicis pariter ac Philoſophicis fideliter inſtituit, Sereniſſimorum Saxoniæ Erneſtinæ Lineæ Ducum beneficiis adjutus. Anno autem MDCLXX. a patriæ ſuæ Patribus domum revocatus, eorumque juſſu Superintendentis, valetudine tum minus commoda affecti, vice in ſermonibus ſacris die Veneris habendis cum non exiguo auditorum ſuorum, quibus pergratus erat, profectu functus eſt per qua-

driennium, quo exacto ille, aliquantum ab infirmitate restitutus, ad muneris sui partes obeundas redire cœpit, noster vero, dimissione petita, Jenam A. MDCLXXIV. cum uxore tribusque liberis reversus est, spe plenus, fore, ut ibi sedula studiosæ juventutis institutione & vitam honeste sustentare, & viam sibi ad officium aliquod publicum munire posset. Licet autem hic Ernestus, Saxoniæ Dux, Pii cognomen summo suo merito adeptus, eum annuo quinquaginta thalerorum stipendio ex Hunniano legato beaverit, ipseque omni animi contentione studiosis prodesse laboraverit; non tantum tamen ex illa laudatissimi Principis liberalitate & Laborum Academicorum præmiis recipiebat, quantum ad alendam honeste familiam, per uxoris fœcunditatem singulis annis sobole auctam, sufficeret. Crediderim etiam, Viri & famæ & promotioni tam hic quam alibi maxime obfuisse conjugii infelicitatem, ipso illo gravissimo cœcitatis infortunio longe graviorem. Uxor enim Anna Margareta, Adami Boemii Lanionis Jenensis filia, quam Nerdlingæ A. 1668. d. 9. Junii inauspicato duxerat, erat mordax, litium cupidissima, flectique nescia,

Semper alens votis, contraria vota mariti.

Vidi

Vidi ipſemet ego ſchedam, qua illa ob aſperrimos mores injuriasque marito illatas in jus vocata coram Conſiſtorio Jenenſi comparere, cauſamque dicere jubebatur. Sed ad alia pergamus.

§. 6.

Agitabantur tum forte conſilia de Gymnaſio Coburgenſi in Academiam transformando; quæ ſeria fuiſſe, licet effectu tandem caruerint, e variis literis ad B. Theophilum Spizelium, Theologum Auguſtanum a M. Iſraële Claudero in ipſo Coburgenſi Atheneo A. MDCLXXVII. & ſqq. ſcriptis didici. Inde enim cognovi, Ducalis ærarii præfectum a Sereniſſimo juſſum eſſe 2000. Imperiales Viennam, pro redimendis ab Aula Cæſarea privilegiis novæ Academiæ Saxo-Gothanæ Coburgi inſtituendæ transmittere. Diploma Cæſareum vero ſuper ea re Viennæ d. 11. Nov. A. 1677. datum eſſe: A. 1678. menſe Novembri Ducem per Commiſſarios, quos vocant, compellaviſſe Status Provinciales Ducatus Coburgenſis de ſubſidio nummario in futuram Academiam ad exemplum Statuum Ducatus Gothani & Altenburgenſis conferendo: in ſatis itaque grandem pecuniæ ſummam ab iis pariter conſen-

consensum fuisse, sed nonnisi pace Germaniæ restaurata exsolvendam. Inde quoque comperi, nonneminem Principi suasisse, ut, quantum ad Facultatem Theologicam attinet, sex Professores ordinarii, unus extraordinarius constituerentur, quorum primus Exegeticam sive Biblicam, secundus Homileticam, tertius Casualem, quartus Oeconomicam, quintus Polemicam, sextus Theticam, septimus Historiam Ecclesiasticam tractaret. Serena igitur nostro spes affulgebat, futurum esse, ut in novo isthoc Musarum domicilio pedem figere, & stabilem fortunarum suarum sedem reperire vel tandem sibi liceret. Eo igitur cum Xantippe sua & sex liberis se contulit, annuente ipso Celsissimo Duce Saxo-Gothano, qui illi deinde A.MDCLXXIX. mense Februario Gotham accersito honorabilem in Professorum publicorum ordine locum, si consilia de Academia erigenda exoptato successu haud destituerentur, clementissime promisit, ac interim liberalitate sua de necessariis vitæ subsidiis prospexit. Hic otium literarium nactus, in opere de Academiis conficiendo desudavit, quod etiam eum ad umbilicum deduxisse feliciter e literis ipsius ad B. Spizelium exaratis cognovi: num vero illud

in

in dias luminis auras postea prodierit, incompertum habeo.

§. 7.

Cum autem, facta inter Serenissimos Fratres, Ernestum illum Pium, cœlitibus tum jam adscriptum, Parentem venerantes, regionum divisione, Ducatus Coburgensis Alberto, qui tum Marti quam Musis faventior videbatur, cessisset, illico actum fuit de nova illa Academia, nosterque Schmidius non amplius habens, unde cum numerosa satis familia viveret, necessitatem sibi impositam alio migrandi mœstus vidit. Sarcinulis ergo compositis iter ingressus est, & Wittebergæ aliquandiu substitit, ibique in D. Abrahami Calovii, Theologi famigeratissimi, favorem & amicitiam se insinuavit, (e) per quam deinde aliis & præsertim Joanni Baggero, Episcopo Hafniensi, de meliori nota commendatus, in ipsam usque Daniam perrexit, ubi Regis Augustissimi clementia post dicata ipsi in Threnos meletemata & concionem sacram Hafniæ in templo arcis non

(e) Multa in nostrum beneficia Calovius contulit: Schmidius autem ipsi gratiam rependit alteram Historiæ ejus Syncretisticæ editionem Razeburgi A. 1685. curando.

non ſine illuſtris auditorii admiratione habitam variis eum beneficiis affecit. Hinc vero iterum diſcedens, iter longum atque difficile, magni operis, quod de Eccleſiæ noſtræ in ſingulis locis ſtatu moliebatur, perficiendi cauſa inſtituit, ac literis laudati Epiſcopi ſyſtaticis, quas integras e MS. huic Memoriæ ſubjicere operæ pretium duximus, inſtructus, per integrum biennium univerſam fere Germaniam peragravit, & egregium apparatum variorum documentorum, ad eccleſiarum ſcholarumque noſtrarum ſtatum illuſtrandum facientium collegit, quem publicæ luci decenti ordine digeſtum, teſte poſt ejus mortem vidua, (*f*) exponere animo ſecum conſtituerat, eorumque jam catalogum divulgaverat: ſed earum rerum nihil jam propemodum, ſi varia agenda eccleſiaſtica excipias, ſupereſſe mihi ſignificavit Vir doctiſſimus & ab annis Academicis amiciſſimus Georgius Jacobus Ehingerus, Lycei Nordlingenſis Conrector præclare merens, cujus benevolentiæ etiam nonnulla alia, Schmidii noſtri notitiam concernentia, me debere gratus profiteor.

§. 8.

(*f*) In Dedicatione Libri: *Denen ſtarken entgegen geſetzte ſtärkere Waffen*, Rerumpubl. Francofurtenſis ad Moenum, Memmingenſis & Lindavienſis Magiſtratibus inſcripti.

§. 8.

Peracto illo itinere post multas viarum ambages in patriam rediit, ubi eum tandem durum illud telum, necessitas, tabernam vinariam instituere adegit: hinc vero deinceps Baldingam in pagum, Nordlingensi civitati vicinum, concessit, emto ibi publico diversorio, quod hodienum ab ipso inhabitatore nomen *das blinde Eck* gerit. Et hic quidem A. MDCLXXXIX. d. 5. April. quinquagenarius ex ærumnosa hac totque malis plenissima vita, relicta cum sex liberis vidua, emigravit, quietemque, quam in terris non habuit, invenit Vir variis jactatus procellis, & haud unam ob caussam in infelicium literatorum numerum referendus, felicior forte, me quidem judice, futurus, si in inferioribus aut mediocribus subsistere, nec ad sublimiores honorum gradus nimis cupide adspirare voluisset. Qui enim propius ipsum cognoverunt, φιλονεικιαν in illo notarunt, quam præter minus probatos malæ uxoris mores Viri cæteroquin eruditi & eximiis animi dotibus ornati, ac ad munus aliquod publicum cum laude obeundum non inhabilis fortunis obicem posuisse arbitror.

bitror. Imagini ejus, quæ æri incisa extat, hoc subjectum est distichon:

Me mala sors oculis decimo privavit in anno,
Gaudeo sed mentis luce, sonoque Deum.

Juvat & adjicere duo Epigrammata, quorum primum in ejus laudem scripsit D. Jo. Ernestus Gerhardus, alterum D. Sebastianus Niemannus, quum in Academia Salana præses de causa instrumentali publice disputaret.

1.

Mirandus miranda facis, quando optima quaque
Mirando cæcus perspicis ingenio.

2.

Quod nequeunt oculi, mens perspicit optima Schmidi,
Sic DEUS hæc clemens damna levare solet.
Mentem acuat Tibi porro Deus! Te lumine sancto
Irradiet! gressus dirigat usque Tuos!

§. 9.

§. 9.

Scripta ejus typis excusa, quod mihi quidem constet, sunt sequentia:

1. Oratio de Monarchia JEsu Christi coelesti, occasione verborum Petri Act. V. 3. Græco idiomate conscripta.

2. De visu carentium conditione, a literarum amore & laude nulla ratione, neque unquam excludenda. Oratio I.

3. De oculis ad vitia patranda inque mentem introducenda haud minimum operis conferentibus. Oratio II.

4. De vitiis quibusdam in specie, quæ patranda potissimum oculi ex sensibus juvant. Oratio III.

5. Disputatio Logica de Euporia sub præsidio D. Jo. Faustii Argentorati habita.

6. Exercitatio in M. T. Ciceronis Lib. II. de Divinatione.

7. Quæstio Metaphysicorum celebratissima: An Accidens migret de subjecto in subjectum?

8. Disputatio de causa instrumentali.

9. Disputatio de Aquarum supra-cœlestium natura. Jenæ, 1667.

10. *Gast-Predigt über die Worte* Tobiæ Cap. V. 13. A. 1673. *zu Erfurt gehalten. Jena: in* 4.

11. Disputationum Logicalium Prooemialium Triga, quarum I. de Accidentalibus Logicæ. II. de Naturalibus Logicæ. III. de Prædicationibus. Jenæ. 1674. in 4.

12. *Tägliches Himmel-auffsteigendes Opfer, oder tägliche Bet-Postill. Augsp.* 1670. in 12. cum figuris.

13. *Bet-Postill oder Sonntags-Andachten.* ibid. 1671. in 8.

14. *Feuriger Drachen-Gifft und wütiger Ottern-Gall, mit welchen des Teufels leibeigen Juden-Volck durch greuliches und abscheuliches Lästern* &c. *den Drey-Einigen GOtt, sonderlich unseren liebsten Heyland, und seine Jungfräuliche Mutter Mariam, auch die gantze werthe Christenheit in allen dreyen Haupt-Ständen wider alle Rechte, Gesetze und Ordnung an geistlicher und leiblicher Wohlfart frey speiset und träncket. Coburg.* 1682. in 12. recus. deinde in 4. cum appendice.

15. *Geweyheter Tempel des HErrn mit* 14. *güldenen Rauch-Altären oder Fässeren der offentlichen Kirchen-Gebet aller heyligen Gemeinden. Stade und Ratzenburg.* 1685. *und* 1686. in 8.

16. JE-

16. *JEſus - Calender.* Jen. in 4.

17. Squama ſyncretiſtica antiqui ſerpentis & magni Draconis ex inferni abyſſo, ob intolerabilem mentiendi & calumniandi rabiem profligata, conſciſſa, protrita. Euſtachius Dagobinus *in ſeiner verteuffelten und verzweiffelten Spott- Lügen- und Läſter-Schrifft wider den getreuen und hochverdienten Hirten des wahrhafften H. Drey-Einigen GOttes in der rein Evangeliſchen Kirchen Herrn* D. Abr. Calov *in ſeiner* Defenſion *wegen einer* injurioſen *Zeitung und ſeine loblich bekandte und gründlich gelehrte Brüder und Schüler zur Noth und Gebühr beantwortet und darniedergeſchlagen* per interlinearem caſtigationem. *Ratzeburg.* 1684. in 4. Sciptum vehementiſſimum, quod vel ſolus titulus teſtatur.

18. *Himmliſche und Holliſche Engels-Burg.*

19. *Engliſcher Heyl-Finger aus den Worten Johannis: Siehe, das iſt GOttes Lamm* &c. *Oetingen.* 1688.

20. *Denen Starcken entgegen geſetzte ſtärckere Waffen, das iſt, auserleſen- und andächtige Kriegs-Buß-Gebete* &c. ibid. 1689. in 8. & variæ aliæ hujusmodi collectiones precum publicarum.

Varia item Carmina Græca, Latina & Germanica diversis occasionibus ac temporibus seorsim edita.

In MS.

Christ-erbauliche und zu dieser bösen Zeit höchst nothwendige Kirchen- und Staats-Regeln.

Jam accipe Reverendissimi Baggeri literas, superius promissas, & egregiis Schmidii nostri laudibus refertas.

Lectori Pio Salutem.

QUem hic præsentem sisto Virum Reverendum & Clarissimum Dn. Mag. Johannem Schmidium, Fratrem in Christo optimum, sed afflictissimum, oculis a prima pene pueritia captum, sed animo acutum ac perspicacissimum, magno autore Calovio non ita pridem in nostram amicitiam suscepimus. Postquam enim judicium compererim tanti Theologi, non modo securius Virum amare cœpi, sed aliis insuper imo & Sacr. Reg. Majest. non sine insigni ejus emolumento submisse commendatum veni. Scilicet magna prærogativa est, placuisse Sapienti,

pienti, & indignum merito fuiſſet tam charam mihi & ſanctam manum non habuiſſe in pretio. Neque vero quicquam in eo deprehendi a laude & commendatione tanti Viri alienum, quamdiu mecum vixit. Minora citius attulit laudatiſſimus Præſul, quam ſentire eum credo. Admirare hic, amice Lector, ingens in Schmidio divinæ Providentiæ miraculum, quod, utut cœcus factus ſit, ſtudio tamen diſcendi, haud ſecus ac alter Didymus, iisque adeo oculorum cladem vicit, ut inter doctiores numerari ſuo omnino merito poſſit. Inde primo Poëtarum, mox Magiſtrorum corollam meruit, quam etiam in theatro honorum variis documentis publice ſibi & ſæpius glorioſe aſſeruit. Denique adeo feliciter ſacra tractare cœpit, ut concionator in patria factus, non ſine emolumento, verbum Domini multoties annunciaret. Quo nomine magnam quoque & inclutam Auguſti noſtri gratiam haud difficulter ſibi conciliavit, poſtquam in templo arcis, exhibito publico ſpecimine homiletico, non modo illuſtre auditorium, quod frequentiſſimum tunc erat, ſed & Regem ipſum in ſui admirationem rapuiſſet. Edidit inſuper meletemata valde enthea, in Threnos Sacr. Reg. Majeſt.

 dicata,

dicata, una cum alio opuſculo contra Judæos, quod itidem ad pedes Auguſti humillime depoſuit. Namque ſuis vicibus humana variantur, ut defectui nova ſuccedat ubertas, & oculis orbatus animo ſæpe acutiſſime videat. Ita Schmidius noſter, etſi in perpetua nocte ſit, habet tamen, quo ſe delectet, etiam occluſis ſenſibus, cui præter eruditionem maximam laudem pura quoque vita conciliat. Teſtis hæc officii mei pagina, relatura plurimum boni, ſi Te, amice Lector, pronum in amicitiam ejus adtraxerit. Occupatur jam in inveſtigando ſtatu Eccleſiæ noſtræ, & juxta ſingulas Eccleſiarum conſtitutiones accuratius deſcribendo. Laudanda omnino opera, & non leviter utilis, cui promovendæ omnem nos opem & auxilium debemus. Cæterum magnas ingenii vires fortuna magna non onerat, & quanquam ita occupato multum laboris & moleſtiæ creetur, ſtat tamen apud illum illud Poëtæ, *iter durum viciſſe Pietatem*, qua graviſſimas ſæpe difficultates non ſolari modo ſed etiam prorſus tollere ſolet. Talem hic unicuique Schmidium ſiſto, ſed vobis præcipuè, Fratres Theologi, qui Sacri Ordinis eſtis, ut pios ejus conatus pro virili promoveatis, ejusque miſerandæ ſorti digna Fra-

tribus

tribus charitate ſuccurratis. Etenim hoc jam curarum, vigiliarumque honeſtamentum exoptat, hoc mœroris levamentum amice petit, ut fimbria charitatis veſtræ liceat cicatrices velare, utque tantillum amoris, veſtra ipſi munificentia indulgeat, donec æternæ luci, quam avidius anhelat, divinitus reſtituatur. Procul abſit a benignitate noſtra, ut, qui in tantis anguſtiis favorem Numinis devote exoſculatur, noſtrum hic ſibi adverſum ſentiat, hocque priori infortunio accedat, repelli a ſuis, & finito bello denuo profligari. Facile divinabitis voluntatem afflicti Fratris & cum intellecta eſt, graviſſima neceſſitate liberabitis. Jucundum quippe beneficium hoc eſt & victurum in animo ſciatis, quod ita obvium venit nil roganti. Et ſi non ita contigit prævenire penitus, antequam rogaremur, plura tamen rogantis verba, & ſpecialiora ejus deſideria intercidamus, ne rogati videamus. Caſſa fide ſunt, qui jugiter blandiuntur, & quam plerique verbo oſtentant, opere deſerunt: quod genus nulli rei eſt, niſi ad loquendum. Tu itaque, amice Lector, ſi candidus es, ſi pius, candorem largire præſenti Schmidio, ſi nil ultra, nec lapides pone cœco Fratri, qui ipſi offendiculo erunt, ne afflicto afflictionem

addas. Estote Fratres Theologi benigna, ut estis, in ipsum voluntate & pro re vestra succurrite viro orthodoxo & bene merito, ut homo inutiliter verecundus, quod clam desiderat, inveniat potius, quam accipiat. Et quia sperandum hoc magis a vobis sentio, quam petendum, id saltem pro humanitate vestra, & communi religionis studio adjiciatis obnixe rogo, ut cognoscat gratiam sui, meo quoque nomine esse geminatam. Denique hæc unica voti mei cura est, ut favorem commendatus acquirat, redeatque Laudator beneficiorum, quorum utilitas ad ejus commodum, ad meum sensum gratulatio redundabit.

Scripsi Hafniæ d. 9. Maji. 1682.

Hans Baggerus
Episc. Hafn.

III. Joan-

III.

Ioannis Georgii Frickii
Poes. Prof. Publ. in Gymnas. Ulmens.

De

IOANNE MORONO
S. R. E. Cardinali,

Articulisque, quibus ab Inquisitionis officio iussu Pauli IV. olim tanquam Lutheranismi suspectus, & in vinculis detentus accusabatur,

Obseruatio.

Σύνοψις.

MOroni celebritas. §. 1. Patria, Parentes. §. 2. Studia iuuenilia. §. 3. Sacris initiatur. Creatur Episcopus Mutinensis; & ad Ferdinandum ablegatus, Romam reuertitur, fit Cardinalis. §. 4. Legatus ad Concilium Trid. & Caesarem, it. Bononienses. Episcopus Nouariensis. §. 5. Interest Comitiis Augustanis, A. 1555. electionem Marcelli II. & postea Pauli IV. promouet. §. 6. Damnatur ad vincula tanquam haere-

ſeos reus. Ejus in carcere ſocii. Innocentia per Ghislerium declarata. §. 7. Liberatur a Cardinalibus. §. 8. Propenſa Pii IV. erga Moronum voluntas. §. 9. Obtinet Praeſidis locum in Concil. Trid. Ejus arcana ad Ferdinandum I. conſilia. §. 10. Finito concilio nouos accipit honores, praecipue Decanatum Colleg. Card. Proxime abeſt ab electione in Pontif. §. 11. & 12. Legatus Gregorii XIII. ad Genuenſes, & ad Maximil. II. Imp. §. 13. Eſt magnus Jeſuitarum Patronus. Enumerantur ejus reliqui tituli. §. 14. Ejus obitus, inſignia, epitaphium. §. 15. Scripta. §. 16. Autores de illo plures. §. 17. Ejus ingenium & animi indoles. Comparatur cum Patre ſuo Hieronymo. §. 18. Amici Moroni. §. 19. Articuli accuſationis illius. Eorum raritas. De editione conjecturæ. §. 20.

§. I.

IOANNIS MORONI, Eccleſiae Romanae Cardinalis, nomen adeo magnum & illuſtre ſeculo XVI. fuit, vt mirum alicui iure meritoque videatur, cur in tanta ſcribentium multitudine fatorum eius accurata cognitione digniſſimorum ſeriem exponere nemo huc vsque tentauerit. Non iam iniuſti prope-

propemodum huius ſilentii rationes curatius explicare, aut, quod verius dicere liceat, curioſius indagare conabor, ſed hoc ſaltim monebo, articulorum, quibus praecipua haereſeos fruſtra Morono tributae capita continentur, lectionem nuper forte fortuna inſtitutam tantopere ſeſe mihi commendaſſe, vt ſtatim de nouiter adornanda illorum editione, praemittendaque vitae Moronianae paullulum prolixiori notitia cogitauerim. Hoc autem officio ita defungar, vt habita temporis & annorum, quo quaelibet geſta ſunt, ratione ex limpidis omnia fontibus hauriam, optimisque hiſtoricorum monumentis ſumma, qua potero, fide deducam.

§. 2.

Natus eſt Ioannes noſter Mediolani ex illuſtri familia, parentibus & generis ſplendore & rerum geſtarum gloria perquam conſpicuis, *Hieronymo* nempe *Morono*, Comite, ſummoque ſtatus adminiſtro in aula Franciſci Sforziæ, Mediol. Ducis, & nobili fœmina *Amabila Tiſiraga (a)* anno ſeculi XVI.

(a) Vid. *Georg. Joſeph. ab Eggs* in Purpura docta lib. IV. pag. 584. num. LIX.

XVI. nono, d. 25. Ianuarii. Nefas eſſet ſilentio praeterire hunc virum, cuius profecto magnum illo tempore nomen fuit. Etenim ex euolutione ac teſtimonio ſcriptorum coaeuorum GVICCIARDINI nimirum & THVANI (*b*) conſtat, eum *foederis contra Carolum V. ineundi Franciſco Duci & Clementi VII. auctorem fuiſſe atque pararium,* (*c*) ac propterea iuſſu Caeſaris a Piſcario Marchione inſidiis captum, cuſtodiae in arce Papienſi traditum, deinde libertati reſtitutum priſtinae, partibusque Caeſaris addictiſſimum fuiſſe; prouti haec omnia pluribus apud eos, quibus de vita maximi Imperatoris Caroli V. commentari placuit, inueniuntur.

§. 3.

Primos iuuentutis annos in patria transegit addiſcendarum cauſſa literarum Ioannes, poſtea Patauium conceſſit, vt grauioribus diſciplinis operam daret, vbi quidem aſſiduitate laborum ingeniique felicitate tanto-

(*b*) Lib. XVI. Hiſtor. ſui temp. pag. m. 576. ſq. partis II. edit. Baſil. 1567. in 8.

(*c*) Verba maximi Thuani refero, quae legas lib. LXXI. p. m. 611. Volum. III. edit. Francof. 1614. in 8.

tantopere profecit, *vt trina condecoratus laurea inter primarios Patauini Gymnasii Philosophos, Theologos, ac Iurisperitos connumerari meruerit.* (*d*)

§. 4.

Atque sic viam ipse sibi parauit ad consequendas amplissimas, quibus postea mirum in modum effulgebat, dignitates. Siquidem sacris initiatus anno aetatis vigesimo & octauo, qui 1537. erat, (*e*) a Clemente VII. Mutinensium Episcopus renunciatur, mittiturque postea a Pontifice Paulo III. A. 1536. d. 14. Octobr. ad Ferdinandum I. Regem tum temporis Romanorum, vt in illius aula tanquam Nuncius moraretur, & regis ceterorumque Germaniae Principum animos, ad habendum aliquod generale concilium & com-

(*d*) *Eggs* l. c.

(*e*) Si *Eggsio* maior, quam *Pallauicino* fides habenda esset, annus non 1536. sed 1537. adscribi deberet. Sed malo illi, vt in hoc sic aliis etiam locis minus accurato, subducti minus bene calculi vitium imputare, quam huic lib. IV. c. 1. num. 4. *Hist. Concil. Trident.* expressis verbis ista tradenti. Ceterum peccasse a quolibet deprehenditur *Eggsius*, quando contra omnem historiarum fidem perhibet, A. 1542. demum ad Ferdinandum I. missum esse Moronum, cum contrarium et commissae temporum confusionis crimen ex iis, quae protulimus, luculenter pateat.

& componendas religionis controuersias, rite praepararet. (*f*) Cum deinceps anno nimirum 1540. comitia imperii Spirae celebranda, propter luem contagiosam vrbem illam inuadentem, Hagenoam transferrentur, Moronus in loco priori illis interfuturus, iamque mandatis Pontificis sufficienter instructus, nullis Caesareorum aut rationibus aut blanditiis adduci potuit, vt Hagenoam sese conferret. *Quantum enim*, inquit *Pallauicinus (g), eo sponte sua ferebatur, tantum mandato Pontificis cohibebatur;* etsi vehementer admodum hoc eius consilium improbauerit Ceruinus Cardinalis literis ad Farnesium datis, nec sine ratione credatur, horum impulsu virorum factum esse, vt ad reddendam suae legationis rationem sit reuocatus a Pontifice Moronus, *cui mos erat, velle identidem coram audire suos peritiores nuncios.* (*h*) Romam itaque reuersus noster, quin humanissime a Paulo III. fuerit exceptus, sequentia nos dubitare non sinunt. Etenim instante nouo conuentu Spirensi ad subeundam legationem iterum destinabatur ab illo Moronus, atque sub finem anni 1541. acce-

(*f*) *Pallauicinus* l. c.
(*g*) Idem lib. IV. c. 11. num. 4. et 5.
(*h*) Idem lib. IV. c. 16. num. 9.

acceptis ab ore Pontificis conſiliis vberioribus (*i*) ad negotium perficiendum properabat. Vbi in Germaniam venit, comitiisque ſequenti 1542. anno habitis praeſens interfuit, adeo felicem rerum ſuae fidei concreditarum, votisque Romani Praeſulis ex aſſe reſpondentem nactus eſt ſucceſſum, vt abſens propterea in numerum Cardinalium a Pontifice, amorem & beneuolentiam ipſi ſuam teſtaturo, anno eod. relatus, S. Vitalis titulo Veſtinae primo, mox S. Stephani in Coelio monte cohoneſtaretur. (*k*)

§. 5.

Creatus Eccleſiae Romanae Cardinalis Moronus, ad legationem in Tridentina Synodo

(*i*) l. c. verba Pallauicini haec ſunt: *Cumque inſtaret nouus conuentus Spirenſis, eo nuncium deſtinarat ipſum Moronum, (in Senatu 7. Nouemb. vt in Actis Conſiſtor.) iis mandatis inſtructum, quae diſtinctiora atque vberiora ſuſciperet ab ore Pontificis.*

(*k*) Mandata, quae pro reformando Clero Germanico, pro foedere catholico atque concilio, attulit in comotiis Moronus, prolixe recenſet *Pallauicinus* lib. IV. c. 17. num. 1-7. vid. et ſeqq. Orationis ab ipſo habitae ſumma capita exhibet *Sleidanus* lib. XIV. p. m. 400. 401. Conferri etiam meretur *Seckendorfius Hiſt. Luth.* lib. III. ſect. 25. §. 94. num. 6. qui Moronum iam 1540. in Germania fuiſſe, ſed a conuentu Hagenoenſi abſtinuiſſe in antecedentibus refert.

nodo ex mente Pontificis obeundam, vna cum Petro Paulo Parisio & Reginaldo Polo, quasi inter collegas princeps, rerumque agendarum peritissimus, mittitur (*l*). Cum autem lente omnia, quae ad hoc de aperiendo concilio negotium spectabant, bellorum interuentu procederent, atque in comitiis Spirae 1544. celebratis Protestantium ordines Caesari plus, quam e re Pontificis esse videbatur, extorsissent; euocandum Tridento Moronum, vbi hactenus commorabatur, & ad Carolum ablegandum constituit, vt suo & Ecclesiae Romanae nomine de iniquitate decretorum conquereretur. (*m*) Fallor, aut peracto demum hoc officio Bononiensem legationem, obitu Card. Contareni vacuam, accepit a Pontifice Moronus, (*n*) eamque post quadriennium in gratiam Gallorum relictam cessit Montano. (*o*) Addit

(*l*) Contigit hoc A. 1542. vti videre est apud *Suauem* lib. I. pag. 80. ed. Lond. et *Pallauicinum* lib. V. c. 1. num. 7.

(*m*) v. *Pallauicinus* lib. V. c. 6. num. 5. qui et cap. 6. sequenti diploma Pauli III. ad Carol. V. eum ob Edictum Spirense arguentis, exhibet.

(*n*) Omisit notare tempus susceptae huius a Morono prouinciae *Pallauicinus*, quod tamen *Eggsius* ponit in A. 1544.

(*o*) Anno nimirum 1548. *Pallauicinus* lib. XI. cap. 2. num. 2.

dit *Eggsius*, eum dimiſſa ſub idem tempus Mutinenſi eccleſia, Nouarienſem Epiſcopum ad preces Ducis Mediolanenſis fuiſſe renunciatum. *(p)*

§. 6.

Inter haec fato functus A. 1549. Paulus III. locum fecit Iulio eius nominis itidem III, qui Moronum, vehementer inſtantibus Caeſaris et Regis Ferdinandi legatis, comitiis Auguſtae Vindelicorum A. 1555. habendis, in quibus de grauiſſimis religionis capitibus ageretur, intereſſe Nuncium iuſſit. Lubenti nouum munus animo Purpuratus noſter accepit, denuoque ad Germanos abiit; ſed vix Auguſtam peruenit, cum triſtis de inſperata Iulii morte *(q)* nuncius eum regredi Romam cogeret. Reuerſus interfuit electioni Marcelli II. & poſt huius obitum *(r)* Pauli IV. cuius nobile quidem, e Caraffarum quippe gente tractum, ſed multis odioſum nomen Morono praeſertim noſtro deteſtandum pene fuit.

(p) l. c.
(q) Contigit illa d. 23. Mart. A. 1555.
(r) Marcellus per duos tantum et viginti dies eccleſiae Romanae praefuit, mortuus eodem anno. Vide *Pallauicinum* lib. XIII. c. 11. vbi num 7. Marcelli obitus, & mira Pauli IV. creatio ſequentibus memoratur.

§. 7.

Ab eo tempore, quo Paulus IV. adhuc Cardinalis, sacrae, si Diis placet, inquisitionis congregationibus intererat, *acerbos in Moronum sensus*, falsis nimium credulus suspicionibus, *prae se tulit.* (*s*) Conscius huius rei Moronus, tamen siue hominis placandi gratia, siue sua fretus innocentia, eius in Pontificatum electionem nauiter promouit, imperterritae testimonium conscientiae daturus. Quemadmodum autem hodienum fieri videmus, vt semel susceptum partium studium vel sinistrae de aliis opiniones aut raro aut nunquam ab hominibus ira odioue ductis deponantur, ita practicae huius obseruationis veritatem suo Pontifex exemplo comprobauit. „Etenim bonus „noster Ioannes, relicto S. Laurentii in Lu„cina titulo, & S. Mariae trans Tiberim „assumto, cum palatium suum vetusta„te collapsum erexisset, nil talia sperans A. 1557. a Pontifice, seuero ac suspicioso sene, tanquam Lutheranismi reus, et clandestinus Protestantium fautor, (*t*) car-

(*s*) Debeo haec iterum diligentiae *Pallauicini*, cuius etiam ista vt & sequentia verba sunt Lib. XIV. c. 2. num. 4. digna, quae apud ipsum relegantur.

carceri in mole Hadriani collocato includitur, quatuorque Cardinalium rigidissimo examini subiicitur. Erat inter hos facile princeps summus ille haereticae prauitatis inquisitor, *Michael Ghislerius*, Cardinalis dictus Alexandrinus, postea sub Pii V. nomine inter Pontifices notus, homo seuerus *(u)*, nec vno propter saeuum rigorem nomine notus. Hic, tametsi in eo Pontifici, quemadmodum in aliis, sic in hoc quoque mirifice placuerit, quod in inquisitione erga Moronum, eiusque infortunii participes ac in vinculis socios, *Thomam Sanfelicium* (x), *& Aegidium Fuscarrum* (y), atque qui

(t) *Eggsius* ista refert, e quo deprompsi l. c. Lutheranismi suspectum fuisse Moronum Pontifici, colligitur e titulo editionis articulorum, de qua in sequentibus plura.

(u) Conf. *Henr. Spondani* annal. ecclesiast. contin. Tom. II. p. 567. summus erat inquisitor Ghislerius, *nouo eo munere tunc instituto, cui ceteri omnes seu delegati seu ordinarii iudices etiamque episcopi in eiusmodi caussis subessent. Quod sicut ante nemini, ita nec post contigit alteri dari, Pontificibus id sibi ipsis reseruantibus.* Luculentissimum cetera suae crudelitatis specimen edidit in combustione viri integerrimi, *Aonii Palearii*, cuius vide vitam editioni operum Amstel. 1696. praefixam, vbi impium Pium V. viuis depictum coloribus inuenies.

(x) Episcopum Cauensem. *Spondanus* l. c.

(y) Mutinensem Episcopum dicit *Suauis* l. c. ex ordine

qui primo mihi loco nominandus erat, *Reginaldum Polum* (*z*) instituenda omnem locauerit operam; vsque tamen eo Moronianae et conscientiae et doctrinae integritas eum adegit, vt articulorum (*a*) quibus accusationis capita continebantur, aut Pontificiae voluntatis, erga captiuum Cardinalem minime propensae, nulla ratione habita, viuo etiamnum ac spirante Paulo, Moronum ab omni haereseos imputatae culpae liberum pronunciauerit. (*b*)

§. 8.

Tradunt nonnulli (*c*), Pontificem Morono, agnita illius innocentia, liberum fecisse

ordine Prædicatorum fuisse, nobilemque Bononiensem, in cuius fauorem Moronus Episcopatum Mutinensem dimiserat, addit *Spondanus*. l. c.

(*z*) Celeberrimum illum Ecclesiae Rom. purpuratum, et Pontificis in Anglia legatum. v. *Pallauicinus*, *Suauis*, *Spondanus*, ll. cc. alii.

(*a*) Infra nobis recensendorum.

(*b*) Non tacebo hic loci insignem *Ciacconii*, celebris vitarum Pontif. Scriptoris, impudentiam, qua praepeditus memorabilem fortunae Moroni conuersionem, a me prolixe hactenus recensitam, sicco plane pede praeteriuit, cum vitam illius paucis quidem, at satis accurate tradidit, quando Cardinales a Paulo III. creatos recenset, in vitis Pontif. Rom. p. m. 1125. ed. Rom. 1601. fol.

(*c*) Vid. *Allgemein. Histor. Lexicon* art. *Moron.*

ciſſe vinculis exire, ſed noluiſſe Cardinalem, niſi pro iniuria illata, ſecundum aequitatis leges, debitos ſibi honores publica quadam declaratione Pontifex reſtitueret. Quod cum conſtanter hic recuſaret, ne ſemetipſum damnaſſe videretur, in carcere manſiſſe Moronum affirmant, vsque dum Paulus IV. mortem obiret, quae A. 1559. d. 18. Aug. ipſi contigit. Ego vero bonam huic narrationi praeſtare fidem non auſim, ſed hoc affirmauerim, eum in ſubſecutis comitiis a tribus e collegio Purpuratis Hadriani mole eductum (*d*) poſt breuem de illius admiſſione in nouo Pontifice eligendo dubitationem (*e*) creationem Pii IV. Cardinalis antea Medicei, ſuo ſuffragio adiuuiſſe.

§. 9.

Quod denegare Morono Paulus IV. ad finem vsque vitae perſtitit; hoc maiori cum cura dandum ſucceſſor Pius IV. cenſuit, publicum nempe fidei, famaeque immerito laeſae, teſtimonium. Perquam memorabilis eſt apud *Pallauicinum* ſententia, volente Pontifice a Cardinalibus Puteo & Ghislerio

 lata

(*d*) *Pallauicinus* Lib. XIV. c. 10. num. 2. it. *Suauis* p. 338.

(*e*) *Pallauicin. Suauis* ll. cc.

lata denuo atque signata, inque Senatu Purpuratorum lecta: *Coniectionem in custodiam Card. Moroni, fortasse iussu Pauli IV. peractam, ne minimo quidem indicio praecedente contigisse, et inquisitionem et cunctae causae acta fuisse irrita, iniqua, iniusta - - - Praeterea ex ipsis actis non modo nullum fundamentum ad illum damnandum apparere, sed ne vllam quidem in ipso tenuem suspicionem fidei non rectae, - - - atque idcirco a Pontifice tanquam innocentem eum absolui, perpetuo silentio fisci procuratoribus iniuncto.* (f) Etsi vero hoc maximum humanitatis officium summique testimonium fauoris, quo Pius IV. Moronum prosequebatur, fuerit, nihilominus beneficiis addere beneficia, maioribusque honoribus eundem afficere decreuit. Cum enim communis vtrique patria esset, veterisque amicitiae, olim in Bononiensi legatione partae, recordatio pulcherrima omnia Pontificis animo suggereret, & magnus insuper meritorum Moroni cumulus accederet, omnino dignissimum esse hunc virum Romanus Praesul credebat, cui summum

(f) *Pallauicinus* Lib. XIV. c. 15. num. 2. qui etiam ea, quae sequuntur, latius diuersis in locis exsequitur.

mum amorem gratumque ob reciproca beneficia animum publice teſtaretur.

§. 10.

Non igitur ſolum Epiſcopatibus Albanenſi, mox Sabinenſi, demumque Praeneſtino, Moronum donauit, (*g*) ſed dignum prae aliis ob ſummam in rerum adminiſtratione prudentiam, experientia diuturna probatam iudicavit, quem in Herculis Gonzagae, Mantuani Card. mortui locum, Praeſidem primumque in Tridentina Synodo Legatum, adiuncto Nauagerio, A. 1563. d. 7. Martii mitteret (*h*). Obſecutus mandatis Pontificis Moronus, Aprili menſe Tridentum iuit, vbi μετα πολλης φαντασιας dignisque tanto munere honoribus exceptus, perlecto paulo poſt legationis libello, quod Breue vocant, dictaque coram Patribus et Legatis principum oratione, ad Caeſarem Ferdinandum Oenipontum perrexit, ante quam in negotiis ad Concilium ſpectantibus quidquam aggrederetur. Multa ibi ac varia eaque ſecretiora conſilia propoſuit, quibus, quicquid boni adhuc effici in Concilio poſſe

 puta-

(*g*) *Eggs* l. c. *Ciacconius* d. l.
(*h*) *Suauis* pag. 550. *Pallauicinus* Lib. XX. c. 6. num. 4.

putabat, in herba suffocaretur. Nos, lectores harum rerum cupidos ad autores toties citatos ablegantes *(i)*, vnicum hoc addimus, Moronum nec nihil prorsus, quod optabat, perfecisse, nec tamen in omnibus consentientem inuenisse Caesarem, a quo deinceps Maio mense discessit, Tridentumque remeauit.

§. 11.

Nihil intermisit ab eo tempore Legatus noster, quod ad explendas officii grauissimi partes pertinebat. Omnia certe tentauit, quae ad autoritatem, absolutamque Romanae Sedis potestatem stabiliendam firmissimeque conseruandam facere ipsi videbantur. Atque huic innixus principio, ringentibus licet aliis, eo tandem negotium omne perduxit, vt salua Ecclesiae Pontificisque reuerentia, quam frustra Galli aliiue in synodo Patres infringere conabantur, exoptatus concilio finis eodem anno imponeretur.

§. 12.

(i) In compendio exhibet *Eggs* l. c. p. 586. prolixior est *Suauis* p. 561. 569. cum quo conferri debet *Pallauicinus.* lib. XX. c. 13. 14. 15. integris.

§. 12.

Sic laetus Romam properans Moronus, poſtquam ex voto cuncta egiſſet, ſummo cum plauſu a Pontifice fuit exceptus. Nouis hinc bonorum honorumque beatus acceſſionibus, Epiſcopus ex Praeneſtino Tuſculanus, mox Portuenſis renunciatur. Exinde Franciſco Card. Piſano, vita defuncto, in praeſulatu Oſtienſis eccleſiae, et, quae ſumma Cardinalium dignitas eſſe ſolet, in Decanatu collegii A. 1564. ſucceſſit. *(k)* Imo parum abfuit, quin ad eminentiſſimum illud Pontificatus faſtigium aſcenderet, poſtquam XXVIII. collegarum, magnitudinem virtutum illius et meritorum agnoſcentium, ſuffragiis ad illud deſtinaretur (*l*); obſtante tamen aliorum, Farneſii, Borromei, Altaempſii, factione *(m)* cui ipſemet poſtea in eligendo, quem antea nominauimus, Ghislerio, Pium ordine V. ſe dici volente, acceſſit *(n)*.

(*k*) *Eggs* & *Ciacconius* ll. cc.
(*l*) *Allgem. Hiſtor. Lexic.* art. *Moron.* it. *Ioan. Palatius* in geſtis Rom. Pontif. Vol. IV. p. 299.
(*m*) *Ciacconius* p. 1200.
(*n*) *Palatius* l. c.

§. 13.

Nihil, quod ſub hoc Pontifice memorabile geſſerit Moronus, apud hiſtoricos inueni. Quum autem ille A. 1572. morte praeuentus locum Gregorio XIII. feciſſet, ſub cuius regimine grauiſſimi longeque periculoſiſſimi motus Genuae orti celebratiſſimae vrbi exitium minabantur, Gregorius ad lites conſopiendas Moronum, magnae apud exteros et populares autoritatis virum, legatum ſuum denominauit, qui vna cum Caeſaris ac Philippi Hiſpaniarum Regis adminiſtris non ſine magno periculo poſt multos grauiſſimosque labores ſeditioſae plebis furorem ſedauit, et mutata regiminis forma, priſtinam ciuitati tranquillitatem, ſumma nominis ſui gloria, reſtituit (o). Factum autem hoc eſt anno 1575. Vltimum peractae Pontificis nomine legationis tempus incidit in annum ſequentem 1576. quo Maximilianum II. Imperatorem ſalutauit, eumque placauit iratum Poloniae Proceribus, qui regnum Henrici in Galliam tranſitu vacuefactum ipſi offerentes, poſtea ſubſecuta Stephani Bathorii electione, iterum deſe-

(o) Ex multis lege *Thuanum* lib. LXI. hiſtor. copioſius omnia exponentem.

deferebant *(p)*. Ab eodem supremo ecclesiae monarcha *(q)* destinatus est A. 1578. ad res in Belgio componendas, quod tamen consilium intra conatus substitit, Philippo II. negotium impediente (*r*).

§. 14.

Tandem, vt nihil desit eorum, quae inter illustria Moroni facta referuntur ab aliis, commemorabimus, eum Iesuiticae Societatis, nascentis adhuc et magno ecclesiae damno propullulantis, studiosissimum fuisse. Eius enim consilio suasuque Iulius III. A. 1552. et postea 1573. Gregorius XIII. collapsum vetustate collegium quoddam in Germanorum Vngarorumque iuuenum, ordini se huic deuouentium, gratiam magnifice instaurari, largisque reditibus dotari per-

(*p*) Regno excidit Maximilianus non tam nobilium Polonorum ipsi deuotissimorum, quam propria culpa, dum intempestiua cunctatione moras nectenti sibi coronam eripi passus est a Bathorio. Vid. *Cellarii* histor. nou. p. 211. it. *Thuanum* lib. LXII. p. m. 177. tom. III. ed. Francof. 1614. 8. Refert hanc legationem *Eggs* l. c. p. 586.

(*q*) Ita Pontificem vocat *Iac. Masenius* p. 45. Histor. Carol. V. & Ferd. I.

(*r*) *Thuanus* lib. LXXI. tom. III. p. 611.

permiſerunt (*s*). Non ſine ratione propterea mireris, eum Lutheraniſmi ſuſpectum, tametſi falſo, apud ſuos habitum, cum tam impenſus erga Ieſuitas fauor omni exceptione maius argumentum praebeat, Moronum nihil minus quam puriora ſacra amantibus iuſto fuiſſe propenſiorem. Ceterum *regnorum*, dum viueret, *Angliae*, *Hungariae et Archiducatus Auſtriae*, *Sacrae item Domus Lauretanae*, *Monachorum Congregationis Caſinenſis*, *Monachorum Ciſtercienſium*, *Ordinis Praedicatorum*, *Monialium conuertitarum vrbis*, *Collegiorum Germanici et Anglici protectionem ſumma cum vigilantia exercuit* (*t*).

§. 15.

Obiit Moronus annum aetatis ſupergreſſus ſeptuageſimum primum, A. 1580. Romae Cal. Decembris. Corpus in templo S. Mariae ſuper Mineruam, veſtitu condecoratum epiſcopali, humatum eſt. Inſignia gentis Moronianae ex CIACCONIO deſumta

(*s*) Vid. *Palatius* l. c. cumprimis *Eggs* d. l. aliique hiſtoriae ordinis Ieſuitarum ſcriptores, quos inter *Petr. Ribadeneira* vita Ignat. Loiol. lib. 4. c. 6. p. m. 456.

(*t*) Excerpta haec *Eggsio* debes, lector, cuius etiam verba ſunt.

ſumta hic ſimul exhibeo. Memoriam eius epitaphio ſequenti honorarunt nepotes:

Hic iacet corpus Ioannis Cardinalis Moroni, *Patricii Mediolanenſis, Epiſcopi Oſtienſis, qui fuit Legatus Apoſtolicus in Sacro Concilio Tridentino, et Praeſes. Vixit annos LXXI. menſes X. dies V. Obiit d. 1. Decembris* 1580. *Orate Deum pro eo. Hieronymus Moronus, Comes Pontiſcoroni heres, Horatius Moronus, Epiſcopus Sutrinus, et Nepeſinus, Fratris Filii, Domino ac Patrono optimo, ex teſtamento moerentes PP.*

§. 16.

§. 16.

Si, quantum prudentiae, tantum etiam eruditionis habuisset Moronus, ampla fortasse de eius in rem literariam meritis dicendi occasio nobis superesset. Sed, praeter catalogum scriptorum mox dandum, nihil apud alios inueni, quod vnquam scripserit edideritue Moronus. Nec etiam certo mihi constat, quae ex sequentibus publici iuris facta sint. Scripsit

Constitutiones Episcopatus Nouariensis ad diuinum cultum, curam animarum, et vitam Clericorum pertinentes. it. *Mutinensis Synodi Acta.* Horum titulum integrum petere licet ex celeb. I. A. Fabricii Bibl. Graec. Vol. XI. p. 303. vbi A. 1565. habitam Synodum, eodemque Mutinae acta fuisse typis excusa in 4. reperies.

Orationem in Concilio Tridentino habitam. Legitur illa apud Labbeum concilior. tom. XIV. p. 1599. Harduinum tom. X. p. 375. vid. Fabricius l. c. p. 330. et 708.

Leges pro concordia Genuensium. Acta Concilii Tridentini. Quid diligentiae Moroni

(u) Horum notitiam scriptorum *Eggsio* saepe laudato lectores mecum debere sciant.

roni nostri in variis actorum concilii editionibus, (a Fabricio l. c. p. 696. sqq. allatis) debeatur, me plane nescire fateor, cum nulla ex illis mihi in praesenti ad manus sit.

Epistolas plures ad Principes viros et alios. Has nondum quidem editas puto.

D. Hieronymi scripta quoque ab Erasmi Roterodami erroribus castigauit. Equidem Erasmi annotationes super Hieronymum in indicem quendam librorum prohibitorum, iuxta exemplar Venetiis apud Gabrielem Iulitum de Ferraris et fratres A. 1554. Basileae forte impressum forma 8. relatas inueni, nec tamen quidquam de Moroni laboribus contra Desiderium diu frustra quaerenti mihi obuenit.

§. 17.

Ampliores de vita Moroni commentarios praeter indicatos summa fide fontes, e quibus mea hausi, conficere poterit, cui volupe est euoluere, *Ludovicum Iacobillum*, Fulginatensem, in vita (x). *Onufr. Panuinium*

(x) Innuit *Eggsius*, qui hos in fine addit autores, fortasse librum, quem edidit sub tit. Bibliotheca Vmbriae, de Scriptoribus & Sanctis & Beatis, Fulgineae 1658.

nium de Rom. Pontif. *Antonium Auberium* in vitis Cardinal. gallice ſcriptis. *Ferdin. Vghellum* in Italia Sacra. *Hippolytum Marraccium* in purpura Mariana. (vid. Celeb. I. H. a Seelen ſelect. literar. p. 357. ſeqq.) *Horat. Turſellinum* in hiſt. Lauretan. *Nicol. Orlandinum* in hiſt. Societ. Ieſu. *Petr. Maffeium* in vita S. Ignatii Loiolae. *Lud. Morerium* in Dictionar. quos ad calcem vitae Moroni a ſe ſcriptae citat *Eggsius*.

§. 18.

Ex iis, quae de Morono collegimus, facile apparet, eum magni fuiſſe virum ingenii, admirandae prudentiae, ſummaeque in rebus agendis dexteritatis. Romano Pontifici deuotiſſimus eius iura et praeeminentiam mordicus ſemper, etiam proprio famae damno (y), defendit, callidis ſaepe frau-

1658. 4. Vid. cel. *Fabricii* Conſpectus theſauri lit. Ital. p. 368. Addantur & illi, qui de Mediolanenſibus eruditione claris, Moroni popularibus, commentati ſunt, apud eundem *Fabricium* l. c. p. 293. ſqq. nec non qui Concilii Tridentini, Pontificum, Cardinaliumque vitas ſcripſerunt.

(y) Quando collegis, Patribus concilii legatisque plus, quam e re Pontificis erat, dantibus, vehementer repugnans nimiae ab illis arrogantiae inſimulatus eſt. Lege *Suauem* p. 584. hiſt. C. Trid.

fraudibus et ſingulari vſus aſtutia, quam in mandatorum, quae ad Ferdinandum Imperatorem de abolitione concilii Trid. arcana habuit, explicatione cumprimis oſtendit (z). Ceterum ingenii fatorumque paritate optime comparandus cum Patre ſuo Hieronymo. Quam enim ſingularis prudentiae laudem huic tribuunt Hiſtorici, eam ſuo ſibi iure quoque vindicat Filius Cardinalis. Summus rerum gerendarum arbiter Hieronymus et adminiſter erat apud Franciſcum Sforziam, Mediolan. Ducem, cui fidiſſimus, dum ampliorem parare potentiam ſtuduit, non felicem, quem ſperauit, exitum conſiliorum nactus vitam pene cum libertate amiſit. Filio Ioanne nemo dignior habebatur, cui momenti longe graviſſimi negotia committerentur a Pontificibus, quorum ſupremam autoritatem ipſe inter Purpuratorum principes, ſummaeque dignitatis legatos, maximopere vindicatam confirmauit. In eo ſaltem infelix, quod potentiſſimos

(z) Vid. ſupra §. 9. cui adde, quae habet *Viſconti* dans ſes lettres anecd. & memoires hiſt. P. 1. p. 201. vbi inter alia haec ponit: *le bruit s'eſt repandu ici, que Msgr. le Cardinal Moron ne va trouver l'Empereur* (a Inspruck, ou il etoit parti) *que pour traiter avec sa Maieſté Imperiale de la tranſlation du Concile à Bologne.*

virtutum ſuarum aemulos habuerit, quos inter ſummus ipſe Pontifex, cuius inuidiae nonniſi poſt mortem ceſſanti, in ſummo capitis periculo diu verſatus, ferme ſuccubuit. Recuperata libertate, Caroli V. gratia, Hieronymus magni eſt habitus ob conſtantiſſimam fidem Imperatori praeſtitam, multisque propterea honoribus ab illo affectus. Quam plane ſingularem gratiam vt aliqua ratione compenſaret, in tuendis Caeſaris partibus tam ſtrenuum ſe geſſit, vt ingraueſcente aetate crudelis factus multarum caedium autor fuerit (*a*). Eluctans ex carcere Filius, nihil ſibi prius agendum exiſtimauit, quam vt infamiam haereſeos

(*a*) V. *Guicciardinum* lib. XIX. hiſt. tom. II. p. m. 887. locum, etſi prolixum, commodo legentium exſcribam: *Aurengius Princeps* (qui a partibus Caeſaris ſtabat) *Federicum Caietanum, Traiectenſium ducis filium, & Henricum Pandonem Bouiani ducem, ex Ferdinandi ſenioris Neapolitani Regis filia natum, cum quatuor aliis Neapolitanis publice Neapoli in rerum venalium foro, ſecuri ferire iuſſit; iisdemque ſuppliciis & in aliis regni locis eſt vſus, quo exemplo omnium animis perterrefactis, abſentes, qui Gallicam factionem ſecuti erant, illorum publicatis bonis perſequebantur, qui rebus compoſitis ea redimebant; neque vllum acerbitatis genus, vt quantam maximam poſſent pecuniam extorquerent, praetermittebant, quorum omnium HIERONYMVS MORONVS cui Bouiani Ducatus in horum operum praemium datus fuit, autor erat.* Hactenus Guicciardinus.

ſcos impuraeque fidei maculam ſibi fruſtra inuſtam noua erga Proteſtantes ſeueritate, ardentique contra omnes Romanae ſedis aduerſarios zelo abſtergeret. Hinc tantus erga Loiolitas fauor, tantique pro defendendo Pontifice, in concilio Tridentino conatus. Hinc etiam tantus honorum cumulus, quibus ad finem vsque vitae ſe tantum non obrutum ſenſit.

§. 19.

Retuli ſupra, multos habuiſſe Moronum aduerſarios, quorum anteſignanus Paulus IV. erat. Nunc reſtat, vt pauca de iis dicam, quorum amicitia vſus eſt. Principem inter hos tenet locum Pauli ſucceſſor Pius IV. de cuius prolixo erga noſtrum affectu nos quaedam in antecedentibus (*b*) commemorauimus. Plura dabit PALLAVICINVS (*c*) qui aliorum etiam virorum, Mo-

Oo 2 rono

(*b*) Vid. §. 8. ſqq.

(*c*) Lib. XIV. c. 15. num. 2. ne quaeſo pigeat etiam haec Pallauicini verba legere ; ita vero ille. *Paulo poſt in cauſſa Moroni Cardinalis prolata ſententia eſt. Habes opinor, lector, in memoria, exercitas fuiſſe a Pio in minori Praeſulis conditione partes Prolegati Bononienſis ſub Morono, quod coniunctionis genus, quemadmodum ſaepe animos ſeiungit, cum inde ſit, vt inferior ſuperioris vitia deprehendat, aſperitatemque patiatur, ita*

fono familiarium diuerſis in locis meminit (*d*) vt *Reginaldi Poli*, *Thomae Sanfelicii*, *Aegidiique Fuſcarri*, qui duo poſtremi ob arctiorem cum Morono nexum idem cum illo fatum ſubire, eademque pati vincula cogebantur.

§. 20.

Mallem etiam catalogo amicorum Moroni inſerere PETRVM PAVLVM VERGERIVM, virum ob tranſitum a Pontificiorum ad Proteſtantium ſacra notiſſimum, niſi defectus argumentorum, hoc euincentium, me impediret. Hoc tamen pro certo affirmare auſim, magnifice illum de Morono noſtro ſenſiſſe, ipſique vnice deberi editionem articulorum, in quorum gratiam vniuerſa hactenus dicta ſunt, et de quibus ſequentia adhuc obſeruaſſe iuuabit. Integer titulus libelli, quo continentur, rariſſimi, quem-

ita e diverſo eos connectit, cum efficit, vt virtutem introſpiciat, & comitate fruatur, quod tunc euenerat. Quapropter poſtea in ordinis aequalitate intima neceſſitudo perſtiterat, quam vnitas etiam patriae nutrierat, ac demum aucta Pii dignitas amorem in eo auxerat erga Moronum, qui illam flagrantiſſime promouerat. Vide & ſequentia.

(*d*) Vid. ſupra quae ſcripſimus §. 6.

quemque ſuae ſuppellectili librariae adnumerat Venerandus Parens meus, *Ioannes Frickius*, hic eſt:

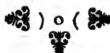
Articuli contra Cardinalem Moronum, de Luteranismo accuſatum, et in carcerem coniectum. A Procuratore Fiſci et Camerae Apoſtolicae, et nomine officii ſanctae Inquiſitionis inſtituti. Cum Scholiis. Anno Domini MDLVIII. vna cum dimidia plagula, in 8. ſine loci aut typographi mentione.

Facile autem ſuſpicor, Tubingae publicatos hos articulos fuiſſe, cum aequalitas typorum in aliis ibi tunc temporis impreſſis libellis, atque in noſtro, de quo loquimur, codice conſpicua locum editionis luculenter admodum prodat, tum etiam quod perquam veroſimile mihi videatur, obſtetricante *Vergerio*, Tubingae poſt ſuum ab Eccleſia Romana receſſum commorante, articulos, olim ſibi Roma miſſos, cum orbe erudito eſſe communicatos, et iuxta cum aliis in odium Pontificis poſtea typis euulgatos. Certe meminit eorum expreſſis verbis in *Epiſtola ad Sereniſſ. Poloniae Regem Sigismundum Auguſtum de Legato Papae in Poloniam deſtinato, vt colloquium a ſua ſacra Maieſtate Regia in cauſſa religionis inſtituendum impediat*, menſe Septembri 1558. ibi-

 dem

dem edita, in 8. nec meminit saltim, sed, quod omnem in hac caussa dubitationem adimere potest, addit, se scholiis illam (aduersus Moronum) censuram pro virili ornasse. En eius verba: *Verum non morabor, siue tu neges, siue fatearis, nam hic possum statim, quod dixi, probare. Quis sit Ioannes Moronus probe nosti, Mutinensium Episcopus atque idem ex tuo ordine, hoc est, tituli S. Laurentii in Lucina Cardinalis. Is fuit Concilii Legatus, praeterquam quod bis in Germania legatione functus est, primum apud Sereniss. Ferdinandum, tunc Rom. Regem, nunc Caesarem, et mihi successit, deinde in nouissimis Comitiis Augustanis, et tamen huic in carcerem coniecto pro magno crimine obiicitur, quod libros Luteranorum (vt vos dicitis) domi habuerit et legerit. Recita caput ex accusatione, peruenit enim nuper e vestra Babylone ad meas manus, quam mox, vt digna erat, excepi, atque scholiis pro virili ornaui.* Quibus deinde subiicit articulum XVII, aliaque, huc quidem non pertinentia, profert. His profecto verbis, quid iure aut fundamento quodam opponi queat, ego non video. Ceterum perrarus est hic accusationum Moronianarum, quem Tibi, Lector, offero, libellus, cum nullibi, quod quidem

quidem ego ſciam, nec in maioris etiam molis operibus articuli nunc denuo publicandi, diu licet a me ſed fruſtra quaeſiti, inueniantur. Scholia *Vergerii* conſultum duximus omittere, quod nihil contineant, quibus acta vitae Moroni potuerint illuſtrari. Speciminis tamen gratia ſcholion ad articulum I. ſubiunximus, vt ex illius lectione ſolidum de ceteris iudicium ferre lectores poſſent. Addidi et praefatiunculam *Vergerii*, quam neminem legiſſe poenitebit. Iam tandem ad ipſorum lectionem articulorum te, lector optime, admitto, atque ſub finem noſtrae qualiscunque opellae precor, vt, ſi qua meliora de Morono noſtro habes, publico atque ſic etiam mihi ne inuideas.

Articuli contra Cardinalem Moronum, de Luteranismo accuſatum, et in carcerem coniectum.

Praefatio.

PIo Lectori Salutem. Ioannes Moronus Epiſcopus Mutinenſium, patria Mediolanenſis, familia nobiliſſima natus, a Paulo Papa III. internuntius ad Sereniſſ. Ferd. tunc Rom. Regem, nunc Caeſarem, miſſus, ita placuit ſuo Romano Semideo, (quanquam Ferdinando quoque) vt Romam, functa legatione, rediens in Cardinalium ſenatum cooptaretur, deinde factus Legatus Bononienſis, deinde functus eſt alia legatione in Concilio Tridentino, deinde alia quoque in Comitiis Auguſtanis. Is itaque, is tantus vir, (ſi mundum ſpectes, nam ſi Chriſtum et ſuam doctrinam, quam praecepit obſeruandam, ſpectes, ſat ſcio iſtos, qui Cardinalitios, atque huiusmodi titulos gerunt, eſſe laruas quasdam abominabiles) ante aliquot menſes fuit a Paulo IIII. in carcerem coniectus, vtpote Lutheranus. Cum vero potuerim peruenire ad totius accuſationis capita,

pita, non indigna putaui, quae nostris ecclesiis communicarentur, quo scilicet intelligere possint, Belluam Tyberinam, cum se sentiat verbo Dei laetaliter vulneratam, ita indignari et furere, vt nec summis quidem Cardinalibus parcat, magna vero feueritate, ac potius crudelitate, deinde etiam improbissima quadam, et plane Satanica diligentia cum illo agi facile videbit, qui considerarit, quantam varietatem materiarum ista capita contineant, deinde, vt videantur fuisse obseruata verba pene omnia, quae Moronus scripserit aut dixerit modo Romae, modo Mutinae, modo Bononiae, modo Tridenti, atque alibi. Sic solent isti leones atque vrsi, ferae pessimae, quos Inquisitores et Fiscales vocant, mercede, titulis et honoribus in id conductos, nulla scilicet in re sunt adeo diligentes venatores, quam cum agitur de Christi doctrina obscuranda et conculcanda, nam eam non possunt ferre, cum illis omnino sit odor mortis. Sed agendae sunt nobis gratiae Patri coelesti, per Iesum Christum, qui aliquem ex praecipuis et potentioribus doctrinae christianae hostibus (ut sunt isti Cardinales) incipit vellicare, atque ad se vocare. Vtinam non resistat et non faciat iniuriam Spiritui Sancto, vt sane vereor;

noui enim horum ingenia, amant magis gloriam hominum, quam gloriam Dei. Sed ad articulos.

Articulus I.

ARticulos infra scriptos partim haereticos et partim scandalosos respectiue, vel de haeresi suspectos, dat, facit, et exhibet procurator Fisci et Camerae Apostolicae et seu nomine officii sanctae Inquisitionis, tam coniunctim quam divisim, contra et aduersus Illustrissimum et Reuerendissimum Dominum, Ioannem Cardinalem Moronum, ad quos probandum (*e*) quatenus ex aduerso negetur in Romana Curia, quam extra admitti petit, ac committi alicui probo viro in qualibet ciuitate et quibuscunque locis, vbi erit opus testium repetitione, et nouum examen, ac desuper literas remissoriales iuxta formam, et stilum officii dictae inquisitionis, ac in dictis literis remissorialibus interrogatoria ab ipso Illustriss. et Reuerendiss. includi, et ad partes mitti, ad superfluam tamen probationem non se astringit, de quo protestatur expresse. Inprimis sic

(*e*) Sic habet codex meus. Sensus hic vehementer laborat. Nihil te iuuabit, si legeris *probandos*.

ſic Procurator qui ſupra repetit, et pro repetitis haberi vult, et intendit omnia, et ſingula dicta, acta, geſta, facta, actitata, conſeſſiones (*f*) ex quibus quidem ſic repetitis dicit conſtare, et quatenus non conſtat, probare vult, et intendit qualiter dictus Illuſtriſſ. ac Reuerendiſſ. Cardinalis immemor ſalutis ſuae et beneficiorum receptorum a ſancta Romana Eccleſia, a fide Catholica, quam ipſa docet, tenet et predicat, in pluribus dictis et factis deuiauit palam et publice et ſic facit, et eſt verum.

Scholion.

Iſti peruerſi et impii Inquiſitores et Fiſcales vocant immemorem ſalutis eum, qui aſpirat ad genuinam doctrinam D. N. Ieſu Chriſti, quam aliqui ſpiritus impoſtores foediſſimis idolomaniis conſpurcarunt et corruperunt, illi maligne tuentur. Et quia Moronum ingratum vocant, omnino fuit erga Papas ingratus, qui illum tot (vt dixi) titulis onerarunt. Quare debuiſſet potius eos defendere, etiamſi multas doctrinas atque inſtitutiones inuexiſſet, quae pugnarent cum verbo Dei. Ita prorſus ſentiunt Domini

(*f*) Forte *confeſſiones.*

Domini Papiſtae, hoc eſt, vt maior ſit habenda ratio exiſtimationis, atque honoris Paparum, quam veritatis, et quam Dei et Chriſti. Sed mirum non fuiſſe cum ingratitudine obiectum iuramentum quoque, cum omnes Epiſcopi iureiurando ſe obſtringant, quod Papatum velint perpetuo tueri, et eius rebelles impugnare et perſequi (*g*).

Artic. II.

Item tenuit et credidit, et ſe tenere et credere aſſeruit articulum Iuſtificationis eſſe retractandum, tam ante quam poſt determinationem Concilii Tridentini.

Artic. III.

Item, quod cuidam Praelato dixit, Concilium Tridentinum, quoad articulum Iuſtificationis eſſe retractandum, et retractari debere.

Artic.

(*g*) Neglexiſſe videtur, et in hoc et in ſequentibus conſulto a me omiſſis ſcholiis, *Vergerius* ſalutarem admonitionem Chriſtophori Wirtemb. Ducis, quam in epiſtola quadam ad eum ſcripta, apud *Melch. Fiſchlinum* memor. Theol. Wirtemb. Supplem. p. 116. Princeps moderatus paciſque amans dederat: *Cuperemus itaque vos* (Vergerium) *in ſcriptis et ſermonibus veſtris (quoad eius fieri poteſt) moderatiorem nonnihil et cautiorem eſſe, maxime biſce adhuc temporibus, et in hoc rerum et eccleſiarum noſtrarum difficili ſtatu.*

Artic. IIII.

Item de et ſuper eo, quod cum eſſet in Concilio Tridentino, ſcripſit Vicario ſuo Mutinenſi, quod faceret intimare populis, quod deberent tantummodo confidere in ſanguine Chriſti.

Artic. V.

Item de et ſuper eo, quod tenuit et credidit, ſeu ſe tenere et credere oſtendit, Sacerdotem non abſoluere poenitentem, cuius audit peccata in Confeſſione Sacramentali, ſed tantum declarare abſolutum.

Artic. VI.

Item de et ſuper eo, quod ſcripſit literas ex Tridento praedicto Vicario, quod deberet vocare ad ſe Presbyteros omnes audientiae confeſſionis expoſitos, et ex parte ſuae Illuſtriſſ. ac Reuerendiſſ. Do. diceret illis, quod aduerterent punctum abſolutionis, quia Chriſtus erat, qui abſoluebat, de quibus literis valde laetati ſunt Lutherani Mutinenſes.

Artic. VII.

Item, quod tenuit et credidit, ſeu ſe tenere et credere oſtendit, Pont. non eſſe paren-

parendum vti Vicario Christi, sed tantummodo tanquam Principi temporali, et ipse asseuerando dixit, quod ipse non arbitrabatur, se esse Episcopum Mutinensem, et parebat Paulo Papae III. vt Principi temporali.

Artic. VIII.

Item, quod tenuit et credidit, et se tenere et credere demonstrauit, opera nostra, quantumcunque in gratia Dei facta non esse meritoria, quinimo quod ipse propter quantumuis bonum opus, vti in celebrando Missam, mereri infernum affirmauit.

Artic. IX.

Item, de et super eo, quod quendam praedicatorem redarguit, eo quod praedicaret Mutinae de Iustificatione contra sensum Luteranorum, et quod opera bona facta in gratia Dei essent meritoria vitae aeternae, ne dum illi praedicandi officium interdixit, verum etiam a dicta ciuitate licentiauit.

Artic. X.

Item, quod tenuit et credidit, seu se tenere et credere demonstra·· sanctos non esse inuocandos.

Artic. XI.

Item, quod quendam praedicatorem redarguit, eo, quod praedicaret de meritis et inuocatione Sanctorum, mandans illi, quod deberet praedicare Christum, et eius Euangelium, et non tot merita, neque tot Sanctos.

Artic. XII.

Item, de et super eo, quod reprehendit quosdam fratres de eo, quod ita pleno ore cantarent illa verba: Eia ergo aduocata nostra, in antiphona, Salue Regina, posita.

Artic. XIII.

Item, de et super eo, quod cum colloquium haberet cum quodam Religioso docto de adoratione sanctae Crucis, nonnulla haeretica dixit circa huiusmodi adorationem.

Artic. XIV.

Item, de et super eo, quod admonitus nonnullos scandalum suscepisse, eo quod minus reuerenter se habuisset in visitando reliquias c[illegible]dam Sancti, ipse redarguit ipsos rel[illegible] [illegible]icendo, quod admirabatur de illis [illegible] reuerentia, quam praestaent e[illegible] [illegible]odi reliquias.

Artic.

rono familiarium diuersis in locis meminit (*d*) vt *Reginaldi Poli*, *Thomae Sanfelicii*, *Aegidiique Fuscarri*, qui duo postremi ob arctiorem cum Morono nexum idem cum illo fatum subire, eademque pati vincula cogebantur.

§. 20.

Mallem etiam catalogo amicorum Moroni inserere PETRVM PAVLVM VERGERIVM, virum ob transitum a Pontificiorum ad Protestantium sacra notissimum, nisi defectus argumentorum, hoc euincentium, me impediret. Hoc tamen pro certo affirmare ausim, magnifice illum de Morono nostro sensisse, ipsique vnice deberi editionem articulorum, in quorum gratiam vniuersa hactenus dicta sunt, et de quibus sequentia adhuc obseruasse iuuabit. Integer titulus libelli, quo continentur, rarissimi, quem-

ita e diverso eos connectit, cum efficit, vt virtutem introspiciat, & comitate fruatur, quod tunc euenerat. Quapropter postea in ordinis aequalitate intima necessitudo perstiterat, quam vnitas etiam patriae nutrierat, ac demum aucta Pii dignitas amorem in eo auxerat erga Moronum, qui illam flagrantissime promouerat. Vide & sequentia.

(*d*) Vid. supra quae scripsimus §. 6.

quemque ſuae ſuppellectili librariae adnumerat Venerandus Parens meus, *Ioannes Frickius*, hic eſt:

Articuli contra Cardinalem Moronum, de Luteranismo accuſatum, et in carcerem coniectum. A Procuratore Fiſci et Camerae Apoſtolicae, et nomine officii ſanctae Inquiſitionis inſtituti. Cum Scholiis. Anno Domini MDLVIII. vna cum dimidia plagula, in 8. ſine loci aut typographi mentione.

Facile autem ſuſpicor, Tubingae publicatos hos articulos fuiſſe, cum aequalitas typorum in aliis ibi tunc temporis impreſſis libellis, atque in noſtro, de quo loquimur, codice conſpicua locum editionis luculenter admodum prodat, tum etiam quod perquam veroſimile mihi videatur, obſtetricante *Vergerio*, Tubingae poſt ſuum ab Eccleſia Romana ſeceſſum commorante, articulos, olim ſibi Roma miſſos, cum orbe erudito eſſe communicatos, et iuxta cum aliis in odium Pontificis poſtea typis euulgatos. Certe meminit eorum expreſſis verbis in *Epiſtola ad Sereniſſ. Poloniae Regem Sigismundum Auguſtum de Legato Papae in Poloniam deſtinato, vt colloquium a ſua ſacra Maieſtate Regia in cauſſa religionis inſtituendum impediat*, menſe Septembri 1558. ibidem

dem edita, in 8. nec meminit ſaltim, ſed, quod omnem in hac cauſſa dubitationem adimere poteſt, addit, ſe ſcholiis illam (aduerſus Moronum) cenſuram pro virili ornaſſe. En eius verba: *Verum non morabor, ſiue tu neges, ſiue fatearis, nam hic poſſum ſtatim, quod dixi, probare. Quis ſit Ioannes Moronus probe noſti, Mutinenſium Epiſcopus atque idem ex tuo ordine, hoc eſt, tituli S. Laurentii in Lucina Cardinalis. Is fuit Concilii Legatus, praeterquam quod bis in Germania legatione functus eſt, primum apud Sereniſſ. Ferdinandum, tunc Rom. Regem, nunc Caeſarem, et mihi ſucceſſit, deinde in nouiſſimis Comitiis Auguſtanis, et tamen huic in carcerem coniecto pro magno crimine obiicitur, quod libros Luteranorum (vt vos dicitis) domi habuerit et legerit. Recita caput ex accuſatione, peruenit enim nuper e veſtra Babylone ad meas manus, quam mox, vt digna erat, excepi, atque ſcholiis pro virili ornaui.* Quibus deinde ſubiicit articulum XVII, aliaque, huc quidem non pertinentia, profert. His profecto verbis, quid iure aut fundamento quodam opponi queat, ego non video. Ceterum perrarus eſt hic accuſationum Moronianarum, quem Tibi, Lector, offero, libellus, cum nullibi, quod quidem

quidem ego ſciam, nec in maioris etiam molis operibus articuli nunc denuo publicandi, diu licet a me ſed fruſtra quaeſiti, inueniantur. Scholia *Vergerii* conſultum duximus omittere, quod nihil contineant, quibus acta vitae Moroni potuerint illuſtrari. Speciminis tamen gratia ſcholion ad articulum I. ſubiunximus, vt ex illius lectione ſolidum de ceteris iudicium ferre lectores poſſent. Addidi et praefatiunculam *Vergerii*, quam neminem legiſſe poenitebit. Iam tandem ad ipſorum lectionem articulorum te, lector optime, admitto, atque ſub finem noſtrae qualiscunque opellae precor, vt, ſi qua meliora de Morono noſtro habes, publico atque ſic etiam mihi ne inuideas.

Articuli contra Cardinalem Moronum, de Luteranismo accuſatum, et in carcerem coniectum.

Praefatio.

PIo Lectori Salutem. Ioannes Moronus Epiſcopus Mutinenſium, patria Mediolanenſis, familia nobiliſſima natus, a Paulo Papa III. internuntius ad Sereniſſ. Ferd. tunc Rom. Regem, nunc Caeſarem, miſſus, ita placuit ſuo Romano Semideo, (quanquam Ferdinando quoque) vt Romam, functa legatione, rediens in Cardinalium ſenatum cooptaretur, deinde factus Legatus Bononienſis, deinde functus eſt alia legatione in Concilio Tridentino, deinde alia quoque in Comitiis Auguſtanis. Is itaque, is tantus vir, (ſi mundum ſpectes, nam ſi Chriſtum et ſuam doctrinam, quam praecepit obſeruandam, ſpectes, ſat ſcio iſtos, qui Cardinalitios, atque huiusmodi titulos gerunt, eſſe laruas quasdam abominabiles) ante aliquot menſes fuit a Paulo IIII. in carcerem coniectus, vtpote Lutheranus. Cum vero potuerim peruenire ad totius accuſationis capita,

pita, non indigna putaui, quae noſtris eccleſiis communicarentur, quo ſcilicet intelligere poſſint, Belluam Tyberinam, cum ſe ſentiat verbo Dei laetaliter vulneratam, ita indignari et furere, vt nec ſummis quidem Cardinalibus parcat, magna vero ſeueritate, ac potius crudelitate, deinde etiam improbiſſima quadam, et plane Satanica diligentia cum illo agi facile videbit, qui conſiderarit, quantam varietatem materiarum iſta capita contineant, deinde, vt videantur fuiſſe obſeruata verba pene omnia, quae Moronus ſcripſerit aut dixerit modo Romae, modo Mutinae, modo Bononiae, modo Tridenti, atque alibi. Sic ſolent iſti leones atque vrſi, ferae peſſimae, quos Inquiſitores et Fiſcales vocant, mercede, titulis et honoribus in id conductos, nulla ſcilicet in re ſunt adeo diligentes venatores, quam cum agitur de Chriſti doctrina obſcuranda et conculcanda, nam eam non poſſunt ferre, cum illis omnino ſit odor mortis. Sed agendae ſunt nobis gratiae Patri coeleſti, per Ieſum Chriſtum, qui aliquem ex praecipuis et potentioribus doctrinae chriſtianae hoſtibus (ut ſunt iſti Cardinales) incipit vellicare, atque ad ſe vocare. Vtinam non reſiſtat et non faciat iniuriam Spiritui Sancto, vt ſane vereor;

noui enim horum ingenia, amant magis gloriam hominum, quam gloriam Dei. Sed ad articulos.

Articulus I.

ARticulos infra ſcriptos partim haereticos et partim ſcandaloſos reſpectiue, vel de haereſi ſuſpectos, dat, facit, et exhibet procurator Fiſci et Camerae Apoſtolicae et ſeu nomine officii ſanctae Inquiſitionis, tam coniunctim quam diviſim, contra et aduerſus Illuſtriſſimum et Reuerendiſſimum Dominum, Ioannem Cardinalem Moronum, ad quos probandum (*e*) quatenus ex aduerſo negetur in Romana Curia, quam extra admitti petit, ac committi alicui probo viro in qualibet ciuitate et quibuscunque locis, vbi erit opus teſtium repetitione, et nouum examen, ac deſuper literas remiſſoriales iuxta formam, et ſtilum officii dictae inquiſitionis, ac in dictis literis remiſſorialibus interrogatoria ab ipſo Illuſtriſſ. et Reuerendiſſ. includi, et ad partes mitti, ad ſuperfluam tamen probationem non ſe aſtringit, de quo proteſtatur expreſſe. Inprimis ſic

(*e*) Sic habet codex meus. Senſus hic vehementer laborat. Nihil te iuuabit, ſi legeris *probandos*.

ſic Procurator qui ſupra repetit, et pro repetitis haberi vult, et intendit omnia, et ſingula dicta, acta, geſta, facta, actitata, conſeſſiones (*f*) ex quibus quidem ſic repetitis dicit conſtare, et quatenus non conſtat, probare vult, et intendit qualiter dictus Illuſtriſſ. ac Reuerendiſſ. Cardinalis immemor ſalutis ſuae et beneficiorum receptorum a ſancta Romana Eccleſia, a fide Catholica, quam ipſa docet, tenet et predicat, in pluribus dictis et factis deuiauit palam et publice et ſic facit, et eſt verum.

Scholion.

Iſti peruerſi et impii Inquiſitores et Fiſcales vocant immemorem ſalutis eum, qui aſpirat ad genuinam doctrinam D. N. Ieſu Chriſti, quam aliqui ſpiritus impoſtores foediſſimis idolomaniis conſpurcarunt et corruperunt, illi maligne tuentur. Et quia Moronum ingratum vocant, omnino fuit erga Papas ingratus, qui illum tot (vt dixi) titulis onerarunt. Quare debuiſſet potius eos defendere, etiamſi multas doctrinas atque inſtitutiones inuexiſſet, quae pugnarent cum verbo Dei. Ita prorſus ſentiunt Domini

(*f*) Forte *confeſſiones*.

Domini Papiſtae, hoc eſt, vt maior ſit habenda ratio exiſtimationis, atque honoris Paparum, quam veritatis, et quam Dei et Chriſti. Sed mirum non fuiſſe cum ingratitudine obiectum iuramentum quoque, cum omnes Epiſcopi iureiurando ſe obſtringant, quod Papatum velint perpetuo tueri, et eius rebelles impugnare et perſequi (*g*).

Artic. II.

Item tenuit et credidit, et ſe tenere et credere aſſeruit articulum Iuſtificationis eſſe retractandum, tam ante quam poſt determinationem Concilii Tridentini.

Artic. III.

Item, quod cuidam Praelato dixit, Concilium Tridentinum, quoad articulum Iuſtificationis eſſe retractandum, et retractari debere.

Artic.

(*g*) Neglexiſſe videtur, et in hoc et in ſequentibus conſulto a me omiſſis ſcholiis, *Vergerius* ſalutarem admonitionem Chriſtophori Wirtemb. Ducis, quam in epiſtola quadam ad eum ſcripta, apud *Melch. Fiſchlinum* memor. Theol. Wirtemb. Supplem. p. 116. Princeps moderatus pacisque amans dederat: *Cuperemus itaque vos* (Vergerium) *in ſcriptis et ſermonibus veſtris (quoad eius fieri poteſt) moderatiorem nonnihil et cautiorem eſſe, maxime hiſce adhuc temporibus, et in hoc rerum et eccleſiarum noſtrarum difficili ſtatu.*

Artic. IIII.

Item de et ſuper eo, quod cum eſſet in Concilio Tridentino, ſcripſit Vicario ſuo Mutinenſi, quod faceret intimare populis, quod deberent tantummodo confidere in ſanguine Chriſti.

Artic. V.

Item de et ſuper eo, quod tenuit et credidit, ſeu ſe tenere et credere oſtendit, Sacerdotem non abſoluere poenitentem, cuius audit peccata in Confeſſione Sacramentali, ſed tantum declarare abſolutum.

Artic. VI.

Item de et ſuper eo, quod ſcripſit literas ex Tridento praedicto Vicario, quod deberet vocare ad ſe Presbyteros omnes audientiae confeſſionis expoſitos, et ex parte ſuae Illuſtriſſ. ac Reuerendiſſ. Do. diceret illis, quod aduerterent punctum abſolutionis, quia Chriſtus erat, qui abſoluebat, de quibus literis valde laetati ſunt Lutherani Mutinenſes.

Artic. VII.

Item, quod tenuit et credidit, ſeu ſe tenere et credere oſtendit, Pont. non eſſe paren-

parendum vti Vicario Christi, sed tantummodo tanquam Principi temporali, et ipse asseuerando dixit, quod ipse non arbitrabatur, se esse Episcopum Mutinensem, et parebat Paulo Papae III. vt Principi temporali.

Artic. VIII.

Item, quod tenuit et credidit, et se tenere et credere demonstrauit, opera nostra, quantumcunque in gratia Dei facta non esse meritoria, quinimo quod ipse propter quantumuis bonum opus, vti in celebrando Missam, mereri infernum affirmauit.

Artic. IX.

Item, de et super eo, quod quendam praedicatorem redarguit, eo quod praedicaret Mutinae de Iustificatione contra sensum Luteranorum, et quod opera bona facta in gratia Dei essent meritoria vitae aeternae, ne dum illi praedicandi officium interdixit, verum etiam a dicta ciuitate licentiauit.

Artic. X.

Item, quod tenuit et credidit, seu se tenere et credere demonstrauit, sanctos non esse inuocandos.

Artic.

Artic. XI.

Item, quod quendam praedicatorem redarguit, eo, quod praedicaret de meritis et inuocatione Sanctorum, mandans illi, quod deberet praedicare Chriſtum, et eius Euangelium, et non tot merita, neque tot Sanctos.

Artic. XII.

Item, de et ſuper eo, quod reprehendit quosdam fratres de eo, quod ita pleno ore cantarent illa verba: Eia ergo aduocata noſtra, in antiphona, Salue Regina, poſita.

Artic. XIII.

Item, de et ſuper eo, quod cum colloquium haberet cum quodam Religioſo docto de adoratione ſanctae Crucis, nonnulla haeretica dixit circa huiusmodi adorationem.

Artic. XIV.

Item, de et ſuper eo, quod admonitus nonnullos ſcandalum ſuſcepiſſe, eo quod minus reuerenter ſe habuiſſet in viſitando reliquias cuiusdam Sancti, ipſe redarguit ipſos religioſos dicendo, quod admirabatur de illis pro tanta reuerentia, quam praeſtabant erga huiusmodi reliquias.

Artic.

Artic. XV.

Item, quod ſuper illis verbis, non leuabit gens contra gentem gladium, annotauit huiusmodi verba, ſcilicet contra Chriſtianos non eſſe bellandum, ex quibus habitus eſt ſuſpectus de huiusmodi errore.

Artic. XVI.

Item, quod cuidam concionatori, quem nouerat Luteranum, dixit, quod deberet praedicare de Iuſtificatione, Inuocatione Sanctorum, praedeſtinatione, et aliis huiusmodi articulis ad mentem Luteri, excepto articulo ſanctiſſimae Euchariſtiae.

Artic. XVII.

Item, de et ſuper eo, quod libros et ſcripta haereticorum tenuit, legit, aliisque legendos et ſeu legenda exhibuit.

Artic. XVIII.

Item, quod libellum intitulatum; *Beneficium Chriſti*, diſtribuendum curauit, et bibliopolae haeretico, ſeu de haereſi ſuſpecto mandauit, vt huiusmodi libellos venderet, quam pluribus poſſet, et iis, qui non haberent, dono traderet, quia ipſe pecuniam illorum ſolueret.

Artic.

Artic. XIX.

Item, quod ipſe haereticos, ſeu de haereſi ſuſpectos, in domo ſua tenuit, et quam plures alios domeſticos habuit, et praecipue quosdam Praelatos, et pecuniam inter haereticos, ſeu de haereſi ſuſpectos pauperes diſtribuendam plures eſt elargitus.

Artic. XX.

Item, haereticis ſeu de haereſi ſuſpectis fauit, et praecipue Bononiae, quibus pollicitus eſt, quod ſi mitteretur ex vrbe aliqua prouiſio contra eos, quod caperentur &c. quod illos praemoneret &c. aſſerendo ipſos haereticos non eſſe perſequendos, ex quo Deus ipſe tolerat eos.

Artic. XXI.

Item, quod ab haereticis ſeu de haereſi ſuſpectis Mutinenſibus, redeundo a Concilio Tridentino, veniam quodammodo poſtulauit, eo quod alias ipſos fuerit perſecutus.

EXhibeo tibi, Lector, epimetri loco, excerpta literarum, quas ad me binas nuper humanissime dedit Clarissimus SCHELHORNIVS, conditor harum Amoenitatum eruditissimus. Etenim perquam officiose a me rogatus, vt, quae de Morono nostro vel certiora vel scitu digna vberiora haberet, ea non mecum solummodo, sed cum erudito communicare vellet orbe, facile pro ingenii morumque comitate nunquam satis laudanda se passus est exorari, mihique supplementa, quae pace Cl. Viri nostris cogitationibus, illustrationis et ornatus gratia adiungo, sequentia misit. Pro quo insigni beniuolentiae argumento publice Ipsi gratias easque decentissimas ago.

E Literis Viri Clariss. prioribus.

Vtor iam potestate, per Te mihi beneuole data, et pauca de nobili illo argumento, quod tam feliciter persecutus es, tenuis spicilegii loco heic adiicio. Nempe

Ad §. 4. noto, sub Anni MDXL. finem Moronum Colloquio Wormatiensi interfuisse, quod didici e Catalogo Doctorum tam Catholicorum quam Protestantium, Wormatiae praesentium A. 1541. in forma octu-

octuplici edito, et vnam duntaxat plagulam explente. Cum Morono autem Pontificis Romani nomine adfuerunt Thomas Campegius, Epiſcopus Felbrenſis, Thomas Badia, Italus, Ordinis Praedicat. et Sacri Palatii Magiſter, Albertus Pigius, Praepoſitus Eccleſiae S. Ioannis Traiectenſis, Robertus Wauchop, natione Scotus, a natiuitate coecus, ac denique Petrus Gerardi, natione Gallus. Editor illius Catalogi Anonymus, ſed Papae addictus, ſingulorum, qui Colloquio mox iterum abrupto interfuerant, nominibus epigramma ſubiecit, et Moroni quidem hoc:

Sedis Apoſtolicae ſupremus ab vrbe Legatus
Principium debet carminis eſſe mei.
De quo, virginea quae fronte modeſtia lucet,
Non ſinit, vt quicquam ſuſpicer ipſe mali.

Eſt mihi quoque ad manus aliud, vnius item plagulae, ſcriptum in 8. Moguntiae A. 1541. excuſum, h. t. *De Colloquio Wormacienſi Breue Apoſtolicum S. D. N. Pauli Papae III.* Cetera deſcribere nolo, ſed ipſum

potius libellum cum catalogo ante citato hisce *(b)* insero.

Ad §. 7. ἐν παρόδῳ obseruo, Pium V. quoque crudelitatem suam in *Petrum Carnesecum*, virum pium et eruditum, exercuisse, de quo confer, si placet, Amoen. Liter. T. X. p. 1198. sqq.

Ad §. 16. annoto, *Paulum Sacratum*, Canonicum Ferrariensem, qui Moronum summum Patronum venerabatur, in Epistolis suis, Coloniae Agripp. A. 1583. in 8. vulgatis p. 222. eum hoc praeconio dilaudare: *Tua virtus incredibilis ac diuina, et illustria gloriosaque facta (quis enim vnquam aut post hominum memoriam a quoquam plures legationes quam amplitudine Tua prudentissime et integerrime, summaque omnium cum admiratione obitas, aut maiores pro fide catholica et ecclesia sancta labores exantlatos fuisse legit aut audiuit?) omnibus gentibus adeo clara et insignia sunt, vt nullum regnum et nulla natio Te in annalibus suis iam inscriptum, immortalitati non mandauerit.* Extant inter Epistolas Sacrati et aliae ad Moronum datae, eiusque laudibus scatentes p. 61. 142. 152.

Ad

(b) Literis nimirum, quibus libellum simul addidit, mihique transmisit.

Ad §. 19. moneo, Moroni amicis annumerandum etiam esse Cardin. *Iacobum Sadoletum*, cuius ad illum litterae in eius Epistol. L. XV. p. m. 627. habentur. Disertis quoque verbis Paulus Sacratus in Epistolis suis p. 62. testatur, magnam Morono cum auunculo suo Iacobo Sadoleto conjunctionem ac familiaritatem intercessisse, ac beneficia ab eo in se et fratres suos collata huic necessitudini adscribit.

Ad §. 20. obseruo, articulos contra Moronum de Lutheranismo accusatum et in carcerem coniectum, absque tamen praefatione et scholiis *Vergerii* insertos quoque esse *Io. Wolffii* Lectionibus Memorabilibus atque reconditis, egregio illi multorum huiusmodi monumentorum promptuario, et quidem Tom. II. p. 655. sqq.

Nihilominus vero luci publicae, meo judicio, restitui merentur, cum opus hoc non adeo multorum in manibus versetur. Hinc emendari possunt ea, quae in codice Tuo minus recte expressa sunt. Ita enim habet Wolffius: *ad quos probandum*, (poterit, ni fallor, haec vox retineri; est enim Gerundium in dum) *quatenus ex aduerso negetur, tam in Romana curia, quam extra petit*, etc. Paulo post: *Imprimis procurator*,

 omissa

omissa vocula *sic.* Addo, et Wolffium habere *confessiones.* Ceterum mirari subiret, articulos hosce cum scholiis a Vergerio publicatos in librorum prohibitorum indices illatos haud esse, nisi ipse Vergerius huius rei rationem in annotationibus in Catalogum haereticorum exposuisset, nempe ne in Europae vulgus demanaret, ex Cardinalium numero esse nonnullos, qui causam nostram probent. *Certe*, sunt eius verba, *cum in Italiam penetrarit, quod certe scio, libellus, qui continet articulos Ioanni Morono Cardinali a procuratore Fisci Rom. Ecclesiae obiectos, cum scholiis eiusdem Viri, qui haec scribit, Inquisitores dissimularunt, se quippiam de eo audiuisse: non enim est Catalogo insertus ob eam scilicet, quam dixi, causam, ne, si nimium clamaretur, vulgus resciret, Cardinales quoque coepisse sentire, quod Papae iniquissime faciant, cum nostram doctrinam persequuntur.* Vide primum Tomum operum Vergerii aduersus Papatum p. 262.

Parum vero abest, quin Moronum insignem litterarum litteratorumque Maecenatem fuisse coniiciam. *Paulus* certe *Manutius* eius patrocinio se totum permisit. Ita enim is inter reliqua in epistola ad illum Ao. 1570. 5. Kal. Sept. exarata, quae prima

est

eſt decimi eius Epiſtolarum libri, p. m. 465. „Ego me ſemel, non temere aut repentina „quadam voluntate impulſus, ſed explorata „ratione certoque iudicio adductus, in cli„entelam Tuam tradidi : me liberosque „meos tuae potiſſimum fidei benevolen„tiaeque commiſi. Eadem mihi perpetuo „mens, eadem, quoad viuam, in Te vno „ſita ſpes erit : Tu me ornandum, augen„dum, tuendum ſuſcepiſti: ſaepe vidi pro „varietate rerum mearum et laetitiam et „ſollicitudinem Tuam: nunc tanquam bo„nus artifex tuum vt perpolias opus ac per„ficias oportet.„ Ex eadem epiſtola p. 464. apparet, Moronum in eorum Cardinalium numero fuiſſe, quibus alendorum Romae ſtudiorum, moderandique Gymnaſii publice demandata cura eſt. Laudatus Manutius in praefatione in Lib. *Reginaldi Poli* Cardinalis de Concilio ad Pium IV. Pontif. M. memorat, in eo Conclaui, in quo de ſufficiendo poſt obitum Pauli III. Pontifice Cardinalibus deliberatio habebatur, Polum praeclara quaedam de officio Pontificis ſcripſiſſe, cum aliis eius libris, quos Ioannes Moronus Card. ob ſumma erga Sedem Apoſtolicam merita perpetuamque vitae

innocentiam clarissimus accurate seruarit, propediem in lucem proferenda.

Maximam fuisse Moroni, vt vnicum hoc, quod superius iam monendum fuisset, addam, in ipso Cardinalium collegio auctoritatem, inde elucet, quod *Stephanus Vinandus Pighius* in Hercule Prodicio (edit. Colon. 1609. in 8.) p. 286. narrans, Gregorium XIII. P. M. consuluisse Purpuratorum collegium extra ordinem conuocatum de honoribus Carolo Friderico, Cliuiae Principi, Romae tum praesenti, sed paulo post praematura morte denato, decernendis, addat: „In principis senatus Io. Moroni, „pietate, doctrina, prudentia, nec non re„rum Germanicarum peritia praecipui sen„tentiam pedibus itum est, decretaque ho„norum praerogatiua vel eminentia prin„cipi aduenae, non infimi in Imperio gra„dus, nobilitate domus vetusta, et tot Cae„sarum ac Regum affinitatibus conspicuo„. Haec sufficiant, quae pro Tua humanitate aequi bonique consules.

E Literis postremo ad me datis.

Redditas Tibi esse literas meas, nuperrime ad Te exaratas, haud dubitans, nunc paucis significo, reperisse me interea in reculis meis oratio-

orationem typis in 4. expressam *Hieronymi Moroni*, Cardinalis nostri parentis, quae hoc titulo insignita est: *In praestanda obedientia Leoni X. Pont. Max. pro Maximiliano Sfortia Mediolani Duce Hieronymi Moroni Iureconsulti Mediolanensis et Senatoris Oratio.* Ex ea elucet, Moronum cum reliquis Ducis Mediolanens. Legatis, quos inter Princeps erat Franciscus Sfortia Barii Dux, Maximiliani germanus, Romam missum esse ad Leonem, Pontificiam ipsi dignitatem gratulatum. En quaedam inde verba: „Ceterum eiusdem Maximiliani Ducis nomine Te, Leo Decime Maxime, verum Romanum Pontificem, verum Ecclesiae Catholicae Pastorem, verum Petri Apostolorum Principis successorem, verum crucifixi Redemptoris Vicarium, ardentissimis animis profitemur et agnoscimus, Te colimus, Te veneramur, Te adoramus, Tibi subiectionis studium, sedulam reuerentiam, obedientiam, submissionemque exhibemus atque praestamus, offerimusque, quidquid antiquae dignitatis et gratiae reliquiarum obtinet, quicquid ipse denuo sibi comparauit, quicquid officio, opera, obsequio, opibus, fortunis, amicis, totisque corporis ac animi viribus praestare vnquam poterit.

„Demumque Principatus sui Mediolanensis „procurationem tantummodo se habere exi„stimat, ius vero et imperium penes Tuam „Beatitudinem, sanctamque hanc sedem „fore, arbitrioque Vestro pendere profite„tur.„ Quae vltima praesertim verba digna mihi, quae enotarentur, visa fuere. Incitat deinde Leonem in eos, qui quietem et dignitatem Italiae abstulerunt, eumque obtestatur, vt in illos vtrumque gladium exerceat. Sub finem hoc in Oratoris laudem adiectum est epigramma:

Non solum dicit, non orat, sed tonat ore
 Fulmineo, euincens obuia cuncta domat
Districto mucrone acri, vt, cum credere nolit
 Auditor, factam sentiat esse fidem &c.

IV. Ad

IV.

Ad Christianissimum Galliarum Regem Humillima Supplicatio (†) pro Impressorio.

Ex Bibliotheca Uffenbachiana.

Christianissime Galliarum Rex, Domine Clementissime.

JAm pridem Pater quondam meus, Hubertus Giphanius, IC. Sacræ Cæsar. Maj. Consiliarius Imperialis Aulicus, aliquot libros, infra scripto indice consignatos, typis mandare constituit. Cæterum cum propter Typographorum multitudinem plures reperiantur, qui alienis laboribus præpostera imitatione insidientur, & falcem in alienam (quod ajunt) messem mittere temere præsumant, Regiam V. Maj. humillime oro, quan-

(†) Supplicem hunc libellum inserere operæ pretium existimavi ob annexum Catalogum Operum, quæ inedita reliquit Hubertus Giphanius magni nominis JCtus atque Philologus.

quandoquidem in his parentis mei libris nihil contra catholicam Religionem, aut florentissimi Galliæ Regni statum, quicquam adversi continetur, Diplomate seu Privilegio suo Regio clementissime cavere velit, ne quis Typographorum intra Regiæ V. Maj. fines, citra meum expressum consensum, unum vel alterum librorum præfati Parentis mei imprimere ausit. Quod insigne beneficium erga Regiam V. Maj. omnibus precibus et devotissimis servitiis per dies vitæ meæ demereri studebo.

Sacræ Regiæ Maj. V.

Humillimus & paratissimus Servus

Johannes Giphanius,
Hub. F.

Index

Index Librorum Huberti Giphanii divulgandorum.

Corpus Juris Civilis ſive Cæſarii, cum notis.

Explanationes Legum Codicis difficiliorum, & in uſu frequentiorum.

Explanationes Inſtitutionum Juris, omiſſis longioribus ac difficilioribus Diſputationibus, ut alienis, earumque loco adhibitis rationibus & principiis Juris, ut ſuis, & ad captum tyronum aptis & neceſſariis.

Obſervationum Juris & Philologicarum Libri XII.

Commentarii ſive Tractatus,

de

Judiciis, in quo verus & vetus ordo Judiciorum, uſusque forenſis cum novo & nuper inducto comparatur. In quo & de Officio Judicis, Appellationibus & Retractionibus &c.

Renunciationibus Juris.

Feudis.

Criminibus & Judiciis publicis.

Præmiis & Pœnis.

Dotibus, Donationibus propter nuptias, Morganatica &c.

Pigno-

Pignoribus & Hypothecis.
Fidejussoribus.
Jure & Facto, deque Fictionibus, Abductionibus & Retrotractionibus Juris.
Pactis controversis.
Differentiis & similitudinibus Juris.
Comitiis sive Conciliis publicis Imperialibus à Karolo Magno usque ad Rudolphum II.
De Actionibus humanis sive Civilibus, earumque causis & principiis Libri quatuor.
Examen sive Consideratio communium opinionum Pragmaticorum.
Oeconomia Librorum Juris, in qua ordo primùm veteris libelli legum XII. Tab. & Edicti perpetui, deinde Pandectarum, Institutionum & Codicis, non mòdo librorum ac titulorum, sed etiam legum in Pand. & Cod. & ordinis ratio exponitur.

Historici & Philosophici.

Chronica Eusebii, Hieronymi, Prosperi, Victoris, Pauli Diaconi in unum volumen conjecta & innumerabilibus in locis, antiquissimorum Codd. ope castigata, cum Notis.

Cornelii Nepotis opuſcula & fragmenta diligenter ex vet. Codicibus collecta & emendata: In eadem commentarii.

Symmachus, cum Notis.

Explanationes Ethicorum & Politicorum Ariſtotelis, ad Græcum Exemplar accommodatæ.

Agellii (vulgo Auli Gellii) Noctium Atticarum libri: aliquot veterum codicum ope, diligenter emendati: cum Notis.

Chronicon Germaniæ, ab ultimis usque temporibus repetitum, & ad noſtra tempora deductum.

Index hiſtoricus generalis.

Chronicon ſcriptorum ac doctorum hominum, veterum & recentiorum, ex omni orbe terrarum.

Prudentius aliquot vet. Codicum ope emendatus, cum Notis &c.

V. Hi-

V.

Historia Dialogorum Cœlii Secundi Curionis de Amplitudine beati Regni Dei.

§. 1.

Cum haud minus singularia librorum, quam ipsorummet Auctorum fata penitius cognoscere jucundum sit, non ingratam Lectoribus meis fore spero hanc opusculi Curionei historiam. Prima illud vice A. 1554. in lucem prodiit in forma octuplici, duos in dialogos sive libros dispertitum, & Sigismundo Augusto Poloniæ Regi dicatum. Communicavisse id, antequam in dias luminis auras emitteret, Curionem Lausannæ tum adhuc degentem, cum Martino Borrhao, alias Cellario, ejusque consiliis usum esse, ex literis ad eum scriptis (*a*) colligo. Quum vero deinde Basileam concessisset, ibique illud prelo subjicere decrevisset, librorum Censores ac verbi divini Ministri judicaverunt, haud e re atque

(*a*) Quæ exstant inter reliquas Curionis epistolas, Olympiæ Fulviæ Moratæ opusculis subjunctas, p. 302. sq.

atque tempore esse, ut Basileensibus typis excuderetur. Nihilominus tamen anno, quem diximus, juris publici factum est, & quidem, si Cælio ipsi fidem habeamus, in quodam Rheticæ ditionis in Italia oppido, per Horatium ejus filium.

§. 2.

Operis argumentum quod concernit, demonstrare in eo annititur Curio, regnum Dei majus ampliusque esse Antithei vel Diaboli regno, sive electorum beandorumque numerum reproborum ac damnandorum numero majorem esse: insignem igitur atque maxime notabilem orbis ac Judæorum inprimis ad Christum conversionem ante extremum mundi diem certe exspectandam. Res tota duobus dialogis peragitur, institutis inter ipsum Cælium & Augustinum Mainardum, (*b*) quem Theologum non minus sanctum quam doctum nominat, cumque eo se Papiæ de hoc argumento sermones miscuisse p. 15. ait. In primo dialogo seu libro ea, quæ objici posse ex literis

 sacris

(*b*) Hunc ex Italia in Rhetiam, haud dubie religionis causa, se contulisse, atque Clavennæ vixisse, didici ex Jo. Guleri de Weineck, Descriptione Rhetiæ Lib. XIII. f. 197. b.

ſacris videbantur, diluuntur, in altero autem ſententiam ſuam quatuor potiſſimum argumentis, quorum primum a potentia Dei, ſecundum a ſapientia, tertium a bonitate ſeu miſericordia ejusdem, poſtremum denique a teſtimoniis divinis deſumtum eſt, demonſtratam dare colloquentes contendunt. Curio ſciſcitantis ac doceri cupientis partes agit, Mainardus vero reſpondentis atque demonſtrantis, ita tamen ut ille huic in omnibus calculum ſuum adjiciat, nec raro nova luce rem, de qua invicem ſermocinantur, perfundere laboret. Et videntur quidem eam Viri boni ſpem concepiſſe, fore, ut ſuo adhuc ævo maxima orbis pars ſuave optimi Salvatoris jugum ſubiret. Ita enim inter cætera Mainardus p. 217. *Si Dominus, ut cœpit, Evangelium, hoc eſt ſuaviſſimam & amabiliſſimam reconciliatæ gratiæ legationem, felici curſu provexerit, iterum ac majore frequentia orbem terrarum univerſum ad hoc aſylum, ad hanc munitiſſimam arcem & propugnaculum, ad hujus aſyli principem JEſum Chriſtum, atque ad tria illa oppida divina, fidem nimirum, ſpem & charitatem adcurrere cernemus: ita ut hiſce oculis etiam Regnum Dei longe majus viſuri ſimus, quam id quod humani generis hoſtis ſibi, non ſua potentia,*

tentia, sed Dei providentia, comparaverit. Ad quæ Cælius p. 218. *O beatam illam diem! ô mihi tam longe maneat pars ultima vitæ spiritus!* Mainardus vero hæc regerit: *Manebit, ne dubita, Cæli, manebit; jam enim audis lætum hoc Euangelii nuncium ad Scythas, Thraces, Indos, & Afros usque hoc tempore penetrare. Omitto Europæ amplissimas regiones & urbes. Tenet enim Rex Regum Christus Rhætiam, tenet Helvetiam, tuetur Germaniam, regnavit atque iterum regnabit in Anglia: gubernat Daniam, regnaque Cimbrica: habet Prussiam: instat Poloniæ, totique Sarmatiæ: urget Pannonios, spectat Moscos: nutat Gallia: nostra parturit Italia: tandem sequetur Hispania. Quin etiam Judæos ipsos non tam aversos a Christo esse, atque ante fuerunt, vides, quod nos videant unum Deum cœli terræque creatorem agnoscere, &, quem misit, JEsum Christum: nulla simulacra, nulla signa, nullas pictas tabulas colere: nullum mysticum panem, crustumve pro Deo venerari: se a nobis non, ut ante, contemni, utpote qui ab ipsis nos Christum accepisse agnoscamus: illos ad tempus, ut nobis aditus in Dei Regnum patefieret, ab ingressu summotos esse, atque alia id genus, quibus fiat, ut ad æmulationem provocentur, atque ad Christum illum suum alliciantur.*

§. 3.

Cum primum liber in publicum exiisset, nemo, quod ego quidem sciam, auctori propterea gravis fuit: sed quarto demum ab editione anno Petrus Paulus Vergerius, Episcopus antea Justinopolitanus, tum vero Protestantium partibus adscriptus, in illum insurrexit, ac eum apud Basileenses heterodoxiæ insimulavit, idque ex hoc capite. Quæsierat in secundo Dialogo p. 195. Cælius ex Mainardo, quid de iis censendum esset, qui Evangelii doctrinam non audierunt, nec in ea instituti unquam fuerunt: omnes eos per tot sæcula exitio destinatos fuisse, divinæ bonitati ac justissimæ procurationi consentaneum non esse. Ad quæ Mainardus hæc reposuit: *Quanquam difficile est affirmare, tamen illud mihi videor posse non absurde dicere: Si qui inter illos naturæ legem servarunt, aut etiam nunc servant: si unum Deum coluerunt: si alteri non fecerunt, quod sibi factum nollent, aut factum doluerunt, idem de eis sentio, quod de iis, qui non solum ante Christi adventum, verum etiam ante latam a Mose legem in Dei metu vixerunt. Fuerunt enim illi Deo semper chari & accepti, quemadmodum Petrus in Actis testatur: cujus-*

modi

modi fuit Abimelechus, Melchisedechus, Jetro, Jobus, amicique ejus quatuor: tum Hiramus Tyriorum, qui Salomonis tempore floruit: Saba Æthiopum Regina, & Cyrus & Darius Persarum Reges, & nato Christo Domino Magi, quorum mentionem facit sacra historia: aliique, ut verisimile est, innumerabiles in toto terrarum orbe, quorum nulla extat sacris literis prodita memoria. Fuit enim hæc veterum sententia, quam etiam consignatam literis cum alii, tum Origenes in Joannem & Clemens Alexandr. in oratione ad gentes reliquerunt. Is enim in exoratione ad gentes: Qui verbum non accepit auditione, ei venia danda propter ignorantiam. Nam quomodo credent ei, ut ait Apostolus, de quo non audierunt? non est autem iniquus Deus, ut quemquam indicta causa condemnare velit. Qui auditis Christi legatis gratiam oblatam rejiciunt, condemnantur, non qui edocti non fuerunt. Sic enim Dominus ipse sanxit: Ite, inquit, Evangelium prædicate, docete omnes gentes: qui crediderit & ablutus fuerit, salvus erit: qui non crediderit, condemnabitur. Hæc regis nostri lex est, æquissimaque sententia: ut quemadmodum audito Evangelio qui crediderit, conservatur, sic qui audito Evangelio non crediderit, condemnetur. Ex quo sequitur, per Evangelium

non condemnari, qui Evangelium non prius audierit: quod si qui condemnantur, idcirco id fit, quod legem naturæ, testemque & judicem conscientiam contempserint, per quam judicabuntur, ut Paulus ad Romanos diserte docet. Hæc est æterna judiciorum regula, ut ii, quibus lata lex est, si contra legem fecerunt, ea lege judicentur, non ii, qui ea non tenentur. Quod si hoc in bene institutis judiciis servatur, quæ imago quædam sunt divini & sempiterni judicii: multo magis ac sine ullo errore a Deo humani generis parente optimo ac sapientissimo conservari, credendum atque affirmandum est. Quid quod modum statuere divinæ sapientiæ non debemus? Potuit & hodie etiam potest quosdam per cœlestes genios de Christo docere: potest etiam in remotissimis gentibus spiritu suo quosdam excitare ac mittere, qui alios erudiant: potest etiam ipse intus suos ad se cognoscendum illustrare: neminem enim unquam sui expertem divina bonitas relinquit: in ipso enim vivimus, & movemur, & sumus, ut Paulus. Athenis prædicabat. Cumque Cælius subjecisset, sibi equidem ista Jova Deo judice æquissimo videri esse dignissima, ejusque naturæ lenissimæ convenientissima, idque eo magis, quod ne Ninivitis quidem pœnas indicta causa infligere voluerit: obstare

ſtare tamen illam Petri ſententiam, qua teſtatur, nullum aliud nomen ſub cœlo datum hominibus eſſe, per quod ſalvi fiant, præter JEſu Chriſti nomen: Mainardus his verbis reſpondit: *Id non aliter intelligendum eſt, quam quomodo a Domino ipſo, ut modo oſtendimus, dictum eſt: nimirum de iis, quibus ejus eſt nunciatum nomen. Quanquam quicunque ſervantur, per Deum ſervatorem conſervantur, ut ipſe de ſe apud Eſaiam (Cap.* XLIII. *&* XLV.*) teſtatur: Ego Ego ſum Jova, præter quem nullus eſt ſervator. At is eſt JEſus Chriſtus, Deus laudandus in omnia ſæcula; etiamſi explicate & clare de eo non audiverint.* Hæc plenius exſcribere placuit, ut lectores mei eo exactius de integra re judicare valeant. Inde enim Vergerius anſam arripuit, Curionis nomen ad Senatum Baſileenſem deferendi, ac ſi in ſuo libello eam tuitus eſſet ſententiam, homines ſolis naturæ viribus ſine Chriſto ſalutem conſequi poſſe.

§. 4.

Sed non defuit Noſtro, quo ſe a delatoris ſui criminatione vindicaret. Duplicem enim Apologiam ſcripſit ad Patres conſcriptos Academiæ Baſileenſis, unam La-

tino sermone, alteram Germanico. Utramque heic exhibemus, ex autographo Curioneo, quod Bibliotheca Civica Scaphusiensis adservat, indultu Viri Nobilissimi, Doctissimi atque Consultissimi Domini Stokari a Neuforn, Bibliothecarii & rel. descriptam fida manu Optimi ac Eruditissimi Amici nostri Jo. Conradi Ziegleri, cui hoc nomine me multum debere publice profiteor. En vero Tibi utramque, una cum judicio Censorum, quod ejusdem Viri humanissimi benevolentiæ acceptum fero.

A.

C. S. Curionis

Librorum de

Amplitudine Regni Cœlorum

adversus P. P. Vergerium

Apologia.

UTinam, Patres, qui nobis hanc conflavit invidiam, adesset ipse Vergerius; efficerem profecto, ut intelligeretis eum nullis nixum certis fundamentis, nulla de causa, sui & fraternæ charitatis, nonnullorum quoque meorum in se meritorum oblitum, hasce turbas nobis excitâsse. Nam cum multa

multa effundat & jactet, nihil tamen probat. Existimat enim vos tales esse, qui cuivis quidque effutienti statim credatis: cum longe secus sit; homines istâ prudentiâ, quâ vos estis, tantum credunt, quantum luce meridianâ clarius comprobatur. Jactavit enim multorum se eruditorum virorum de nostro scripto habere judicia, cum tamen vix dimidiatum unum scripto potuerit ostendere. Ait me ad Petrum Martyrem, & ad generum meum *(c)* Argentoratum nostros dialogos misisse, quos ipsi improbaverint; quod ego nunquam feci. At hujusmodi inanibus vocibus, nobis quarto demum ab ejus operis editione anno, de nihilo turbas ciet: cum tamen me nunquam antea, neque verbis, neque literis, ut par erat, monuerit; aut ullam, etsi mecum aliquoties fuerit, significationem dederit. Cur autem istiusmodi in hominem de se ipsiusque nomine & fama, quemadmodum plerique norunt, optime meritum, sibi tentanda sumserit, dicerem, si homini de se ipso aliquid liceret dicere: Dicam tamen uno verbo, idque necessitate compulsus, invidia, Patres, omnia hæc nobis conflavit,

 ut

(c) **Hieronymum Zanchium.**

ut aliquando clarius intelligetis. Nunc autem quando me ipsum apud vos purgare & declarare institui, idipsum faciam, & totam hanc causam, vestrâ benevolentiâ fretus, quam brevissime poterit explicabo.

Cum essem in Italia, & sermo de iis, quæ in illis dialogis disputantur, inter doctos habitus esset, rogârunt amici quidam, ut eam disputationem mandarem literis: quod quidem cum aliis de causis tum exercendi styli gratia libenter feci. Cum autem in hæc loca venissem, & mecum versarentur nobiles Poloni, hortabantur ut eos libros ederem: ac fuerunt etiam qui argumento ejus operis in Poloniam misso effecerint, ut ad me scriberet vir apud Poloniæ Regem magnus (*d*), ejus, qui apud me erat sanguine conjunctus, hortareturque, ut in ipsius Regis nomine dialogos ederem, & ad Regem ipsum mitterem. Sed cum animadverterem non omnibus qui opus legerant videri aut concedi ut hîc ederem, quievi ne

(*d*) Joannes Luthomierski Castellanus Brzenzinensis ac Regiæ Curiæ Quæstor, quem in Dedicatione & in Dialogo secundo p. 222. Curio laudat. Inter epistolas ejus, Olymp. Fulv. Moratæ opuscula annexas, extat p. 339. una ad Abrahamum Sbaski, Equitem Polonum, in qua hujus consilium sibi expetit de Dedicatione sui libelli.

ne quenquam invidiâ gravarem. Contigit autem ut meus filius Horatius de quibusdam domesticis negotiis in Italiam proficiſceretur: cumque peteret, ut eos dialogos, quos ſuâ manu ſibi deſcripſerat, quos etiam nunc poſſum oſtendere, ſecum ferre liceret, permiſi. Profectus eſt: edidit ipſe in quodam Rhæticæ ditionis in Italia oppido. Nam propter multa quæ pro vera religione in eo opere continentur, in Pontificis ditione edere non licuiſſet. Atque ita liber eſt ad Poloniæ Regem miſſus, a quo eſt grato animo acceptus; quod non obſcuris ſignis tum ipſe, tum alii declarârunt. Quod ad editionem vero ipſam attinet, non exiſtimavimus nos quicquam peccare, modo ne Baſileæ ederetur: nam ſi in eo nos errare exiſtimâſſemus, nunquam in lucem protuliſſemus. Quamobrem oro, vos Patres, ut nos & excuſatos habeatis, & apud M. Senatum noſtrum hoc pacto diligenter excuſetis. Sed jam ad rem ipſam accedamus.

Quoniam video unum mihi potiſſimum objici ex illis noſtris dialogis locum, quaſi ego naturâ ſolâ duce, ſine Chriſto ejusque Spiritu & fide ſalutem poſſe contingere ſentiam, vobis, Patres optimi & Viri clariſſimi, mentem meam ſententiamque aperire ſtatui.

Spero

Spero autem me eandem declarationem allaturum, quæ non modo vobis, qui æquitate non jure summo, ex charitate non ex aliqua animi perturbatione, & scripta bonorum virorum expendere & lites controversiasque terminare consuevistis; verum etiam adversariis, si modo quis reliquus est in eis humanitatis sensus, sit satisfactura: & iis qui mihi bene volunt & cupiunt, consolationem allatura. Oro autem vos omnes, ut meæ fidei in Dominum professionem non ex uno aliquo loco, sed ex multis aliis simul ex eodem opere collatis, atque unà ex hac mea declaratione cætera omnia expendere ac metiri velitis. Quod si, ut spero, feceritis, invenietis me in iis, quæ ad salutem per Christum Dominum consequendam pertinent, nihil ab Apostolica doctrina, nihil a vestra confessione prorsus dissentire. Quodsi aliquid aliud præter necessaria Religionis capita in meis scriptis forte invenieris, quod aliquantum a communi hominum opinione discedere videatur, id a me in utramque partem disputandi causâ, non definiendi aut statuendi scriptum esse testor; sicque accipi volo, ut in ipsa dialogorum præfatione epilogoque disertè sum testatus. Neque enim illa alio

animo

animo disputanda illo liberiore differendi genere dialogorum veterum scholarum more scripsimus, quam studio gloriæ Dei: neque ut cuique vellem necessitatem afferre, ea tenendi, sed ut meas cogitationes eruditis & piis Ecclesiæque Christi ex divinis oraculis cognoscendas proponerem. Ut igitur proposui, sic accipiatis, rogo: ita nihil erit opus singula verba excutere, quæ controversias gignere solent, cum de mea voluntate constet ac sententia; quæ semper in omni scripto attendenda est, quemadmodum & Legumlatores & JCti & oratores voluerunt. Hinc illa præclara: benignius leges interpretandas esse, quo voluntas earum conservetur. Non enim ex verbis totum pendere jus æquissimi homines existimârunt, sed verba servire hominum consiliis & auctoritatibus; neque quicquam opus esse verbis, cum ea res, cujus causâ verba quæsita sint, intelligatur. Hæc si spectata ab eo, qui hanc mihi conflavit invidiam, fuissent, non laboraremus. Vestrâ tamen omnium singulari prudentiâ charitateque fretus, spero me meam existimationem retenturum. Quum igitur scripti cujusque mens ac sententia a nullo melius intelligi, quam scriptoris explicatione possit, jam vobis de eo

loco

loco & quæstione quæ mea fuerit sitque mens, breviter exponam.

Nunquam, Patres, volui aut intellexi cuiquam posse ullâ ratione, lege & viâ, sine eo, qui via, veritas & vita est, Christo JEsu Domino nostro, salutem contingere; sed hoc erat propositum, an omnes, ad quos externa vox Evangelii non pervenisset, condemnandi essent?

Ad quod respondebatur non videri, siquidem tales extitissent, qualis Melchisedechus, Jetro, Jobus, & Cornelius ille Centurio, atque id genus alii, quorum pietatem divinis oraculis, (cum tamen ex gentibus essent) comprobari videmus.

Neque tamen eos placuisse Deo, aut Deum timuisse, aut juste vixisse naturæ corruptæ viribus intelligimus, sed ab eo adjutos, qui facit, ut in præceptis ejus ambulemus, qui dat velle & efficere pro bona sua voluntate, ut S. Paulus ait: neque salutem meritis suis consecutos, sed Dei gratiâ & beneficio per Christum, in quo etiam electi fuerant ante mundum conditum, ut essent sancti & irreprehensibiles per charitatem. Ephes. 1.

Quomodo autem suos docuerit, & hodie quoque (si qui inter eos ad cœlestem perti-

pertinent Hierosolymam) apud remotissimas positos gentes doceat, & ad sui cognitionem trahat Pater, hoc ejus sapientiæ relinquo. Joh. 6. Satis enim est mihi, hoc firmiter tenere & credere, non posse eos nisi Patre (aut Spiritu suo aut aliâ quâvis ratione) ad Christum trahente conservari: qui quidem si fuerint electi, quandocunque visum erit Deo, ut Christum Dominum fide complectantur, necesse est.

Hoc eo ipso loco indicant illa verba, „ potuit, & hodie etiam potest, quosdam „ per cœlestes genios suos eundem (nimi- „ rum Christum, eum enim intelligo) do- „ cere: potest etiam in remotissimis genti- „ bus quosdam excitare ac mittere, qui „ alios erudiant: potest etiam ipse intus „ suos (nota suos, hoc est, electos) ad se „ cognoscendum illustrare. „ Item illa: Quicunque servantur, per Deum servato- „ rem conservantur: qui est JEsus Christus „ Deus laudandus in omnia secula. „

Nam quod sequitur, „ etiamsi explicate „ & clare de eo non audierint, „ ad externam auditionem referendum est: quo etiam superiora de nomine JESU & Evangelio, referenda sunt.

Totum

Totum autem hunc locum sic intelligendum esse argumento sunt tot illustres loci per totum illud opus passim occurentes: ex quibus & hic locus unus erat metiendus, & mea sincera fides de Christo JEsu cognoscenda.

Ex tot autem locis unum aut alterum adscribam, quo quærendi laborem minuam. Et primus occurrit is, qui habetur pag. 27. ubi de diluvio & archa sic loquimur: „Ac „quemadmodum tunc nulli ex aquis emer- „serunt, præter eos qui ipsi Noæ fidem ha- „buerunt: sic & nunc, nisi qui audito ta- „men prius Evangelio credentes resipiscunt, „seque ad JEsum Christum, Regni cœlestis „Ecclesiæque Navarchum recipiunt, ac fide „quasi archâ per medios mortis orcique „fluctus ac voragines gestantur, nulli pror- „sus in salutis portum æternæ perveniunt.„

Et pag. 35. & 36. Voco JEsum Christum „unicum atque perpetuum sospitatorem, „conservatorem & liberatorem.„ nam qui unicum & perpetuum dicit, nullum alium ullo tempore admittit.

Item pag. 107. M. „Sed quotusquis- „que, tuâ sententiâ, naturâ duce, aut pro- „priis viribus, hanc viam angustam arctam- „que januam ingreditur? Cœl. hei mihi,

„nemo

nemo prorsus, ne unus quidem, &c.„ Itidem eodem sensu pag. 108. Ex his jam liquere arbitror, recte & pie nos de ratione viaque salutis sentire. Itaque quod dialogus dicit, „si naturæ legem servaverunt,„ intelligendum est, Dei auxilio & munere, non naturæ viribus, quemadmodum Paulus ait: omnia possum in eo qui me corroborat, & nos multis in eo opere locis ostendimus; ut videre licet pagina 142. 143. 173. 203. & deinceps in toto opere.

Quodsi qui etiam scrupulus in animis vestris forte hæret, cogitate, me non alio sensu illa scripsisse, quam Petrus Apostolus, quem ibidem citamus. Is enim Actorum cap. 10. Revera, inquit, comperio, Deum ad personas respectum non habere; sed in omni gente qui ipsum metuit, & juste vivit, is ei acceptus. Exemplo Cornelii motus, hæc verba protulit S. Petrus. Qui enim opera fecit Deo digna & quæ placeant Deo, in eo jam dudum fuit vera Religio. Neque alio sensu quam Augustinus illa, quæ subjiciam, scripta reliquit. Is enim de Civ. Dei L. XVIII. c. 23. Sibyllam Erythream sive Cumanam, quod in quodam carmine contra falsorum Deorum cultum invehatur, in eorum numero deputandam videri ait, qui

pertinent ad Civitatem Dei. Et eod. lib. c. 47. sic loquitur: Homines autem quosdam non terrena, sed cœlesti societate ad veros Israëlitas supernæ cives patriæ pertinentes, etiam in aliis gentibus fuisse, negare non possunt: quia si negant, facillime convincuntur de sancto & admirabili viro Job, qui nec indigena, nec proselytus, id est, advena populi Israël fuit, sed ex gente Idumæa genus ducens, ibi ortus, ibidem mortuus est. Rursus eodem loco: Divinitus autem provisum fuisse non dubito, ut ex hoc uno sciremus etiam per alias gentes esse potuisse, qui secundum Deum vixerunt eique placuerunt, pertinentes ad spiritualem Hierusalem. Idem sentit ad Euodium scribens Epistola 99. Summa igitur horum omnium hæc est, in iis, quæ dubia sunt, & quæ utrinque habent idoneos auctores, nos nihil affirmare aut definire velle, in reliquis omnibus cum vestra Ecclesia & publica confessione prorsus consentire. Ad hanc igitur amussim, Patres, oro, & illum locum & meam fidem universam exigatis; ad hunc lapidem exploretis: & eadem Magnificis & Prudentissimis Dominis nostris, atque aliis qui de ea dubitant, ostendatis. Sic fiet, ut nobis nostra existimatio conser-

vetur,

vetur, quam vobis, Patres, unice commendo, ut DEVS ille Pater Domini noſtri JESV CHRISTI laudetur in omnia ſæcula. Amen.

Cælius S. C.

Ludovicus Vives in Comment. in Auguſtinum de Civit. Dei, Lib. XVIII. cap. 47. *not. a.*

Potuerunt enim — fin. [hæc Vives, in hac urbe ſæpe typis editus, nemine contradicente. (*e*)

(*e*) Nos integrum Vivis locum, ut Lectores quærendi moleſtia levemus, hic adjicimus. „ Potuerunt„ enim qui ex gentibus naturam ſequebantur ducem,„ illam non pravis judiciis opinionibusque inquinatam„ & corruptam, tam grati eſſe Deo, quam qui legem„ Moſaicam ſervaverunt: quod enim hi conſequuti„ ſunt per legem, illi ſine lege. Eodem nimirum„ perveuerunt, quum eodem contenderent: nec in-„ ter eos aliud erat diſcrimen, quam eſt, ceu quis via-„ tor mandatam gerat chartæ itineris rationem, ac„ veluti formam, alter memoriæ fidat aut judicio.„ Idem etiam noſtro tempore continget ei, qui quum„ nihil de Chriſto audierit in remotiſſimis Oceani„ terris natus, duo illa maxima ſervarit mandata, in„ quis veritas ipſa legem totam prophetasque conſti-„ tutos affirmavit, de Deo & proximo diligendis:„ huic„

B.

Summarische Antwort Cœlii Secundi Curionis.

UFf *das, so mir von* Vergerio *entgegen geworffen wird, lieben Herrn und Vättern; antworten ich entlich mitt Kürtze und zu einer Summa also.*

Erstlich. Das ich von gantzem Hertzen annimmen und lieben die Confession *und Bekandtnus diser Christenlichen Statt und Kirchen: so offentlich und von mäncklichen angenommen ist. Dann ich sihen, daß sie der Lehr Christi des HErrn und seiner heilgen Aposteln gantz mittstimmet und gebilledt.*

Zum andern: So hab ich nie nützet (so vihl und mir wüssendt) geschriben oder gelehrt, das Ihren zuwider oder nitt mittstimme: Ja, es ist mein Meinung, das alles was ich schriben, so wyt angenommen solle werden, so vyl

„huic sua conscientia est lex. Et juxta Psalmistam „memor est in nocte nominis Domini, & custodit „legem ejus. Hæc fit ei; quia justificationes Do„mini exquirit: tanti est videlicet voluisse bonum „esse, etiamsi non habeas, a quo virtutem edoceare. „Et in hoc hominum genere quid deest præter „aquam? quum Spiritum sanctum non secus quam „Apostoli meruerint & acceperint: testante Petro, „repleri etiam nonnullos divino illo afflatu, quos „mystica nondum attigit aqua.„ Hæc Vives.

vyl es mitt derſelbigen Confeſſion *und geſchribnen Bekantnus einbälig iſt: und ſo velicht yemands möchte beduncken, daß ich etwas geſchriben, das yhren nit glychformig, ſo ſag ich, daß ſolches nitt mitt ſolchem Gemuht geläſen oder verſtanden werden, wie ich es geſchriben hab. Dann ich mich vor GOtt bezügen mag, das ich mitt reinem Glauben und Gotsforchtſamen Gemuht alle Ding geſchriben hab.*

Zum dritten: Von denen Dingen aber, ſo diſputi*erlich ſind, und von welchen Gotſäliger und groſſer Leuthen Geſchrifften zu beyden Theylen noch vorhanden, hab ich alſo geredt, daß ich nichts entlich hab wellen beſchlieſſen, ſonders einem yeden ſin Urtheyl frey gelaſſen, wie ich daſſelbig auch in der Vorred meines Geſpräch Büchleins heiter bezügedt hab. Und ob ich gleich unterweylen geacht möchte werden, als ob ich mich etwas mehr auff den einen Theyl neigedt, ſo iſt doch mein Meinung nitt anders, denn das ich dem ſo beſſers und beſtäntlichers harfür bringedt, zu volgen alle Zeit bereidt bin.*

Zum Vierdten. So vyl aber das Orth beruört, darum ich fürnämlich angezogen bin worden, do man ſagt, ich hab geſchriben und halte: daß auſſerhalb Chriſto und auß den

Krefften unser Natur der Mensch die Säligheit möge erlangen: da vermein ich, daß ihr wol verstanden, daß ich sollichs nie geschriben noch der Meinung gesin bin, wie yr dasselbig in meinem Büchlein und meiner Declaration *wol gesäben haben.*

Zum Fünfften. Die weyl dann mein Glaub, mein Gemuht, mein Religion *mit so vil* Argumenten *und Kundtschafften genugsam erscheinet (geliebte Vätter) so ist mein Bitt an euch, yr wellen mein achtsame und guthen Nammen, so ich setz in Christo, beschirmen und erhalten, und Unsern Gnädigen Hochgeachten Herrn dissen meinen reinen unverfelschten Glauben antzeigen, zu der Ehren unsers HErrn JEsu Christi.*

Ewer *Williger*

Cælius.

C. Ju-

C.

Judicium Cenſorum.

DEs *andern Büchlis halb, deſſen Titel iſt,* de Amplitudine &c. *das iſt von der Weitte des Säligen Reich GOttes, ſo* Cælium Sec. Curionem *belangt: laſſends wirs beleiben bey dem Urthel ſo vor etlichen Jahren durch die verordnetten* Cenſores *und Herren* Predicant*en geſelt iſt; Namlich, daß es zu diſſer Zeit beſſer ungetrukt denn getrukt were. Dieweyl wir aber nitt witteren Gewalt dann ſo vyl Ewer Gnaden Ehren Statt Baßel antrifſet; achten wir nitt, daß e. E. wiß. noch uns niemands desbalb in keinem Verdacht billichen haben möge. So vyl aber betrifft den angezogenen Artickel von Herrn* Vergerio, *namlich, das unter andern neuwen Lehren, ſo er hab, auch gefunden werde, daß der, ſo den einigen GOtt verehre und dem andern nitt thu, das er wolt, das man imm nitt thäte, der möge ſelig werden, ob er gleich den Glauben in Chriſtum nitt empfangen, alſo daß Chriſtus ausgeſchloſſen werde, und yemands one Chriſto zum Heyl kommen möchte &c. könden wir auß den Geſchrifften* Cælii *nitt ſchlieſſen. Denn ob er ſich gleich in ſeinen Geſchrifften diſſer Worten*

vernemmen laßt, wie inn bedunckte, so möge man nitt unbillich sagen, daß die so in ferren Landen und unbekannten Insuln, so die gewisse Lehr von unserm HErrn Christo nie gehört, auch nitt seyen darinn unterwysen worden, so etliche unter denselbigen wärend, die das Gsaz der Natur gehalten oder noch hieltend, wann sie den einigen GOtt verehredten und andern nitt getbon, das sy wolten, das man ihnen nitt thätte; oder so es geschähen, daß es yhnen leid were, wolte er eben von denselbigen halten; wie er halte von denen, so nitt allein vor der Zukunfft Christi gesynn, sonders auch die, so vor dem Gesatz in Gottesforcht geläbt haben. Die alwegen GOtt lieb und angenäm gewäsen; als da warend Abimelech, Melchisedech, Jetro, Job *und andre &c. Hiemit aber könden wir nitt säben, daß er weder Glauben in Christum noch Christum selbs außschliessen wölle, der sich selbs einem yeden zu offenbaren, wie er will, wol mächtig ist. Besonders aber diewyl sich heitter erfindt inn dissem Büchli und andern* Cælii *Geschrifften, daß er keinen andern Weg zur Säligheit haben wölle, denn allein den Glauben in Christum, und denselbigen JEsum Christum selbs. Damit und wir aber um dise Ding alle einen heittern Bericht geben möchten; haben wir* Cælium *selbs be-*

rufft

rufft und ihm folgende Artickel fürgehalten: Erstlich warum er diß Büchli trucken lassen; diewyl er von den Censoribus *gehört, daß es zu disser Zeit nitt zu truken? Zum andern, warum er einer Ersamen Statt Basel Namen darinn gestellt imm Beschluß seines Briefs. Zum dritten, was er sage zu den angezognen Artickeln Herrn* Vergerii *und andern Artickeln, so im Büchli gefunden werden. Darauff er geantwortet; Erstlich, daß nitt er, sonders sein Sun das Buch inn Druk geben: und seye dis also zugangen, daß er, sein Sun* Horatius, *auß eignen Geschäfften in* Italiam *wöllen reissen; hab er inn gebetten, daß er imm erlaube, dis Büchlin, das er, der Sun, ymm selbs zuvor hatt abgeschriben, mitt imm zenemmen: des hab er, der Vatter, ymm vergonnt. Als er nun über das Pirg kommen gen Puselanen (f) in der Pünnter Land, da seye das Büchli bey ymm gesähen und in Truk geben worden: das seye des Truken halb. Das der Nammen der Statt Basel zu End seiner Epistel stande, seye also geschähen. Als er erstlich verhofft, daß diß sein Büchli solte zu Basel zugelassen und getrukt werden, habe er dise Epistel an Künig*

(f) Hunc quidem locum ego hactenus in Geographiis & Descriptionibus Rhetiæ, quæ mihi ad manus sunt, frustra quæsivi.

zu Polen, dem er dis Büchli dedicirt, *geschriben, und wie man pflegt, zuvorderst in dis Büchli gestellt: da habe er kein ander Orth noch Statt, da der Brieff gegäben, nitt konden stellen, denn da er doheim, das ist, in Ewer, unser Herrn, Ehren-Statt Basel: und dieweyl denn sein Sun das Büchli ymm selbe dann zumol abgeschrieben, seye also der Nammen der Statt Basel darin beliben: verhoffe aber, das sollichs einer Ehren Statt unnachtheilig sin solle. Für den dritten Artikel aber, hatt er erstlich ein lange Geschrifft ingelegt, hernach aber derselbigen Innhalt in ein kurze Form gestellt, die wir hie E. H. E. W. zubericht verteuscht überantworten; darinn sy sich dieselb e. E. W. woll zu erlernen haben, wie und was gestalt dise seine Geschrifft gestellt, was auch sein Gemuth und Verstand in solcher seye. Dis ist Er. W. Lieb Herrn, und trewe Vätter! daß wir uff E. Gn. Befelch zum Bescheid diß Büchlin zugeben haben. Hiemit Ewer Er. E. W. uns und ein Erwirdige Hohe Schul gnädiglich befehlende*

Rector *und verordnete*
Censores *von den Herrn*
Decanen *u.* Predicanten*:*
Ewere allzeit Willige.

G. 5.

§. 5.

Ex isthoc Censorum judicio augurari facile licet, Curionem causa sua penes Senatum Basileensem haud cecidisse. Idem hinc etiam conjici potest, quod ad suprema usque fata inter Academiæ decora non postremum (*g*) cum honore tenuerit locum; celebratus quoque post obitum a Jo. Nic. Stupano oratione panegyrica, quam forte aliquando, cum haud exemplarium modo raritate, sed & rerum inprimis memorabilium & optimæ frugis copia se commendet, notatiunculis nostris illustratam atque auctam publicæ luci restituemus. Cæterum graviter in Vergerium invectus est Cælius in literis ad Joannem a Lasco Kal. Novembris

(*g*) Non autem ignoramus, nostro eum ævo Anti-Trinitariorum classi aggregari. Fecit id e Reformatorum cœtu Celeb. Lampius in Histor. Eccles. e nostris Gymnasii Thoruniensis Rector meritissimus Petrus Jænichius in Stricturis ad libellum quendam Catecheticum Unitariorum p. 7. scribens, Curionem Serveti erroribus implicitum fuisse, patere ex ejus paraphrasi in principium Evangelii Joannis, ubi omnia de Trinitate ambiguis interpretationibus involverit. Non ita pridem quoque Clar. Allwoerdenius in Historia Michaëlis Serveti p. 218. se aliquando demonstraturum promisit, Cælium inter illius amicos & sectatores fuisse.

bris A. 1558. datis, quæ inter epistolas Illustr. & Clar. Virorum, a Simone Abbas Gabbema Harlingæ Frisiorum A. 1664. in 8. vulgatas, p. 135. sqq. habentur. In eum enim ibi, licet ejus nomen expressum haud sit, digitum intendi, ipsa res loquitur. Inter cætera illum plagii reum agit, scribens: *Non is est, qui quicquam boni aut elaborati homo indoctus & mollis suo Marte possit cudere. Exemplo esse possunt, quæ ab eo adhuc in vulgus sunt edita. Nam Secretarii Pontificii actiones duas (b) de boni cujusdam viri bibliotheca surreptas, pro suis his edidit. Idem fecit in Jo. Valdessi Equitis Hispani quadam pueruli institutione, quam iste* Lac Spirituale *(i) appel-*

(*b*) En integrum libri titulum: *Actiones duæ Secretarii Pontificii: quarum altera disputat, an Paulus Papa IIII. debeat cogitare de instaurando Concilio Tridentino (magna est enim spes de pace). Altera vero, an vi & armis possit deinde imperare Protestantibus ipsius Concilii decreta. Habes hic Lector, quid in proximis Comitiis Augustanis fuerit statutum.* A. M.D.LVI. in 8. Præter hanc editionem duas alias possideo, unam A. 1607. curatam, alteram vero in primo Operum Vergerii adversus Papatum Tomo, Tubingæ anno jam 1563. in 4. typis exscripto, ubi vero præter duas illas actiones etiam tertia exhibetur, quam in recentiori editione neglectam esse miror.

(*i*) Editio, quæ mihi præsto est, hujusce libelli hunc gerit titulum: *Illustri atque optimæ spei Puero D. Eber-*

appellans, primum Principis Virtembergensis Filio, ut se in ejus aulam insinuaret, pro sua obtrudere non dubitavit. Eandem quoque, quum in Prussiam, Lituaniam & Poloniam ad emungendos Reges se contulisset, mutata inscriptione, quasi novum & a se confectum opus Illustriss. Olicia Ducis Filio tradidit, nihil veritus homo impudens multos parietes una ex fidelia, ut dicitur, dealbare. Hæc apud nos luce sunt meridiana clariora. Mitto alia id genus multa, quæ suo tempore patebunt.

§. 6.

Ex eadem epistola apparet, locum quendam in illis Cælii dialogis Joanni a Lasco minus probatum fuisse, quem qua ratione defenderit ac explicuerit, ipsis ejus verbis docebimus. Ita autem is: *Inter cætera, quæ meus filius* (Horatius) *scribit, illud est: quod cum sermo inter vos de nostris illis de Ampl. R. D. dialogis incidisset, a te audisse, te quidem adversarii mei accusationem improbasse, neque ut contra nostrum illud opus sententiam*

D. Eberhardo, Illustrissimi Principis & Domini Domini Christophori Ducis, Wirtembergensis &c. filio primogenito Munusculum Vergerii exulis JESU CHRISTI. A. M.D.LIIII. in 8. Alia igitur editio Curioni ad manus fuit.

tentiam ferres, etsi ab eo magnopere rogarere (k) adduci potuisse: unum tamen in eo esse, quod tibi non satis probaretur: Ubi ais *(inquit filius)* idem esse, sive Petrus, sive Paulus, sive Cicero, sive Aristoteles Evangelium docuerint. *Nemo est, Laske optime, & Frater in Domino charissime, cui ego magis mea probari cupiam, quam Tibi, cujus eruditæ pietati tantum tribuo, quantum homini ab homine tribui potest. Itaque ne hic locus obstet, quominus idem sentiamus, tibi paucis satisfacere conabor. Primum igitur mea ex eodem opere verba subjiciam: mox quid vitii in se contineant, videbimus. Sic enim habent pag.* 176. Verum enim, a quocunque dicatur, a Deo est: sive is sit Moses, sive Plato, sive Paulus, sive Cicero. *Quæ verba primum quid ab illis differant, vides. Quanquam ne in illis quidem quid sit vitii, video. Significant enim Evangelii dignitatem autoritatemque non pendere ab hominibus, neque admodum referre, a quo & per quem, modo pure Evangelium doceatur. Huc spectavit Paulus* 1. *Cor. III. cum ait:* Quid Paulus? quid Apollo? nisi ministri, per quos credidistis? *Verum ut dixi, non sic a me*

(*k*) Hinc videmus, Vergerium & alios in Curionem irritare voluisse.

me ſcriptum, ſed, verum a Deo ſemper eſſe, per quemcunque tandem proferatur. Nam ſi ſolus Deus eſt verus, verax, & ipſa veritas, ut ſolus eſt bonum, bonitas & bonus, certe quicquid verum & bonum ab aliquo dicitur aut fit, id quatenus bonum & verum a Deo omnis boni verique fonte ſit neceſſe eſt, ſive id a Paulo, ſive a Platone proferatur. Quod quid aliud ſonat quam quod dixit Paulus ad Corinthios: Nemo poteſt dicere Dominum Jeſum, niſi per Spiritum Sanctum. Ubi enumeratis aliquot donis, etiam linguarum & medicinæ ſcientiam Spiritus ſancti dona eſſe teſtatur. Ibidem etiam D. Calvinus quærit, cum impii præclare interdum & ſplendide de Chriſto diſſerant, an habeant Dei Spiritum? Et reſpondet, eos procul dubio habere, quod ad effectum illum ſpectat: etiam Judam, cum Evangelium prædicaret, eodem Spiritu præditum fuiſſe. Vides igitur, nos nihil in eo aut impium, aut abſurdum affirmaſſe, ſed ſententiam quandam, tum divinis literis conſentaneam, tum in Eccleſia Dei decantatam retuliſſe. Nihil enim in ſcholis & ſcriptis omnium Theologorum pervulgatius, quam, verum, a quocunque dicatur, a Spiritu S. atque a Deo eſſe.

§. 7.

§. 7.

Quid alii de isthoc opere judicarint, incompertum habeo, si unum excipiam Samuelem Sorbierium qui ita de eo pronunciavit (*l*) : *Cælius Sec. Curio Profess. Basil.* 1554. *libros II. de Amplitudine Regni cœlestis scripsit, quibus probat, vel saltem probare nititur, numerum electorum multo majorem futurum quam reproborum. Quod nec validis, nec nitidis rationibus probat, sed longo verborum circuitu multa dicit quæ* ὐδὲν πρὸς ἔπος. *Est tamen laudandus, qui misericordiæ Dei fines proferre voluit, unde piis mentibus fuit semper maxima consolatio.* Petrus autem Bælius mirandum (*m*) censet, Curionem istud Evangelium in media Helvetia prædicare ausum esse. *Il y a lieu d' être surpris*, sunt ejus verba, *qu'il osât prêcher cet Evangile au milieu des Suisses ; car une telle doctrine est fort suspecte aux veritables Réformez, & je ne pense pas qu' aucun Professeur la pût soutenir aujourd' hui en Hollande impunément.*

§. 8.

(*l*) In Sorberianis. p. 56.
(*m*) In Diction. Crit. Part. I. p. 942.

§. 8.

De diversis operis editionibus hæc ad me perscripsit supra laudatus Zieglerus: „Triplex prostat librorum C. S. Curionis„ de Amplitudine R. C. editio. Primam„ auctor curavit, Basileensibus, utut loci no-„ men non referat, typis expressam A. 1554.„ Altera Goudæ prodiit 1614. indiculo„ truncata, sed præfatiunculam anonymi„ aversa tituli pagina ostentans. Ultima,„ quod constet, anno statim 1617. insecuta„ est, Francofurti ad primi exemplaris fidem„ excusa, id habens eximii, quod ipsa statim„ frons, quæ maxime paradoxa his libris„ contineantur, summatim recenseat: iis„ nimirum numerum electorum sive salvan-„ dorum in R. C. multo majorem futurum„ quam reproborum, & Judæos hodiernos„ omnes ante extremum judicii diem ad„ veram Christi Messiæ agnitionem ac fidem„ esse congregandos, ex S. Scripturæ & Pa-„ trum, recentiorumque Theologorum scri-„ ptis demonstrari.„ Negavit equidem in apologia sua Cælius, primam editionem Basileæ prodiisse, & asseveravit potius, filium Horatium eam in Rhetia curasse: sed hæc ejus assertio veritati minus consentanea esse vi-

detur. Ipse enim Joannes Oporinus Typographus quondam Basileensis eruditissimus, ac de re literaria plurimis nominibus præclarissime meritus, hocce Curionis opus in Catalogum librorum per se excusorum (*n*) reposuit. Formidabat nempe auctor, ne verum fatendo in varias se præcipitaret molestias, cum invitis ac insciis Censoribus Basileæ illud prelo subjectum sit.

§. 9.

Finem jam facio, si prius in Lectorum curiosorum gratiam memorabilem aliquem locum e primo Cælii dialogo adjecero. Pervulgatum est, eam tribui Origeni sententiam, non homines tantum omnes, sed cacodæmones etiam aliquando esse salvandos. Verum alia prorsus mens Curioni nostro de Origene fuit, qui pag. 20. sq. Mainardum suum ita loquentem inducit: *Illud, quod Origeni attributum est, esse Origenis mihi persuadere non possum, sed æmulorum, ut*

(*n*) Ille Catalogus annexus est vitæ Oporini, recusæ inter vitas selectas quorundam eruditissimorum ac illustrium Virorum, Uratislaviæ A. 1711. in 8. editas, ubi vide sis p. 647. Accuratissimus etiam Bælius l. c. primam Cæliani opusculi editionem Basileæ A. 1554. prodiisse asserit.

ut pleraque alia, commentum, ut tam illustris nomen scriptoris obscurarent: quod malum ea tempestate latissime patebat, nostraque patet. Equidem eruditissimum virum existimo Dei misericordiam magnifice & copiose extulisse atque exaggerasse, ac de amplitudine beati Regni Dei magna quædam & vulgo insolita protulisse. Quæ cum ab invidis malitiose, ab ignaris vero perperam acciperentur, cœperunt spargere, Origenem affirmare, non modo homines, verum etiam dæmonas (ac pene bestias ipsas) aliquando beandos atque ad immortalitatem esse transferendos. Sed Origenes a Jo. Pico Mirandulano & docte simul & copiose defensus est. Verum seu Origenes, seu quicunque alius ita sensit, a Christo veritatis Magistro, tum ab his, quos ille sua doctrina scriptores esse voluit, satis refellitur.

VI.

Epiſtolæ quædam ineditæ.

I.

PHILIPPI MELANCHTHONIS Ad Academiam Tubingenſem. *(a)*

ETſi ſpero vos pro ſumma humanitate veſtra, etiam propter privatam amicitiam noſtram, boni conſulturos eſſe, quod com-

(a) Hujus & ſequentis pluriumque aliarum Philippi Melanchthonis epiſtolarum apographa, ipſi, uti videtur, auctori coæva debeo benevolentiæ Summe Rev. D. Zeltneri, quem optimum præceptorem obſervantiſſime colo & veneror, dumque ſpiritus hos reget artus, venerabor. Is mecum illas inter ineditas adhuc referendas eſſe cenſet. Plures earum in præſentia addere nolui, veritus, ne forte jam una alterave alibi typis excuſa ſit. Reliquarum vero indicem heic adjicio, quosvis lectores meos enixe rogans, ut, ni grave ſit, ſi quas illarum alibi jam publicæ luci expoſitas norint, de eo me benevole commefaciant. Prima ad Bilibaldum Pirkaimerum A. 1528. exarata incipit: *Non ſit oblivione tuorum erga me meritorum.* II. ad Fridericum Abbatem ad S. Ægid. Norib. A. d. 27. Nov. A. 1540. inc. *Ex D. Oſiandro intel-*

commendationem ad vos huic Matthiæ Il-
Ss 3 lyrico

intellexi. III. Ad Joannem Rorscheit Noribergam A. 1541. inc. *Scio quosdam fastidire scholasticas operas.* IV. Ad Philippum Gluespies Cal. Maji A. 1541. inc. *Magno cum dolore intellexi.* V. Ad eundem A. 1542. postridie Lucæ inc. *Et constantia tua in amicitia.* VI. Ad filium ex Bonna A. 1543. d. 9. Maji. *Etsi publicis curis satis multis exerceor.* VII. Ad Hieron. Baumgartnerum Cal. Oct. A. 1543. inc. *Quod faustum felixque sit.* VIII. Ad Justum Jonam d. 17. Jun. A. 1544. inc. *Nisi & causas calamitatum Ecclesiæ.* IX. Ad Chilianum Goldstein d. 20. Nov. A. 1544. inc. *Et tibi, & Ecclesiæ Dei gratulor.* X. Ad Sebast. Heller die Natalis Mariæ A. 1544. inc. *Spero meos mores.* XI. Ad Vitum Theodorum d. 16. Aug. A. 1545. inc. *Quod faustum & felix sit.* XII. Ad Fridericum Myconium A. 1545. inc. *Scimus harum regionum urbes.* XIII. Ad Sebaldum & Leonartum Munsteros Cal. Sept. A. 1547. inc. *Cum in ea sitis urbe.* XIV. Ad Frider. Bernbeck d. 6. Sept. A. 1547. inc. *Cum Paulus noster & tui & patriæ amore.* XV. Ad Hieron. Baumgartnerum d. 2. Mart. A. 1547. inc. *Hæc cum scriberem.* XVI. Ad Paulum Eberum d. 29. Nov. A. 1548. inc. *Cum collegam & honestissimorum laborum socium.* XVII. Ad Andream Kegel die conversionis Pauli A. 1549. inc. *Valde dileximus virum clarissimum.* XVIII. Ad Hieronymum Besoldum die Matthiæ A. 1549. inc. *Etsi Deus orandus est.* Adsunt & quædam epistolæ a Melanchthone aliorum nomine scriptæ, interque has illa etiam, quam ab amicissimo Beyschlagio meo, tum sub Irenæi Bibliophili persona latente, secum communicatum Celeb. Heumannus Poecil. suæ Tom. I. Lib. I. p. 90. sqq. inseruit. Ex hujus apographo, cæteris συγχρόνῳ didici, Heumannum κριτικώτατον acu rem tetigisse, cum. l. c. p. 93. epistolam illam Justi Jonæ filii

lyrico (*b*) dedi, & quædam de Republica vestra scribere ausus sum: Tamen alia justior causa est, quare meum consilium vos probaturos esse confidam. Cum enim & studiorum similitudine, & quadam temporum conditione, ac reipublicæ juvandæ curâ conjuncti simus; non arbitror alienum, de re omni longe honestissima videlicet de conservatione & propagatione optimarum artium nos, & operas, & consilia conferre. Quare initio & propter privatam amicitiam, cujus recordatione mihi nihil dulcius est; & reipublicæ literariæ causa, a vobis peto, ne me in aliena civitate existimetis velle πολυπραγμονεῖν, sed simplici & candido animo vobis, & judicium de hoc Matthia meum, & quâ in re videatur optimè de studiis mereri posse, significandum esse duxi.

Magno-

---

filii nomine a Philippo confectam esse censeret. Hæc enim est ejus in manuscripto Zeltneriano epigraphe: *Epistola Philippi Melanchth. præscripta filio Doctoris Jonæ.*

(*b*) Matthiam Garbitium Illyricum intelligit Philippus, probe a Matthia Flacio ejus populari distinguendum. Haud vero irrita fuit illius commendatio. Possideo enim præter quædam ejus carmina Æschyli Prometheum cum interpretatione Garbitii Basileæ A. M.D.LIX. in 8. typis exscriptum, in cujus titulo se Græcæ Linguæ & Moralis Philosophiæ Professorem in Academia Tubingensi ordinarium nominat.

Magnopere probo consilium Vestrum de accersendo Matthia. Nam & ornamento maximo futurum vobis esse statuo, & ejus opera ad excitanda, juvandaque studia (Deo dante) plurimum adferet momenti. Tantam enim in utraque lingua, Latina & Græca facultatem habet scribendi, ut solutam orationem, & carmen in utraque lingua, magna felicitate, copia, & splendore componat. Extant ejus quædam monumenta, quæ testantur, eum & eximia doctrina expolitum, & singulari ubertate ingenii præditum esse: Etsi propter familiaritatem nostram mihi ejus studia multis illustribus exemplis cognita sunt.

Ad hanc ingenii, & doctrinæ laudem adjunxit mores plenos officii, modestiæ, & suavitatis, & prudentiam, non solùm in cæteris vitæ partibus, sed multò magis in literis, atque artibus necessariam.

Etsi enim præcipue elaboravit in Eloquentiæ studiis: tamen & Philosophiæ se dedidit, ac prorsus ab illis ineptis dissentit, qui rerum doctrinam à dicendi ratione, natura copulatam, & conjunctam divellunt. Magna dexteritate hîc publice aliquot Aristotelis libros enarravit, ita ut ingeniosissimi quique neminem audirent libentius.

Quare honestum in schola nostra locum tenuit, habiturus etiam brevi commodiorem, & retinere eum cupiebamus.

Sed eò minus contendi, quod & vestræ Academiæ benevolo. Dedi itaque proficiscenti hanc epistolam, ut aditum ei ad vos pararem, postea ipse suâ industriâ, atque virtute facile perfecturus est, ut benevolentia Vestra dignissimum esse statuatis.

Quod quanquam ita futurum esse nihil dubitem; tamen oro, ut ad illa officia, quæ vestro judicio in eum collaturi estis, aliquid accedat suavitatis meâ causa. Venio nunc ad deliberationem vestram de munere, ad quod accersitur Matthias. Ac rursus peto, ne suspicemini, me in aliena Republica velle curiosum esse. Nihil enim præscribo vobis, sed optimo animo exponam, qua in re Matthiæ ingenium, ego quidem, plùs Reipublicæ profuturum esse arbitror.

Quanquam enim præclare instructus est eâ doctrina, qua ad enarrationem Latinorum autorum opus est, & ut antè dixi, orationis genere utitur elegantissimo, & versus venuste scribit: tamen cum Latina majore contentione excitanda sint, quam Græca, optarim impetrari posse à D. Joachimo Camerario, ut ipse susciperet enarrationem

Lati-

Latinorum Autorum, & Græcam Provinciam Matthiæ traderet. Id onus Matthias optime sustinere poterit. Hic enim industriæ suæ specimen edidit in interpretatione aliquot Sophoclis Tragœdiarum: & Græca Lingua adeo familiaris est ei, ut Græce facillime scribat solutam orationem, & carmen.

Quare nihil dubito, quin magna cum laude, atque approbatione doctissimorum etiam in media Italia personam Græci Lectoris tueri possit. Joachimus autem propter ætatem & nominis celebritatem aliquanto plus autoritatis ad latinam lectionem allaturus esset.

Tum & hoc me movet. Est natura admodum verecundus Matthias, & nondum diu in his publicis theatris versatus: At latina enarratio aliquanto plus contentionis requirit, & (dicam profecto, quod sentiam) difficilius est illustrare Latinos Autores, quam Græcos. Ostendenda enim sunt ornamenta Oratoria, proferenda exempla, genera orationis conferenda, ratio compositionis, & imitationis indicanda, ut juventus adsuescat ad veram dicendi rationem. Hunc scopum interpretes præcipuè propositum habent.

Jam hoc non tantum est Rhetorici Professoris, sed hominis versati in Republica, & usu periti, accommodare poëmata, & historias ad nostrum usum, ad præsentia negotia, ut formet judicia juventutis, ut lectio illa etiam ad prudentiam in vita conducat: videat juventus imagines totius privatæ vitæ, & publicæ in literis propositas esse, quæ nos de multis rebus admoneant, & ad virtutem exuscitent. Et talis accommodatio lucem adfert scriptoribus, monstrat enim eorum consilia, & voluntates, & levat tædium auditorum.

Scitis autem hoc tempore, mira esse fastidia discentium: Moneat etiam quomodo autorum sententias, aut exempla ad usum transferre possint, & suppeditent lumina orationis.

Orationes Ciceronis nemo utiliter enarrabit, nisi fori Romani consuetudinem, & propemodum totam Reipublicæ formam spectandam proponat.

In Poëtis quoties aliquid ex physicis rationibus mutuandum est, quoties ortus, & occasus syderum describendi: Sæpe etiam hic interpres non solum de studiis, sed de moribus, & aliis materiis, quarum commemoratio videtur profutura, concionabitur,

ut

ut faces admoveat auditoribus, eosque ad doctrinæ, virtutisque amorem excitet.

Hæc qui non efficere studet in Latinis Autoribus, etiam si est Grammaticus Interpres: tamen magna ex parte in hac scena est κώφον πρόσωπον.

Ego nostris auditoribus quanto commendatiorem feci Tragœdiam Euripidis Phœnissas, cum quod ille dixit σφίγγος ἀμουσοτάτας ᾠδὰς exitio fuisse Thebis: ego accommodarem ad seditiosa & impia dogmata.

Porro etsi Matthiæ nec prudentia, nec doctrina in hoc genere deest: tamen & usu rerum vincit Joachimus, & præstat ætate. Quare etsi nihil vobis præscribo: tamen malim Joachimo mandari Latinam enarrationem: Matthiæ Græcam, in qua scio hunc cumulate satisfacturum omnibus eruditis. Ego fretus humanitate vestra, & singulari erga me benevolentia, fui verbosior, fortasse ineptus etiam: sed tamen optimo studio adductus sum, ut meam opinionem vobis significarem, de qua vobis judicium permitto. Sed studium, voluntatemque meam vobis probari magnopere velim. Bene valete.

Data Anno 36.

2. PHI-

2.

PHILIPPI MELANCH-THONIS
Ad Leonartum Fuchsium.

ET propter ipsam rerum naturam, & propter posteritatem gaudeo crescere hortos tuos (*a*) longe amœniores Hesperidum hortis.

(*a*) Is fuit Leonhardus Fuchsius, cujus iconi, quam inter imagines Virorum literis illustrium Argentorati A. 1590. vulgatas p. 303. exhibet, Nicolaus Reusnerus jure merito subjicere hoc elogium poterat:

Artem si medicam spectas, novus ipse Galenus,
Si plantas, novus en exsto Dioscorides.

Uti enim in omni medicinæ genere præclare scriptis suis de orbe meritus est, ita præsertim eam artis salutaris partem, quæ circa herbas & plantas occupatur, erudite illustravit. Siquidem non tantum de historia stirpium commentarios insignes, adjectis earum vivis plusquam quingentis imaginibus, nunquam antea ad naturæ imitationem artificiosius effictis, Basileæ A. 1542. excudendos curavit, posthac alibi cum καὶ ἐπίτομον tum integre plus simplici vice ob præstantiam recusos: verum etiam de re herbaria tomos tres, magnis sumtibus collectos cum iconibus elegantissimis reliquit, quos Jo. Georgius Schenckius in Bibliotheca Medica p. 374. asservari ab hæredibus memorat, editionem tum pollicitis; si modo Mæcenates opus sumtuosum promovissent. Sed hactenus illi

hortis. Quis enim non lætetur rerum naturam fieri notiorem, cujus consideratio mentes ad virtutem, & Philosophiam flectit, & multa vitæ præsidia ostendit. Erudient autem & posteritatem hi tui horti, quod plantarum nomenclaturas, & figuras optima fide tradis. Quare gratiam tibi & Respublica debet, & passim boni, & prudentes hunc tuum honestissimum laborem laudant.

Etsi autem optarim, eum candorem esse ingeniorum, ut & benemeritis honos habe-

---

illi Lucinam faventem experti haud sunt, felices tamen in hoc, quod interim non perierint. Supersunt enim hodienum, venumque jam prostant Ulmæ, digni sane, qui in manus eruditas incidant. En tibi operis titulum, ut ex ungue leonem agnoscere queas. *Leonhardi Fuchsii, Illustrissimi Principis Wirtembergici Archiatri & Professoris Tubing. Commentarius manuscriptus de Historia stirpium valde illustrium, maximis impensis & vigiliis, accurata diligentia, insigni cura, indefesso studio, plus viginti quinque annis elaboratus, in tomos III. digestus, ac mille quingentarum & viginti herbarum, fruticum & arborum nomina, formas, genera, loca, tempora, facultates, atque vires, pulcherrima serie & antea nunquam viso ordine complectens.* in fol. Opus constat 571. capitibus, *666.* foliis, textum exhibentibus, & 1520. vivis imaginibus, ad naturæ imitationem nitidissime effictis.

haberetur: & πταισματα ſine livore, & ſine maledictis emendarentur: tamen vetus eſt illud: οὐκ ὅση γενεῇ, κακὰ ῥάπτειν ἀλλήλοισιν.

Vidi libellos contra te editos, & ingemui. Ut puellæ floſculos in hortis decerpunt, & ſine odio certant inter ſe, ut quælibet coronæ ſuæ thoros venuſtiſſime diſtinguat, & ornet: Ita vos in collatione herbarum facere decuit (*b*).

Ego diu jam etſi multi rabioſè adverſus me ſcripſerunt, tamen reſpondi nemini, de re dixi, quantum vel neceſſe fuit, vel potui in iis locis, ubi explicatio inſtituta fuit, ſine mentione ullius Antagoniſtæ, & hac philoſophia perpetuo utar, ac ſapientibus judicium relinquam.

Te quoque adhortor, ut cum judiciis multorum intelligentium totum opus tuum probetur: non moveâre, ſi qui novi unam, atque alteram pagellam taxant, nec cum eis certes verborum contumeliis. Valerium Cordum (*c*) Cordi filium, ingenioſum

(*b*) Inſurrexerunt in Fuchſium præter alios Guil. Puteanus, Gualterus Ryffius, Joannes Placotomus & Cornarius, quibus apologias oppoſuit.

(*c*) Vitam ejus deſcripſit Melchior Adami in Vitis Germanorum Medicorum p. 42. ſqq. e qua facile, quantam in præmaturo illius obitu jacturam ars jatrica &

sum juvenem, & in inquisitione totius naturæ sagacissimum amisimus. Nam Romæ scribunt mense Octobri eum mortuum esse, is de tuo opere sæpe honestissime loquebatur. Mortem ejus verioribus lachrimis deploremus, quam Bionis interitum deplorat Theocrytus: Νυν ὑακινθε λαλει τα σα γραμματα, καὶ πλεον αἰ αἰ.

Multas naturæ partes adhuc ignotas, si vixisset, erutas ostendisset. Tu nequaquam in Italiam *(d)* te attrahi sinas, ne quidem si, ut ad Artaxerxem Hippocrates vocabatur, amplissimis promissionibus invitarere. Bene, & feliciter vale.

Die natali filii Dei, qui dies cum annum ordiatur, ex animo Ecclesiæ Dei, & ejus hospitiis, & tibi, & tuæ domesticæ Ecclesiæ, annum tranquillum, faustum, & felicem opto. Anno 45.

Philippus Melanchthon.

3. Port-

ca & præsertim botanica passa sit, perspicimus. Melanchthon ejus mortem etiam in epistol. ad Joach. Camerarium p. 490. deploravit.

(d) Melchior Adami in Vitis Germanorum Medicorum p. 180. Fuchsium a Tuscorum Duce, Cosmo Medice, annuo sexcentorum coronatorum stipendio invitatum fuisse, ut in Pisana schola medicinam publice doceret, scribit.

3.

Portneri ad Kœnigsmannum. (*a*)

Clarissime atque Excellentissime Kœnigsmanne.

VIx oculis meis credidi, cum tuas vidi: annuum enim silentium, quod tam religiose hactenus custodieras, omnem mihi spem pridem ademerat, ullas abs te in posterum accipiendi. Neque tamen ideo aut eruditionem tuam & virtutes minus æstimavi, aut in amicitia refrixi: nunquam enim ex animo meo dimittere potui illud sincerissimi affectus vinculum, quo, sive ob communionem studiorum, sive quod me cœca quadam fortuna delegeras, quem potissimum amares, invicem coäluimus. Gaudeo igitur Tibi redditas fuisse, quas ut primum

(*a*) Ex apographo Bibliothecæ Perillustr. Uffenbachii. Data est autem hæc epistola, multum bonæ frugis habens, ad Robertum Kœnigsmannum, Eloquentiæ tum in Academia Argentoratensi Professorem. De Jo. Alberto Portnero, ejus auctore, magno ævi sui ornamento vid. Celeb. D. Struvii Act. literar. e MSS. erut. Fasc. II. præfat.

mum huc me contuli, exaravi. Cupio enim, Tibi omnia approbare, quæ cultum ingenii mei & mutationem loci concernunt. Vere auguraris, Vir Clarissime, multum imminutam esse, vel voti mei ambitionem, vel fructum peregrinationis ob hæc plusquam civilia bella, quæ avaritia, lubido, φιλοκρατία (atque hæc inprimis) fatali, ut videtur, calamitate contraxerunt. Neque tamen usque adeo infœcunda magnarum mentium Lutetia est, ut non passim curiosorum oculis exponat ejusmodi nomina, quæ doctrina, prudentia, meritis, cum quovis eorum, qui nunc literarum Principes creduntur, possint contendere. Sane GABRIEL NAUDÆUS, (*b*) Cardinalis Mazarini

(*b*) Multum debent rei literariæ ac librariæ studiosi Gabrieli Naudæo, Viro artis bibliothecariæ peritissimo, nec indigno incomparabilis bibliothecarum condendarum artificis elogio, quo ipsum Magnus Conringius in I. de Bibliothecis collectione Schmidiana p. 164. ornavit. Omne is fere ævum in bibliothecis præstantissimis vel condendis, vel ordinandis, vel administrandis summa cum laude peregit. Fuit enim primo Henrici Memmii, Senatus Parisiensis Præsidis, dein Eminentissimorum Cardinalium Joannis Francisci a Balneo, Antonii Barberini, & Julii Mazarini, tandemque Christinæ Suecorum Reginæ Bibliothecarius, testante id ejus epitaphio, quod epistolis viri literatissimi Genevæ A. 1667. in 12. editis cum elogio

rini florentibus adhuc rebus ejus, Bibliothecæ Præfectus ad summam, qua excellit, eruditionem tantum humanitatis attulit, ut adeuntibus incertum sit, artium ne in ipso copiam, an morum modestiam potius mirentur. Libros ejus, de STUDIO MILITARI (qui Romæ ante quatuordecim annos prodiit & diffuso quodam tractandi genere, omnium propemodum, qui in hoc campo desudarunt, diligentiam superavit) de instruenda Bibliotheca (qui Gallice ad Memmium summum virum & præmaturo obitu Reipublicæ ac literarum malo ante sesquiannum ereptum, conscriptus est) aliaque minora, Panegyricum ad Urbanum Septi-

elogio a Petro Halleo ipsi scripto præfixum est. Ex hac vero Portneri epistola, bonæ certe frugis plenissima, elucet, eum quoque maximæ humanitatis, quæ summa Bibliothecarii laus est, fuisse. Videatur de ipso ejusque scriptis Celeb. Jo. Henricus von Seelen in Paralipomenis doctæ de eruditis præcocibus orationi annexis p. 88. sqq. & auctores ab eo laudati. Adde D. Jo. Fabricii Histor. Bibliothecæ suæ Part. V. p. 442. Joann. Imperialis Museum Historicum. p. 214. sqq. edit. Fabric. Rolandi Maresii Epistol. Philolog. p. 420. sqq. edit. Rechenberg. & Ludovici Jacobi a S. Carolo libellum A. 1659. h. t. editum: *V. Cl. Gabrielis Naudæi Tumulus, complectens elogia, epitaphia, carmina tum Latina, tum Gallica variorum Cl. Virorum, cui accessit catalogus omnium Naudæi operum.*

Septimum Pontificem Maximum, pro Thoma Campanella, Agrippæ, Theophraſti, & aliorum (*c*) à Magia defenſiones (quod ſcriptum quanti ingenii ſit, ex ipſo titulo conjectabis) THOMA à KEMPIS, contra Benedictinos, qui neſcio quem fictum GERSONIUM ſubſtituerunt, aſſertionem, Epiſtolam ad Supremum Pariſienſis Curiæ Senatum, (*d*) pro Bibliotheca Mazarini (quæ

(*c*) Apologiam pro magnis Viris Magiæ poſtulatis Jac. Jſtm. Reenhielmius, cujus verba Summe Rev. Sc elenius l. c. allegat, a Naudæo ingenii tantum oſtendendi cauſa conſcriptam eſſe cenſet. Sunt vero, qui ſecus ſentiant, eique ſimul pollicem premant. Præſertim valde illa probatur Celeb. Petro Friderico Arpe in Feriis Æſtivalibus p. 64. qui ad hanc apologiam alteram partem meditatur, cujus συνοψιν l. c. p. 65. ſqq. exhibet.

(*d*) Notum eſt, Bibliothecam Mazarinianam immenſis ſumtibus undique congeſtam, & ſupra quadraginta mille voluminibus ſuperbientem, poſſeſſore ejus publice proſcripto, juſſu ſupremi Senatus Pariſienſis diſperſam atque divenditam, manuſcriptos vero codices Regiæ Bibliothecæ inditos eſſe. Elegans in eam diſſipationem Gaulmini epigramma e ſelectis Guid. Patini epiſtolis Tom. IX. p. 757. inſerui. Scripſit tum Naudæus libellum ſupplicem h. t. *Avis a Nos Seigneurs du Parlement ſur la vente de la Bibliotheque de Mſr. le Cardinal Mazarin.* Sed ſurdis auribus narravit fabulam. Poſt reditum vero ex exilio ſuum Mazarinus de reſtauranda Bibliotheca ſerio cogitavit, & ſucceſſu quidem feliciſſimo. Vid. Celeb. Dan. Maichelii

irreparabili Galliæ dedecore, summo doctorum omnium luctu, incredibili Studiorum damno, inconsulta Patrum vehementia distracta est) exaratam & alia ejus plura, nisi vidisti, ignoras profecto meritum hominis, non minus Heinsio, Boxhornio, aliisque qui in humanioribus disciplinis eminere voluerunt, æstimandi, quamvis minus æstimetur. Ipse mihi Lentzioque meo id honoris habuit, ut non solum frequenter ad se admitteret, sed eâ benevolentiâ, & si qua inter tam inæquales est familiaritate complecteretur, quam neque ab eo, neque ab ullo alio Gallorum auderem exspectare. Non enim libellis tantum suis propemodum omnibus donavit, sed tanquam non amici tantum, sed Magistri vicem fungeretur, data opera integrum Catalogum nobis consignavit eorum, quorum notitiam & cultum nobis haud infructuosum fore existimaverat. Quæ res, uti ab homine extero, & ad quem nullis prorsus commendatitiis instructi accesseramus, ne requirenda quidem erat, ita ejusmodi necessitudine nos

chelii Introduct. ad historiam literariam de præcipuis Bibliothecis Parisiensibus Part. I. Cap. IV. p. 65. sqq. add. *Neuester Gelehrter Staat von Paris.* Sect. VI. p. 182. sqq.

nos ipsi conciliavit, ut cujus amicitia, in Gallia certè, potius gloriari debeamus, non possimus reperire. Edidit idem nuper (quod tali in tempore tam incensis omnium ac infensis animis stupendum est) judicium suum (*e*) de omnibus illis quæ in Patronum suum per Satyram composita sunt, & quotidie subnascuntur. Sed ne Te apud unum hunc diutius teneam, beneficio ejus nobis innotuit JACOBUS PUTEANUS, Vir plane eximius, Bibliothecæ Regiæ Curator, in quo ingens doctrina, plurimum comitatis, quam ipsa senectutis reverentia augustiorem quodammodo & gratiorem efficit. Ille quoque benevole admodum nos per omnia & Regiæ & suæ Bibliothecæ scrinia deduxit, tanta nostra voluptate, ut & memoria tam jucundæ collocutionis grata nobis & utilitas haud pœnitenda sit (*f*).

(*e*) Digitum intendit Portnerus in librum Naudæi hodie rarissimum, cujus titulus est: *Le Mascurat, ou Jugement de tout ce qui a été imprimé contre le Cardinal Mazarin.* Vid. opellæ hujus Tom. II. p. 344. & Tom. IV. p. 557.

(*f*) Memori & gratissima mente Puteani, Viri Summi, humanitatem ac merita post ejus fata quoque profecutus est Portnerus. Testantur id *Exequiæ Trans-Rhenanæ Illustrissimo Viro Jacobo Puteano, Fani S. Salvatoris Abbati, Regi Christianiss. a Consiliis & Bibliothecis,*

Dionysium Godofredum Jacobi, qui Genevæ agit, Nepotem vidi, verum in eodem οὐδὲν πάλεμον. Senescit paulatim avorum gloria in posteris, qui famam à majoribus partam deterere inertia malunt, quam virtute augere. Opera tamen ejus Bibliothecam Sancti Germani in Pratis perlustravimus: Nulla illic copia librorum (*g*), quæ pretium & curam merentur; Manuscripta sunt probæ pleraque notæ & manifestæ vetustatis. Ne Regia quidem Bibliotheca ad privatæ saltem (cujusmodi quidem hic permultæ sunt) opulentiæ decus aspirat, duobus tantum ambulacris comprehensa, ubi, si manu scripta, quæ prorsus rara & memorabilia sunt, excipias, nihil est, quod magnopere expetas. Thuana Bibliotheca (*h*) quatuor-

cis, sapientiæ laude veroque virtutis studio immortale nomen in terris post obitum adepto in Germania auctore Portnero ducta. Vid. Celeb. D. Struvii Acta litteraria e MSS. eruta. Fasc. II. p. 1. sqq.

(*g*) Hodie vero & SanGermanensis & Regia præsertim multo opulentissimæ sunt. Vid. Maichel. l. c. Part. I. Cap. I. p. 1. sqq. & Cap. III. p. 61. sqq. add. *Neuester Gelehrter Staat von Paris.* Sect. VI. p. 157. sqq. & p. 178. sqq.

(*h*) De Thuanea Bibliotheca vid. Celeb. D. Struv. Introd. in Notitiam rei liter. Cap. III. §. X. p. 93. sq. Talis ea, antequam divenderetur, fuit, ut Joannes Lau-

quatuordecim millibus voluminibus dives, cultu & nitore librorum, tum copia etiam & exquisito delectu, præter Seguierianam, quæ tamen numero longe impar est, cæteras omnes vincit. In Bibliothecario ejus summam eruditionem, multarum rerum experientiam, judicium de rebus prope omnibus accuratum admiratus sum. Quid putas me dixisse aut cogitasse, cum illum locum, quem magnus ille spiritus, habitare, cum vestigia verè AUGUSTI illius Viri (quæ nullibi crebrius, quam in illo Musarum secessu, ubi noctes atque dies versabatur, defixit) tueri oculis, premere pedibus cœpi? linqui protinus omnino visus sum, & ea sive suavitas domicilii, sive contemplatio Domini me invitum & jam diu nihil minus cogitantem ad veteres delicias meas transtulit, sensusque meos (vides etiam, ut ineptias meas tecum partiar) ejusmodi versiculis expressit:

Launoius eum, qui Bibliothecam Thuaneam non vidit, Lutetiam non vidisse censendum judicarit. vid. ejusd. Acta litteraria e MSS. eruta. Fascic. II. p. 11. Bibliothecarius illius tum fuit Ismaël Bullialdus.

Hæc domus illa diu magnis habitata
THUANIS
Doctrinæ sinus est Historiæque parens.
Prodiit hinc prisci laudes quod vincet &
ævi,
Quo minus est, magnum quicquid in or-
be fuit.
Nunc etiam manes hic dant responsa beati,
Nunc etiam voces doctaque verba fe-
runt.
Vivit in extincto cœlestis Spiritus igne,
Atque animat tantas, quas cumulavit,
opes,
En Tibi præclaræ passim vestigia mentis,
Hæc suprema sui signa reliquit humi.
Effigies AUGUSTA oculos invitat ami-
cos,
Virtutemque sacro monstrat in ore tuam.
Desino sollicito libros inquirere cultu
Omnibus una mihi præstat imago li-
bris.

Ipse Præses Thuanus paterni nominis & instituti hæres accurata industria & singulari adversum advenas bonitate, dignitatem togæ suæ facile tuetur, nec minus anxiè gloriam à Patre relictam conservat, quamvis non (quod fratrem ejus Fr. Augustum ante hoc

hoc ipſum *(i)* decennium pervertit) contumacia neque inani jactatione libertatis famam fatumque provocet. Inter cæteras Bibliothecas, quarum ſingulæ ſuæ quædam peculiaria ornamenta præferunt, non tam antiquitatis monumentis, quam noviſſimæ vetuſtatis gratiis excellit Seguierii Magni Galliæ Cancellarii *(k)* Theſaurus, cui ſiquid

Tt 5 ſimile

(i) Nota ſunt omnibus infelicia Franc. Aug. Thuani, capitis ſupplicio affecti, fata. Diximus autem, Tom. IX. p. 731. parentis in hiſtoria condenda candorem ſi Patinum aliosque audiamus, filio perniciosum fuiſſe, capitisque ſupplicium peperiſſe. Obſervavi vero poſthac Petrum Bælium in Diction. ſub voce *Louis XI.* not. M. hujus quoque rei meminiſſe, ac ſub voce *Louis XIII.* not. R. Patinum acriter refutaſſe. Sed vide, ſi placet, quid Bælio repoſuerit Bierlingius ὁ μακαρίτης, certi tamen aliquid determinare non auſus, in Commentar. de Pyrrhoniſmo hiſtorico Cap. II. p. 84.

(k) Petrus Seguierius, Franciæ olim Cancellarius & ſummus literarum Patronus, maximis impenſis collegit Bibliothecam plurimis Codicibus MSS. Græcis præcipue inſtructiſſimam, quæ hæreditatis jure tranſiit ad Henricum Carolum du Cambout de Coiſlin, Ducem & Parem Franciæ, Epiſcopumque Metenſem, nomen inde Coiſlinianæ nacta. Omnium hujusce Bibliothecæ Manuſcriptorum Græcorum Catalogum ad modum Lambeciani confecit, Pariſiisque A. 1714. in fol. typis exſcribendum curavit Celeb. P. Bernardus de Montfaucon. vid. Act. Erud. A. 1715. p. 481. ſqq. Maichel. l. c. p. 64. ſq. & Summe Vener. Jo. Chriſtoph. Coler. Analecta ad Struvii Introduct. p. 22. ſq.

ſimile me vidiſſe in vita dixerim, Veritati & Virtuti injuriam fecerim. Intereſt enim ſtudiorum, foveri à Magnatibus, & cum foventur, agnoſcere Mæcenates ſuos & profiteri. Raro Muſis contingit, tam commode habitare; at hic, quæ alibi vix ſitum & blattas effugiunt, auro omnique pictorarum & elegantiarum ornatu inſtructa illuſtrantur. Cum ingreſſus fueris ambulacra (ſunt enim quatuor) magificentiâ loci perſtringit oculos, mentemque tantum libris intentam in diverſum abripit, ut neſcias, quid potiſſimum mireris. Ea quoque res materiam carminis pangendi dedit, & Lyram inſuetis manibus admovit:

Muſa, quæ anguſtas habitare ſedes
Sveta, nunc lucem recipis, nec antris
Abdita obſcuris, velut ante cultu
Paupere ſqualles.

Sume majores animos & auram,
Quam Tibi ſpirat zephyrus, ſecundam
Impigris velis ſequere, & benignos
Noſce penates.

En ut auguſto tabulata ſumtu
En ut auratis laquear columnis
Et laborato paries amictu
Cuncta perornet.

Si

Si quidem tales ſtudiis Patroni
Læta promittunt & honoris arces
Fulgor illuſtrat, meliora nobis
Secula reſtant.

Quamlibet belli violenta moles
Artibus pacis meritos favores
Subtrahat, ſævis miſerumque caſtris
Impleat orbem:

Stat tamen tuto inviolatum aſylo
Laudis antiquæ decus & minantes
Deſpicit diras, retinetque caſti
Numina templi.

Sint tibi multi ſimiles precamur,
Magne SEQUIRI, quibus inter aulæ
Ambitum & rebus nimis occupatæ
Tempora vitæ.

Illa præclara bonitas in artes
Duret, ut mentes precium decoras
Proferat, magnos ſtimulante plauſu
Leniter auſus.

Dein Scævolam Sammarthanum conveni, unum è geminis illis ſuperſtitem & octogenariæ ætatis Senem. DEus bone, quæ in illo congreſſu intellexi, audivi, didici. Non in

in hoc ævo aut tempore, non tecum, aut cum aliis, qui ingenio & doctrina seculum nostrum ornant, sed in alia ætate, inter alios homines, cum THUANIS, BRISSONIO, CUIACIO, cum Pithœis, Silleriis, Veræis, Fabris, Bongarsio cæterisque magnis animabus agere, sermonibus illorum interesse, convictibus frui me omnino autumavi, ita me colloquio ultra quadrihorium producto imbuit atque cepit doctissimus ille & rerum Gallicarum scientissimus Senex, ut affirmare Tibi ausim, me nullum diem lætiorem aut majore animi voluptate unquam exegisse. Alio calamo & faciliore stylo opus foret ad exprimendam suavitatem, quam ex quotidiana ejusmodi hominum consuetudine usurpo haurioque. Supersunt adeundi Bignonius, Henricus Valesius, Dionysius Petavius, quem per adversam ejus valetudinem nondum appellare potui; Petrus de Marca Archiepiscopus Tosolanus, Vir omnis antiquitatis peritissimus, quos tamen plerosque brevi, si DEus volet, invisam. Amisimus intra paucos menses Jacobum Sirmondum Societatis JEsu Theologum, magni inter eruditos nominis, & Petrum Puteanum, Jacobi fratrem, qui paulo ante luctuosam literis mortem Commentarium in Jura Ec-

clesiæ

clesiæ Gallicanæ (*l*) edidit, atque hac velut ultima manu finem tot egregiis laboribus, quibus omne studiorum genus illustravit, feliciter imposuit. Blondellus, qui Amstelodami agit, de visu periclitatur. Naudæum in Sueciam (*m*) cogitare certum est. Tu miraberis.

(*l*) De hoc opere juvat Nicolaum Rigaltium audire, hæc in vita Petri Puteani p. 664. collectionis Batesianæ memorantem: *Jam in limine senectutis erat, cum editioni Libertatum Ecclesiæ Gallicanæ manus primas admovit. Opus, antea tentatum pluribus, nulli felicius cesserat, quam Petro Pithœo. Is tantum capita quædam tribus & octoginta constituerat articulis, summo judicio formatis. Ad ea igitur capita Puteanus collimavit, conjecitque probationes, ex amplissimis undique tribunalibus & variis Ecclesiarum chartulariis, atque ipso chartarum regni thesauro collectas, unde, communi gentium sensu, continuatoque usu, decreta manaverant, quæ Pithoeanas positiones constabilirent. Hoc una quidem & altera editione præstitit, ac subinde repetita lectione adjecit ad omnes singulatim articulos commentaria, doctissimas observationes, quæ citatis variorum scriptorum testimoniis Gallicani Juris æquitatem confirmant. Adversus hæc tanti momenti studia, quæ pro Regis & Cleri dignitate certabant, Clerus ipse Gallicanus, instigantibus aulæ Transalpinæ mancipiis, jam commotior accendi atque inflammari cœperat, & atrocia fulgurasset, si non ipsa vitæ sanctissime transactæ quasi majestas texisset auctorem. Durat operi fama, geminata jam editione discurrens, durabitque olim venientibus sæculis, ubicumque sapientia vigebit.*

(*m*) Christina, Sueciæ Regina, Naudæum ad Bibliothecam, incredibili industria ac sumtu paratam, ordine

raberis. Magnus ille vir est, & talis omnino, qualem magnus aliquis Princeps ad adornandam Bibliothecam optare debeat. Illa sanè jucunditas, qua in ista cum præclaris hominibus conversatione fruor, quamvis parum mihi temporis otiique ad studia privatim tractanda relinquat, ea tamen oblectatione me perfundit, ut omnium miseriarum, quibus pene obruimur, fere obliviscar. Ex illis in Aula & Senatu præter Præsidem Thuanum, de quo dixi, neminem colui. Scis id hominum genus fere iniquum esse melioribus ingeniis, & fere lucro deditum, cujus aviditas cum semel animum corru-

ordine digerandam ditandamque præmiis amplissimis præpositis evocaverat, benevolentiæ in ipsum suæ interprete usa Isaaco Vossio, ad cujus literas Naudæi responsoriæ in ejus Epistolis p. 809. sqq. habentur. Paruit is Reginæ voluntati, inque Sueciam abiit. Sed *cum rei proposita* (verba sunt Petri Hallæi in elogio Naudæano supra citato) *necessariam operam navasset, tædio illius Aulæ, cujus priscam simplicitatem ac fidem nonnulli literati, gratiam malis artibus nacti, corruperant, patriæque recepta tranquillitate pacatoque civium dissidio respirantis desiderio affectus, ad reditum se comparavit. Auctus itaque præmiis, & a Regina honorifice dimissus, in viam se dedit, ex cujus labore collectam febrim passus, in Galliæ limine apud Morinos in oppido, cui Abbatis-Villa* (Abbeville en Picardie) *nomen est, ad Somonam anno seculi & ætatis LIII. mortem obiit, ac ibidem sepultus est in Parochiali Ecclesia S. Georgii.*

corrupit, ceterorum omnium curam expungit. E Magnatibus Cardinalem Gondinum, qui Coadjutoris Parifienfis nomine vulgo celebratur, falutavi, & ab eo fumma humanitate, & quadam privata benevolentia exceptus fum. Debeo illam gratiam, ut alia multa SCIPIONI SCALIGERO (*n*) cui Forftnerus fuas, quas de pace Germaniæ compofuit, commentationes infcripfit. Ille me ad alios, tum nuper Carolum Lotharingum Ducem deduxit, de quo ut & de Republica multa memorare poffem, fi aut major in temporibus fecuritas, aut minus in itineribus difcrimen effet. Quam enim intuta

(*n*) Pleræque Forftneri epiftolæ, negotium Pacis Osnabrugo-Monafterienfis concernentes, invito plane & indignante auctore A. 1657. publicæ luci expofitæ, ad hunc Scipionem Scaligerum fcriptæ funt, qui in iis & Equitis, & Illuftriffimi elogio mactatur. Is nimirum Scaligerorum, Principum olim Veronenfium, genti fe inferere conatus eft. Sed impoftorem eum fuiffe, ac vero nomine Adamum *Scaglia* (quod Latinis *Squama* eft) audiiffe, patre homuncione de fæce oppidi Baroducenfis in Lotaringia textore limbolario Antonio Scaglia genitum evincere contendit Jofephus Scaliger in confutatione fabulæ Burdonum p. m. 332. edit. Lugdun. Batav. A. 1608. in 12. Commendatione tamen Cardinalis de Givri factus is eft eques fepulcri Hierofolymitani: nec auctoritatem dignitatemque ipfi defuiffe tum hæc, tum Forftnerianæ epiftolæ modo memoratæ teftantur.

intuta sint ejusmodi argumenta experiendo didici.

Superest, ut mala publica privatis solatiis leniamus, nostra quisque conditione contenti, alienam nec inquiramus anxie, nec muliebriter doleamus. Fati hoc telum est, quod eos haud immerito percutit, qui Deorum hominumque incuriosi & adversus utrosque severissimi, suam hactenus potentiam, suam solertiam, cum invidia omnium prope gentium jactitabant. FORSTNERI notæ in Tacitum prodierunt: ego indicem jussu Autoris scripseram, eo instituto, quo Argentoratenses optimos scriptores recensuerunt, sed eum, cum excuderetur liber, omitti placuit. Adjeceram subitaneum Carmen, in quo alia omnia mea, præter nomen sunt. Habes prolixam satis Epistolam, è qua, si nihil aliud in Te, pœna saltem silentii tam diutini pertinet, quam Tibi fastidio & loquacitate mearum literarum irrogandam duxi. Ubi ad otia mea & studia rediero, plura & meliora scribam. Nunc contentus eris hoc Catone. Hinc in Belgium animus est, ut Salmasium, (quem tamen ipsum cum Freinshemio & Naudæo Sueciam repetere fama est) Heinsium (cujus

(cujus filius (*o*) Reginæ in conquirendis monumentis in Italia operam navat) Boxhornium & ſi qui alii occurrent, coram venerer. Inde Ratisbonam & ad Comitia ſpecto, quo me mei vocant. Et certe non indignam ſtudioſo homine palæſtram cenſeo, ubi tot animorum motus, tot fluctuum, qui per hos triginta quatuor annos Germaniam quaſſarunt, & tantum non merſerunt concurſus, denique quoddam velut Orbis Compendium & Senatus Regum (quod ille Græculus de Curuli Majeſtate dicebat) ſpectantur.

Ego ubicunque fuero, non intermittam morem meum Te colendi, Te amplexandi, DOCTISSIME VIRORUM & AMICORUM, cujus non minus eruditionem admiror, quam amicitiam revereor. Vale Vir Excellentiſſime, & favoris Tui perſeverantia dignare

Summæ Doctrinæ ac Virtuti T.

ſerio devotum

J. A. Portnerum.

Lutet. Paris.
A. O. R. MDCLII.
d.8.Jun.Stil.noſtrat.

(*o*) Vide duas Nicolai Heinſii epiſtolas ad Iſaacum Voſſium valde memorabiles, in Novæ Librorum rariorum Collectionis faſciculo I. p. 166. ſqq. extantes.

4.

PHIL. JACOB. SPENERI
AD
SPIZELIUM.

Salutem a Domino!

Vir Plurimum Reverende, & Præclariſſime Domine, Amice, & in Chriſto Frater honoratiſſime!

SUmma animi cum voluptate tuas legi, quibus jam omnino in amicorum numerum me ſuſcepiſti, niſi quod quæ mihi, & paucis illis pagellis meis admetiris immerito elogia, non ſine pudore legere licuit. Agamus id invicem, ſi placet, & cum amicitia cepta ſtudeamus, ne alter alterius ſit gravis modeſtiæ: quod petitum confido, ita candorem tui animi æſtimo, tibi non fore ingratum. Interim gratias maximas ago, quod obviis ulnis petentem in Tuis numerari,

rari, admisisti, primisque literis tot adjeceris munera, quot operum mihi subministrasti notitiam; qui enim aliqua temporis penuria (necessitate ad studia quædam à primario scopo aliena tractus, quæ parum otii relinquunt iis literis, quibus magis caperer,) laboro, de rarioribus scriptoribus non nisi rarò audio, ut muneris mihi instar sit, vel de aliquorum doceri nominibus: quibus si aliqua tenuis argumenti accedat notitia, jam omnino voti me damnatum existimo. Quem Fliscum Comitem mihi appellas, planè non novi, nisi quod illustri loco illam familiam Genuæ, & in Gallia, quo ramus ejus translatus est, haberi meminerim. Quod verò de viri scripto judicium ferendum sit, vel ex tua relatione haurio, qui Astrologicam vanitatem, quam ex animo semper odi, reprehendis. Stanislai Felicis ad Pallavicinum notas, de quibus mentionem facis, haud dubito historiæ Ecclesiasticæ superioris seculi non exiguum lumen affusuras, dummodò à Suavi depellant alterius calumnias. Nec adeo laboro aliquem videre, qui nostris valdè propitius sit: Sufficit veritatem ipso dissentientium inter se conflictu patefieri, sed & tantò ma-

jor nobis scripti adversus Romanos usus esse potest, quantò minus ille nostris partibus studere profitetur. Mitto hic aliquam aliam censuram Gallorum de Pallavicino, si eam legere placet. Excerpta ea ex diario Doctorum (*a*), quod appellabant, mense Januario ineuntis anni cœpto, sed non ultra aliquot menses continuato. Cum enim virorum, quos, si professionem ipsius religionis Pontificiæ excipias, cordatos admodum esse colligere licet, institutum fuerit, plerorumque librorum, qui prodirent, in aliquot lineas contrahere argumenta, atque *κρίσιν* addere, ne quidem ab illis abstinuere manus, in quibus sinè curiæ Romanæ offensa vix quidquam dicere poterant. Undè ad Pontificis querelas à Rege jussi sunt, tantisper suspendere calamum, donec causæ suæ rationes regi approbassent. Utrum verò ad institutum redituri sint, vel quandò illud futurum, ipse ex Gallia adhuc aveo discere. Paganini Gaudentii nomen per amicos mihi innotuit, & ante decennium pauca tantum mihi lecta, in quibus illud fuisse memini, de arcanis Imp. Rom. evulgatis, nec non alium

(*a*) *Journal des Sçavans.*

alium tractatum de moribus sæculi Justinianei, qui Sporianis dein typis apud nos recusus est. Verum cæteri etiam à Te consignati tituli variam viri, & diffusam produnt eruditionem, ut ejus lectio nec usu, nec jucunditate carere possit. Quod ipsum in causa est, ut vir quidam amplissimus è Reipublicæ nostræ Proceribus, qui Gaudentium in Italia vidit, & à me titulos hos didicit, me rogaverit, ut nisi grave hoc Tibi futurum sit, à Te resciscerem, quo pretio quatuor illa opera ex vicina Italia comparari possent: nostri enim bibliopolæ rarò illa adferunt, quæ exotica sunt. Quod ex studio Tuo promittis Museum Philologico-Historicum, omnium haud dubie applausu singulari excipietur. Mihi illo promisso movisti salivam, ut cum impatientia exspectem: de tali enim, tamque nobili argumento, quæ tua est πολυμαθεία, nihil mihi vulgare polliceor. Suppeditet verò Deus ulterius vires laboribus pares, illisque abundantissimè benedicat: ut Tuis vigiliis plures subindè erudiantur, reddanturque meliores. Intelligis presso pede tua me secutum vestigia, ut ad singula responderem epistolæ capita: Optarem verò jam ipse quoque alia

adjungere, quæ studiis Tuis grata esse considerem. Ingenuè autem fateor, nil succurrere mihi, quod adjicere valerem. Ne verò omnino nihil adferat hæc pagella, catalogum appono operum Theophili Raynaudi, quæ inprimi, Lugdunenses referunt. Si ex titulis ferendum judicium, non contemnenda crederem omnia illius: sed non rarò specioso titulo haud quaquam respondent scribentis vires. Unicum illius hactenus librum in manibus habui, qui hic quoquè ex tomis uni insertus est, Erotemata de bonis; & malis libris, ex quo tamen de studiis illius non sufficienter judicari potest. Deprehendo ex lemmatibus illis, calamum etiam adversus Launojum Parisiensem strinxisse, qui alias, si quis inter Pontificios in Gallia alius, candidus est, multasque vulgo creditas fabellas, non sine aliorum stomacho erudite confutavit. Viri de Brunone Carthusianorum patriarcha scriptum hic quoque impressum est. Quæ de Magdalena falsò Provincialibus Galliæ attributa, & ab illis religiosa peregrinatione culta commentatus est, tantum per indiculum aliquandò legere licuit. Periculum etiam ipsi ob id scriptum ab Aquensi Parlamento

crea-

creatum fuerat, nisi Patronorum suorum aliquot Episcoporum, qui literas hominis amant, favore tectus fuisset. De alia conjectura *(b)* non certò asseverare possum, utrum ille autor sit; cum aliquis totum commentum XI. mill. virginum ex sacrificuli unius errore ortum ostendit, quod homo indoctus in martyrologio cum legisset

(*b*) Conjecturæ hujus auctorem Jacobum Sirmondum, non Launojum, facit Hadrianus Valesius, qui & paulo aliter rem hanc enarrat. Dabimus ipsa ejus verba, lectu jucundissima ex Valesianis p. 48. sqq. edit. Paris. A. 1694. *Il y a eu une sainte Ursule Martyre suivant la commune opinion. On ignore neanmoins de quel tems elle a été. Mais je suis tres-humble serviteur des onze mille Vierges: La fable est un peu trop manifeste, pour pouvoir la souffrir. Voicy sur quoi cette erreur est fondée suivant la conjecture du savant Pere Sirmond. Ceux qui ont forgé cette belle histoire, aiant trouvé dans quelques Martyrologes manuscrits*, SS. URSULA ET UNDECIMILLA V. M. *c' est à dire: Sanctæ Ursula & Undecimilla Virgines Martyres, & s' étant imaginez qu' Undecimilla avec l' V. & l' M. qui suivoient, étoit un abregé pour Undecim Millia Virginum Martyrum, ont fait là dessus ce Roman que nous avons aujourd' huy. Je ne comprens pas comment les Docteurs de Sorbonne, parmi les quels il y a tant d' habiles gens, ont bien voulu laisser pour Patrones tutelaires de leur Eglise cette troupe de Saintes de contrebande, pendant qu' ils en avoient à choisir tant d' autres de bon alloy.*

nomen XIMIL. VIRG. *(Ximiliæ* virginis, quæ aliis *Similia)* loco unius repente XI. millia nimis fœcundo partu enixus sit. Cæterum cum aliud desit argumentum, ut pagellam compleam, de Excell. nostrorum Professorum laboribus, non nisi aliquot adjiciam verba. Venerandus Dominus Doct. Dannhauerus, (qui Te iterum resalutari studiosè jussit,) proximè cum Duræo misisset nuncium, reliquis Syncretistis universis unicum meletema objecit, cui nomen: *Illex & obex pacis religiosæ.* Plur. Rev. Dominus Doctor Schmidius συγκρισιν suam, quâ cum Scriptura Sacra Pontificem confert, continuat. Plur. Rev. Dominus Doct. Faustius, in Anti Rinthelianis suis à Curtio vindicandis occupatur. Demum Magnificus Academiæ nostræ Rector Dominus Doctor Bæbelius, postquam antediluvianæ Ecclesiæ Theologiam publice proposuisset, nunc ad Noachicam pedem promovit: In historia verò N. Testamenti seculum secundum eum adhuc tenet. Opus verò, ubi absolutum prodibit, haud dubie doctis satis probabitur. Finio tandem in voto, ut valeas, Deusque Te diù servet nominis sui gloriæ, Ecclesiæ commodo, proprio decori, amicorum studiis,

diis, in quibus ſemper nomen profitebitur ſuum

Plur. Rev. Tuæ Claritatis

ſtudioſiſſimus & addictiſſimus

Argent. 29. *Sept.* 1665.

Phil. Jac. Spenerus, D.

P. S. Titulum Excellentiæ a nemine, multo minus amico, mihi debitum, omnibus modis deprecor, & onerari eo nolo: ipſe exemplo meo, ut titulis æque erga me parcus ſis, futurus autor.

5.

JO. GOTFR. OLEARII
AD
SPIZELIUM.

JESUM!

Admodum Reverende, Clariss. atque Præcellentissime Vir, Domine, Fautor, Amice & in CHRISTO Frater ex multis nominibus honoratissime.

QUas his ipsis nundinis ad me cum munere longe gratissimo misisti responsorias, gratissimæ profecto & istæ fuerunt. Antidoron, quod cum responsione ablegarem, hac vice non suppetit aliud nisi leviculus hicce de mutua Beatorum visione & congregatione libellus, quem amantissimo conspectui tuo gratus haberi cupiens sisto. Utinam reapse gratus! Non potui autem non demirari atque æstimare insignem maxime operam Adm. Rev. Cl. Tuæ, quam penitiorum literarum consecraneis, istis arcanis tuis evulgatis, candide locasti. Id tamen monere volebam, hæsisse me aliquantulum,

tulum, ubi perluſtrarem MSS. Bibliothecæ Baſileenſis, a Cl. Buxtorfio Tibi communicata, & quædam deſiderarem, quæ A. 1657. d. 24. Aug. his ipſis oculis meis ibidem vidi & uſurpavi, oſtendente iſta mihi & comitibus Dn. D. Joh. Rodolpho Wetſtenio, Novi Teſt. Prof. Publico. Notavi nonnullos apices, eosque Cl. T. jam ſiſtere non dubito: Vidi autem ſqq.

1. Michaelis Glycæ Sic. Chronicon Mundi ſynopticum in charta orientali.
2. Georg. Monachi Hiſtoriam a Jul. Cæſ. ad Dioclet. & Theophanis continuationem a Dioclet. ad Theoph.
3. Greg. Nazianzeni Opera Græce in charta MS. cum expoſitione Eliæ Cretenſis.
4. Codicem Canonum omnium Concil. Græc. MS. cum explicatione Zonaræ.
5. Athanaſiii &
6. Cyrilli opera in codice orientali, quo uſus fuit olim Martinus Cruſius ex indultu Acad. Baſil. uti quidem manus & autographon ejus teſtatur.
7. Origenis Lib. VIII. contra Celſum, ad quos Wetſtenius tum addebat: *Hos qui legit, longe alia deprehendet, quam quæ vulgo Origeni tribuuntur.*

8. Chry-

8. Chrysostomi Homil. in Genesin 2. Tomos in membrana.

9. Epistolas Paulinas cum scholiis Græcis. Multas ex Oecumenio desumptas asserebat Wetstenius, & ex aliis Patribus, ut vera catena Patrum nominari queant. Zanchius Comment. ad Coloss. citat scholiasten quendam Græcum, cum his scholiis exacte convenientem.

10. Quatuor Evangelistas. Vetustissimum ejus Bibliothecæ MStum.

11. Rationale Durandi ex primis libris, typis æneis exscriptis, impressum Moguntiæ A. 1459. d. 6. Octobr. finitum a Joh. Faust.

Hæc & alia plura cum quatuor integris scriniis repletis ejusmodi MStis, post Concil. Basileense Academiæ legatis, nobis ostendit.

Ita tunc in libello meo apodemico notavi, quæ jam communicare Adm. R. T. Cl. candor jubet. Quæso, pro candore Tuo interpreteris optime, & quid sentias de iis, si lubet, exponas. Proxime perscribam elenchum MStorum, licet paucorum, quæ Biblio-

Bibliotheca noſtra Halenſis fovet. Finiendum jam eſt. Vale, Adm. Rev. Dn. in Chriſto Frater, & nomine Dn. Par. & Synergorum honoratiſſ. ſalve, atque ſalvere jube Max. Rev. Eccleſiæ veſtræ γνησίως Auguſtanæ Antiſtites, & orare pro nobis. Jam enim veſpera venit! Iterum vale & fave

Adm. Rev. Cl. & Praec. T.

Halis Saxon. d. 24. *April.* 1668.

addictiſſ.

M. Jo. Gotfr. Oleario.

6. Jac.

6.

JAC. GRONOVII
AD
SPIZELIUM.

VIRO CLARISSIMO THEODORO
SPIZELIO
JACOBUS GRONOVIUS S. P.D.

NUnc demum finire incipiunt primorum congressuum verba: & quum in dispensando officiorum ordine suam partem veteribus necessitudinibus juste dederim, excusari me posse non putavi, si post illas cuiquam alii me indulgerem, quam Tibi, Spizeli Præstantissime. Sæpe quidem, ac libenter retracto itineris mei fortunam, & ordinem. Tuæ vero elegantiæ tanto suavius meminisse soleo, quanto faciliori humanitate, quæsitiore sermonum dulcedine, ac promptiore ad meditamenta tua utilissimorumque laborum formam intuendam admissione moram meam Augustanam recreavisti. Unde non modo tacite mihi de conglutinata tecum amicitia gratulor, sed & simul

& ſimul huc appuli, non deſtiti pleniſſimo ore gratias tuas, venuſtatesque Florentino meo Semoni Antonio Magliabequio deprædicare, quantum inter te, & civem tuum τὸν δεῖνα σκυθρωπὸν (*a*) intereſſet, eoque magis in poſterum me excitabo ad exhaurienda, quæ mihi injunxiſti, negotiola. Nunc autem ægre ferre non debes, quod nequeam ea ſimul omnia explicare, quippe qui totus in moleſtiſſima migratione verſor. Quum enim hoc in oppido res ita ſint comparatæ, ut vix ullum habeam, qui cum ambulatiunculam in Muſicis ſermonibus, quibus aſſuefactus ſum, vel unam conterere poſſim, parum mihi conducibile viſum eſt, ſolum & ab omnibus conſanguineis, quos Daventriæ habeo, ſeparatum heic deſidere, præſertim quum inter illos ſit avus maternus octogenario major, ut niſi diſſolutus, ac negligens in re mea haberi velim, poſt quinque annorum abſentiam, longinquamque peregrinationem propius me iſti admovere debeam. Itaque precor, ut illo vultu, quo me & excepiſti, & dimiſiſti, arripias laudationem Golianam, & notas in Plinium Majorem,

(*a*) Georg. Hieron. Welſchium indigitari ſuſpicor, Virum omnigenæ quidem eruditionis laude celebratiſſimum, ſed in quo alii auſteritatem quandam notârunt.

jorem, & allocutionem, parentis mei ultimos labores, quibus adjeci excerpta de parte vitæ ipſius priore, cum effigie, quanquam ipſe vultu apparebat remiſſiore. Quibus, ſi quid additum volueris, omnino ſatisfiet tibi ex Bibliotheca Aproſiana, cujus exemplum juſſu Magliabequii apud Velſchium veſtrum reliqui, item alterum Noribergæ apud Clariſſimum Arnoldum noſtrum. Si tam liberales fuiſſent typographi noſtri, adjeciſſem lubens & Tacitum ipſius, & Polybium, ac Macrobium meos, ſed nullum exemplar poſſideo, omnibus inter abſentiam meam diſtributis. Gisbertus Voëtius vivit, valetque, & ipſe eum ſalutavi adhuc vegetum, prout in illa ætate optari poſſet. Si quid aliud his in locis volueris, fac ſciam; tua ſemper mea putabo. Cæterum ut recte omnia ad me veniant, ἐν ἐπιγραφῇ adde poſt nomen meum *gerecommandeert an Mr. Adriaen Gaasbeeck boeckverkoper achter het Stadhuys, tot. Amſterdam.* Vale Vir Doctiſſ. Leidæ. Nonis Martiis CIϽ IϽ CLXXIV.

7.

JO. FABRICII AD SPIZELIUM.

Ευχάρειν.

Pl. Reverende & Præclarissime Vir, Dn. & Fautor æstumatissime.

DIu est, quod nihil ad Te dedi literarum, nec abs Te quidquam vidi. Tu sine dubio exspectabis novum aliquod *Giornale Venetum*, sed nullum hactenus prodiit, quod sciam. Intereane nihil mittam, mitto Tibi Indicem MSStorum Bibliothecæ D. Marci, olim a Cardinale Bessarione possessorum (a) concessit illum mihi singularis Bibliorhecarii

(a) Cardinalis Bessarion vivus adhuc spiransque donavit suam Bibliothecam Reip. Venetæ, ea fini, ut in loco aliquo tuto simul ac commodo ad communem hominum tam Græcorum quam Latinorum utilitatem servaretur, quæ ipsa ejus verba sunt in epistola ad Principem Senatumque Venetorum, quam cum Richardi de Buri Philobiblio Epistolarum philogicarum Centuriæ

carii benevolentia, sed ea lege, ut nemini communicarem, ne ipse apud Magistratum pœnam incurreret. Uteris igitur eo tanquam

turiæ Melch. Haiminsfeldius Goldastus subjunxit, & B. Jo. Andreas Schmidius in prima accessione Collectionis Maderianæ de Bibliothecis p. 67. sqq. recudendam curavit. Videntur vero recentiores Veneti thesauros, quos possident, literarios studiose occultare. Celeberrimo certe Montfauconio juste de eo conquerendi causæ non defuerunt. En ejus verba e Diario Italico Cap. III. p. 41. *In isthac Bibliotheca* (S. Marci nimirum) *nonnisi manuscripti codices habentur maxima pars Græci, & a Cardinali Bessarione dono oblati. Spes erat amplissimæ messis: at octava Augusti cum ad conditum tertio accederemus, renunciavit Abbas* (Gualtherius) *Procuratorem Cornarum, cui maxime incumbit Bibliothecæ cura, monitum ab nescio quo, qui pridie in Bibliothecam se intromiserat, vetuisse ne nobis lustrandi, multoque minus exscribendi facultas daretur, ratum e Reip. & Bibliothecæ dignitate fore, si codices tanto numero occulti in pluteis quiescant in pace & nullo usui sint: quasi vero Cardinalis Bessarion, qui codices istos tanta cura conquisivit & ex variis orbis partibus advexit, eo consilio id egerit, ut in bellissimo conclavi tumularentur & quiete agerent, donec aut situ, aut blattis, aut incendio, quod non raro evenit, interirent. Ajebant porro non sine suspicione litteratos admitti ad evolvendos codices, ex quo Græcus quidam Bibliothecæ custos, accusatus quod manuscriptis codicibus ad quæstum uteretur, multosque venumdaret, de capite timens, veneno mortem sibi conscivit.* Operam ei augendæ a longo jam tempore haud dari refert Missonius in Itinar. pag. 284 edit. German. An. 1713. conf. Clar. Nemeitz *Nachlese besonderer Nachrichten von Italien.* Part. I. p. 94. sq.

quam re prohibita, & cavebis ejus meive in ſcripto publico facere mentionem. Rogo autem Te, ut meum exemplum mihi remittas, cum aliud non habeam. Bibliothecarius iſte, quem dixi, nomen habet Aloyſii Gradenici, Corcyræ Abbas, & doctiſſimæ Venetarum, Helenæ Corneliæ Piſcopiæ (*b*) Præceptor eſt in Græcis. Virgo illa ἑπταγλώττης eſſe perhibetur, callens nimirum Hebraicam, Græcam eruditam & vulgarem, Latinam & Italicam, Gallicam & Hiſpanicam. Sane in omnibus hisce nonnunquam ſpecimen aliquod edit, peritiaque canendi etiam excellit, uti ipſe nuper magno cum ſtupore audivi, in præſentia Principis Germani, qui Philippi Sulzbacenſis, Marte Suecico clari, frater eſt. Unde proximo die ſequens ei carmen feci.

(*b*) Virgo hæc erudítiſſima in elogio imagini ejus, quæ Mediolani in Bibliotheca Ambroſiana adſervatur, adjecto vocatur, ſeptilingue oraculum, philoſophiæ laurea publico Academiæ Patavinæ plauſu donata, nobilitate, ſanctimonia, eruditione ad pompam muliebris ſexus ornatiſſima. vid. Ampliſſ. Nemeitz Inſcriptionum ſingularium, in itinere ſuo collectarum faſciculum. p. 281. Ibidem pag. 309. alia inſcriptio, illius laudibus dicata & p. 311. ejus epitaphium exhibetur.

EXEMPLVM VENETVM SINE EXEMPLO,

Hoc est,

Mascula & stupenda Eruditio

Nobilissimæ Virginis

DN. HELENÆ,

Illustrissimi & Excellentissimi Viri

DN. JOH. BAPT. CORNELII PISCOPIÆ

Nobilis & Senatoris Veneti, Procuratoris S. Marci &c.

FILIÆ,

Carmine Elegiaco expressa, aut delineata potius atque in summæ observantiæ debitæque pro permisso nuper accessu gratitudinis signum humillime oblata.

a

Φιλομάσῳ quodam Germano.

Venetiis

A. C. cIɔ Iɔc Lxxiv.

DEsine nugarúm, qui doctas Palladis artes
Imberbi generi Barbarus ipse negas.

En

En Tibi, si placet, exemplum, quo majus in Urbe
Nec tu perquiras, nec reperire licet.
Quid titubas? HELENAM dico, quæ sanguine Reges
Tangit, quam decorat Purpura sacrà PATRIS.
Hæc ita profecit ductu studioque Magistri,
Qui GRADENICI nobile nomen habet,
Ut quicquid *Veteres* scripserunt atque *Recentes*
Græci, vel proprio volvere Marte queat.
Hæc novit prorsus, quæ *Gallus*, *Iberus*, *Apella*
Quæ *Nova*, quæque *Vetus* Roma locuta fuit.
Hæc Orpheus mulier suavi dulcedine vocis
Mansuetos reddat teque ferasque suæ.
I nunc, o effrons, & perge negare, quod artes
A docili possint Virgine rite capi.
Tu vero septem Virgo celeberrima linguis,
Aonidum splendor, vive valeque diu!
Vive valeque diu, septemplicis ostia Nili
Dum Mare fert Medium, dumque superna fluunt.

Ita ego tum lusi. Ignosce mihi, Vir Optime, nugas istas nunc repetenti, meoque nomine Cl. Dn. Reiserum jube salvere plurimum, & vale. Scrib. Venetiis D. 18. Oct. 1674.

JOH. FABRICIUS (*c*).

8. J.

(*c*) Theologus deinde Altorfinus ab Anno 1678. posthac vero ab A. 1697. Helmstadiensis, ac Duci Brunsu. & Luneb. a Consil. Consistor. Abbas Regiæ Luteræ, & Scholarum Ducatus Brunsuic. Inspector Generalis, Regiæque Scient. Acad. Berolin. socius, haud ita pridem, cum octogenario aliquot annis major esset, mortalium cœtui exemptus, cujus Iconem & vitam dedit summe Venerabilis, meritisque in Ecclesiam Dei ac orbem litteratum maxime conspicuus D. Zeltnerus in Vitis Theologorum Altorfinorum p. 410. sqq.

8.

J. FABRICII
AD
SPIZELIUM.

THEOPHILO SPIZELIO
V. Cl. S. P. D. Joh. Fabricius.

Ita ergo ego, ut video, noctuas portavi Athenas, quando Indicem MSStorum Bessarionis Cardinalis tibi, Vir Excellentissime, jam visum & usurpatum (*a*) subministrare volui. Enimvero cœcus cœcum secutus est. Bibliothecarius enim noster eum ut Palladium coelo delapsum aut rem e Sacris Eleusiniis depromptam mihi in si-

 num

(*a*) Indicem enim MSStorum Bessarionis, quæ in Bibliotheca S. Marci latent, jam pridem in publicum Antonius Possevinus & Gregorius Sozomenus', & longe perfectiorem Jacobus Philippus Thomasinus dederant, hic quidem in libro de Bibliothecis Venetis Manuscriptis publicis & privatis Utini A. MDCL. vulgato, unde indicem MSStorum Theologicorum Bessarionis repetitum An. jam MDCLXVIII. exhibuit B. Spizelius in sacris Bibliothecarum illustrium Arcanis retectis p. 330. sqq.

num tradidit, & ego credebam me reperisse, non quod pueri in faba: unde nec temporis pretium, quo nullum est majus in mundo, tanti mihi fuit, quin illud pro eo describendo lubens persolverim. Tuae autem humanitati, Fautorum Optime, qua & ignorantem informasti, & vel studium tibi inserviendi meum gratum esse testaris, magnas ago gratias, majorem deinceps operam daturus, ne in officiis tibi debitis aërem verberem, actumve agam. Cum Ferrario locutus sum ipse tui gratia: percommodum enim eo tempore, quo lectionum Academicarum principio intereram, tuae mihi redditae sunt literae. Gratulatur sibi, & merito quidem, Vir Clarissimus, laudandum se esse a te, Viro laudatissimo; hinc & petitioni tuae satis se facturum esse, & necessaria vitae anteactae documenta transmissurum pollicitus est (*b*). Imago quidem ejus

(*b*) Moliebatur videlicet diligentissimus Spizelius Theatrum Literatorum universale (vid. Meelführeri Accessiones ad Almelovenii Bibliothecam promissam & latentem p. 112.), illudque & effigee & elogio Ferrarii condecoratum reddere gestiebat. Quam vero promtum ac facilem eum primo in utroque pollicendo, tam difficilem deinde in promissis exsolvendis expertus

ejus aliqua extat, sed ante annos complures æri incisa, ac talis, quæ ne ipsi quidem

Xx 5 pro-

pertus est Fabricius. Colligo id ex aliis ejus literis MSS. Ita enim is A. 1675. d. 19. Jul. Venetiis ad Spizelium: „Tu mihi magnus es Apollo, qui causam negatæ imaginis viri prorsus Ferrei nimio au-„ ri amori adscribis. Rem acu tetigisti, ita me Mu-„ sæ ament; & quidvis despondeo, nos effigiem „ viri jam diu habituros fuisse, dummodo pictori „ pretium solvissemus. Nam Mercurius ei ut os aper-„ tum eloquentissimumque, ita crumenam dedit „ clausam. Præterea Italus est, aut magis Hispanus „ senex, qui omnes plus æquo ad rem sunt attenti. „ Anno autem 1677. d. 8. Febr. ad eundem hæc perscripsit: „Ad Celeberrimum Ferrarium ante aliquot hebdomadas Tui causa prolixas dedi literas, eum-„ que monui promissæ & imaginis & descriptionis „ vitæ: sed vereor, ne surdo fabulam narremus. „ Respondit enim studioso illi, civi meo, qui literas „ tradidit, visurum se, num petitioni nostræ ex par-„ te satisfacere queat; daturum enim se, si haberet, „ effigiem suam haud libentem. At hæc responsio „ cum pollicitatione mihi ipsi ore facta minime con-„ venit, atque inconstantiæ in Viro tanto argumen-„ tum præbet: nisi quidem inconstantiam hanc alia mox „ correcturus est. Ejusdem epistola alia anno eodem „ d. 2. Kal. Julii ad Spizelium nostrum exarata me „ edocuit, illum tandem e Ferrarii ministro compertisse, picturam ejus recentem in ædibus Jo. Mariæ Bertolii, causarum apud Venetos Patroni, reperiri, unde eam postea Fabricius depingendam curavit, eruditique orbis oculis exposuit in limine Operum variorum Ferrarii, A. 1711. Wolfenbüttelii in 8. recusorum, quorum in Tomo II. p. 324. sqq. binæ episto-

probatur. Rogavi igitur, ut penicillo se formari curaret, & pictoris opus tibi redderet, quod postea docta sculptoris manus in augusta Augusta vestra imitaretur atque exprimeret. Neque in hoc difficilem se mihi præbuit Vir optimus, hoc unicum petens, ut sibi lectionibus quam privatis tam publicis occupato pauxillum moræ concederetur. Quod a te forte haut difficulter impetrari poterit. Cæterum scito, me incredibili perfusum esse voluptate, cum novam Excellentissimi illius Senis audivi Prolusionem de Fructibus Universitatis Patavinæ (*c*) in qua inprimis suam edidit Apologiam contra eos, qui salarium bis mille ducatorum (*d*) ita ei invident atque exprobrant, ut parum absit, quin ipsis ilia rumpantur. Impressam tu quidem mox videbis; sed si suavitatem illam oris, seni lem-

epistolæ Fabricianæ, ejus rei causa scriptæ, extant, & p. 326. Ferrarii responsoria, e qua Anno demum 1678. d. 10. April. eum cum Fabricio descriptionem vitæ & studiorum suorum tam diu desideratam communicasse didici. Nunc ea typis expressa legitur in Appendice variorum illius Operum p. 611. sqq.

(*c*) Prolusio illa publicæ luci exposita fuisse haud videtur: non enim inter reliquas ejus prolusiones a Fabricio editas comparet.

(*d*) Conf. si placet. Tom. V. p. 217.

lem illam gravitatem a ſuperbia alienam, illum denique actionis geſtuumque, in quibus orationis anima conſiſtit, leporem pariter videre atque audire poſſes, diceres profecto juxta mecum: *O perfectum Oratorem!* Sed quid ego laudes tanti Viri celebro, tibi ſoli, qui eloquentia vales plurimum, decantandas, quem ipſi ille laudare ſatis non poteſt, admirari ſaltem poteſt, ut ex epiſtola ad Lucam Schroeckium data (*e*), imo ex ipſo ejus ore lubens favensque percepi. Doctiſſimus Gronovius ſane non mentitus eſt, quando de ingruente cultiſſimæ cætera Italiæ barbarie graviſſimas coram vobis effudit querelas: etſi enim ego totam illam terram nondum peragravi, idem tamen reperi in Venetorum Urbe ac regione, quæ Italiæ Italia eſt, deque ea re tibi jam ſemel atque iterum, ſi recordaris, aliquid ſignificavi. Atque hæc eſt cauſa, ob quam aureus Ferrarius noſter ſæpius ingemiſcit: imo hiſce diebus mihi dixit, lætari ſe, quoties inter auditores ſuos videat Germanos

(*e*) Exſtat ea Tom. II. Operum var. Ferrarii p. 247. præconiis in Spizelium, Virum certe laude digniſſimum, ac præſertim in ejus veterem Academiam JEſu Chriſti profuſis turgida.

manos (*f*), hos enim ex iis aliquem percipere posse fructum, reliquos autem, nempe Italos, sæpe ne quidem intelligere ea, quæ proponantur. Idque tam verum est, quam quod verissimum. De nova apud Jenenses exorta hæresi (*g*) quæ scribis, attonitum me reddunt, desideriumque cognoscendi tam nefarium auctorem in me excitant, idque forte gratissima manu tua restinguetur. Cl. Wincklero orientem novum propitiumque solem toto corde apprecor, eumque cum Celeberrimo Reisero nostro salvere jubeo plurimum. Vale. Venetiis D. 9. Nov. cIↃ Ic Lxxiv.

P. S. Martyrologium illud vetustius Lucæ editum nunc quidem non habetur, Herzius autem bibliopola promisit, operam se, ut tibi illud aliunde impetrare possit, daturum. Qua in re monitorem me experietur diligentissimum. Vale iterum iterumque.

9. CHRI-

(*f*) Multa & ornate & honorifice de Germanis prædicavit Ferrarius in peculiari prolusione, Germaniæ nostræ laudibus dicata Tom. I. Operum Var. p. 238. sqq.

(*g*) Sectam Conscientiariorum, cujus primipilus fuit Matthias Knutsen Holsatus, innui quilibet facile videt. conf. Theologi dum viveret summi, Præceptorisque nostri post fata etiam pie venerandi D. Jo. Franc. Buddei Theses de Atheismo & Superstitione p. 198. sqq. ac auctores ab eo laudatos.

9.

CHRISTIANI SCRIVERII AD SPIZELIUM. (*)

A & Ω

Plur. Reverende, Amplissime, atque Excellentissime Vir, Domine Fautor, Amice, ac Frater in Christo Jesu dilectissime!

BInas à Rever. Tua Dign. ad me humanissimè scriptas, quarum altera nostro, altera Romano idiomate concepta erat, una cum fasciculo libellorum tuorum bipartito, partim mihi, partim Schulzio meo, pientis-

(*) Uti vino vendibili non opus est suspensa hedera, ita nec pereximiæ huic pientissimi Theologi epistolæ mea commendatione. Persuasissimum mihi est, in ea legenda, ac, prouti meretur, relegenda neminem, in cujus pectore Christi ac sinceræ pietatis amor vivit, non tenerrimo suavissimæ voluptatis sensu affectum iri, animumque beatissimi Viri totum a Numine in summis etiam adversitatibus pendentem exosculaturum esse. Alias ejus epistolas in posterum dabimus, eandem pietatem undique spirantes.

entissimo in Patria Lutheri Medico destinato, Civisquispiam noster, Lipsiâ a nundinis brumalibus rediens, sicut ab Optimo, & mei observantissimo Fratre Tuo acceperat, recte reddidit. Fateor non meruisse tantum erga me affectum, quem utraque ubertim præ se ferebat, ut responso tam diu dilato eum anxium haberem; Neque certe habuissem, nisi ea intervenissent, quæ Mentem, & Calamum, officii sui non immemores, inhibuerunt, & me quamvis invitum, ad alia diverterunt. Placuit enim Deo O. M. summo rerum nostrarum Arbitro & Directori, Trigam charissimorum liberorum meorum, intra anni quadrantem, immaturo funere, ex hac miseriarum valle evocare, & interveniente placida morte, in regnum illud coeleste, ad quod omnes, qui Christo Jesu sincera fide addicti sumus, aspiramus, transferre. Erat mihi filiolus sexennis fere, ex postremo hoc, quo per Dei gratiam fruor, conjugio, scitulus, ac vividus, in quo egregia indoles, ingenium excellens, & quod palmarium est, Spiritus Sancti in tenero pectore habitantis gratia, indies clarius emicabant. Eum intra triduum Catharrus suffocativus, quem vocant *ἰκλέρων παιδες* sensim subrepens, & invalesc-

valescens, ab amplexibus nostris submovit, die 18. Novembris anni elapsi: Habebam quoque Filiam, 23. annorum, M. Johanni Henrico Hæveckero, Scholæ Calbensis ad Salam Rectori, & Ministerii Adjuncto (cui in frontispicio libelli piarum Meditationum, quem edidit, ac imitationem Theophili mei, Christophili nomen assumere placuit) feliciter elocaveram. Eam una dies, morbo afflictam, altera, quæ erat sexta Januarii anni hujus ineuntis, extinctam nunciabat, Marito pientissimo, & quatuor liberis, quorum natu major annum ætatis quintum nondum excessit, inter gemitus, & lacrymas relictis. Habebam denique filiolum alterum superiori æstate feliciter natum, quo nullus formosior, nullus amabilior, nullus majoris spei inter natos nobis visus est. Eum quoque, jubente Deo, cum vulnera priorum nondum coiissent, Catharrus, qui fratrem suffocaverat, invasit, & post quatriduum, nobis, preces ardentissimas apud Deum, & medicamenta exquisitissima, Medicorum opera, apud ægrum frustra interponentibus, in societatem fraterculi, & Sororis pertraxit: Superest ex eodem, de quo dixi conjugio, filiola unica. Eam quoque, cum corpusculum fratris nondum

terræ

terræ mandatum eſſet, idem morbus corripuit, atque ita afflixit, ut uno eodemque funere efferenda videretur. Eam tamen precibus, & lacrymis noſtris Pater cœleſtis conceſſit, ſed quantum ego quidem ex variis indiciis, præprimis ex præcoci ingenio, crebris de cœlo, de fraterculorum felicitate, qui illud ingreſſi ſint, deque ſuo deſiderio eos ſequendi, ſermonibus, & teneri corpuſculi imbecillitate conjectare poſſum, ad tempus: Indè uxorem, tot ſuorum funeribus jam dejectam, & tantum non exanimatam, ægritudo eadem infeſtavit, ſed exorato Numine, mox reliquit: Tandem illa ipſa faucibus, & pectori meo incubuit, & ſpem fecit, dimiſſum me iri à Deo meo in pace, & præmiſſis proxime ad cœleſtia regna tribus liberis, ſecurius, ac lætius moriturum, qua fini, & mente diſpoſitionem paternam inter liberos ſuperſtites, ultimæ voluntatis indicem, clam conſcripſi, & commodo loco ſepoſui: Sed cum ad tantam adverſitatum congeriem non familia tantum, & Eccleſia, mihi à Deo commiſſa, ſed & tota fere urbs obſtupeſcens, ingemuiſſet, & in preces, ac lacrymas effuſa eſſet, optimus, & clementiſſimus Pater morbi vim infregit, & eo

usque

usque ſanitatem, & vires redditit,ut ad labores Eccleſiaſticos redire potuerim. Sit nomenDomini benedictum ex hoc nunc, & usque in ſeculum, qui morte afficit,& vitæ reſtituit, quid educit in ſepulchrũ, & inde educit: Ei me meaque omnia planiſſime tradidi, in eo ſperavi, & dixi, dicoque, *Deus meus es Tu, Sortes meæ in manibus tuis! Etſi occideris me, tamen in te ſperabo!* Non equidem diffiteor, tot afflictionum concurſationem moviſſe me, ſed quod ipſius gratiæ unice acceptum fero, & ad gloriam ejus ſolum profiteor, non dimovit a propoſito ſanctæ, & humillimæ complacentiæ in voluntate Dei: Sollicitavit illa quietem animæ meæ, non tamen, Jeſu opem ferente, expugnavit. Sequor Solem meum, inſtar Heliotropii, etiam nubilo, & fulminante cœlo, & paratus ſum, per Spiritus Sancti gratiam, ad exemplum dulciſſimi & dilectiſſimi Salvatoris, reclinato in ſinum, & Cor Patris cœleſtis capite, in cruce mea, tranquille, & placidè mori! Dulcis mihi fuit, & erit, ipſo dante, ſancta ejus, & optima voluntas, etſi felle, & aceto mixta fuerit! O quam ſuave mihi fuit, & efficax in hiſce tribulationibus, & mortibus verbum vitæ! O quam dulcia alloquia Spiri-

tûs, in ſacris literis explicata, & cordi flaccido, & contrito applicata! O quam gratum illud dictum Jeſu mei, quo Apoſtolum ſuum olim ſolatus eſt: *Sufficit tibi gratia mea, nam virtus mea in infirmitate perficitur!* O Amiciſſime Spizeli! quantum eſt Chriſtianum eſſe, & ἐξχσίᾳ ἡσθεσίας apud Deum gaudere! quantum bonum adhærere Deo, & Spem in ipſo ponere! O quam omnibus Mundi delitiis, & bonis præferendum, in unione, communione Jeſu crucifixi vivere, pati, mori! O quantum myſterium bonitatis divinæ ſub cruce latet, & quam verè Lutherus noſter ſcripſit: *Nos cibo potuque citius carere poſſe, quam Cruce*: Collegeram Parte IV. Theſauri mei inter alia conſolationis argumenta, quæ ad ſolamen Parentum mortem chariſſimorum pignorum lugentium facerent, cum cura quidem, ſed tamen non ſine fribuſculo Spiritus, ut ſolent Medici, & pharmacopolæ ipſi ſani, ægris medicamenta præſcribere, & parare. At poſtquam me liberorum chariſſimorum funera, quæ ſcripſeram, ut relegerem adegerunt, mirum dictu, quæ antea nive frigidiora viſa erant, quovis igne calidiora comperi, Deoque meo pro

con-

consolatione Verbi, & Spiritûs sui gratias laudesque lubens persolvi: Sed quo delabor? Cœperam causam dicere, Dilectissime Spizeli, dilati ad gratissimas tuas literas responsi, &, quantum video, ea in re prolixior fui, quam oportuit, quia amori tuo, quo immerentem me persequi cepisti, paucula sufficere potuissent. Non tamen temperare mihi quivi, quin & afflictionem meam, ac querelam, & consolationem, qua me Jesus meus, dignatus est, in candidissimum tuum sinum effunderem, hoc unum à te enixe petens, ut sanctissimis tuis precibus mihi à Deo nostro porro impetrare velis, ut, dum vivam, ad cognoscendam, faciendam, ferendam voluntatem suam, gratiam, & voluntatem mihi concedat, ut anima mea semper in hoc receptu & secessu suo suaviter conquiescat, & toto corde, plenaque resignatione dicat: *Ita Pater, sic fuit beneplacitum apud Te! Annon bibam poculum quod dedit mihi Pater? Mi Pater in cœlis, fiat semper in me, per me, circa me voluntas tua, fiat! fiat!* In hoc suavi suspirio finire Epistolam non inconveniens foret, nisi in mentem veniret Winckleri vestri Nobilis, & optimi, qui nuper, insigne in

 me

me beneficium, colluctantem cum afflictionibus domesticis, Deo sic providente, contulit, in me, inquam, hominem ignotum, & nunquam visum, dum insolito exemplo, per excessum charitatis, quinquaginta thaleros mihi dono misit. Fateor, me in summam admirationem paternæ providentiæ Jesu mei raptum, & consolatione non mediocri in adversitatibus meis refocillatum esse, allatis literis tanto ære, & quod majus est, & suavius, tanta pietate tamque heroica, & excessiva charitate erga Deum, & proximũ prægnantibus: Optaverat mihi Schulzius, quem supra memoravi, Vir sinceræ pietatis, & fidei, cui non donum, sed pretium pro Medicamentis, quibus valetudini meæ suppetias iverat, ex debito miseram, largissimam à Deo retributionem, quia piæ animæ nimium misisse visus eram; Allatæ erant ea ipsa septimana duorum filiorum, quorum alter Lubecæ, studiorum causa, alter Chilonii Holsatiæ meæ, mercaturæ addiscendæ causa agit, literæ, & rationes, quæ ultra 50. Imperiales, solvendis debitis, quæ, comparatis necessariis, contraxerant, exigebant: Filioli primi funeri, & exequiis sumtus non exigui impendendi fuerant. Instabat funus alterius,

Morbi,

Morbi, & Mala domeſtica novos poſtulabant, quibus reditus mei, qui apud templum, & cœtum urbis noſtræ pauperrimum non adeo magni ſunt, impares omnino erant; Et ecce Deus, qui omnes ſuorum gemitus lacrymas, preces, curas, defectus, in numerato, & in libris ſuis habet, ſubito adeſt! Et primo quidem T. R. D. fratris, Civis Lipſienſis, Amici mei honoratiſſimi, & pientiſſimi, mox Nobiliſſimi Domini Doctoris Sulzeri veſtratis, ac nobiliſſimæ viduæ Conſularis (cujus nomen etiamnum me latet, ſcire tamen pervelim) tandem Ampliſſimi, quem dixi, Winckleri Spiritum excitavit, quibus denique Nobilem in vicinia, nunquam viſum, addidit, ut illi quaſi ex compacto, & rerum mearum gnari, communicarent afflictioni meæ, & in juvando me ſancte conſpirarent. Ecce quam bonum eſt, confidere in Deo noſtro! Ecce quam vere dixit Propheta Regius: *Inquirentes Dominum non minuentur omni bono.* O quam felices ſumus, & opulenti, etſi præter Deum, & verbum ejus, habeamus nihil! Et quam egregie Apoſtolus de Chriſtianis dixit, quod nihil habentes omnia tamen habeant! ô quam bonum Dominum Deum, & clementiſſimum Patrem habe-

mus (qui tot promissionibus, tot argumentis, imo tot complemẽtis & experimentis incredulitatem nostram, vel infirmitatem quotidie sollicitat, & oppugnat, utinam & convincat, & expugnet! *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo. Exquisivi Dominum & exaudivit me, iste pauper clamavit, & exaudivit eum: Gustate, & videte, quoniam suavis est Dominus, Beatus vir, qui sperat in eo.* Piis illis, beneficisque hominibus, & Tibi quoque, Amicorum optime, quo parario & monitore illi excitati me tam liberaliter habuerunt, quid reponere possum, nisi suspirium devotissimum, & calidum. Retribuat vobis Dominus, & recordetur vestri in bonum! ut pauca addam de continuatione thesauri nostri, quam & Tu, ô Pia Anima, & plures tui similes, flagrantissime, quod vestro amori, non meo labori tribuo, desiderant; nihil sane magis est in votis meis, quam eam, quam fieri potest, celerrime absolvere. At non te latet, frater in Jesu conjunctissime, non nostro arbitrio res nostras geri, & expediri, & in nostra potestate situm non esse, ut quæ incepimus, eo tempore, quo destinavimus, & optamus, perficiamus, sed omnia à

suprema

ſuprema illa, & cœleſti directione pendere: Secundum enim verbum Domini Iſraelitæ Spirituales, in deſerto hujus mundi oberrantes, vel proficiſcimur, & pergimus, in via, qua duce Deo ire cœpimus, vel ſubſiſtimus, & conquieſcimus. Cum igitur Deus noſter, per aliquot ſeptimanas, tot morbis, funeribus, curis labores meos, in quibus totus eram, interpellaverit, & mentem Sacræ huic operæ lubentiſſime immorantem diverterit, quis ei dicat: *Quare ſic facis?* Habent iſta quoque, ut cetera omnia, ſuum tempus, & procedunt non ſecundum vota, & deſideria noſtra, ſed ſecundum conſilium, & beneplacitum Domini. Miratus ſæpiuſcule fui, cum priori Tomo hujus Sacri operis inſudarem, Dei mei directione, qui ſatagenti, & properanti calamo moram crebrius injiciebat, & non niſi poſt multas cum variis difficultatibus, impedimentis, morbis, tentationibus, ſymptomatibus aliis, colluctationes rem conficere permiſit. Cauſa divini hujus conſilii nobis, qui primitias Spiritus accepimus, occulta eſſe non poteſt. Scilicet docere nos vult Sapientiſſimus, & Optimus Pater, nos Nihil, Ipſum omne eſſe. Jam igitur, cum ſimili modo mecum agi, & hunc quoque labo-

rem ſuprema manu aliquoties inhibitum videam, in voluntate Dei mei, facilius acquieſco, promtus, paratusque ad nutum ejus vel pergere in hoc curſu, vel ſubſiſtere, vel plane deſiſtere, & lampadem alii tradere. Sed tandem deſino Plurimum Reverendæ Dignitati Tuæ moleſtus eſſe, Teque, domumque tuam, & Eccleſiam pientiſſimam, præprimis benefactores illos meos, ſalvere jubeo, omnesque & ſingulos, divinæ protectioni, & benedictioni humiliter, ac devote commendo. Hoc unum iterum orans, ut mihi & laboribus, & afflictionibus meis precibus veſtris nunquam deeſſe velitis. Valete in Jeſu noſtro, inque eo me amare pergite. Magdeburg. d. 10. Mart. 1679.

Plur. Rever. Dignit. Tuæ ad omnia ſinceræ charitatis officia, & obſequia addictiſſimus

Chriſtian. Scriverius.

P.S.

P. S.

Als ich gestern dieses Schreiben abgefasset hatte, komt mir des Edlen H. Wincklers Brief, darinn er sich beklaget, daß ich in dem Dancksagungs-Schreiben wegen seiner excessiven Wohlthat der Sachen zuviel gethan habe: O edles Christliches Herz, das gutes thut, und will doch von keinem Danck wissen, nachdem was im Seelen-Schaz p. 1507. §. 17. fürgestellet worden. GOtt seegne es je mehr und mehr, sonderlich mit Geistlichen Gütern in Christo, und helffe ihm wieder auf die Zeit, da ihm Hülffe noth seyn wird, wie es meiner Noth abgeholffen hat, und mich in Trübsal erfreuet! Ich habe ihm geantwortet, und verhoffentlich es zu frieden gestellt. Mein hochgeliebter Freund wolle das übrige erstatten. Dann wie ihn die Christliche Liebe gedrungen hat, mir gutes zu thun, so mich, ihm herzlich zu dancken: Wäre etwas zu viel geschehen, wäre es meiner verwundernden Liebe leicht zuverzeihen.
Vale in Jesu nostro. d. 11. Mart. 1679.

VII.

Petri Cardinalis & Epiſcopi quondam Auguſtani Literæ Indulgentiarum,

In Eccleſiæ Brenzianæ Gratiam (*).

PETRVS Miſeratione divina & ſancti Vitalis ſacroſancte Romane Eccleſie presbyter Cardinalis Auguſtēn vulgariter nuncupatus univerſis & ſingulis Chriſti fidelibus preſentes Litteras inſpecturis ſalutem in domino: & gaudium conſequi ſempiternum. Licet is, de cuius munere venit ut ſibi a ſuis fidelibus digne & laudabiliter ſerviatur de habundancia ſue pietatis que merita excedit et vota benefactoribus ſibi multa maiora retribuat quam valeant promereri. Nichilominus tamen deſiderantes domino populum reddere acceptabilem et bono-

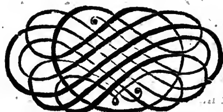
(*) Debeo has benevolentiæ Viri Maxime Reverendi atque Doctiſſimi M. Joannis Schnapperi, Paſtoris in Libera Imperiali Giengen Primarii, qui eas ex ipſo autographo deſcribendas curavit.

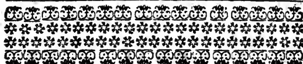
bonorum operum ſectatorem fideles Chriſtianos ad complacendum ei quaſi quibusdam allectivis muneribus indulgencijs videlicet & remiſſionibus invitamus ut exinde reddantur divine gracie aptiores cupientes igitur eccleſiam Parochialem in Prenz Auguſtēn noſtre dioceſis aliquibus gracie donis decorare et quibusdam ſpecialibus indulgentiis in perpetuum illuminare, quoque Chriſtiana Eccleſia congruis frequentetur honoribus, et a Chriſti fidelibus jugiter veneretur & ut fideles Chriſti eo libentius devotionis orationis et peregrinationis cauſa confluant ad illam & ad ipſius conſervationem manus propicias porrigant adjutrices, quo ex hoc dono celeſtis gracie uberius conſpexerint ſe ſe refectos de omnipotentis Dei Miſericordia & beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum eius auctoritate nec non glorioſiſſime Dei genitricis Virginis Marie Patrone noſtre meritis et interceſſionibus confiſi omnibus vere penitentibus et confeſſis, qui dictam Parochialem Eccleſiam in Nativitatis, Circumciſionis, Reſurrectionis, Pentecoſtes, et Corporis Domini noſtri Jeſu Chriſti, nec non Nativitatis, Purificationis, et Aſſumpcionis beate

beateMarie semperVirginis, Nativitatis beati Johannis Baptiste Apostolorumque Petri et Pauli predictorum ac ipsius Ecclesie Patronorum et Dedicacionis Festivitatibus et Celebritatibus devote visitaverint: annuatim et ad reparacionem ac conservacionem edificii calicum librorum et aliorum ornamentorum pro divino cultu inibi necessariorum quocienscumque manus porrexerint adiutrices pro qualibet die festivitate et celebritate hujuscemodi centum dies de injunctis eis penitentiis misericorditer in Domino relaxamus. Preterea ut Christi fideles nostri subditi indulgenciis et remissionibus Christianam Ecclesiam visitantibus & illius benefactoribus per quoscumque catholicos christianos rite datis & concessis & in futurum rite dandis & concedendis per pietatis opera se participes facere & illas mereri christianeque indulgencie & remissiones eisdem in augmentum meriti prodesse valeant nostram presentibus adhibemus voluntatem, Pariter & consensum presentibus perpetuis futuris temporibus duraturis, in quorum omnium & singulorum fidem robur & testimonium premissorum presentes litteras exinde fieri nostri

Sigilli

Sigilli oblongi iuſſimus & fecimus appenſione communiri. Datum Auguſte Anno a Nativitate Domini milleſimo quadringenteſimo. quinquageſimo primo Indicione quarta decima die tertia Menſis Julii Pontificatus Sanctiſſimi in Chriſto Patris & Domini noſtri Domini Nicolai divina providencia Pape quinti, Anno quinto.

INDEX.

A.

de ACademia Coburgi inſtituenda conſilia. 523
Æſticampianus (Joh.) Poëta. 20
των Αἰσθητων a τοις νοητοις differentia ſecundum Platonem. 407
Anglicana lingua qua ratione optime addiſci queat, conſilium Meibomii. 277
Animæ natura ex ſententia Platonis. 404. ſq.
Anima humana non eſt pars animæ mundi. 457
in Anima Mundi explicanda obſcurus admodum eſt Plato. 500. ſq.
Articuli contra Cardinalem Moronum de Lutheranismo accuſatum. 565. ſqq. Eos primus edidit Vergerius. 565. Leguntur in Wolffii Lectionibus Memorabilibus. 581. Cur in Indicem librorum prohibitorum non relati fuerint? 582
Ἀρχαι principia rerum. 394

ab

ab Atheismi crimine veteres Philosophi an recte liberentur? 374. sqq. Quænam cautelæ heic observandæ. 375. sq. Noxæ ab inusta antiquis Philosophis atheismi macula orientes. 378. sq.
Atheus quis non sit? 381. sqq. an athei sint assertores æternitatis materiæ? 384. sq.

B.

Beneficium Christi, libellus a Morono commendatus. 576
Benigni (Jo.) litteræ ad Matthiam Schenckium. 363. sq.
Bessarionis Cardinalis Bibliotheca Reipubl. Venetæ donata, 673. de ejus indice. 679
Bibliothecæ Academicæ Helmstadiensis singularia. 273. Augustæ Guelpherbytanæ singularia. 278. Gröningensis status. 295 Mazarinianæ fata. 643. S. Germani in Pratis. 646. Thuana. Ibid. & sq. Seguieriana. 649. de D. Marci Bibliothecæ Venetæ MSStorum indice. 673. sq. 679. Basileensis MSSta quædam memorata. 667
Bibliothecariæ artis peritissimus fuit Gabriel Naudæus. 641. sq.
Bonitas Dei. 462
Bremensium Gymnasium Reformatum. 295
Bru-

Bruckeri (Jacobi) Analecta ad vitam Matthiæ Schenckii. 362
Brunsvicensis Ecclesiæ status. 278. sq. in illa usus epanorthoticus adhibetur admodum moderate. 279

C.

CAlendarium Etymologicum Jacobi de Voragine. 324. sq.
Calixtus (Frid. Ulric.) magnis a Cardinalibus in Italia honoribus afficitur. 274
Campanus (Jo.) Anti-Trinitarius. 1. homonymi ab eo distinguendi. 4. sqq. ab ejus refutatione Lutherus & Melanchthon consulto abstinuisse videntur. 11. ejus patria & nativitas. 14. sq. studia academica. ib. ex academia Coloniensi juxta H. C. Agrippam injuste ejicitur. ibid. num jam circa A. 1523. SS. Trinitatem impugnaverit? 22. per biennium Wittebergæ se continet. 23. num ibi docuerit? ibid. in colloquio Marpurgensi 1529. cum Luthero de S. Cœna disputaturus non admittitur. 24. an colloquio Flensburgensi 1529. interfuerit? 25. in conventu Torgaviensi 1530. iterum frustra cum Luthero disputare nititur. 26. Nymeciam haud procul a Witteberga sitam ad

ad Wicelium se recipit. 28. 44. ibi errores suos ex lectione Patrum corroborare allaborat. 29. 36. in Ducatu Juliacensi 1531. versatur. 54. judicium Melanchthonis de eo. ibid. Ejus Liber contra totum post Apostolos mundum. 54. sq. liber admodum rarus. 55. Ejus Liber: *Heiliger und Göttlicher Schrifft* Restitution *und Besserung*. 56. recensetur. 78. sqq. epistola Seb. Franckii ad eum. 59. sqq. quando in carcerem fuerit datus. 64. 66. fœde rusticis de instante die extremo persuadet. 65. peculiaris ejus de S. Cœna sententia. 67. refutatur a Guil. Lindano peculiari scripto. 68. an unus idemque sit cum Jo. Campensi? 73. sq. sectatoribus non caruit. 71. ejus doctrina de SS. Trinitate. 80. sqq. de Spiritu S. 82. de Christo. 83. sqq. ejus convitia in Lutherum & Melanchthonem. 85. sq. ejus sententia anti-trinitaria diversa est a sententia Mich. Serveti. 89. sq.

Campanus (Jo.) natione Lombardus, Philosophus & astronomus celebris. 4.

Campanus (Jo.) Voidnianus, poëta haud ignobilis. 4. sq.

Campensis (Jo.) quis fuerit, quidve scripserit. 74. sq.

Candelaria quare vocetur festum Purificationis Mariæ. 330
Carpzovii, (Jo. Bened.) biga epistolarum ad Theoph. Spizelium. 303. sqq. Diss. de Vacca rufa. 307. sq. judicium de Jo. Spencero. 311. in edendo Schickardi Jure Regio opera. 314. alii labores philologici. 317. judicium de variis Theologiæ Judaicæ scriptoribus. 318. de edendo Theologiæ Judaicæ systemate consilium. 320
Cathedra Petri triplex, regia, sacerdotalis, magistralis. 332
Christianæ religionis præstantia ex collatione cum Philosophia Socratis demonstratur, 93. sqq. Illa enim hac præstat, 1.) ratione methodi docendi. 105. 2.) ratione imperterritæ & haud fucatæ veritatis professionis errorumque refutationis. 121. 3.) ratione doctrinæ & vitæ præceptorum. 139. maxime incentivorum ad pietatem. 148. 4.) ratione modi Deum placandi, quem Socrates ignoravit. 152. 5.) ratione virium, quas sufficientes ad virtutem sectandam promittit & exhibet. 162. 6.) ratione doctorum suorum eorumque præstantiæ præ Socrate. 167. 7.) ratione

tione vis & efficaciæ ſuæ in animis hominum. 198
Chriſtus & apoſtoli ſimplici, plana & populari docendi methodo uſi ſunt. 115. ſqq. veritatem imperterriti profeſſi ſunt, & errores ſine προσωποληψία perſtrinxerunt. 132. ſqq. divinis donis, miraculis, vitæque innocentia longe præſtiterunt Socrate. 175. ſqq.
Clericus (Jo.) notatus. 191. ſqq.
Coburgi Academia inſtituenda 523. ſq.
Cœcitatis Conſolatio Erycii Puteani. 515.
Colloquio Wormatienſi A. 1541. quinam doctores Pontificii interfuerint? 579
de Comenio (Jo. Amos.) judicium. 302
de Conringio (Herm.) judicium. 277
in Conſequentiarum imputatione quid obſervandum. 389
in Conſtantienſi concilio varii ſermones habiti recenſentur. 213. ſqq.
Corporis natura ex mente Platonicorum. 406. ſqq.
Cotſaki, Medici Bremenſis, maleſana de rebus Theologicis judicia. 292. ſq.
Curionis (Cœlii Secundi) Dialogorum de Amplitudine Beati Regni Dei hiſtoria. 592. eorum Apologia. 600. Curio

an anti-trinitarius fuerit? 619. Editiones horum Dialogorum variæ. 625. Origenem defendit. 626

D.

Δεικνύειν, quid notet? 485. sqq.
Dei natura mentis nostræ captum superat. 391. sq. Deus est substantia immaterialis Platoni. 393. sq. & à materia realiter distinctus. 394. sqq. 493. materiæ & Dei proprietates realiter à se invicem differunt. 398. sqq. an secundum Platonem ex ignea constet substantia? 409. eum cum materia non confundit Plato. 417. sqq. Liber est secundum Platonem. 418. sq. quid eum moverit ad mundum condendum, secundum eundem. 419. in fabrefaciendo mundo fines intendit. 424. Materiæ & necessitati imperat. 439. sqq. à mali culpa remotus. 448. Dei bonitas. 462. & Providentia secundum Platonem. 472

E.

Electorum numerum Damnatorum numero majorem statuit C. S. Curio. 593

Eleu-

Eleutherii, (Augustini) sub nomine latet Sebastianus Franck. 57
Emanationem materiæ ex sinu Dei an crediderit Plato? 493. sqq.
Epanorthoticus usus moderate adhibetur in Ecclesia Brunsvicensi. 279
Etymologiarum absurdarum fabri. 325
Etymologicum Calendarium ex Lombardica Historia Jacobi de Voragine. 324. sqq.
Edzardi (Esdræ) Elogium 281. Studium & Methodus convertendi Judæos. Ibid.

F.

FAbri, (Joannis) ab Haylbrunn malevolum de Luthero judicium. 7
Fabricii (Joannis) Epistolæ duæ ad Spizelium. 673. 679
Fatum quid sit? 472. sq. an illi Plato omnia tribuat? 473. sqq. recepta de fato Stoicorum sententia firmis rationibus non est superstructa. 458
Ferrarii Encomium & de ipsius imagine. 680. sq.
Franck (Sebastian.) latet sub nomine Augustini Eleutherii. 57. Ejus Liber de Arbore scientiæ boni & mali. ibid. Ejus Epistola ad Johannem Campanum. 59.

Fanaticum de Ecclesia judicium. 61. malesanum de Patribus Ecclesiæ judicium. 60

Frommius (Andreas) Apostata. 274. sqq.

ad Fuchsium (Leonhardum) Epistola Philippi Melanchthonis. 663

Fuscarrus (Ægidius) socius in vinculis Johannis Moroni. 547

G.

GArbitius (Matthias) Illyricus commendatur à Philippo Melanchthone Academiæ Tubingensi. 628

Gaudentii (Paganini) libri laudantur. 660

Genuensem seditionem A. 1575. sedat Moronus. 554

de Germanis honorifice sentit Ferrarius. 683

Ghislerius (Michael) rigidus hæreticæ pravitatis inquisitor. 547. Pontifex creatur sub nomine Pii V. 553

Giphanii (Huberti) Librorum divulgandorum index. 589

de Godofredo (Dionysio) judicium Portneri. 646

Groeningensis Bibliothecæ status. 295

Gradenicus (Aloysius) Corcyræ Abbas, Bibliothecæ D. Marci Venetæ Bibliothecarius. 675

Guel-

Guelpherbytanæ Bibliothecæ singularia. 278

H.

HAmburgensis Ministerii concordia & contra Politicos vigilantia. 281. singulare pauperes informandi institutum. 286
Helmstadiensis Bibliothecæ Academicæ singularia. 273
Hieronymi scripta ab Erasmi Roterodami erroribus castigasse dicitur Johannes Moronus. 559
Historiæ Philosophicæ præstantia. 94. sqq.
Hosii (Stanislai) calumnia, quod Campanus fuerit Lutheri discipulus, refutatur. 23

I.

JEsuiticæ societatis studiosissimus est Jo. Moronus. 555
Indulgentiarum literæ à Petro Cardinali & Episcopo quondam Augustano in Ecclesiæ Brenzianæ gratiam datæ. 698
Johannes, Archi-Ep. Moguntinus, à Martino V. Pontif. Rom. oratione invectiva perstringitur. 217. sqq.
Ironica docendi methodus multos habet nævos. 105. sqq.

Italiæ

Italiæ barbariem judicavit Gronovius, probante Fabricio. 698
Judæorum notabilem ante diem extremum conversionem statuit C. S. Curio. 395
in Justificationis articulo cum Lutheranis sensisse accusatur Joh. Moronus. 552. sqq.

K.

ad Koenigsmannum (Robertum) Epistola Jo. Alberti Portneri. 640. sq.
Krafftiana familia multos toga sagoque claros viros dedit. 255
Krafftiorum nomen unde illis, qui olim *de Steg* dicebantur, ortum sit? 255
Krafftius, (Ludov.) Consul Vlmensis, 255. (Jacobus) Legatus Sigismundi, Ducis Austriæ, ib. (Vlricus) testis veritatis, 256. (Johannes) Reformationis Ecclesiæ Vlmensis promotor. ibid. (Jo. Vlricus) triennem inter Turcas captivitatem expertus. ibid.
Krafftii (Raymundi) de Dellmensingen, Consulis Vlmensis, Vita. 253. sqq. Bibliotheca. 263. Merita in litteras & litteratos. 266. seq.

L. Lau-

L.

LAunoji (Joann.) candor in fabellis confutandis. 662. ſq. periculum ob librum de S. Magdalena. ibid.
Libertatem Deo tribuit Plato. 418. item menti humanæ. 448
Lindanus (Guilielmus) ridiculo argumento Campanum erroris ſui ſacramentarii convincere vult. 69
Lutetia multorum eruditorum ſedes ſuperiori ſeculo. 641
Lutherus Campanum ab Eraſmo formatum perperam cenſuit. 90

M.

de S. MAgdalena liber Launoji auctori periculoſus fuit. 662
Mainardus (Auguſtinus) 593
Mali origenem in materia quærit Plato. 416 ab ejus culpa Deus Platonis eſt remotus. 448. 458
de MSStorum librorum Bibliothecæ D. Marci Venetæ Indice. 673. ſq. 679. Occultant eos Veneti ſtudioſe. 674. MSSta quædam Bibliothecæ Baſileenſis memorata. 667
Manutius (Paulus) Moroni patrocinio ſe permittit. [illegible]

Maresii (Samuel.) judicium de Germanis Gallos imitantibus. 295. controversia cum Gisberto Voëtio. 296. sq. judicium de Cartesio ejusque philosophia. 298
Mariæ Virginis imago in Templo Lubecensium Cathedrali artificiosissima. 286
ex Martini V. P. R. in Johannem, Archi-Episcop. Mogunt. invectiva oratione excerpta. 217. sq.
Materiam qui æternam statuunt, an sint athei? 384. sqq. Argumentum adversus æteruitatem ejus. 385. sq. Platoni substantia est. 390. sq. a Deo realiter distincta. 394. sq. 417. ejus proprietates secundum Platonicos. 406. sq. in ea originem mali quærit Plato. 416. quomodo ἐκ ὀν. 444. sq.
Matthias Garbitius, Illyricus, Academiæ Tubingensi commendatur a Melanchthone. 628
Mazarinianæ Bibliothecæ fata. 643
Meibomii consilium de addiscenda lingua Anglicana. 277. judicium de Martini Schoockii scriptis contra Cattesium. 278
Melanchthonis (Phil.) Epistola ad Academiam Tubingensem. 628. ad Leonhardum Fuchsium. 636. index variarum illius epistolarum MSS. 628
Mentis natura ex sententia Platonis. 404. sq. ei libertatem adscribit Plato. 448

Metho-

Methodus docendi Ironica non apta eſt ad homines emendandos. 105. ſq. Geometrica minime apta eſt homines ad verum Dei cultum perducendi. 116

Monzambani (Severini) ſub nomine non Puſendorfium, ſed Conringium latere, putat Tribbechovius. 291

de Morono (Joanne) Obſervatio. 537. comparatur is cum patre ſuo Hieronymo Morono. 561. Colloquio Wormatienſi A. 1541. intereſt. 578. ſq. encomium Pauli Sacrati ipſi tributum. 580. Mœcenas litteratorum, & in iis Pauli Manutii. 582. ſq. magna polluit autoritate in collegio Cardinalium. 584

Moronus (Hieronymus) ſtrenuus in tuendis Cæſaris partibus. 562. ejus oratio gratulatoria ad Leonem X. P. R. 585

Mülleri (Auguſtini) Epiſtola ad Matthiam Schenckium. 365

de Müllero (Henrico) Judicium. 288

de Münſingeri (Joannis) propoſitionibus quibusdam Theologicis judicium Magiſtrorum Academiæ Viennenſis, & quidem de I. Corpus Chriſti non eſt Deus. 228. II. Chriſtus non eſt compoſitus ex natura humana & divina. 230. III. Corpus Chriſti non eſt adorandum adoratione La-

triæ. 233. IV. Hoſtia conſecrata non eſt Deus. 236
in Mundo fabrefaciendo Deus Platonis fines intendit. 424. ſq. quid illum moverit ad eum condendum. 419

N.

NAudæus (Gabriel) Artis Bibliothecariæ peritiſſimus. 641. Ejus ſcripta. 642. in Sueciam vocatur a Chriſtina Regina. 653. Rediens in Galliam in itinere obiit. 654
τῶν Νοητῶν, ἃ τοῖς αἰσθητοῖς differentia. 407

O.

OLearii (Jo. Gottfr.) Epiſtola ad Spizelium. 666. ſq.
Origenem defendit C. S. Curio. 626

P.

PEtri Cardinalis & Epiſcopi quondam Auguſtani Literæ indulgentiarum in Eccleſiæ Brenzianæ gratiam datæ. 698
Philoſophicæ Hiſtoriæ Præſtantia. 94. illa multum confert ad veritatem religionis Chriſtianæ demonſtrandam. 95
Piſcopiæ (Helenæ Corneliæ) Nobilis & Doctiſſimæ Virginis Venetæ Encomium. 675. Fabricii carmen ipſi factum. 676

Plato

Plato a Spinozismo immunis. 390. sq. an materiam substantiam esse dixerit. 390. sq. Fatetur, naturam Dei mentis nostræ captum superare. 391. sq. Deus Platoni est substantia. 392. sq. Originem mali in materia quærit. 416. Deum cum materia non confundit. 417. sq. liberum credit. 418. sqq. Providentiam divinam asserit. 426. sq. 472. sq. an omnia fato tribuerit. 473. sq. ejus in Philebo locus explicatur. 481. sq. non unam tantum substantiam credit. 413. sq. 500. sq. ejus in explicanda anima mundi obscuritas. 500

Polus (Reginaldus) socius Jo. Moroni in vinculis. 547

Portneri (Jo. Albert.) ad Kœnigsmannum Epistola. 640. sq.

Principia omnium rerum ex mente Platonis. 394. sq. contra duo æterna disputatur. 386. sq. num athei sint, qui illa adferunt. ibid.

Puteani (Erycii) consolatio cœcitatis. 515. (Jacobi) Encomium. 645. sqq. (Petri) Encomium & liber de Libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ. 652. sq.

R.

de Raynaudi (Theophili) libris judicium Speneri. 662

Ravennas (Petrus) quis fuerit? 16. stupenda ejus memoria. ibid.
de Regni Dei amplitudine Dialogorum C. S. Curionis Historia. 592. sq.
Religionis Christianæ præstantia ex collatione cum Philosophia Socratis demonstrata. 93. sq.
Reuchlinus (Jo.) Laudatur à C. H. Agrippa. 19
Revelatio ea, quæ ratione sola de Deo cognosci possunt, clarius & evidentius ad omnium persuasionem docet. 139

S.

SAcrati (Pauli) Elogium Morono tributum. 580
Sadoletus (Jacobus) Moroni amicus. 581
Sammarthani (Scævolæ) elogium. 651
Sanfelicius (Thomas) socius Jo. Moroni in vinculis, 547
Saubertus (Joannes) quid de controversiis Calixtino-Syncretisticis senserit. 270. sq.
Scaliger (Scipio) non est ex stemmate Principum Veronensium oriundus. 655
Schenckius (Matthias) Historiam Scholæ Annæanæ Augustæ Vindel. scripsit. 362. ad ejus vitam analecta Bruckeri. ibid. ad eum literæ Jo. Benigni. 363. & Aug. Mülleri. 365

Schi-

Schikardi (Guilielmi) Jus regium à Carpzovio editum. 314. qui & reliqua ejus opera edere obſcure pollicetur. 316. Opp. ejus editionem meditatus etiam Eſenweinius. 312

Schmidii (Joannis) Theologi Cœci memoria. 515. nativitas. 517. quo fato cœcus factus fuerit? ib. Muſicæ ſtudium. 517. ſq. ad ſtudia revertitur. 518. iisque Argentinæ operam dat. 519. Epigrammata in illum. 520. 528. Itinera. 521. Jenæ ſtudioſos inſtituit. ibid. in patriam revocatur. ibid. Jenam redit. 522. Mœcenatem habet Erneſtum Pium. ib. infelix ejus conjugium. ibid. ſpem habet Profeſſoris munus in Academia Coburgi inſtituenda conſequendi. 523. ſq. ejus opus de Academiis. 524. Wittebergam petit. 525. in Daniam proficiſcitur. ibid. iter ejus per Germaniam. 526. in patriam redit, ac tabernam vinariam inſtituit. 527. ejus obitus. ibid. ſcripta. 529. Baggeri Epiſcop. Hafnienſ. Epiſtola commendatitia ipſi data. 532

Schoockii (Martini) fata ob ſuum in Carteſii Philoſophiam zelum. 278. diſceſſus ex Academia Grœningenſi. 297. ſq.

Scriverii (Chriſt.) Epiſtola ad Spizelium. 685

Seguieriana Bibliotheca. 649

Sermonum variorum in Concilio Conſtantienſi habitorum brevis recenſio. 213.ſqq.
Socratis ejusque Philoſophiæ laus. 102. & 167. ſq. ejus ſcopus fuit homines emendare. 105. Methodus docendi ironica inepta fuit Athenienſes emendandi 105. ſqq. ſuperſtitionem & Idololatriam Athenienſ. nec verbis nec exemplo ſuo publice improbavit. 121. deos patriis moribus & colendes docuit, & ipſe coluit. 122. ſqq. oraculorum auctoritatem non rejecit. 127. Divinationes commendavit. 128. ejus dogmata præcipua. 138. ſq. de præmiis & pœnis port mortem dubitanter loquitur. 143. ſq. modum Deum propitium reddendi ignoravit. 152. ſqq. revelationis extraordinariæ divinæ neceſſitatem agnoviſſe videtur 155. ſqq. niminm à quibusdam laudatur. 168. de ejus genio. 170. ſqq. num ob confeſſionem unius Dei mortem perpeſſus ſit. 188
de Spencero (Johanne) judicium J.B. Carpzovii. 311.
Speneri (Phil. Jac.) Epiſtola ad Spizelium. 658
a Spinozæ ſyſtemate diverſiſſimum eſt Platonis Syſtema. 390. 422. 432. ſq. Spinoza an providentiam Dei crediderit? 477
ad Spizelium, (Theophil.) Epiſtolæ duæ Jo. Fabricii. 673. una Scriverii. 685. Speneri.

neri. 658. Jo. Gottfr. Olearii. 666. Jac. Gronovii. 670
Subſtantiam non unam tantum credidit Plato. 413. ſq.
Supplicatio ad Regem Galliæ pro imprimendis Huberti Giphanii libris. 587

T.

THuana Bibliotheca. 646. ſq.
Thuani (Franc. Auguſt.) fata funeſta. 649
Thurmius (Jo. Jac.) quis fuerit? 269. excerpta ex Diario itineris ejus litterarii Germano-Belgici, ibid.
Titius (Gerhardus) Calixto favet. 272. ſq.
Tribbechovius, (Adamus) ſub ſeverini Monzambani nomine non Pufendorfium, ſed Conringium latere putat. 291
in Tridentina Synodo in locum defuncti Herculis Gonzagæ primus Pontificis legatus conſtituitur Jo. Moronus. 551
Trinitariorum nomen unde SS. Trinitatis hoſtibus fuerit inditum? 42

V.

VAyerius (Franciſcus Mothæus) notatus. 130. ſqq.
Veneti non concedunt facultatem MSS. Bibliothecæ D. Marci luſtrandi aut exſcribendi. 674
Vergerius (Petrus Paulus) magnifice ſentit de Morono. 564. primus edit articu-

los

los contra Moronum cusos, ibid. moderationem in eo desiderat Christophorus, Würtembergiæ Dux. 572. C. S. Curionem heterodoxiæ accusat. 596. sed a Curione plagii insimulatur. 620
Viennensis Academiæ Magistrorum judicium de propositionibus quibusdam Johannis Münsingeri. 222. sq.
Virtus an propter se ab homine sibi relicto coli queat? 141. sqq.
Vlenberg, quare famæ de ejus morte uxor ipsius credere noluerit? 292
Undecim Mill. Virginum Martyr. commentum unde ortum. 663. sq.
de Voragine (Jacobi) Calendarium Etymologicum 324. sq. Judicium de autore. 325

W.

WAsmuthi, (Matthiæ) controversia cum Coringio. 289
Wicelius, (Georgius) Campanum hospitio excipit. 28. 33. 44. sq. unde in suspicionem doctrinæ antitrinitariæ venit, jussuque Electoris Saxoniæ in custodiam datur. 29. erroris hujus falso accusatur. 30. num opera Lutheri carceri fuerit mancipatus. 31. ejus apologeticon ad M. B. F. contra criminatores suos insertum. 32. sqq. ex majori ejus apologetico ad Electorem Saxoniæ excerpta. 43. sqq.
Wormatiensi colloquio A. 1541. quinam Doctores Pontificii interfuerint, 579.

FINIS.